

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ – ΝΕΟΤΕΡΗ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΛΕΥΚΩΣΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ – ΝΕΟΤΕΡΗ (1192-1974)

Συγγραφή:

Αγγελική Παντελίδου
Κωνσταντία Χατζηκωστή

Συνεργάστηκαν:

Χαραλαμπία Σαββίδου (Αγγλοκρατία)
Κώστας Κατσώνης (Συμπλήρωμα)

Εποπτεία:

Αντρέας Παπασταύρου
Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Ευχαριστούμε θερμά όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση της έκδοσης αυτής είτε με την παραχώρηση φωτογραφικού υλικού είτε με την παραχώρηση άδειας για φωτογράφιση:

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και ειδικά τον + Ανδρέα Μαλέκο, πρώην Προϊστάμενο στον τομέα της Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας στο Π.Ι., για την παραγωγή και επιμέλεια φωτογραφικού υλικού.

Το Συγκρότημα της Τράπεζας Κύπρου

Το Τμήμα Αρχαιοτήτων

Το Λαβέντειο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας και το Δήμο Λευκωσίας

Την Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου

Τις εκδόσεις "Φιλόκυπρος" και προσωπικά τον κ. Αντρο Παυλίδη

Την Υπηρεσία Φιλοτελισμού του Τμήματος Ταχυδρομικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Συγκοινωνιών και Έργων

Το Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών

Τη Μορφωτική Υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας

Το Παγκύπριο Γυμνάσιο και προσωπικά το Διευθυντή κ. Γ. Χατζηκωστή

Το Πολιτιστικό Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄

Τη Λαϊκή Κυπριακή Τράπεζα ΛΤΔ

Το Υπουργείο Γεωργίας και Φυσικών Πόρων

Το Γυμνάσιο Αγλαντζιάς και το Λύκειο Κύκκου Β΄

Το Θεατρικό Όργανισμό Κύπρου

Το αρχείο που δημιουργήθηκε από την Κυπριακή Δημοκρατία για την Έκθεση (EXPO 92) στη Σεβίλλη.

Τον όμιλο "Φίλοι του Ομόδους"

Το Φώτο Σμαρτ

Τους κυρίες Ανδρέα Πιτσιλλίδη, Ανδρέα Χατζηπασχάλη, Τάκη Παντελίδη, Στέλιο Παπαστελιανού και Ελευθέριο Παπαδόπουλο.

Ευχαριστίες εκφράζουμε επίσης στο Τμήμα Κτηματολογίου και Χωρομετρίας για την ετοιμασία χάρτη.

Εικόνες εξωφύλλου:

Το κανότι του δραγαμόνου Χατζηγεωργιάκη Κορνάου, Λευκωσία - Λεπτομέρεια από το χαρτογράφο του ναού του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, Γαλάτα (Διαφωτός)

Πρόλογος του Διευθυντή Μέσης Εκπαίδευσης

Με την έκδοση αυτή συμπληρώνεται η Ιστορία της Κύπρου που διδάσκεται στις λυκειακές τάξεις και καλύπτει τη Μεσαιωνική και Νεότερη Εποχή.

Έχει καταβληθεί προσπάθεια, ώστε να παρουσιαστεί η μεγάλη αυτή χρονική περίοδος με αναφορά στις πιο ουσιαστικές πτυχές της, εμπλουτισμένη με ποικίλες πηγές.

Πιστεύουμε ότι, με τη διάταξη της ύλης, την πλούσια εικονογράφηση, τη χρήση χαρτών, πινάκων και διαγραμμάτων καθώς και την ποικιλία των ασκήσεων, το βιβλίο αυτό θα συμβάλει στην επίτευξη των στόχων του μαθήματος της Ιστορίας, όπως περιέχονται στο αναλυτικό πρόγραμμα.

Η ομάδα Ιστορίας της Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων πρόθυμα δέχεται από συναδέλφους που διδάσκουν το βιβλίο παρατηρήσεις ή εισηγήσεις, οι οποίες θα ληφθούν σοβαρά υπόψη σε μελλοντική αναθεώρησή του.

Επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά και να συγχαρώ για την εργασία τους τις κυρίες Αγγελική Παντεκίδου και Κωνσταντία Χατζηκωστή που ανέλαβαν τη συγγραφή των ενοτήτων του βιβλίου από τη Φραγκοκρατία ως το 1878, συνεργαζόμενες και με την κα Χαραλαμπία Σαββίδου, η οποία συνέγραψε την ενότητα της Αγγλοκρατίας. Την καθηγήτρια αυτή καθώς και τον κ. Κώστα Κατωάνη, που συνέγραψε τα Συμπλήρωμα (Ανεξαρτησία μέχρι το 1974) επίσης ευχαριστώ και συγχαίρω.

Ευχαριστίες και συγχαρητήρια επιθυμώ ν' απευθύνω και προς τον Επιθεωρητή κ. Αντρέα Παπασταύρου που είχε την εποπτεία, όπως και την Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων που ανέλαβε την έκδοση του βιβλίου.

Αντρέας Κ. Φυλακτού, δ.φ.,
Διευθυντής Μέσης Εκπαίδευσης

Α' Έκδοση: 1992
 Β' Έκδοση: 1994
 Γ' Ανατύπωση: 1997
 Δ' Ανατύπωση: 1999
 Ε' Έκδοση: 2002

Ανατύπωση 2014
 Εκτύπωση: Ariagraf & ΣΙΑ ΕΕ

Τυπογραφική επιμέλεια:	Αγγελική Παντελίδου Κωνσταντία Χατζηκωστή	} Α' Έκδοση
Πληκτρολόγηση:	Μαρίνα Άστρα-Ιωάννου	
Ηλεκτρονική σελίδωση Επιμέλεια εξωφύλλου:	Λουκάς Παπαντωνίου	
Επιμέλεια σχεδιαγραμμάτων - χαρτών:	Σωτήρης Βασιλείου	
Επιμέλεια εξωφύλλου:	Ανδρέας Λαδόμματος	
Επιμέλεια ανατύπωσης:	Άρτεμις Αριστείδου	

Στο εξώφυλλο χρησιμοποιήθηκε ανακυκλωμένο χαρτί σε ποσοστό τουλάχιστον 50%, προερχόμενο από διαχείριση απορριμμάτων χαρτιού. Το υπόλοιπο ποσοστό προέρχεται από υπεύθυνη διαχείριση δασών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ - ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2 - 3
ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ	4 - 61
Εισαγωγή	4
Ιστορικά γεγονότα	6 - 21
Η ορθόδοξη Εκκλησία κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας	22 - 29
Διοίκηση - Κοινωνία - Οικονομία	30 - 42
Πνευματική ζωή	43 - 48
Τέχνη	49 - 60
Ερωτήσεις	61
ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ	62 - 103
Εισαγωγή	62
Ιστορικά γεγονότα - Εξωτερική πολιτική	63 - 75
Εσωτερική πολιτική	76 - 88
Πνευματική ζωή	89 - 90
Τέχνη	91 - 101
Ερωτήσεις	102 - 103
ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ	104 - 183
Εισαγωγή	104
Ιστορικά γεγονότα	105 - 126
Διοίκηση	127 - 136
Εκκλησία - Πνευματική ζωή	137 - 149
Κοινωνία - Οικονομία	150 - 172
Τέχνη	173 - 181
Ερωτήσεις	182 - 183
ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ	184 - 263
Εισαγωγή	184
Από την Τουρκοκρατία στην Αγγλοκρατία	185 - 190
Πολιτειακές εξελίξεις	191 - 195
Οικονομία - Κοινωνία - Συνδικαλισμός	196 - 205
Εκκλησία - Εκπαίδευση	206 - 217
Πνευματική ζωή	218 - 220
Εθνικές διεκδικήσεις	221 - 251
Τέχνη	252 - 262
Ερωτήσεις	263
Βιβλιογραφία	264 - 267
Πηγές φωτογραφιών - χαρτών	268
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ (από το 1960 ως το 1974 - Κοινότητες)	270 - 317

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ - ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ 1192 - 1489

- 1192 ● Οι Ναΐτες πουλούν την Κύπρο στον Γκυ ντε Λουζινιάν
 - Εισαγωγή φεουδαρχικού συστήματος στο νησί
- 1260 ● "Βούλλα" του Πάπα Αλέξανδρου
 - Παραχώρηση προνομίων σε Γενουάτες και Βενετούς εμπόρους
- 1426 ● Επιδρομή Μομελούκων
- 1427 ● Επανάσταση Ρε Αλέξη
- 1489 ● Παραχώρηση της Κύπρου στη Δημοκρατία της Βενετίας από την Αικατερίνη Κορνάρο

Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας η Κύπρος βρίσκεται κάτω από την εξουσία των Γάλλων βασιλιάδων της δυναστείας των Λουζινιανών που έχουν έδρα τους τη Λευκωσία. Το νησί διοικείται με το φεουδαρχικό σύστημα και η λατινική Εκκλησία ασκεί φοβερές πιέσεις στην ορθόδοξη Εκκλησία.

ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ 1489 - 1571

- 1489 ● Η Κύπρος επαρχία της Βενετικής Δημοκρατίας
 - Οχυρωματικά έργα

1570/1 ● Κατόκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους

Ο τουρκικός κίνδυνος που απειλεί με κατάληψη το νησί ωθεί τους Βενετούς - που μόνο τους μέλημα είναι η οικονομική εκμετάλλευση της Κύπρου - να οχυρώσουν με ισχυρά τείχη τη Λευκωσία και την Αμμόχωστο. Παρά τη σθεναρή αντίσταση των μαχητών της Αμμοχώστου η πόλη παραδόθηκε, μετά από εντεκάμηνη πολιορκία, στο Λαλά Μουσταφά κι άρχισε η Τουρκοκρατία.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ 1571 - 1878

- 1572 ● Παραχώρηση προνομίων στην ορθόδοξη Εκκλησία
- 1660 ● Οι Αρχιεπίσκοποι αναγνωρίζονται επίσημα ως "έφοροι και επίτροποι" των ραγιάδων
- 1821 ● Απαγχονισμός Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, σφαγές επισκόπων και προκρίτων
- 1878 ● Η Τουρκία "ενοικιάζει" την Κύπρο στην Αγγλία

Κατά την περίοδο αυτή συχνές ήταν "οι φυσικές και και πολιτικές θεομηνίες" που έπληξαν το νησί. Η ορθόδοξη Εκκλησία αποκαταστάθηκε στα προνόμιά της και οι Αρχιεπίσκοποι έγιναν Εθνάρχες. Η Εκκλησία, όπως και ο θεσμός της δραγομανίας, συνέβαλαν στη διατήρηση της θρησκευτικής και εθνικής συνείδησης των υποδούλων. Κατά την Ελληνική επανάσταση του 1821 οι Έλληνες της Κύπρου πλήρωσαν βαρύ φόρο αίματος με την εκτέλεση του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού μαζί με τους τρεις επισκόπους κι εκατοντάδες προκρίτους.

ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ 1878 - 1960

- 1914 ● Προσάρτηση της Κύπρου στο αγγλικό Στέμμα
- 1923 ● Με τη συνθήκη της Λωζάνης η Τουρκία αποκηρύσσει επίσημα τα δικαιώματά της στην Κύπρο
- 1925 ● Η Κύπρος αποκία του Στέμματος
- 1931 ● Οκτωβριανά
- 1950 ● Το ενωτικό Δημοψήφισμα
- 1955 - 1959 ● Απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ
- 1959 ● Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου
- 1960 ● 16 Αυγούστου. Επίσημη ανακήρυξη της Κύπρου σε ανεξάρτητο κράτος

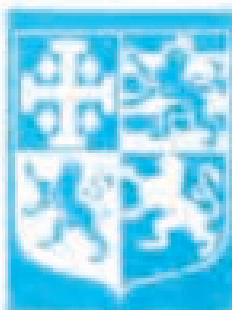
Οι Κύπριοι από την αρχή της Αγγλοκρατίας ευελπιστούσαν ότι η Μ. Βρετανία, ως φιλελεύθερη χώρα, θα δικαίωνε τους εθνικούς πόθους τους. Γι' αυτό συμμετείχαν σ' όλους τους αγώνες του Ελληνικού Έθνους καθώς και στους δυο παγκόσμιους πολέμους. Επί πλέον διατρέπωνταν την εμμονή τους στο αίτημα για Ένωση με την αποστολή πρεσβειών στο Λονδίνο, με το κίνημα των Οκτωβριανών και τις προσφυγές στον ΟΗΕ. Όταν οι Κύπριοι είδαν τις ελπίδες τους να διαψεύδονται, άρχισαν τον ένοπλο αγώνα του 1955-59 κατά της Μ. Βρετανίας. Με τις συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου (1959) η Κύπρος ανακηρύχθηκε Ανεξάρτητη Δημοκρατία.

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 1960 - 1974

- 1963 ● Τουρκοκυπριακή ανταρσία
- 1964 ● Μάρτιος Με βάση ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ αποστέλλονται στην Κύπρο τα πρώτα στρατεύματα της Ειρηνευτικής Δύναμης των Η.Ε. (ΟΥΝΦΙΚΥΠ).
- Αύγουστος Μάχες στην Τηλλυρία - βομβαρδισμοί από τουρκικά αεροπλάνα
- 1967 ● Η ελληνική μεραρχία εγκαταλείπει την Κύπρο
- 1974 ● 15 Ιουλίου Το Πραξικόπημα
20 Ιουλίου Α' φάση τουρκικής εισβολής
14 Αυγούστου Β' φάση τουρκικής εισβολής

Μετά από τις διακοινοτικές ταραχές (1963) οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από την κυβέρνηση. Το καλοκαίρι του 1964, κατά τις μάχες στην Τηλλυρία, η τουρκική αεροπορία βομβάρδισε την περιοχή. Το 1967 η ελληνική μεραρχία που είχε σταλεί για την άμυνα της Κύπρου αποσύρθηκε. Το πραξικόπημα του 1974 ακολούθησε η τουρκική εισβολή με τραγικές συνέπειες για την Κύπρο.

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ

1192 - 1489

Εισαγωγή

Η περίοδος της Φραγκοκρατίας ήταν εποχή δυστυχίας, εκμετάλλευσης και καταπίεσης του ντόπιου ελληνικού πληθυσμού της Κύπρου. Οι Έλληνες του νησιού έκαναν ένα μακρύ αγώνα για φυσική, εθνική, θρησκευτική και πολιτιστική επιβίωση εναντίον των αριθμητικά ασήμαντων, αλλά πολιτικά, κοινωνικά και στρατιωτικά ισχυρών νέων αρχόντων.

Με την εγκατάσταση των Φράγκων* στην Κύπρο μεταφυτεύθηκε στο νησί το φεουδαρχικό σύστημα που επικρατούσε στη μεσαιωνική Ευρώπη. Λόγω όμως ειδικών συνθηκών, αρκετά δικαιώματα είχαν παραχωρηθεί και στους αστούς του νησιού, που στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν πολίτες διαφόρων ευρωπαϊκών πόλεων. Ο ελληνισμός της Κύπρου ζούσε κάτω από αντίξοες συνθήκες που τον εξώθησαν μερικές φορές σε ανεπιτυχείς βίαιες ενέργειες εναντίον των κατακτητών.

Η εγκαθίδρυση στην Κύπρο της λατινικής Εκκλησίας ως επίσημου θεομύου του κράτους είχε ως αποτέλεσμα να υποστεί η ορθόδοξη Εκκλησία συστηματικούς διωγμούς. Στα μέσα του 15ου αι. η βασίλισσα Ελένη Παλαιολογίνα, σύζυγος του Ιωάννη Β' (1432 - 1458), ενίσχυσε την ορθόδοξη Εκκλησία του νησιού και με διάφορους τρόπους υποστήριξε το ντόπιο ελληνικό στοιχείο.

Μετά την κατάληψη της Ακρας το 1291 μ.Χ. από τους Μамελούκους της Αιγύπτου, που ήταν μουσουλμάνοι, η Κύπρος έμεινε το μοναδικό προπύργιο του Χριστιανισμού στην Ανατολή και έγινε το σημαντικότερο εμπορικό κέντρο της ανατολικής Μεσογείου. Η παραχώρηση όμως από τους Φράγκους βασιλιάδες εμπορικών προνομίων σε ισχυρές εμπορικές πόλεις της Δύσης (Βενετία, Γένοβα, Πίζα κ.ά.) είχε δυσμενείς πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις στη ζωή του νησιού.

Κατά την περίοδο αυτή έχουμε στην Κύπρο αξιόλογη πνευματική παραγωγή με σημαντικότερα έργα τις δύο Χρονογραφίες, του Λεόντου Μαχαίρα και του Γεώργιου Βουστρώνιου.

Η τελευταία βασίλισσα της Κύπρου Αικατερίνη Κορνάρο παραχώρησε το νησί στους Βενετούς το 1489. Από τότε άρχισε η Βενετοκρατία.

* Έτσι ονόμαζαν τους εαυτούς τους οι χριστιανοί της Δύσης που είχαν λάβει μέρος στις σταυροφορίες.

Χάρτης της Συρίας και της Παλαιστίνης μετά την Α' Σταυροφορία

Από το 1187 μ.Χ., που ο σουλτάνος της Αιγύπτου Σαλαδίν κατέλαβε τα Ιεροσόλυμα, οι εγκαταστάσεις των σταυροφόρων στην Ανατολή μπήκαν σε μεγάλο κίνδυνο. Η μια μετά την άλλη οι οχυρωμένες πόλεις τους έπεσαν στα χέρια των μουσουλμάνων της Αιγύπτου. Αίγο μετά το 1286 καταλήφθηκαν η Λαοδίκεια και η Τρίπολη στη Συρία. Το 1291 καταλήφθηκε η Άκρα, (Πτολεμαίδα) ισχυρό προπύργιο των Χριστιανών στην Παλαιστίνη. Μετά την κατάληψη της Άκρας υποτάχθηκαν στους Μμελοούκους και οι τελευταίες κτήσεις των σταυροφόρων στην Ανατολή: Τύρος, Σιδώνα, Βηρυτός, Χάμα.

Ιστορικά γεγονότα

Όπως είναι γνωστό, ο Γκυ ντε Λουζινιάν αγόρασε την Κύπρο, όταν ακιρώθηκε η πώληση του νησιού από το Ριχάρδο στους Ναΐτες. Στο σύντομο χρονικό διάστημα της εξουσίας του θεμελίωσε τους κοινωνικούς και οικονομικούς θεσμούς που ίσχυσαν στο νέο καθεστώς.

Ο Αμάριχος στέφεται βασιλιάς της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ

Ο Αμάριχος, αδελφός και διάδοχος του Γκυ, φρόντισε να στεφθεί βασιλιάς της Κύπρου. Εκείνη την εποχή, για ν' ανακηρυχτεί κάποιος βασιλιάς, έπρεπε να αναγνωριστεί από τον Πάπα ή τον αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους. Ο Αμάριχος πέτυχε την αναγνώρισή του από τον αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους Ερρίκο Στ', καθώς και την ευλογία του Πάπα αργότερα: λίγο μετά τη στέψη του ως βασιλιάς της Κύπρου στέφθηκε και βασιλιάς της Ιερουσαλήμ*. Το δικαίωμα αυτό το απέκτησε με το γάμο του με την Ισαβέλλα, τη χήρα του βασιλιά της Ιερουσαλήμ.

Μόνιμος στόχος των Φράγκων η απελευθέρωση της Ιερουσαλήμ

Από το τέλος του 12ου ως το τέλος του 13ου αι. υπάρχει μια στενή σχέση ανάμεσα στην Κύπρο και την Ιερουσαλήμ, επειδή βασικό στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής του βασιλείου της Κύπρου ήταν η άμεση συμμετοχή ή η ενίσχυση κάθε σταυροφορίας που απέβλεπε στην απελευθέρωση της Αγίας Πόλης. Όμως μετά το 1291, οπότε οι Μομελούκοι της Αιγύπτου κατέλαβαν την Άκρα, (Πτολεμαίδα) οι βασιλιάδες της Κύπρου περιορίστηκαν στο βασίλειό τους και τυπικά μόνο στέφονταν και βασιλιάδες της Ιερουσαλήμ στο ναό της Αγ. Νικολάου στην Αμμόχωστο. Μετά το 1291, απαλλαγμένοι από την υποχρέωση να υπερασπίζονται τους Αγ. Τόπους, επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στη διακυβέρνηση του κράτους και δεν ξεδεύουν πια τα εισοδήματα του νησιού σε εκστρατείες εναντίον των Μουσουλμάνων.

Σφραγίδα του βασιλιά Αμάριχου

* Το βασίλειο της Ιερουσαλήμ δεν περιλάμβανε και την πόλη της Ιερουσαλήμ, που είχε ήδη καταληφθεί το 1187 από το σουλτάνο της Αιγύπτου Σαλαδίν, γεγονός που είχε προκαλέσει την Γ΄ Σταυροφορία.

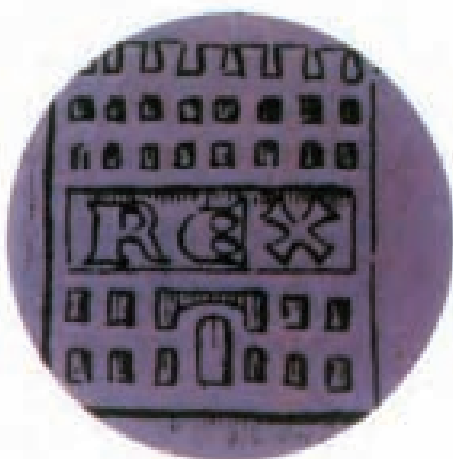
Περίληψις τῆς βασιλείωρ Λαζιμιαρῶν καὶ τῆς χρόνωρ
ὧρ ἕκαστος ἐν Κύπρῳ ἐβασίλευσεν.

Ο Βασίλευς Γυίδος ἐβασίλευσεν εἰς Γερουσαλίμ χρόνος ἑξῆς, εἰς Ἄκρω ἕξ, καὶ εἰς Κύπρον	Χρόνος	3
Ἀλμεικος ἀδελφός τῆρ		11
Οὐγος ἡδὲ τῆρ.		13
Ἐνείκος α'. ἡδὲ τῆρ.		33
Οὐγος β'. ἡ ἡγίτος, οἰμὴ οἰδί.	10.	8
Οὐγος γ'. ὁ Μίγας Βρεῖος ἡτος ἱκτισι τῶ Ἀββαδίω τῆ Διδῆ Ἀπαίς.		17
Γωαίης α'. ἡδὲ αὐτῶ.		1
Ἐνείκος β'. ἀδελφός τῆρ, διαχθεῖς εἰς τῶ ἀδελφῶ Ἀλμεικο εἰς Ἀρμυρία, καὶ πάλιν καταστρεθεῖς εἰς τῶ βασιλείωρ.		33
Οὐγος δ'. Ἀνιλιός τῆρ.		36
Πίφος α'. ἡδὲ τῆρ ἰθὺκαπίθη ὑπὸ τῶ ἀδελφῶ.	Χρόνος.	18
Πιφίτος ἡδὲ Πίφω, ἡρ' ἡ οἱ Γερυβίζοι ἐκτειλέσασ τῶ Ἀμμόχωρον.		11
Γιάκωμος α'. ἀδελφός Πίφω ἐκ φυλακῆρ τῆρ Γούβας.		20
Γαίτος ἡδὲ τῆρ ἰσχυραθῆτε ὑπὸ τῶ Σουλτῆν τῆρ Αἰγύπτω καὶ ἡ Νῆσος.		28
Γωαίης β'. ἡδὲ τῆρ.		29
Καρλόττα θυγάτηρ τῆρ μῆ Ἀλβίζε τῆρ Σαβόγιας, καὶ ἐδιόχθη μότος.		3
Γιάκωμος β'. Μπασάρδος τῶ Γωαίτω ἡδὲ.		10
Αἰκατεῖνα Κορνάρω γυνὴ τῆρ μῆ τῶ βρῖφος Γιάκωμον.		16

Οἱ Λαζιμιανοὶ βασιλεῦδες τῆρ Κύπρου:

Γκυ (Γουίδων) ντε Λαζιμιάν	1192 - 1194
Αμάρυ (Αμάλριχος)	1194 - 1205
Οὐγος Α'	1205 - 1218
Ερρίκος Α'	1218 - 1253
Οὐγος Β'	1253 - 1267
Τέλος Α' δυναστείας	

Οὐγος Γ'	1267 - 1284
Ιωάννης Α'	1284 - 1285
Ερρίκος Β'	1285 - 1324
Οὐγος Δ'	1324 - 1358
Πέτρος Α'	1358 - 1369
Πέτρος Β'	1369 - 1382
Ιάκωβος Α'	1382 - 1398
Ιανός	1398 - 1432
Ιωάννης Β'	1432 - 1458
Καρλόττα	1458 - 1464
Ιάκωβος Β'	1464 - 1473
Ιάκωβος Γ'	1473 - 1474
Αικατερίνη Κορνάρω	1474 - 1489

Αξιοσημείωτη στα χρόνια αυτά είναι η δράση του πολέμιστή Κανάκη που δεν πήρε βέβαια διαστάσεις επανάστασης, όμως ορθά θεωρείται ως μια εκδήλωση αντίδρασης των Κυπρίων προς το ξένο καθεστώς.

Ερρίκος Α΄ Ιβελίνοσ

Μετά το θάνατο του Ούγου Α΄, τον διαδέχτηκε ο γιος του Ερρίκος που ήταν βρέφος. Γι' αυτό η Υψηλή Αυλή, που την αποτελούσαν οι ευγενείς ηλικίας άνω των 25 χρόνων, ανακήρυξε αντιβασιλίσα τη βασιλομήτορα Αλική. Σημαντικό ρόλο στις υποθέσεις του κράτους στο διάστημα της βασιλείας του Ερρίκου Α΄ (1218 - 1253) έπαιξαν οι θείοι της βασίλισσας Φίλιππος και Ιωάννης Ιβελίνοσ, ηγεμόνος της Βηρυτού.

Όταν η αντιβασιλίσα Αλική παραχώρησε το φόρο της δεκάτης στη λατινική Εκκλησία - το φόρο αυτό εισέπραττε ως τότε η ορθόδοξη Εκκλησία - προκλήθηκε σοβαρή διαφωνία ανάμεσα στην Αλική και το Φίλιππο Ιβελίνο. Αυτός και άλλοι ευγενείς θεώρησαν ότι με το μέτρο αυτό θα ενι-

Κατά δε τους χρόνους της στέψεως του Αμαλρίχου Κύπριός τις, Κανάκης τούνομα, οργανώσας μετά πινων φίλων του είδος τι αντεκδικήσεως, ως πολύ βραδύτερον βλέπομεν τούτο γινόμενον υπό των αρματωλιών εν Ελλάδι κατά των Τούρκων, κατέστη εν τη νήσω λίαν επίρροδος. Μαθών δ' αυτός ότι διετάχθη υπό του Αμαλρίχου η σύλληψίς του, έφυγεν εκ της Κύπρου εις τα παράλια της Κιλικίας, όπου ηύρε καλλίστην υποδοχήν και προστασίαν παρά τινος Έλληνοσ Ισαακίου καλουμένου αυθέντου της μικράς Αντιοχείας, μικρού λιμένος κειμένου παρά το ακρωτήριον Ανεμούρκον. Εξοπίστας δε τη συνδρομή εκείνου λιβυρινίδα (ελαφρό, γρήγορο πλοίο) τινά έκαμνε συχνάς επιδρομάς εις τα παράλια της Κύπρου και κατέστρεφε τα εν τη νήσω κτήματα των Λατίνων.

Μαθών δε υπό των φίλων του ότι η σύζυγος του βασιλέωσ Αμαλρίχου μετά των τέκνων της διέτριβεν εν τη εσχατή Παραδεισίω τη παρά την Αμμόχωστο, απεφάσισε να κάμει έπι μεγαλύτερον τάλημα. Απαβιβασθείς λοιπόν λίαν πρωί μετά πινων συντρόφων του παρά τω Παραδεισίω και καταλαβών την κώμην ταύτην ήρπασεν άπασαν την βασιλικήν οικογένειαν και απήγαγεν αυτήν αιχμάλωτον εις τας κρύπτας του, πριν οι άνθρωποι του βασιλέωσ εννοήσωσιν. Ο Λέων τότε ηγεμών της μικράς Αρμενίας, και σπάσης της Κιλικίας, φίλος του Αμαλρίχου, μαθών τα υπό του Κανάκη διαπραχθέντα, ησανόκτησε δια την αυθάδειαν αυτού και μάλιστα δια την προστασίαν, ήν παρείχεν εις αυτόν ο αυθέντης της μικράς Αντιοχείας. Ευθύσ δ' απήτησε παρά του Ισαακίου να πείσει τον Κανάκην να ελευθερώσει την οικογένειαν του Αμαλρίχου. Ελευθερωθείσαν δε συνώδευσεν αυτήν ο Λέων εις το φρούριον του Κουρτίου, όπου ο Αμαλρίχος ειδοποιηθείς μετέβη και μετήνεγκεν εις την Κηρύνειαν. Αλλά μετ' ου πολύ η βασίλισσα Εχίβη ασθενήσασα υπό του φόβου της απέθανε."

(Σακελλαρίου, Α. (1890) Τα Κυπριακά, σ.420)

σχυόταν υπερβολικά η λατινική Εκκλησία. Υστερα από τη διαφωνία αυτή η Αλίκη εγκατέλειψε το νησί και την αντιβασιλεία ανέλαβε αρχικά ο Φίλιππος Ιβελίνος και μετά το θάνατό του ο αδελφός του Ιωάννης.

Διεκδικήσεις του Φρειδερίκου Β΄ της Γερμανίας

Οι διαμάχες αυτές δημιούργησαν νέα περιπλοκή. Ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Φρειδερίκος Β΄ αξίωσε να θέσει υπό τον έλεγχό του το βασίλειο της Κύπρου μέχρι την ενηλικίωση του βασιλιά. Και τούτο, επειδή είχε με το γάμο του αποκτήσει δικαιώματα στο βασίλειο της Ιερουσαλήμ, αλλά και γιατί πίστευε πως είχε δικαιώματα πάνω στο βασίλειο της Κύπρου, αφού ο πρόγονός του Ερρίκος ΣΤ΄ είχε αναγνωρίσει την ανακήρυξη του Αμάλριχου ως βασιλιά. Η Κύπρος αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία για το Φρειδερίκο Β΄, γιατί ήδη προετοίμαζε μια σταυροφορία, την ΣΤ΄, για απελευθέρωση των Αγίων Τόπων. Γι' αυτό, το καλοκαίρι του 1228 αποββάστηκε στη Λεμεσό καθ' οδόν προς τους Αγίους Τόπους. Παρόλο που στην αρχή ο Ιωάννης Ιβελίνος έδειξε διάθεση συνδιαλλαγής, τα πράγματα οξύνθηκαν και άρχισε μεταξύ των Ιβελίνων και του αυτοκράτορα ένας πόλεμος που κράτησε μέχρι το 1233 με εχθροπραξίες τόσο στην Κύπρο όσο και στη Συρία. Στην αρχή του πολέμου, για να πετύχουν οι Ιβελίνοι τη βοήθεια των Γενοατών, τους παραχώρησαν σημαντικά εμπορικά προνόμια. Πράγματι με τη βοήθειά τους η Κύπρος έπαψε να είναι κάτω από την επικυριαρχία του αυτοκράτορα και λίγο αργότερα ο Πάπας απάλλαξε το βασίλειο της Κύπρου από τον όρκο που έδωσε στον αυτοκράτορα και τον έθεσε κάτω από τη δική του προστασία.

Παραχώρηση προνομίων στους Γενούτες

Ο Ερρίκος Α΄, όταν ενηλικιώθηκε, παραχώρησε νέα προνόμια προς τους Γενούτες. Αργότερα ακολούθησε το Λουδοβίκο Άγιο της Γαλλίας στην αποτυχημένη εκστρατεία του στην Αίγυπτο, μέσα στα πλαίσια της Ζ΄ σταυροφορίας, της οποίας ο Λουδοβίκος είχε ηγηθεί. Ο Λουδοβίκος καθ' οδόν προς τους Αγίους Τόπους είχε παραμείνει για ένα διάστημα στην Κύπρο.

Επί Ούγου Γ΄ οι Μμελοούκοι της Αιγύπτου είχαν μεγάλες επιτυχίες εναντίον των σταυροφόρων στη Συρία και στην Παλαιστίνη, που είχαν ως αποτέλεσμα την πτώση της μιας μετά την άλλη όλων των χριστιανικών κτήσεις. Αυτό το γεγονός δημιουργούσε βέβαια περισσότερους κινδύνους για το βασίλειο της Κύπρου, αλλά ταυτόχρονα ενίσχυε και τη σημα-

“Ο δε Φίλιππος Ιβελίνος τω 1218 εν ονόματι της βασιλείας έδωκεν εις την Γένουαν πάντοτε φίλην της Κύπρου προνόμια τινα οίον την απαλλαγίην των τελωνειακών δασμών απάντων των εμπορευμάτων των εν τε τη εισαγωγή και εξαγωγή αυτών εκ της νήσου, το δικαίωμα της διαδικασίας επί απάντων των Γενοατών, εκτός του φόνου, της κλοπής και προδοσίας, επιφυλαττόμενα κατά τας ασείας εις τα βασιλικά δικαστήρια και την κατοχήν αγρών τινων εις τους λιμένας της Αμμοχώστου και Λεμεσού...”

(Σκελλορίου, Α. (1890) Τα Κυπριακά, σ. 428)

σία του ως προπυργίου του δυτικού χριστιανικού κόσμου στην Ανατολή. Μια αποτυχημένη εκστρατεία των Μμελοούκων έγινε και εναντίον της Κύπρου (1271).

Ερρίκος Β΄

Πλούσια σε γεγονότα ήταν η περίοδος της βασιλείας του Ερρίκου Β΄ (1285 - 1324). Για ένα διάστημα (1306 - 1310) η βασιλεία του διακόπηκε εξαιτίας μιας συνωμοσίας που έγινε από τον αδελφό του Αμάλριχο με τη συνεργασία ορισμένων ευγενών και την υποστήριξη των Γενοουάτων. Ο Αμάλριχος, αφού εξόρισε τον αδελφό του, κυβέρνησε πολύ καταπιεστικά και καταδίωξε συστηματικά όσους ήταν υπέρ του. Μετά τη δολοφονία του Αμάλριχου, το 1310, ο βασιλιάς επέστρεψε από την εξορία, οπότε και τιμώρησε πολύ σκληρά τους κυριότερους υποστηρικτές του Αμάλριχου.

Ο Δάντης μιλά πολύ υποτιμητικά για τον Ερρίκο Β΄.

*"Χαρά σε σένα αν παύαν, Ουγγαρία,
τα βάσανά σου παι! Χαρά σε σένα,
Ναβάρρα, αν τα βουνά που σε φρουρούσαν!
Και για αρραβώνα σε όλα αυτά που λέω
η Φαμαγούστα κλαίν κι η Λευκωσία
για το άνομο θεριό τους, και μουγκρίζουν,
που απ' τ' άλλα τα θεριά δεν ξεμακραίνα."*

(*Δάντη, Θεία Κωμωδία, Παράδεισος, 10^η, στίχ. 143-148.*
Μετάφραση Νίκου Καζαντζάκη)

Ασφαλώς το σημαντικότερο γεγονός της βασιλείας του Ερρίκου Β΄ υπήρξε η πολιορκία και η άλωση της Άκρας (Πτολεμαΐδας), στην οποία πήρε μέρος και ο ίδιος το 1291 και η τελική κατάλυση του βασιλείου της Ιερουσαλήμ από το Μμελοούκο σουλτάνο. Το γεγονός αυτό κατέστησε την Κύπρο το μοναδικό οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό προγεφύρωμα του δυτικού κόσμου στην Ανατολή. Σ' αυτή βρήκαν τότε καταφύγιο πολλοί χριστιανοί, αξιωματούχοι, στρατιώτες και έμποροι που ενίσχυσαν το λατινικό στοιχείο του νησιού.

Ο Ερρίκος, θέλοντας να περιορίσει το μονοπώλιο στο εμπόριο που είχαν αποκτήσει οι Γενοואίτες, παραχώρησε οικονομικά προνόμια και σε άλλους εμπόρους, Ποσάτες, Καταλανούς (Ισπανούς) και Βενετούς. Μ' αυτό τον τρόπο αυξήθηκε βέβαια ο πλούτος που εισέρρεε στο νησί, αλλά ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν και νέα προβλήματα, εξαιτίας των

αντιζηλιών ανάμεσα στους εμπόρους αυτούς.

Κατά την περίοδο αυτή άρχισαν διωγμοί εναντίον του τάγματος των Ναϊτών, που οδήγησαν τελικά στην εξόντωση όλων των μελών του τάγματος. Ο Πάπας Κλήμης Ε΄ τους κήρυξε εκτός νόμου με την κατηγορία ότι ανάμεσά τους υπήρχαν αιρετικοί (1308). Στην Κύπρο θανατώθηκαν οι Ναΐτες και δημεύτηκε η περιουσία τους που τελικά παραχωρήθηκε στο τάγμα των Ιωαννιτών (1313).

Νόμισμα Ούγου Δ΄

Επί Ούγου Δ΄ νέος κίνδυνος διαφάνηκε για τη χριστιανική Ανατολή, από τους Τούρκους αυτή τη φορά, που είχαν εγκατασταθεί στη Μ. Ασία. Βέβαια οι Ευρωπαίοι - τους οποίους βοήθησε και ο Ούγος - είχαν μια επιτυχία εναντίον τους στη Σμύρνη, που όμως δε στάθηκε αρκετή να σταματήσει τον τουρκικό επεκτατισμό.

Πέτρος Α΄

Πρωταγωνιστικό ρόλο στην οργάνωση μιας σταυροφορίας για απελευθέρωση των Αγ. Τόπων έπαιξε ο γιος και διάδοχος του Ούγου Δ΄, ο Πέτρος Α΄, που πίστευε ότι ήταν προορισμένος ν' απελευθερώσει τους Αγ. Τόπους και την Ιερουσαλήμ.

Στην πρώτη φάση των επιχειρήσεών του εναντίον των Μουσουλμάνων ο Πέτρος είχε επιτυχίες στη Ν. Μικρά Ασία· αργότερα όμως, η επιθυμία του για οργάνωση νέας σταυροφορίας προσέκρουσε στην έλλειψη επαρκών οικονομικών μέσων. Γι' αυτό, αναγκάστηκε να ζητήσει την οικονομική και στρατιωτική συνδρομή των ηγεμόνων της Δύσης. Μετά από επισκέψεις σε διάφορες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες σε διάστημα τριών χρόνων (1362 - 1365), πέτυχε τη συγκέντρωση χριστιανικών δυνάμεων στη Ρόδο. Στόχος του Πέτρου ήταν η κατάληψη της Αλεξάνδρειας της Αιγύπτου και η απελευθέρωση του βασιλείου της Ιερουσαλήμ. Τελικά οι σταυροφόροι κατάφεραν βέβαια με αιφνιδιασμό να καταλάβουν την Αλεξάνδρεια, την οποία και λεηλάτησαν, δεν προχώρησαν όμως στην υλοποίηση του βασικού τους στόχου που ήταν η απελευθέρωση της Ιερουσαλήμ και επέστρεψαν στην Κύπρο.

Νόμισμα του Πέτρου Α΄

Τα γεγονότα στην Αλεξάνδρεια ενόχλησαν πολύ τους Βενετούς, επειδή έβεταν σε κίνδυνο τα εμπορικά τους συμφέροντα στο κράτος του σουλτάνου έσπευσαν λοιπόν να τον διαβεβαιώσουν ότι αυτοί δεν είχαν καμιά απολύτως ανάμιξη ή συμμετοχή στην επιχείρηση των σταυροφόρων εναντίον της Αλεξάνδρειας. Η αντίδραση αυτή των Βενετών είχε ως αποτέλεσμα ν' αποτύχει η προσπάθεια του Πέτρου για οργάνωση νέας σταυροφορίας.

Η αποτυχία του αυτή καθώς και διάφορα προβλήματα της οικογενειακής του ζωής τον έκαναν σκληρό και αυταρχικό. Ιδιαίτερα δυσαρεστημένοι εναντίον του ήταν οι ευγενείς, γιατί παραβίαζε τα δικαιώματά τους που τους εξασφάλιζε η νομοθεσία του κράτους (Ασσιζες). Τελικά οργανώθηκε μια συνωμοσία εναντίον του και δολοφονήθηκε το 1369. Ο Πέτρος ο Α΄ κρίνεται ως ένας από τους πιο τολμηρούς και αποφασιστικούς ηγέτες του χριστιανικού κόσμου της εποχής εκείνης.

*Ὁ ἄξιε Πέτρε, καὶ τῆς Κύπρου Πήγα,
Που ἀπ' αἰδιὰ σου καὶ τὴν Αλεξάνδρεια πήρες,
Κι ἐρίξεις βάρβαρους πολλοὺς στὴ θλίψη,
Που κι αὐτοὶ ἴδιοι αὐτοκτακτοὶ σου σε φθονήσαν
Καὶ - που γιὰ τὴ "γεγναιότητά" σου μοναχὰ -
Μεσ στο κρεβάτι μιὰν αὐγὴ σε σφάξαν.
Ἐταὶ καθὼς τῆς Τύχης ὁ τροχὸς γυρνᾷ,
Κι ἀπ' τὴ Χαρὰ τὴ θλίψη φέρνει στοὺς ἀνθρώπους."*

(CHAUCER, G. (1340 - 1400) "The Canterbury Tales". The Monk's Tale, 2391-8. Μετάφραση Ανδρ. Μαραγκοῦ)

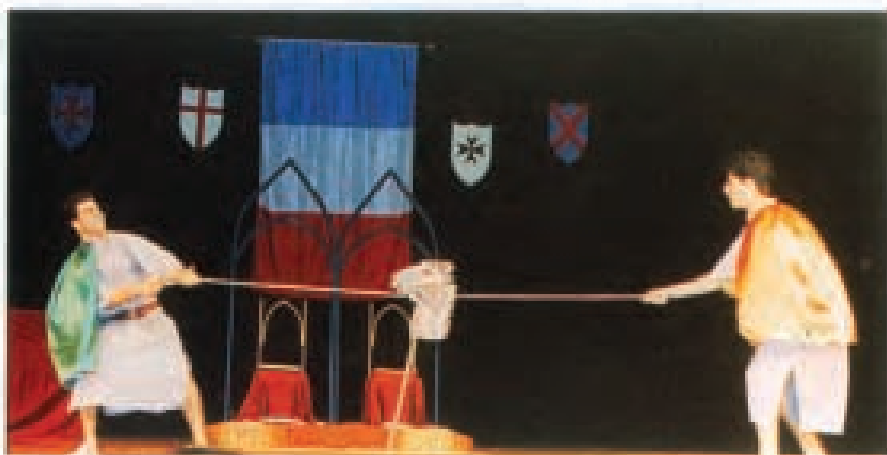
Αντιβασιλεία
Ιωάννη
Πέτρος Β΄

Ο γιος και διάδοχός του Πέτρος Β΄ (1369 - 1382) ήταν ανήλικος, γι' αυτό και η Υψηλή Αυλή όρισε ως αντιβασιλιά το θείο του Ιωάννη. Η μητέρα του Ελεονόρα αντίδρασε έντονα σ' αυτή την ενέργεια της Υψηλής Αυλής, γιατί θεωρούσε και τα αδέλφια του Πέτρου Α΄, Ιωάννη και Ιάκωβο, ως συνενόχους στη δολοφονία του. Η Ελεονόρα, που ως μητέρα του βασιλιά ασκούσε μεγάλη επιρροή στο βασίλειο, έθεσε ως σκοπό της ζωής της να εκδικηθεί όλους τους δολοφόνους του συζύγου της. Στο διάστημα της αντιβασιλείας, η Υψηλή Αυλή ανέθεσε σε μια επιτροπή από 16 ευγενείς αξιωματούχους ν' ανασυντάξει το κείμενο των Ασσιζών με βάση το κείμενο του Ιωάννη Ιβελίνου, ώστε να κατοχυρωθούν τα δικαιώματά τους και ν' αποφευχθούν μελλοντικές παραβιάσεις από μέρος των βασιλιάδων. Επίσης η Υψηλή Αυλή ακύρωσε δωρεές γης, τις οποίες είχε κάνει ο Πέτρος σε πρόσωπα που δε δικαιούνταν.

Η δράση του Πέτρου Α΄ και η προσωπική του ζωή - ιδιαίτερα ο έρωτάς του προς την Ιωάννα Α΄ Αλεμάν, την "Αροδοφνούσα" του κυπριακού δημοτικού τραγουδιού - ενέπνευσαν σύγχρονους ποιητές και θεατρικούς συγγραφείς της εποχής μας. Στην εικόνα, σκηνη από την παράσταση του θεατρικού έργου του Πάνου Ιωαννίδη "Πέτρος Α΄" με πρωταγωνιστές το Νίκο Χαλαλάμπους ως Πέτρο Α΄ και την Τζένη Γαϊτανεπούλου ως βασίλισσα Ελεονόρα που παρουσιάστηκε από το ΘΡΟΚ τη θεατρική χρονιά 1990-91.

Η πρόθεση της Ελεονώρας να εκδικηθεί εκείνους που θεωρούσε ως δολοφόνους του συζύγου της και οι διαμάχες μεταξύ των ευγενών δημιουργούσαν αναστάτωση στο βασίλειο. Η κατάσταση επιδεινώθηκε με τα γεγονότα που ακολούθησαν τη στέψη του Πέτρου Β' ως βασιλιά της Ιερουσαλήμ, στην Αμμόχωστο. Σύμφωνα με το έθιμο, κατά τη διαδρομή από το ναό στο παλάτι, το δεξι χαλινάρι του αλόγου του βασιλιά είχαν το προνόμιο να κρατούν οι Γενοואάτες και το αριστερό οι Βενετοί. Εκείνη την ημέρα οι Βενετοί έσπευσαν να πάρουν το δεξι χαλινάρι, ενέργεια που προκάλεσε την αντίδραση των Γενοואάτων. Ακολούθησαν ταραχές που επεκτάθηκαν σ' όλη την πόλη, αποτέλεσμα των οποίων ήταν να καταδιωχθούν οι Γενοואάτες, ύστερα από διαταγή του Ιωάννη, να λεηλατηθούν οι περιουσίες τους και αρκετοί να φυλακιστούν και να θανατωθούν.

Σκηνή από το θεατρικό έργο του Γιώργου Νεοφύτου *‘Της Κύπρου το βασίλειο’* που παρουσιάσε το Λύκειο Κύκκου Β' τη σχολική χρονιά 1989-90.

Διένεξη Βενετών και Γενοואάτων κατά τη στέψη του Πέτρου Β'.

— *‘Οι Γενοβέζοι να κρατούν πρέπει το χαλινάρι στα δεξιά του βασιλιά, είναι δική μας χάρη...*

— *Οι Βενετοί θα το κρατούν τώρα το χαλινάρι και στα δεξιά του βασιλιά θα στέκουν με καμάρι...*’

*Επέμβαση των
Γενοואάτων.
Κατάληψη της
Κύπρου.*

Η Ελεονώρα βρήκε την ευκαιρία που επιδίωκε. Προκάλεσε την επέμβαση της Γένοιας που με ισχυρό στόλο κατέλαβε την Αμμόχωστο, τη Λεμεσό και την Πάφο. Αργότερα οι Γενοואάτες στράφηκαν εναντίον της Λευκωσίας, μετά την παράδοση της οποίας έκαναν επίθεση εναντίον της Κερύνειας· την παράδοση και της πόλης αυτής πέτυχαν ύστερα από εκβιασμούς προς το βασιλιά Πέτρο Β' που είχαν αιχμαλωτίσει μαζί με τη μητέρα του Ελεονώρα στην Αμμόχωστο. Ο θείος του βασιλιά Ιάκωβος, ύστερα από την παράδοση της Κερύνειας, στην προσπάθειά του να διαφύγει στη Δύση, αιχμαλωτίστηκε από τους Γενοואάτες που τον φυλάκισαν στη Γένοια. Οι Γενοואάτες, κύριοι πια ολόκληρου του νησιού, επέβαλαν στον Πέτρο Β' τους όρους συνθήκης, οι οποίοι ήταν εξαιρετικά δυσμενείς για την Κύπρο. Εκτός από τις βαρύτερες αποζημιώσεις που καταβλήθηκαν στους Γενοואάτες, τους παραχωρήθηκε η στρατιωτική διοίκηση του λιμανιού και της πόλης της Αμμοχώστου· οι Γενοואάτες απαίτησαν ακόμη

Νόμισμα
Πέτρου Β΄

επαναβεβαίωση όλων των παλιών προνομίων τους και ελεύθερη διαβίωση στην Κύπρο όλων των υπηκόων τους.

Αποτέλεσμα του ελέγχου της Αμμοχώστου από τους Γενουάτες ήταν να παρακμάσει η πόλη ως εμπορικό κέντρο, γιατί πολλοί έμποροι που ανήκαν σε άλλες ξένες παροικίες έφυγαν από την πόλη κι εγκαταστάθηκαν στη Λάρνακα, που άρχισε από τότε να ακμάζει. Η κατάληψη της Αμμοχώστου από τους Γενουάτες περιόρισε την ανεξαρτησία του νησιού και το βασίλειο στην προσπάθειά του να εκπληρώσει τις βαριές του υποχρεώσεις προς τους Γενουάτες εξαντλήθηκε οικονομικά.

Οι Γενουάτες, για να ελευθερώσουν τον αιχμάλωτο Ιάκωβο που σύμφωνα με απόφαση της Υψηλής Αυλής θα διαδεχόταν τον Πέτρο Β΄, επέβαλαν σ' αυτόν υποχρεώσεις ακόμη βαρύτερες απ' αυτές που είχε δεχτεί ο Πέτρος Β΄. Μετά την αποδοχή τους ο Ιάκωβος ανακηρύχθηκε βασιλιάς της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ· αργότερα ανακηρύχθηκε βασιλιάς και της Αρμενίας. Τον ίδιο τίτλο διατήρησαν και όλοι οι επόμενοι Λουζινιανοί βασιλιάδες ως το 1489.

“Τότε οι Γενουάτες πέτυχαν να έλθουν σε συμφωνία με το Βασίλειό Ιάκωβο, της οποίας οι όροι ήταν πολύ επιζήμιοι για το Βασίλειο(...) πέτυχαν τη συμφωνία που ήθελαν: Να κατέχουν το λιμάνι της Αμμοχώστου και την ίδια την Αμμόχωστο να την κρατούν σαν ενέχυρο για τις 900.000 χρυσά δουκάτα (μέχρι που ο Βασιλιάς θα βρούκε τα χρήματα για να την πάρει πίσω). Και να κατέχουν και μια έκταση δυο μιλίων γύρω από τη πόλη, στην οποία μόνο ο Βασιλιάς κι οι Ιππότες του (θα συνέχιζαν να κατέχουν τα χωριά) και τα κτήματά τους και να είχαν τα εισοδήματά τους. Όμως τα προϊόντα θα πωλούνταν στην Αμμόχωστο. (Επίσης, η Γενουατική Δικαιοσύνη να ισχύει στην ακτίνα των δυο μιλίων). Και τα καράβια να μη δικαιούνται να χρησιμοποιούν άλλο λιμάνι παρά μόνο εκείνο της Αμμοχώστου, εκτός από τα καράβια που έρχονται από την Τουρκία, τα οποία να αράζουν στην Κερύνεια(...) Και συμφώνησε (ο Κοντοσταύλης) να πληρώσει προκαταβολικά 100.000 δουκάτα και άφησε σαν όμηρο τον αγαπημένο του γιο που λεγόταν Ιανός που γεννήθηκε στη Γένοβα...”

(Μαχαίρα, Α. (1982), σ. 471, 473, μετάφραση Α. Παυλίδη, εκδόσεις "Φιλόκυπρος")

Ο γιος και διάδοχος του Ιάκωβου Α΄ Ιανός (1398 - 1432) έθεσε ως πρωταρχικούς στόχους του ν΄ ανακαταλάβει την Αμμόχωστο και ν΄ ανορθώσει τα οικονομικά του κράτους. Για να πραγματοποιήσει τους στόχους του, περιέβαλε τους Βενετούς με μεγάλη εύνοια. Δυο απόπειρές του για απελευθέρωση της Αμμοχώστου οδηγήθηκαν σε αποτυχία. Πέτυχε όμως να νικήσει τους Γενουάτες, όταν το 1410 προσπάθησαν να καταλάβουν τη Λεμεσό.

Στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Ιανού το νησί ταλαιπωρήθηκε από πολλές θεομηνίες, πανώλη και ακρίδες, δεινά που δυσκόλευαν ακόμη περισσότερο την προσπάθεια του Ιανού για οικονομική ανόρθωση του κράτους. Γι' αυτό το λόγο κατέφυγε στην υποτίμηση του νομίσματος και την ενθάρρυνση της πειρατείας σε βάρος των κτήσεων του σουλτάνου της Αιγύπτου. Αυτό ακριβώς προκάλεσε την αντίδραση του Σουλτάνου, ο οποίος άρχισε επιδρομές εναντίον της Κύπρου. Στο διάστημα 1424 - 1425 ο Σουλτάνος έκανε δυο εκστρατείες εναντίον της Κύπρου, κατέλαβε και λεηλάτησε τη Λεμεσό, τα Κούκλια και τη Λάρνακα και γύρισε πίσω στην Αλεξάνδρεια με πλούσια λάφυρα και αιχμαλώτους. Τη δεύτερη μάχιστα φορά κατέπλευσε στην Αμμόχωστο και εξασφάλισε την υποταγή των Γενουσιτών, οι οποίοι βοήθησαν αποτελεσματικά το Σουλτάνο, όταν ήρθε ξανά το 1426. Πίστευαν ότι μ' αυτό τον τρόπο θα απέτρεπαν οριστικά οποιαδήποτε προσπάθεια του Ιανού να ελευθερώσει την Αμμόχωστο.

*Μάχη της
Χοιροκοιτίας.
Αιχμαλωσία
Ιανού.*

Η τελική αναμέτρηση έγινε στη Χοιροκοιτία, όπου ο εντελώς ανοργάνωτος στρατός του Ιανού ηττήθηκε και ο ίδιος αιχμαλωτίστηκε. Στη μάχη αυτή ήταν αυτόπτης μάρτυρας ο χρονογράφος Λεόντιος Μαχειράς, που εξιστορεί τα γεγονότα στο "Χρονικόν" του. Οι Αιγύπτιοι κατέλαβαν όλη την Κύπρο κι έφυγαν με πολλά λάφυρα και 6 000 αιχμαλώτους. Ο Ιανός ελευθερώθηκε ύστερα από μερικούς μήνες, αφού πληρώθηκαν μεγάλα λύτρα και η Κύπρος έγινε, με τη συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε, φόρου υποτελής στο Σουλτάνο· αυτός δε θέλησε να καταλάβει μόνιμα το νησί, γιατί φοβόταν μήπως μια τέτοια ενέργειά του ξεσήκωνε τις δυτικές δυνάμεις εναντίον του.

Το μεσαιωνικό κάστρο που ζέσπαζε του βασιλικού φέουδου των Κουκλιών (Παλαιόφου), όπου βρισκόταν εκτεταμένες φυτείες ζαχαροκάλαμου υπέστη μεγάλη καταστροφή κατά τις επιδρομές των Μαμελούκων. Σήμερα στεγάζει το αρχαιολογικό Μουσείο των Κουκλιών.

Εξέγερση
Ρε Αλέξη

Την αναρχία που δημιουργήθηκε με την επιδρομή των Σαρακηνών εκμεταλλεύτηκαν οι χωρικοί και οι δουλοπάροικοι της Κύπρου, που ξεσηκώθηκαν εναντίον των πλουσίων και των Φράγκων ευγενών. Οι επαναστάτες οργανώθηκαν και ανακήρυξαν δικούς τους ηγέτες σε διάφορες αγροτικές και αστικές περιοχές που έθεσαν υπό τον έλεγχο τους· ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και ο Αλέξης, που ανακηρύχτηκε ρηγός (Ρε Αλέξης) του Λευκονοίκου κι επιβλήθηκε στην ύπαιθρο. Οι πληροφορίες που έχουμε για το κίνημα αυτό είναι ελάχιστες, θα πρέπει όμως να έγιναν αρκετές συγκρούσεις. Τελικά οι Φράγκοι κατέστειλαν το κίνημα και θανάτωσαν τους αρχηγούς του (1427).

Η μοναδική πρωτογενής πηγή για την επανάσταση του Ρε Αλέξη είναι το "Χρονικόν" του Λ. Μαχαιρά. Ο Μαχαιράς αναφέρει:

Και άνταν επήγεν το παράνομον φουσάτον (δηλ. οι Σαρακηνοί), εσηκώθησαν τα σπιτία τους λαο, και εποίκαν κούρη και φόνους πολλούς (ξεσηκώθηκαν πολλοί φτωχοί που λεηλάτησαν τους Χριστιανούς και σκότωσαν και πολλούς)· ομοίως ένας σαρδάτος (μισθοφόρος) του ρηγός ανόματι Σφάρτζα εκουρτζεφεν όσαν έσσωνηνεν, και έβηλε να κρατήσαι την αφεντίαν με τους Σπανωλίδες εις την Πάφον. Έβαλαν οι χωργιάτες καπετάνον εις την Λεύκαν, άλλον καπετάνον εις την Λεμεσόν, άλλον εις την Ορεινήν, και εις την Περιστερόναν άλλον, και εις του Μάρφου καπετάνον, και εις το Λευκόνικον ρηγαν Αλέξην, και όλοι οι χωργιάτες εδόθησαν εις την ΄πόταξιν του· και ανοίξαν τες αποθήκες και εκουβαλούσαν τα κρασία τους καλοπήχερους (των ευγενών) έτεροι έπαιρναν το φουμίν από τ' αλώνια, άλλοι τα ζαχάρια και τα προδέλοιπα πράγματα τους καλούς λαο (τα άλλα αγαθά των πλουσίων).

Ομοίως ένας Αρμένης καβαλλάρης έπαιρνεν την γενοίκαν του να πάγει εις την Πάφον, και εις το καπετανίκον της Λεύκας εδυναστέψαν (βίασαν) την γυναίκαν του, και κείνον εσκότωσαν τον. Ο πίσκοπος ο Λατίνος ο φρέ Σαλαμοίς επήγαινεν προς την Αμόχουστον, και έπιασεν τον το φουσάτον του ρε Αλέξη, και εκουρσεύσαν τον και εδέραν τον, και εποίκαν του πολλήν μεγάλην αντροπήν, και εσκαπίασεν (μόλις γλίτωσε) από τον θάνατον. Και πολλά κακά εποίκασιν, και ο Θεός δεν τα βάσταξεν".

(Μαχαιρά, Λ. (1982), 696, σ. 528, εκδόσεις "Φιλόκυπρος")

Δευτερογενής πηγή

"Το γεγονός αυτό δεν ήτο παρά η εκδίκηση των Ελλήνων που ενόμισαν ότι έφθασεν η ώρα της εκδίκησεως".

(Γιόργκα, Νικ. Η Φραγκοκρατία εν Κύπρω. Μετάφραση Αχιλ. Αιμιλιανίδου (1938), σ. 116)

Δευτερογενής πηγή

“Η κοινωνική εξέγερσις κατά των ευγενών δεν φαίνεται να ήτο ο μόνος χαρακτήρ της επανάστασεως ταύτης, όπως θέλει να μας παρουσιάσει ο Λεόντιος Μαχαίρας, ων δυσμενώς προς τους χωρικούς διατεθειμένος. Διό και αμιλεί ούτος περί “κακοσύνης” αυτών τους οποίους χαρακτηρίζει “καταραμένους”(…) Η κοινωνική εξέγερσις, παρόλον ότι συνεδυάσθη με αρπαγάς και λεηλασίας των οίκων των ευγενών, πρέπει να έκρυπτεν εν εαυτη εθνικόν χαρακτήρα και να σφείλεται εις το μίσος κατά των ευγενών ως υπηρετών του ξενικού καθεστώτος”.

(Σπυριδάκι, Κ. Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα, τόμ. Α', μέρος Β', σσ. 396-397, Λευκωσία, 1972)

Άσκηση:

α. Πώς παρουσιάζει ο Λεόντιος Μαχαίρας την επανάσταση του Ρε Αλέξη; Γιατί, κατά τη γνώμη σας, την παρουσιάζει μ' αυτό τον τρόπο; (Διαβάστε και τις πληροφορίες για το χρονογράφο στις σσ. 43,44).

β. Ποια άλλη διάσταση της εξέγερσης δίνεται στις δευτερογενείς πηγές;

Ιωάννης Β΄
Ελένη
Παλαιολογίνα

Ο βασιλιάς
Ιωάννης Β΄
(1432 - 1458)

Περίοδος ανακούφισης των Ελλήνων της Κύπρου και ενίσχυσης της ορθόδοξης Εκκλησίας ήταν η βασιλεία του Ιωάννη Β΄ (1432 - 1458), ο οποίος παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο την Ελένη Παλαιολογίνα, κόρη του Δεσπότη του Μοριά Θεόδωρου*. Η Ελένη, που ήταν μια δυναμική γυναίκα, ασκούσε μεγάλη επιρροή στον άβουλο σύζυγό της. Με τη συγκατάθεση μάλιστα του Ιωάννη και την έγκριση της Υψηλής Αυλής ανακηρύχτηκε ανηβασίλισσα. Η Ελένη περιστοιχιζόταν από Έλληνες, στους οποίους για πρώτη φορά δόθηκαν κρατικά αξιώματα. Μάλιστα ο ομογόλακτος αδελφός της Θωμάς πήρε το αξίωμα του αρχιθαλαμηπόλου (τζαμπερλάνου). Αφότου ήρθε η Ελένη στην Κύπρο “η ελληνική κυπριακή διάλεκτος εθεωρείτο ως η γλώσσα της αυλής” (Σακελλαρίου, Α. Τα Κυπριακά, σ. 519) και έγινε το επίσημο όργανο για τη σύναψη συνθηκών.

Όταν το 1453 έγινε η άλωση της Κωνσταντινούπολης, πολλοί πρόσφυγες, ιδιαίτερα μοναχοί, ήρθαν στην Κύπρο και η Ελένη τους εγκατέστησε στο μοναστήρι των Μαγγάνων, λίγο έξω από τα τείχη της Λευκωσίας, που η ίδια ανακαίνισε και προκοδότησε πλουσιοπάροχα.

* Ο Θεόδωρος ήταν αδελφός του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ του Παλαιολόγου, του τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου.

Βασιλικό σκότσημο των Λουζιτανών και βυζαντινό της δυναστείας των Παλαιολόγων (Τμήμα επιστάλίου του εικονοστασίου του ναού του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά, 1474)

Ρήξη Καρλότας - Ιάκωβου

Η κόρη της Ελένης Καρλότα παντρεύτηκε έναν Πορτογάλο πρίγκιπα, τον Ιωάννη, φανατικό καθολικό, με τον οποίο η Ελένη συγκρούστηκε επανειλημμένα. Όταν ένα χρόνο αργότερα ο Ιωάννης βρέθηκε δολοφονημένος, θεωρήθηκε ως υπεύθυνος ο τζαμπερλάνος Θωμάς. Τότε η Καρλότα συμμάχησε με το νόθο αδελφό της Ιάκωβο, ο οποίος και σκότωσε το Θωμά. Ο Ιωάννης Β΄ αγαπούσε πολύ τον Ιάκωβο, τον οποίο σε νεαρή ηλικία έκανε Αρχιεπίσκοπο της Λευκωσίας, αξίωμα που του εξασφάλισε κύρος και δύναμη. Η Καρλότα αργότερα παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο τον εξάδελφό της Λουδοβίκο της Σαβοΐας, γεγονός που την έφερε σε σύγκρουση με τη μητέρα της. Όταν το 1458 πέθανε ο Ιωάννης Β΄ και λίγο αργότερα και η Ελένη, η Καρλότα στέφθηκε βασίλισσα με την προτροπή της Υψηλής Αυλής απομάκρυνε τον Ιάκωβο από την Αρχιεπισκοπή και ο τελευταίος κατέφυγε στο σουλτάνο της Αιγύπτου· αυτός, όχι μόνο τον αναγνώρισε ως νόμιμο βασιλιά, αλλά του έδωσε και στρατιωτική βοήθεια, για να καταλάβει το νησί. Πράγματι μόνο την Κερύνεια, όπου είχε καταφύγει η Καρλότα, και την Αμμόχωστο, που είχαν υπό τον έλεγχό τους οι Γενούτες, δεν μπόρεσε να καταλάβει. Η πολιορκία των δύο αυτών πόλεων κράτησε τέσσερα χρόνια. Στο διάστημα αυτό η Καρλότα ταξίδεψε στη Δύση (Ρόδο, Αγ. Εδρα, Βενετία, Γένοβα, Σαβοΐα) ζητώντας βοήθεια από παντού. Για να πετύχει μάλιστα τη βοήθεια του πεθερού της δούκα της Σαβοΐας, υποσχέθηκε πως, αν πέθανε χωρίς απογόνους, το στέμμα της Κύπρου θα περιερχόταν στο δουκάτο της Σαβοΐας. Ουσιαστική όμως βοήθεια δεν εξασφάλισε και, γι' αυτό το λόγο, πρώτα η Αμμόχωστος και ύστερα η Κερύνεια παραδόθηκαν στον Ιάκωβο. Έτσι, ύστερα από έναν περίπου αιώνα γενουσιακής κατοχής, η Αμμόχωστος περιλήφθηκε ξανά στο φραγκικό βασίλειο της Κύπρου (1464).

Νόμισμα Ιάκωβου Β΄

Η Καρλότα συνέχισε για είκοσι χρόνια τις προσπάθειές της ν' ανακτήσει την Κύπρο, αλλά δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει το σκοπό της.

Τον ίδιο χρόνο ο Ιάκωβος αναγνωρίστηκε ως βασιλιάς, αφού κατάφερε ν' απαλλαγεί και από το στρατιωτικό σώμα των Μαμελούκων που τον είχε βοηθήσει στις επιχειρήσεις του εναντίον της Καρλότας. Πολλές πληροφορίες για τον Ιάκωβο και τη δράση του μας δίνει ο χρονογράφος Γεώργιος Βουστρώνιος, που υπήρξε αξιωματούχος στην υπηρεσία του. Ο Ιάκωβος Β' κατάφερε με τις ικανότητές του ν' αποκαταστήσει, σε κάποιο βαθμό, την παλιά ισχύ και το γόητρο του βασιλείου της Κύπρου.

Νόμισμα της Καρλότας

Αικατερίνη Κορνάρο

Από την εποχή του πολέμου με την αδελφή του ο Ιάκωβος Β' διατηρούσε στενές σχέσεις με τη Βενετία και ιδιαίτερα μ' έναν ευγενή Βενετό, τον Ανδρέα Κορνάρο. Οι Βενετοί καλλιεργούσαν τις σχέσεις τους με τον Ιάκωβο επιδιώκοντας να εκτοπίσουν οριστικά τους Γενουάτες από το νησί και να μονοπωλήσουν εκείνοι το εμπόριο της Κύπρου. Στα πλαίσια της πολιτικής τους αυτής φρόντισαν, ώστε ο Ιάκωβος να παντρευτεί την ανεψιά του Ανδρέα Κορνάρο, Αικατερίνη Κορνάρο, την οποία προηγουμένως υιοθέτησε επίσημα η βενετική κυβέρνηση. Με την ενέργειά της αυτή η Βενετία αποκτούσε δικαιώματα πάνω στο βασίλειο της Κύπρου σε περίπτωση που ο Ιάκωβος και η Αικατερίνη πέθαιναν χωρίς διαδόχους.

Έναν περίπου χρόνο μετά τον ερχομό της Αικατερίνης στην Κύπρο ο Ιάκωβος πέθανε (1473), με έναν κάπως ύποπτο τρόπο, ενώ η Αικατερίνη ήταν έγκυος. Ύστερα από ένα περίπου χρόνο πέθανε και ο νόμιμος διάδοχος του Ιάκωβος Γ' σε βρεφική ηλικία. Στο σύντομο διάστημα της βασιλείας του Ιάκωβου Γ' και αργότερα, μετά το θάνατό του, οι Βενετοί, υπό το πρόσχημα "προστασίας" πρώτα του βασιλιά και ύστερα της βασίλισσας, πήραν στα χέρια τους όλες τις εξουσίες· διόρισαν δυο Βενετούς συμβούλους και έναν προβλεπτή και ουσιαστικά κυβερνούσαν αυτοί, ενώ δινόταν η εντύπωση ότι κυβερνούσε η Αικατερίνη. Η Βενετία αναγνώρισε τον υποτελικό φόρο προς την Αίγυπτο και ανέλαβε να τον πληρώνει αυτή.

**Παραχώρηση
της Κύπρου στη
Βενετία**

Οι διεκδικήσεις της Καρλότας και κάποια πρόταση γάμου που συζητούσε η Αικατερίνη ανησυχούσαν τους Βενετούς, οι οποίοι πειθανάγκασαν τη βασίλισσα να παραχωρήσει το βασίλειό της στη Βενετία (1489). Η Βενετία της παραχώρησε ισόβια σύνταξη και την περιοχή του Άζολο της Βενετίας. Έτσι τέλειωσε η Φραγκοκρατία για την Κύπρο και άρχισε η περίοδος της Βενετοκρατίας.

Ο Γεώργιος Βουστρώνιος αφηγείται την αναχώρηση της Αικατερίνης Κορνάρο.

Και (...) επήγεν από την Λευκουσίαν να πάγει εις την Αμμόχουστον για να περάσει και επήγεν καβαλλάρια, και όλαις η καβαλλάριας και οι καβαλλάριδες εις την συντροφίαν της, και ς' καβαλλάριδες εις το χαλινάρι της και εις το άλογον της. Και εφόρησεν έναν ρούχον ράζον μαύρον· και αφ' όν εβγήκεν από την Λευκουσίαν, τα δάκρυα απέ τα μάτια της δεν επάψαν. Και εις το άμα της εγένην μέγαν κλάμαν.*

(Βουστρώνιος, Γ. (1989), 267, σ. 152, εκδόσεις "Φιλόκυπρος")

Πορτρέτο Αικατερίνης Κορνάρο.
(Χαλκογραφία* του 1770)
Engravings of Cyprus (έκδοση Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπεζής Κύπρου, σ. 9)

* Είναι η αποτύπωση πάνω σε χαρτί παράστασης που βρίσκεται πάνω σε μια σκληρή επιφάνεια που έχει κατάλληλο χαρακτήρι. Τα υλικά στα οποία συνήθως γίνεται η χάραξη είναι το ξύλο (ξύλογραφία), ο χαλκός (χαλκογραφία) και η πέτρα (λιθογραφία).

Η ορθόδοξη Εκκλησία κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας

Επιβολή στην Κύπρο της λατινικής Εκκλησίας

Η περίοδος της Φραγκοκρατίας ήταν εποχή μεγάλης καταπίεσης της ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου.

Οι Λουζινιανοί πίστευαν ότι, αν εγκαθίδρυσαν στην Κύπρο τη λατινική Εκκλησία, θα επέβαλλαν ευκολότερα τους θεσμούς και τη γλώσσα τους στο νησί. Η θεμελίωση όμως και επικράτηση της καθολικής θρησκείας ως επίσημης θρησκείας του κράτους ήταν δύσκολη σ' ένα χώρο όπου η πλειοψηφία των κατοίκων ήταν Έλληνες ορθόδοξοι. Από την άλλη οι Φράγκοι βασιλιάδες δεν ήθελαν να καταπιέσουν υπερβολικά και να καταστρέψουν το ντόπιο ελληνικό στοιχείο, γιατί πάνω σ' αυτό στηρίζονταν οικονομικά. Έτσι εξηγούνται και οι περιπτώσεις που αντιστάθηκαν, σ' ένα βαθμό, στις υπερβολικές αξιώσεις του λατινικού κλήρου, ο οποίος με πολύ φανατισμό επιδίωξε τον αφανισμό της ορθόδοξης κυπριακής Εκκλησίας.

Στην αρχή οι τρόποι που χρησιμοποιούσαν οι Λατίνοι, για να επιβληθούν, ήταν πολύ σκληροί. Με τα χρόνια όμως η προσηλυτιστική προσπάθειά τους περιορίστηκε σημαντικά και προς το τέλος της Φράγκοκρατίας βλέπουμε την υποταγμένη ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου να θέτει αθόρυβα σε δεύτερη μοίρα τη λατινική. Ο αγώνας από την άλλη για τη διατήρηση της ορθόδοξης θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων της Κύπρου τόνωνε και ενίσχυε και την εθνική τους συνείδηση, γιατί θρησκευτική και εθνική συνείδηση ήταν ουσιαστικά ταυτισμένες στην ψυχή του λαού.

Μέτρα κατά της ορθόδοξης Εκκλησίας

Το πρόβλημα άρχισε, όταν ο βασιλιάς της Κύπρου Αμάριχος αποφάσισε να επιβάλει στην Κύπρο τη λατινική Εκκλησία. Γι' αυτό ζήτησε από τον Πάπα Κελεστίνο Γ' να στείλει αντιπροσώπους του, για να μελετήσουν το θέμα. Αυτοί έθεσαν ως όρο για την ίδρυση λατινικής Εκκλησίας στο νησί την κατοχύρωση της υλικής της ανεξαρτησίας με την παραχώρηση σ' αυτή γης, ώστε να έχει σταθερά εισοδήματα. Ο Αμάριχος δέχτηκε τους όρους τους, γιατί, εκτός των άλλων, ήθελε οπωσδήποτε ν' αναγνωρίσει ο Πάπας το στέμμα του. Έτσι ιδρύθηκε η λατινική Εκκλησία της Κύπρου κι ένας Λατίνος Αρχιεπίσκοπος εγκαταστάθηκε στη Λευκωσία, ενώ άλλοι τρεις επίσκοποι είχαν τις έδρες τους στην Αμμόχωστο, στη Λεμεσό και στην Πάφο. Ένα μέρος των κτημάτων της ορθόδοξης Εκκλησίας παραχωρήθηκε στη λατινική, πράγμα που οδήγησε τις δυο Εκκλησίες στην πρώτη σύγκρουση. Ένα γεγονός που στέρησε την Εκκλησία της Κύπρου από τη δυναμική υποστήριξη του Πατριαρχείου της Κων/πολης ήταν η κατάληψη της Πόλης από τους Φράγκους και η μετάθεση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Νίκαια· βέβαια οι δεσμοί ανάμεσα στις δύο Εκκλησίες ουδέποτε έπαψαν να υπάρχουν. Την αποδυνάμωση της Ορθοδοξίας εκμεταλλεύτηκε ο Πάπας Ονώριος Γ', ο οποίος έστειλε το 1220 στην Κύπρο ως πρεσβευτή του τον καρδινάλιο Πελάγιο. Ο Πελάγιος συγκάλεσε σύνοδο στη Λεμεσό το 1221 στην οποία έλαβε μέρος η βασίλισσα

Καρδινάλιος. (Του ζωγράφου Ροφαήλ. Galleria Pitti, Φλωρεντία)

Αλίκη και πολλοί Φράγκοι κληρικοί και λαϊκοί. Σ' αυτή λήφθηκαν αποφάσεις που κύριο στόχο είχαν την κατάργηση του αυτοκεφάλου της ορθόδοξης κυπριακής Εκκλησίας και την υποδούλωσή της στη λατινική. Μεταξύ άλλων αποφασίστηκε η αφαίρεση της δεκάτης από τον ορθόδοξο κληρο και η παραχώρησή της στους Λατίνους. Ακόμη για κάθε χειροτονία ορθόδοξου κληρικού απαιτούνταν η άδεια του φεουδάρχη της περιοχής. Επιπλέον όλοι οι νεοκληγόμενοι ορθόδοξοι επίσκοποι έπρεπε να δίνουν όρκο πίστης και υποταγής στους Λατίνους επισκόπους της περιφέρειάς

τους. Επίσης επιβλήθηκαν περιορισμοί στις κινήσεις των ορθόδοξων κληρικών, οι οποίοι για κάθε μετακίνησή τους ήταν υποχρεωμένοι να ζητούν την άδεια του φεουδάρχη τους.

Σε νέα σύνοδο, που έγινε το 1222 στην Αμμόχωστο, όχι μόνο επικυρώθηκαν οι αποφάσεις της συνόδου του 1221, αλλά επιπλέον αποφασίστηκε ο περιορισμός του αριθμού των ορθόδοξων επισκόπων σε τέσσερις από δεκατέσσερις που ήταν, και ακόμη να μην έχουν τις έδρες τους στις πόλεις, αλλά σε χωριά. Έτσι ο επίσκοπος Λευκωσίας θα είχε την έδρα του στη Σολέα, ο Πάφου στην Αραινόη (Πόλη Χρυσοχούς), ο Αμμοχώστου στο Ριζοκάρπασο και ο Λεμεσού στα Λεύκαρα.

Το μαρτύριο των 13 μοναχών της Καντάρας

Οι περισσότεροι από τους ορθόδοξους κληρικούς αρνήθηκαν να υποταχτούν στους Λατίνους, με αποτέλεσμα να υποστούν διωγμούς και εξορίες. Αποκαρύφωμα των διώξεων ήταν το μαρτύριο των δεκατριών μοναχών της Καντάρας, το 1231. Τα γεγονότα έχουν ως εξής: Δύο μοναχοί ήρθαν από το Άγιο Όρος και μαζί με άλλους ασκήτευαν στο μοναστήρι της Παναγίας στην Καντάρα. Επειδή διαφώνησαν μ' ένα Λατίνο κληρικό, τον Αντρέα, για κάποιο δογματικό θέμα, κλήθηκαν στη Λευκωσία από το Λατίνο αρχιεπίσκοπο. Αφού φυλακίστηκαν - συνολικά δεκατρείς - και για τρία χρόνια υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια, στο τέλος, με την έγκριση του Πάπα, καταδικάστηκαν ως αιρετικοί και κήκον ζωντανά.

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 1231 μ.Χ.

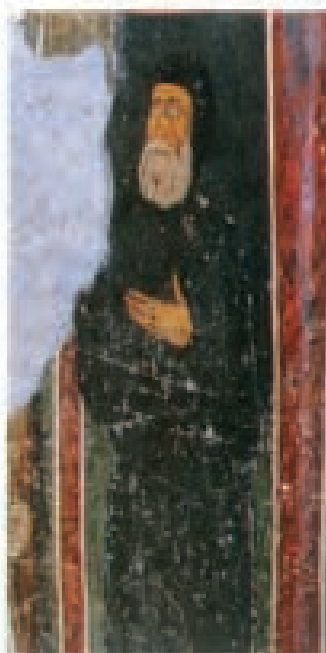
Δεν μπορούσαν πια να υπομείνουν την φλογερή σας πίστη
δεν μπορούσαν πια ν' αντέξουν την σκληρή σας περηφάνεια
και σήμερα σας παίρνουν (...)

Μέσα στα στενά δρομάκια του φραγκαμαχαλά
όπου δεν κατεβαίνει ο ήλιος να φωτίσει
όπου δεν περπατά ούτε περνά το φως
δώδεκα μοναχοί μαυροντυμένοι
δώδεκα ντυμένοι μες το μαύρο ράσο
πονεμένοι έως θανάτου
παρήγελο των μοναχών και των φραγκαπαπόδων.

Πιο κάτω στην καρδιά της αγοράς
εκεί που ο Πηδιάς κόβει στα δυο την πόλη
σας περιμένουν τ' άλογα
κι ο μοναχός Αντρέας ντυμένος στα λευκά
ντυμένος σήμερα την πιο λαμπρή στολή του
μ' ένα λαμπρό σταυρό στο στήθος
μ' έγγραφα παλλά στα χέρια
υπογραφές σφραγίδες
του βασιλιά, του Πάπα και των άλλων ευγενών
και σεις μέσα στα μαύρα ράσα
μέσα στον μαύρο πόνο
να πορεύεστε μες τα στενά δρομάκια που οδηγούν στην αγορά
όπου σας προσμένει λαμπρός
μες τα λευκά ντυμένος
ο αμείλικτος εκπρόσωπος του Πάπα.

Τρία χρόνια δεν μαλάκωσε η ασθενική καρδιά σας
τρία χρόνια δεν ελύγισε το ισχνό
σκελετωμένο σας κορμί
μέσα στη φυλακή μέσα στην πείνα
μέσα στο σκοτάδι
τρία χρόνια δεν σας μαλάκωσε η σκιά
του αδελφού Θεοδώρητου
που άφησε το πνεύμα μέσα στα λιγνά σας χέρια (...)

Σε λίγο μανιασμένα τ' άλογα θα
τρέξουν μες τον ποταμό
και θα τραβήξουν τ' άσπρά σας σώματα
απ' τα σκελετωμένα πόδια
κι η θλιβερή ιστορία θα πάρει τέλος
θα δει ο εκπρόσωπος του Πάπα κι ο λαός
αν δεν μαλακώνουν οι ψυχές σας
κι ακόμα πόσο θα κρατήσει τ' αλύγιστό σας πείσμα (...)
Στον πρώτο γύρο ο πρώτος αδελφός
παράδωσε το πνεύμα
ύστερα κι άλλος κι άλλος
κι ο αδελφός Αντρέας κρυφά προσμένει
στα μύξα προσδοκά
από επιθανάτιο στόμα ν' ακουστεί

Ορθόδοξος μοναχός.
Λεπτομέρεια τοιχογραφίας,
14ος α., Εκκλησία Αΐνιοι

ομολογία της πλάνης αίτηση για μετάνοια
 ένα φέλλισμα συγγνώμης
 παράκληση για κάποιο ισχνό σκελετωμένο σώμα
 κι έβλεπε έναν ένα να παραδίνουν
 σιωπηλοί το πνεύμα
 χωρίς καμιά φωνή χωρίς υπαιτιγμό
 ικεσίας χωρίς μετάνοια
 κι έβλεπε όλο έβλεπε ο αδελφός Αντρέας
 κι όλο τα μάτια του μεγάλωναν
 κι όλο μέσα του τον έπνιγε η οργή
 κι όλο η καρδιά του φρέναζε
 κι όλο μέσα μαύριζε η ψυχή (...) *ώσπου δεν κρατήθηκε άλλο
 δεν μπορούσε πια να κρατηθεί
 και μ' ένα νεύμα του στομάσπηκαν
 όλα πια για τη φωτιά.*

*Σε λίγο ό, τι απόμεινε
 το 'γλειφε πρώτα η παμφάγα η φλόγα
 κι ύστερα το κατάφαγε η αγόρταγη φωτιά
 σπαραγμένα σώματα σάρκες και κόκκαλα
 και μελισμένα πόδια χέρια.*

*Ύστερα γύρισε ο αδελφός Αντρέας
 σοβαρός μες την λαμπρή στολή του
 κρατώντας τα χαρτιά με τις πολλές
 υπογραφές και τις σφραγίδες
 και τράβηξε για την ιερή μονή
 των Δομινικανών
 αλλά κρυφά γυρνούσε κάθε τόσο να κοιτάξει
 γιατί άκουε πίσω του βήματα μοναχών και καλποσμούς αλόγων
 γύριζε κάθε τόσο να κοιτάξει
 γιατί ένοιωθε δεκατρείς σκιές να τον ακολουθούν
 έβλεπε μαύρα ράσα ν' ακολουθούν τα βήματά του (...) *έβλεπε χιλιάδες να τον κυνηγούν
 μέσα στο κάστρο της σκλαβωμένης πόλης
 ένοιωθε αμέτρητες σκιές να τον κυνηγούν αμείλικτες
 ζωντανούς και πεθαμένους απ' όλες τις γωνιές του τόπου.**

*Εκείνο όμως που πιο πολύ κατάτρως την ψυχή του
 ήταν που ποτέ δεν θα τον συγχωρούσε ο Πάπας
 ήταν που δεν κατάφερε τρία χρόνια
 έστω κι ένας απ' τους αθλίους αυτούς καλόγερους
 να παραδεχθεί την πλάνη του
 ή έστω, ν' αφήσει ένα επιθανάτιο φέλλισμα συγγνώμης...*

(Σπανού, Ν.Σ. (1980), *Ωρες της Λευκωσίας*, εκδόσεις Δήμου Λευκωσίας, σσ. 23-26)

Άσκηση:

Μελετήστε τους στίχους "Ύστερα γύρισε... τόπου" από το πιο πάνω ποίημα και εξηγήστε ποια επίδραση είχε στον ντόπιο πληθυσμό το μαρτύριο των 13 μοναχών.

Η "Βούλλα"
του Πάπα
Αλέξανδρου Δ΄

Οι αυθαίρετες επεμβάσεις του Λατίνου Αρχιεπισκόπου στις υποθέσεις της ορθόδοξης Εκκλησίας και η γενικότερη συμπεριφορά των Λατίνων είχαν ως αποτέλεσμα νέες προστριβές ανάμεσα στην ορθόδοξη και τη λατινική Εκκλησία. Γι' αυτό μια αντιπροσωπεία, αποτελούμενη από τον ορθόδοξο Αρχιεπίσκοπο Γερμανό και τους τρεις επισκόπους, κατέφυγε στον ίδιο τον Πάπα Αλέξανδρο Δ', για να κατοχυρώσει τα δίκαια της ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου. Ο Πάπας όμως εξέδωσε τη "Βούλλα" ή "Διάταξιν Κυπρίαν" (1280) η οποία ενίσχυε και επικύρωνε την υποτέλεια της ορθόδοξης κυπριακής Εκκλησίας. Η "Βούλλα" αποτέλεσε τον καταστατικό χάρτη της ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου στα χρόνια της Φραγκοκρατίας. Σύμφωνα μ' αυτήν, μετά τον Αρχιεπίσκοπο Γερμανό, θα καταργούνταν το αξίωμα του ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου και θα έμεναν μόνο τέσσερις επίσκοποι, που θα υπάγονταν στο Λατίνο Αρχιεπίσκοπο. Οι υποχρεώσεις τους για όρκο πίστης και υποταγής στους Λατίνους επισκόπους της περιφέρειάς τους και για εγκατάστασή τους στα χωριά επαναβεβαιώθηκαν. Φαίνεται όμως ότι η τελευταία αυτή υποχρέωση γρήγορα ατόνησε και πολύ νωρίς οι ορθόδοξοι επίσκοποι με την υποστήριξη των Ελλήνων Κυπρίων αστών και την ανοχή των Φράγκων έφυγαν από τα χωριά, όπου είχαν υποχρεωθεί να μένουν, και εγκαταστάθηκαν στις πόλεις. Αποτέλεσμα αυτής της χαλάρωσης ήταν και η ανέγερση στις πόλεις νέων ορθόδοξων καθεδρικών ναών με την υποστήριξη των Ελλήνων αστών. Εκείνο που κέρδισε η ορθόδοξη Εκκλησία από τη "Βούλλα" ήταν το δικαίωμα να ασκούν οι ορθόδοξοι επίσκοποι τα καθήκοντά τους χωρίς οποιαδήποτε επέμβαση των Λατίνων.

Η "Βούλλα" του Πάπα Αλέξανδρου δημιούργησε μεγαλύτερη ένταση και μίσος ανάμεσα στους Ορθόδοξους και τους Λατίνους. Με την πάροδο του χρόνου η λαϊκή αντίδραση αυξήθηκε και αναφέρονται και περιπτώσεις πολύ σοβαρών ταραχών εναντίον παπικών πρεσβευτών (ληγάτων).

Η Εκκλησία
θραυματοφύλακας
της ορθόδοξης
πίστης

Ο ορθόδοξος κληρός της Κύπρου αναγκάστηκε, για να διατηρήσει την Ορθοδοξία στο νησί, να δεχτεί, εξωτερικά βέβαια, την υποταγή στους Λατίνους. Κανένας όμως δεν μπορούσε ν' αμφισβητήσει την προσηλυση του στην ορθόδοξη πίστη. Γι' αυτό, πολλή πικρία προκαλούσαν στους Κυπρίους κάποιες απόψεις που κατά καιρούς εκφράζονταν και που επέκριναν τη στάση της ορθόδοξης Εκκλησίας του νησιού. Σχετικά αναφέρεται ότι στα πρώτα χρόνια του 15ου αι. η κυπριακή Εκκλησία προσπάθησε να συνδεθεί ξανά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Πρότεινε λοιπόν να ενωθούν μυστικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά επιφανειακά να διατηρήσουν την υποταγή τους στην παπική Εκκλησία. Η σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου έστειλε το 1405 ως αντιπρόσωπό της στην Κύπρο, για να μελετήσει το θέμα, το λόγινο μοναχό Ιωσήφ Βρυέννιο. Στην έκθεση που υπέβαλε ο Βρυέννιος απέκλεισε κάθε ιδέα για συμβιβασμό με τους Λατίνους και αποκατάσταση της επικοινωνίας μεταξύ του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της κυπριακής Εκκλησίας. Βέβαια, από πληροφορίες που υπάρχουν, φαίνεται ότι ποτέ δεν είχαν πλήρως διακοπεί οι δεσμοί ανάμεσα στις δύο Εκκλησίες.

Ο Βρυέννιος υποστήριξε επανειλημμένα τη στάση του αυτή, πράγμα που ενισχύει την άποψη ότι όσοι ήταν εκτός Κύπρου δεν μπορούσαν να συνειδητοποιήσουν τις δύσκολες συνθήκες κάτω από τις οποίες λειτουργούσε η ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου στα χρόνια της Φραγκοκρατίας· η αυστηρή στάση τους απέναντί της οφείλεται στο ότι δεν κατάλαβαν ότι η επιφανειακή υποταγή συνέβαλλε στην εξασφάλιση της φυσικής και εθνικής επιβίωσης των Ελλήνων της Κύπρου.

Μετά τη σύνοδο της Φερράρας - Φλωρεντίας (1439) και την ένωση των δυο Εκκλησιών, περιορίστηκαν οι αντιθέσεις ανάμεσα στους Ορθόδοξους και τους Καθολικούς στην Κύπρο και έχουμε ακόμη και το φαινόμενο Λατίνοι να παρακολουθούν την ορθόδοξη λειτουργία ή να μετέχουν στην ορθόδοξη λατρεία. Επίσης αυξήθηκαν οι μεικτοί γάμοι, που φαίνεται ότι οδηγούσαν όλο και περισσότερους Λατίνους στην Ορθοδοξία και τον εξελληνισμό, χωρίς βέβαια ν' αποκλείεται και το αντίθετο. Φαίνεται όμως ότι το πρώτο συνέβαινε συχνότερα, γιατί η λατινική Εκκλησία τάχθηκε κατά των μεικτών γάμων.

Οι Άγιοι Θεόδωρος και Γεώργιος, 14ος αι., Αγ. Νικόλαος Στέγης.
 Η απεικόνιση στρατιωτικών αγίων εκφράζει τη βαθιά πίστη των υπόδουλων Κυπρίων και την ελπίδα τους για βοήθεια από μέρους των αγίων αυτών σε χρόνους δίσεχτους.

Η ενίσχυση της
ορθόδοξης
Εκκλησίας από
την Ελένη
Παλαιολογίνα

Περίοδος κάποιας ανεξαρτησίας και ενίσχυσης της ορθόδοξης Εκκλησίας ήταν η εποχή που βασίλισσα της Κύπρου ήταν η Ελένη Παλαιολογίνα († 1458). Η Ελένη υποστήριξε την ορθόδοξη Εκκλησία, σταμάτησε τις διώξεις, ανακάλεσε τη "Βούλλα" του 1260 και ενίσχυσε με κάθε τρόπο οποιαδήποτε εκκλησιαστική ή πνευματική δραστηριότητά της· όταν μάλιστα πέθανε ο Λατίνος Αρχιεπίσκοπος, προσπάθησε να βάλει στη θέση του Ορθόδοξο. Ο Πάπας δεν το δέχτηκε αυτό και διορίσε Λατίνο Αρχιεπίσκοπο, τον οποίο όμως πολέμησε η Ελένη. Μετά το θάνατό του Αρχιεπισκόπου αυτού, Αρχιεπίσκοπος της Κύπρου έγινε, ως γνωστό, ο νόθος γιος του Ιωάννη Β'· Ιάκωβος, ο μετέπειτα βασιλιάς Ιάκωβος Γ'.

Η ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, παρά την καταπίεση και τις δοκιμασίες που υπέστη στα χρόνια της Φραγκοκρατίας, όχι μόνο κατόρθωσε να επιβιώσει και να διατηρήσει ανόθευτη την πίστη της, αλλά και να επιδράσει πάνω στη λατινική, που τελικά υποχώρησε.

Οι ενέργειες του ληγάτου Πέτρου Θωμά, στην αρχή της βασιλείας του Πέτρου Α', προκάλεσαν μεγάλη αναταραχή.

Και πάλιν αναφέρομεν για τον ληγάτον του Πάπα· τη δευτέρη τη η' (8η) δεκεμβρίου στηνθ (1359) ανέφανεν εις τον λιμνιόναν της Κερυνίας έναν κάτεργον (πλοίον) αρματωμένον και απάνω ήρτεν ένας ληγάτος του Πάπα, τον ποίον εκράζαν τον φρέρε (αδελφόν) Πιέρην τε Τουμάσ απέ το όρδιον (τάγμα) του Κάρμε· και ήρτεν εις την Λευκωσίαν. Και ο ρε Πιερ (ο βασιλιάς Πέτρος Α') και ούλοι οι αφέντες επιχειλάσαν τον πολλά τημημένο· ο ποίος εθέλησε να ποίσει (να κάνει) τους Ρωμαιοὺς (τους Ἑλληνας) Λατίνους, και εθέλησε να τους κουφερμάσει (να τους χρίσει Λατίνους) και εγένην μέγαν σκάνταλον με τους Ρωμαιοὺς και με τους Λατίνους· και έπεφεν να φέρει τους πιάκους και γουμένους και ήρταν μίαν ημέραν εις την Αγίαν Σοφίαν, και οι πιακόποι δεν έξευραν το θέλημάν του· και άνταν επήκαν εις την εκκλησίαν, εσφαλίσαν τες πόρτες και εκουφερμάσαν έναν παπάν, το παρανόμιν του ο Μαντζός· και οι άλλοι εδιαφεντεύγονταν, (αντιστέκονταν) και οι Φράγγικι εδυναστεύγαν τους (τους βασάιζαν). Εγραίκτησεν ο λαός την ταραχήν και στρέξα να μπουιν εις την Αγίαν Σοφίαν, και δεν τους αφήκαν, αμμέ· ῥωμανίστηκαν. Τότες επήγαν και εφέραν μίαν νευρίαν μεγάλη (χοντρό ξύλο) να τσάκισουν τες πόρτες, και άλλοι βάλαν λαμπρόν. Γρακύντα το γεννώμενο ο ρήγας έπεφεν τον αδελφόν του το πρίντζην (τον πρίγκηπα), και τον αμράλλην (το ναύαρχο), και τον βιακούνην της Λευκωσίας και ωρίσαν και ανοίξαν την Αγίαν Σοφίαν και εδιαφεντέψαν (αναχαίτησαν) τον λαόν, και εσύρτησαν εις μίαν μερίαν (και συγκεντρώθηκε στη μια όκρη)· και μοναυτα (αμέσως) εβγάλαν τους επισκόπους και παπάδες τους Ρωμαιοὺς, και ωρίσαν τους να πολομαύν (να συνεχίσουν να εργάζονται) κατά το ήσαν συνηθεσμένοι και τον ληγάτον ωρίσαν τον να· φκαιρέσει (να εγκαταλείψει) το νησόν· και εις τούτην την στράταν έπαψεν το σκάνταλον· και όσους εκουφερμάσαν ερίψαν το πανπάκτιν και επτίσαν το (κι εκείνοι που πρόλαβε και εκλατίνισε, πέταξαν το ρόσο και το έφτυσαν).

(Μαχαϊρά, Α. (1982), 101, σσ. 76, 78, εκδόσεις "Φιλόκυπρος")

Εξωτερικό της
Αγίας Σοφίας
στη Λευκωσία

Εσωτερικό της
Αγίας Σοφίας
στη Λευκωσία

Διοίκηση - Κοινωνία - Οικονομία

Διοίκηση Φεουδαρχία

Στην Κύπρο επιβλήθηκε από το 1191 μ.Χ. το φεουδαρχικό σύστημα, που επικρατούσε στην Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα. Ο Ριχάρδος είχε αφαιρέσει από τους κατοίκους τη μισή κτηματική τους περιουσία, ο δε Γκυ ντε Λουζινιάν δήμευσε επί πλέον την περιουσία όσων βυζαντινών ευγενών είχαν φύγει στα χρόνια του Ισαάκιου Κομνηνού και μοναστηριακή γη. Αυτή ακριβώς η κτηματική περιουσία μοιράστηκε στους Φράγκους που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση του Γκυ και εγκαταστάθηκαν στο νησί. Στην Κύπρο βέβαια, όπως και σε άλλες περιοχές της Ανατολής, αναπτύχθηκε μια ισχυρή αστική τάξη, λόγω του εμπορίου που διεξαγόταν ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Γι' αυτό στις περιοχές αυτές παρατηρήθηκε κάποια διαφοροποίηση στη δομή των φεουδαρχικών μοναρχιών τους. Η διαφοροποίηση αυτή φαίνεται καθαρά στην πολιτική δομή του βασιλείου της Κύπρου όπου, παράλληλα προς την Υψηλή Αυλή των ευγενών, λειτουργούσε και η Χαμηλή Αυλή ή Αυλή της Βουργεσίας, δηλαδή η Αυλή των αστών. Ο λαός όμως δεν είχε καθόλου πολιτικά δικαιώματα.

Υψηλή Αυλή

Η Υψηλή Αυλή απαρτιζόταν από ευγενείς και ιππότες που είχαν ηλικία άνω των 25 χρόνων και ασκούσε τη νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία. Διακανόνιζε τις σχέσεις βασιλιά και ευγενών και έδινε την έγκρισή της για την ανάρρηση του βασιλιά στο θρόνο, έστω κι αν η βασιλεία ήταν κληρονομική. Επίσης, σε περίπτωση που ο βασιλιάς δεν ήταν ενήλικος, ήταν δηλαδή κάτω των 15 χρόνων, η Υψηλή Αυλή διόριζε αντιβασιλέα· δικάζε τους ευγενείς για τις μεταξύ τους υποθέσεις και τις σχέσεις τους με το βασιλιά· έδινε ακόμη έγκριση για θέματα κήρυξης πολέμου, διανομής φόρων, συνομολόγησης διεθνών συμβάσεων κτλ. Αυτές όλες οι αρμοδιότητες της Υψηλής Αυλής περιόριζαν τις εξουσίες του βασιλιά, παρόλο που αυτός κατόρθωνε σε πολλές περιπτώσεις να επιβάλλει τη θέλησή του σε θέματα της δικαιοδοσίας της Υψηλής Αυλής. Κατά καιρούς βέβαια η Υψηλή Αυλή ανακτούσε την επιρροή της, όπως σε περιόδους αντιβασιλείας, ιδιαίτερα μάλιστα μετά τη δολοφονία του Πέτρου Α'.

Χαμηλή Αυλή

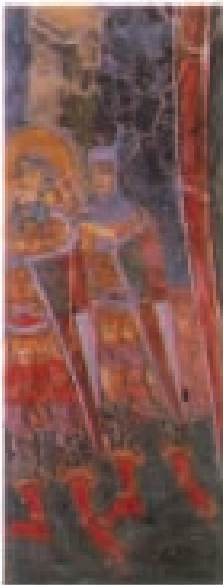
Η Χαμηλή Αυλή ή Αυλή της Βουργεσίας απαρτιζόταν από ένορκους αστούς που διόριζε ο βασιλιάς· ήταν εντελώς ανεξάρτητη από την Υψηλή Αυλή και είχε μόνο δικαστικές εξουσίες· δικάζε κάθε είδους υποθέσεις που δεν αφορούσαν τους ευγενείς καθώς και τις υποθέσεις που αφορούσαν ευγενείς και αστούς. Πρόεδρος της Χαμηλής Αυλής ήταν ο βισκόντης.

Ασσίζες

Η Υψηλή Αυλή δικάζε με βάση τις Ασσίζες της Ιερουσαλήμ. Αυτές ήταν νόμοι διατυπωμένοι στη γαλλική γλώσσα που αρχικά έγιναν για το βασίλειο της Ιερουσαλήμ, αργότερα όμως χρησιμοποιήθηκαν και στο βασίλειο της Κύπρου. Επειδή δεν είχαν καμιά σχέση με τον κυπριακό λαό, δε χρειάστηκε να μεταφραστούν στα ελληνικά. Οι Ασσίζες αυτές όριζαν τα

δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μελών της άρχουσας τάξης. Σημαντική προσθήκη στις Ασπίδες έγινε από το νομομαθή Ιωάννη Ιβελίνο, στα χρόνια του Ερρίκου Α' (1218 - 1253).

Οι Ασπίδες της Χαμηλής Αυλής γράφτηκαν κι αυτές στην Ιερουσαλήμ, αλλά στην Κύπρο δε χρησιμοποιήθηκαν αυτούσιες· στη διαμόρφωσή τους λήφθηκαν υπόψη τοπικά έθιμα και νόμοι που ίσχυαν κατά τη Βυζαντινή περίοδο. Οι Ασπίδες αυτές αποτελούσαν κανόνες που ρύθμιζαν τις σχέσεις μεταξύ των αστών και μεταφράστηκαν στην ελληνική διάλεκτο της Κύπρου, πράγμα που φανερώνει τη σημαντική θέση που οι Έλληνες αστοί κατείχαν στην κοινωνία του νησιού. Εκτός από τις Ασπίδες εξακολούθησαν να διατηρούνται στην Κύπρο ελληνικοί νόμοι, που τους αναγνώρισαν και οι Φράγκοι. Ήταν βασισμένοι στο ρωμαϊκό δίκαιο, όπως το είχαν διαμορφώσει οι Βυζαντινοί.

Ένας στρατιώτης με την πανοπλία των σταυροφόρων (13ος - 14ος αι.). Λεπτομέρεια τοιχογραφίας, Αγ. Νικόλαος Στέγης.

Ο βασιλιάς, όπως σε όλα τα φεουδαρχικά καθεστώτα, ήταν ο ανώτερος πολιτικός και στρατιωτικός αρχηγός του κράτους. Προήδρευε της Υψηλής Αυλής, ανάμεσα στα μέλη της οποίας ήταν "πρώτος μεταξύ ίσων". Διόριζε όλους τους αξιωματούχους και διένειμε τα φέουδα (τιμάρια) των οποίων ήταν κύριος. Ήταν ακόμη κύριος του θησαυροφυλακίου του βασιλείου και είχε το αποκλειστικό προνόμιο να κόβει νομίσματα. Επειδή ο βασιλιάς ήταν και ο αρχηγός του στρατού, οι φεουδάρχες είχαν ως κύρια υποχρέωσή τους την προσφορά στρατιωτικών υπηρεσιών σ' αυτόν. Βέβαια οι φεουδάρχες αποτελούσαν τον πυρήνα του στρατού. Υπήρχαν όμως ταυτόχρονα και άλλες δυο κατηγορίες στρατιωτών, η μια από πολίτες κάθε τάξης και η άλλη από μισθοφόρους διαφόρων εθνότητων. Ιδιαίτερη θέση στο στρατό κατείχαν οι τουρκόπουλοι, που αποτελούσαν το ελαφρό ιππικό. Το όνομα προέρχεται από τους Βυζαντινούς που χρησιμοποιούσαν εκχριστιανισμένους μουσουλμάνους μισθοφόρους στο βυζαντινό στρατό. Υπεύθυνος για τους τουρκόπουλους ήταν ο τουρκοπουλιέρης, που ήταν Φράγκος αξιωματικός. Στην τήρηση της εσωτερικής ασφάλειας του νησιού συνέβαλλαν και τα μοναχικά-στρατιωτικά τάγματα των Ναϊτών (μέχρι το 1313) και των Ιωαννιτών, που ήταν στο νησί και που συντηρούσαν φρούρια και επίλεκτους στρατιώτες.

Η διοίκηση ήταν οργανωμένη όπως ακριβώς και στο βασίλειο της Ιερουσαλήμ. Τα περισσότερα αξιώματα ήταν ισόβια και παραχωρούνταν από το βασιλιά την ημέρα της στέψης του. Οι σημαντικότεροι αξιωματούχοι του κράτους ήταν:

Αξιωματούχοι

Seneschal (σινεσκάρδος, σενεγάλης). Ήταν ο αυλάρχης που οργάνωνε τις τελετές της αυλής και είχε την ευθύνη για τα οικονομικά και το θησαυροφυλάκιο. Όταν ο βασιλιάς απουσίαζε, τον αναπλήρωνε στα στρατιωτικά και δικαστικά του καθήκοντα. Ευθύνη του ήταν επίσης και η επίβλεψη των φρουρίων, παρόλο που σε κάθε φρούριο υπήρχε και φρούραρχος που ονομαζόταν καστελλάνος.

Connestable (κοντοστάβλης). Ήταν ο αρχηγός του στρατού μετά το βασιλιά· ήταν ακόμη στρατιωτικός δικαστής και ρύθμιζε τις υποθέσεις μεσσηφόρων.

Chamberlain (τζαμπερλάνος, σαμπελίν). Ήταν ο αρχιθαλαμηπόλος. Διοικούσε το παλάτι και τα οικονομικά του παλατιού και επιστατούσε στην τελετή κατά την οποία οι ευγενείς έδιναν τον όρκο πίστης προς το βασιλιά.

Chancelier (καγκελλάριος - τζανσελλιέρης). Ήταν ο αρχιγραμματέας του κράτους που κύριο έργο του είχε τη δημοσίευση των βασιλικών διαταγμάτων. Ήταν συνήθως κληρικός.

Βισκόντης

Πολύ σημαντικό ήταν το αξίωμα του βισκόντη ή βισκούντη που, ως γνωστό, ήταν πρόεδρος της Χαμηλής Αυλής. Ο αξιωματούχος αυτός βρισκόταν σε άμεση διοικητική επαφή με τον αστικό πληθυσμό. Ήταν ο αστυνομικός διευθυντής της περιοχής γύρω από τη Λευκωσία, που ονομαζόταν "βισκουντάτον". Αργότερα απέκτησε και η Αμμόχωστος δικό της βισκόντη.

Κατώτεροι αξιωματούχοι του κράτους ήταν ο ναύαρχος (αμράλης), ο ελεγκτής, ο τουρκοπουλιέρης κ.ά.

Με την ευκαιρία της ανακήρυξης κάποιου ως βασιλιά γινόταν από μέρους του μια δήλωση με το εξής περιεχόμενο:

"Εγώ ο τάδε, που πρόκειται να στεφθώ βασιλιάς της Κύπρου από τη θεία πρόνοια, υπόσχομαι σε Σας, Μακαριότατε Αρχιεπίσκοπε της Κύπρου, και στους διαδόχους Σας, μπροστά στον παντοδύναμο Θεό και ολόκληρη την εκκλησία και τους αρχιερείς και τους βαρώνους μου που είναι συγκεντρωμένοι εδώ, ότι από σήμερα θα είμαι ο πιστός προστάτης Σας και υπερασπιστής του προσώπου Σας εναντίον οποιουδήποτε στο βασίλειο της Κύπρου. Θα διαφυλάξω τα κτήματα και τα προνόμια της Αγίας Σας Εκκλησίας και όλων των εξαρτημένων εκκλησιών, τα κτήματα και τα προνόμια που κατά συνήθεια είχε από την εποχή των αείμνηστων προκατόχων μου βασιλιάδων όπως κι εκείνα που θα αποκτήσει σύμφωνα με το δικαίο στο μέλλον, στα χρόνια της βασιλείας μου. Και θα υπερασπίσω τα αρχαία και νόμιμα προνόμια και τους θείους νόμους και τις αποφάσεις πάνω σ' αυτούς και τις αρχαίες συνήθειες. Και θα διατηρηθούν οι εξαιρέσεις των προσώπων της εκκλησίας και θ' απονεύω δικαιοσύνη στις χήρες και τα ορφανά· θα φυλάξω τα προνόμια των αγαθοεργών βασιλέων προκατόχων μου, τις ασπίδες του βασιλιά Αμαρύ και του γιου του βασιλιά Μπωιντουέν, τις αρχαίες ασπίδες και τα έθνη του βασιλείου και θα διατηρήσω ακόμη όλο το λαό του βασιλείου αυτού σε πλήρη ισότητα και δικαιοσύνη, όπως αρμόζει σ' ένα χριστιανό βασιλιά. Και θα διαφυλάξω πιστά τα όσα ανέφερα και ο Θεός και τα Αγιά του Ευαγγέλια σε είναι βοηθοί μου."

(Γιόργκα, Νικ. (1938), *Η Φραγκοκρατία εν Κύπρω*. Μετάφραση Αχ. Αιμιλιανίδου, μεταγλώττιση Κ.Χ.)

Το τελευταίο παλάτι των Λουζινακών στη Λευκωσία που σωζόταν ως το 1904.

Διοικητική διαίρεση

Η Κύπρος στα χρόνια της Φραγκοκρατίας ήταν χωρισμένη σε τέσσερις επαρχίες· όμως πιο σημαντική ήταν η διαίρεση σε δώδεκα διοικητικές περιφέρειες, επικεφαλής των οποίων ήταν διοικητές. Πρωτεύουσα του νησιού ήταν η Λευκωσία που ήταν έδρα των βασιλιάδων και του Λατίνου Αρχιεπισκόπου.

Ο Ιταλός περιηγητής Martoni αναφέρει το 1394:

“Μερικά σημεία στην πόλη είναι αραιοκατοικημένα και υπάρχουν ωραία σπίτια. Το σπίτι στο οποίο μένει ο βασιλιάς είναι ωραίο. Έχει μια αυλή τόσο μεγάλη όσο αυτή του νέου κάστρου της Νάπολης και γύρω γύρω πολλά διαμερίσματα μεταξύ των οποίων και μια μεγάλη αίθουσα(...) Στο τέλος αυτής της αίθουσας είναι ένας πολύ μεγαλόπρεπος αυρανάς με πολύ ωραίες κολόνες και διακοσμήσεις. Νομίζω, ελάχιστα πράγματα, αν όχι κανένα άλλο, μπορεί να είναι ωραιότερο από αυτό. Γύρω από την αίθουσα είναι ένα είδος διαδρόμου με μεγάλες καμάρες, ωραία διακοσμημένες με κολόνες. Είχα τέτοιο θράσος που πήγα μέχρι το δωμάτιο του βασιλιά και άνοιξα την πόρτα έτοιμος να περάσω να μιλήσω μ’ αυτόν. Στην αυλή του σπιτιού είναι μια βρύση με καλό νερό. Ο βασιλιάς της Κύπρου περνά τον περισσότερο του καιρό στη Λευκωσία(…)”

(Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας, (1192-1571), 1985, έκδοση Δήμου Λευκωσίας, σ. 52)

"Αυτή είναι η βασιλική πρωτεύουσα, βρίσκεται σχεδόν στο κέντρο της πεδιάδας! Δεν έχει τείχη· ένα μεγάλο κάστρο έχει μόλις κτιστεί σ' αυτή. Έχει αμέτρητους κατοίκους όλους πολύ πλούσιους· το εσωτερικό των σπιτιών τους είναι γεμάτο με τοιχογραφίες και γλυπτά και μοιάζουν πολύ με τα σπίτια της Ανδόχειας. Σ' αυτή την πόλη είναι και η έδρα του αρχιεπισκόπου. Σ' αυτή επίσης είναι και η αυλή και το παλάτι του βασιλιά που για πρώτη φορά είδα στρουθοκάμηλο!"

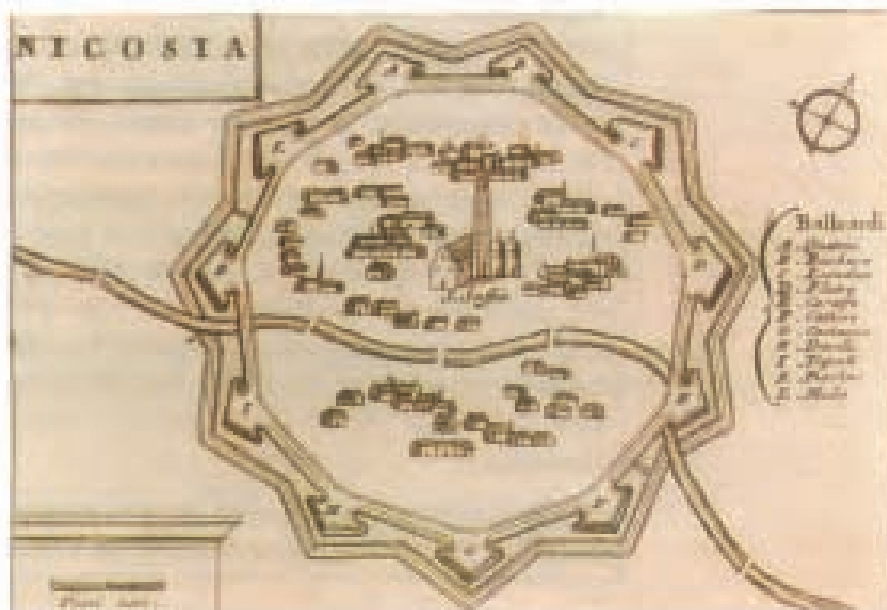
(W. Van Oldenburg 1211, όπ.π., σ. 37)

"Η Λευκωσία είναι, νομίζω, μεγαλύτερη από την Αμβέρσα και τη διασχίζει ένας χειμάρρος τον οποίο μπορεί κανείς να περάσει πατώντας σε πέτρες, όταν δεν βρέχει. Όταν ο καιρός είναι βροχερός τρέχει πολύ νερό και υπάρχουν πολλά γεφύρια πάνω από αυτό, μερικά από πέτρες και μερικά από ξύλο (...). Σκόπευα να μείνω κανένα μήνα ή περισσότερο στην πόλη (Λευκωσία) αλλά δεν μπορούσα γιατί δεν έχει πανδοχεία που ενοικιάζουν σε επισκέπτες κρεβάτια, και αν δεν υπήρχε μια καλή γυναίκα που την λέγανε Αμβροσία, από τα μέρη της Δύσης και που για την αγάπη του Θεού μου ετοίμασε ένα δωμάτιο με κρεβάτι, θα αναγκαζόμουν να κοιμηθώ όλες τις μέρες στο πάτωμα(...)"

(Μαρτονί 1394, όπ.π., σσ. 42, 52)

"Σ' αυτή την πόλη (Λευκωσία), επειδή η θερμοκρασία είναι καλή και το κλίμα υγιεινό, ζει ο βασιλιάς της Κύπρου και όλοι οι επίσκοποι και οι ακόλουθοί τους και πρίγκιπες, ευγενείς, βαρώνοι και ιππότες. Υπάρχουν ακόμη πολλοί πλούσιοι έμποροι (...) Προσκυνητές από κάθε χώρα(...)"

(L. Van Suchen 1336, όπ.π., σ. 50)

Χάρτης της
Λευκωσίας
του Σαρλιέτ
(1706)
(Χάρτες και
Ατλαντές, σ. 135)

**Κοινωνία -
Οικονομία**

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Γκυ ντε Λουζινιάν θεμελίωσε τους κοινωνικούς και οικονομικούς θεσμούς του φραγκικού βασιλείου της Κύπρου. Μόλις ήρθε στην Κύπρο, υποσχέθηκε στους ντόπιους προστασία και ασφάλεια, σε μια προσπάθεια να τους καθησυχάσει. Κατάλαβε ότι, για να θεμελιώσει το νέο φεουδαρχικό σύστημα και να εξασφαλίσει την κυριαρχία του, θα' πρεπε να περιορίσει την αριθμητική ανισότητα ανάμεσα στο ντόπιο ελληνικό-ορθόδοξο στοιχείο και τους λίγους ιππότες που είχε αρχικά εγκαταστήσει στο νησί. Για την υλοποίηση του στόχου αυτού, προκάλεσε την εγκατάσταση στο νησί Φράγκων από τη Συρία και την Παλαιστίνη* με την παραχώρηση τίτλων, προνομίων και τμημάτων φεουδών**. Μ' αυτό τον τρόπο ενδυναμώθηκε το λατινικό-καθολικό στοιχείο που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κοινωνική και οικονομική ζωή του νησιού για πολλά χρόνια.

"Τότε ο ρήγας έπεμψε μαντατοφόρους εις την δύσιν και εις την Φραγκιάν με χαρτιά και προβιλίγια (έγγραφα) και εις την Εγκλητέραν, και εις πολλούς μεγάλους αφέντες όπου τον πλούσιοι, και εις την Καταλονίαν, και επρουμούπασεν (υποσχέθηκε) ασήμιν χρυσίον κληρονομίες να τους δώσει και κείνους και των παιδιών τους. Και δια τα άγια λείψανα τα ευρίσκονται εις την Κύπρον, (...) ήλθαν πολλοί με τες γυναίκες τους και με τα παιδιά τους και εκατοίκησαν εις την Κύπρον. Κι ο ρήγας τους μεν έδωκεν μηνία (μηνιαίικους μισθούς) τους δε ρέντες (γη) και ασεινάματα (δικαιώματα να εξασκούν κάποιο επάγγελμα), κριτάδες εις την κρίσιν (και όρισε κριτές για να εκδικάζουν τις υποθέσεις τους). (...) Και τους πον χαμηλοός επόικεν τους να έχουν ελευθερίες μαμουνάτα δια να φριαντζιάζουν (και δικαίωμα ψήφου) και ετέρους Συργιάνους να πλερώννουν όλα τα ήμισα απού πούλησιν και απού αγοράν, και ει τι επλερώνναν οι εντόπιοι, να μεν πλερώννουν ."

(Μαχαίρας, Α. (1982), 26, σσ. 20, 22, εκδόσεις "Φιλόκυπρος")

Γενικά η κοινωνία στο μεσαιωνικό βασίλειο της Κύπρου παρουσίαζε μεγάλη ανομοιογένεια: την αποτελούσε η άρχουσα τάξη και ο υποτελής ελληνικός πληθυσμός που διέφεραν εθνικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά. Βέβαια ο ελληνικός πληθυσμός υπερτερούσε από την άποψη του αριθμού, ενώ η άρχουσα τάξη ασκούσε τον πολιτικό έλεγχο στο κράτος και εκμεταλλευόταν οικονομικά τους κατοίκους.

Ευγενείς

Η άρχουσα τάξη ήταν εκείνη των ευγενών. Αυτή περιλάμβανε τους ευγενείς που είχαν στην κατοχή τους φέουδα και τους ευγενείς ιππότες που δεν κατείχαν φέουδα, αλλά ήταν μισθοφόροι στην υπηρεσία του βασιλιά. Οι φεουδάρχες και οι ιππότες μαζί με το βασιλιά κυβερνούσαν το

* Οι περιοχές αυτές δεν αποτελούσαν μια ασφαλή χώρα για τους Φράγκους, μετά την κατάληψη μεγάλου μέρους τους από τους Μουσουλμάνους.

** μεγάλες εκτάσεις γης που παραχωρούσε ο βασιλιάς, στο πλαίσιο του φεουδαρχικού συστήματος, στους ευγενείς, ως αμοιβή για τη στρατιωτική προσφορά τους προς αυτόν.

κράτος. Αναφέρεται ότι γύρω στο 1200 οι ευγενείς της Κύπρου ζούσαν όπως τους ευγενείς στη Γαλλία έχοντας τα ίδια δικαιώματα, τις ίδιες υποχρεώσεις και τις ίδιες διασκεδάσεις μ' αυτούς.

Λατινικός κλήρος

Στην άρχουσα τάξη ανήκε επίσης ο λατινικός κλήρος και τα καθολικά μοναχικά τάγματα που, όπως έχει ήδη αναφερθεί, κατείχαν μεγάλες εκτάσεις γης.

Αστοί

Αμέσως κατώτερη τάξη ήταν εκείνη των αστών που ήταν κυρίως έμποροι και βιοτέχνες. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν ξένοι πολίτες (Γενουάτες, Βενετοί, Πισάτες, Καταλανοί, Εβραίοι, Γάλλοι από τη Μασσαλία κ.ά.) όπως επίσης και Αρμένιοι που ήρθαν και εγκαταστάθηκαν μαζικά στο νησί γύρω στο 1100 μ.Χ. Στην τάξη αυτή ανήκαν αρχικά ελάχιστοι Κύπριοι, όμως αργότερα ο αριθμός των Κυπρίων αστών αυξήθηκε, γιατί αρκετοί περπιυριάριοι, μετά την εξαγορά της υποχρέωσής τους προς τους φεουδάρχες, μεταπήδησαν στην τάξη των αστών. Η τάξη αυτή διαδραμάτιζε πολύ σημαντικό ρόλο στην οικονομική ζωή του νησιού και η ενασχόλησή τους με το εμπόριο προσκόμιζε σ' αυτούς τεράστια κέρδη.

Μετά την πτώση της Άκρας (1291) η Κύπρος παρέμεινε η μοναδική χριστιανική βάση στην Ανατολή και άρχισε να αναπτύσσεται εμπορικά. Κατά το 14ο αι. στα αστικά της κέντρα - την πρωτεύουσα Λευκωσία και το κομποπολίτικο λιμάνι της Αμμοχώστου - ζούσαν κοινότητες Φράγκων, Σύρων, Αρμενίων, Ιταλών, Ελλήνων κ.ά. που ανέπτυξαν έντονη οικονομική δραστηριότητα. Δεν είναι παράδοξο που η περίοδος της Φραγκοκρατίας και κυρίως ο 14ος αι. χαρακτηρίστηκε ως "ο χρυσός αιώνας", για τους ευγενείς βέβαια και τους αστούς του νησιού και όχι για τη μάζα των Ελλήνων της Κύπρου.

Η οικονομία της Κύπρου δέχτηκε σοβαρότατο πλήγμα μετά την κατάληψη της Αμμοχώστου από τους Γενουάτες (1373) και αργότερα κατά την περίοδο της βασιλείας του Ισαού. Γενικά η τελευταία περίοδος της Φραγκοκρατίας ήταν χρόνια παρακμής για το φραγκικό βασίλειο της Κύπρου.

Πάροικοι

Ο ελληνικός λαός διακρινόταν σε τρεις βασικά τάξεις που ήταν οι εξής:
α. Οι πάροικοι (δουλοπάροικοι): Η τάξη υπήρχε από την εποχή των Βυζαντινών. Οι πάροικοι αποτελούσαν ιδιοκτησία του φεουδάρχη και δεν είχαν δικαίωμα μετακίνησης σε άλλο φέουδο. Η ιδιότητα του παροίκου μεταβιβαζόταν και στους απογόνους τους. Οι φεουδάρχες είχαν απόλυτη εξουσία πάνω στους παροίκους και μπορούσαν, αν ήθελαν, ακόμη και να τους πουλήσουν. Οι μόνες ποινές που δεν μπορούσε να τους επιβάλει ο φεουδάρχης ήταν ο θάνατος ή ο ακρωτηριασμός. Οι φεουδάρχες παραχωρούσαν στους παροίκους γη για να την καλλιεργούν, αλλά τους υποχρέωναν να δίνουν το ένα τρίτο της παραγωγής σ' αυτούς. Τους υποχρέωναν επίσης να δουλεύουν τρεις μέρες την εβδομάδα στα κτήματα των φεουδαρχών, χωρίς βέβαια αμοιβή.

Περπυριάριοι

β. Οι περπυριάριοι: Ήταν δουλοπάροικοι που αποκτούσαν την ελευθερία τους πληρώνοντας στους φεουδάρχες περίπου 15 υπέρπυρα (χρυσά βυζαντινά νομίσματα) ως ετήσιο φόρο. Παρόλο που οι περπυριάριοι ήταν ελεύθεροι, πλήρωναν φόρο για τα κτήματα και τα εισοδήματά τους, όπως και οι πάροικοι. Στα χρόνια του Πέτρου Α' (1358 - 1369), για να εξασφαλίσει το κράτος χρήματα για τις επιχειρήσεις του βασιλιά στους Αγ. Τόπους, δόθηκε η ευκαιρία σε όσους περπυριάριους είχαν χρήματα ν' απαλλαγούν από την υποτέλεια στην οποία βρίσκονταν. Όσοι λοιπόν είχαν τη δυνατότητα να πληρώσουν το απαιτούμενο ποσό, που σταδιακά μειώθηκε, απέκτησαν την ελευθερία τους. Ακόμη περισσότεροι περπυριάριοι απελευθερώθηκαν μετά την ήττα και την αιχμαλωσία του βασιλιά Ιανού από τους Μамελούκους (1426 μ.Χ.). Και τούτο, γιατί έπρεπε να εξασφαλιστούν τα χρήματα που απαιτούνταν ως λύτρα για την απελευθέρωση του Ιανού. Ως το τέλος της Φραγκοκρατίας εξαφανίστηκε σχεδόν η τάξη των περπυριαρίων, πολλοί από τους οποίους μετά την απελευθέρωσή τους μεταπήδησαν στην τάξη των αστών.

Ελεύθεροι ή Φραγκομάτοι

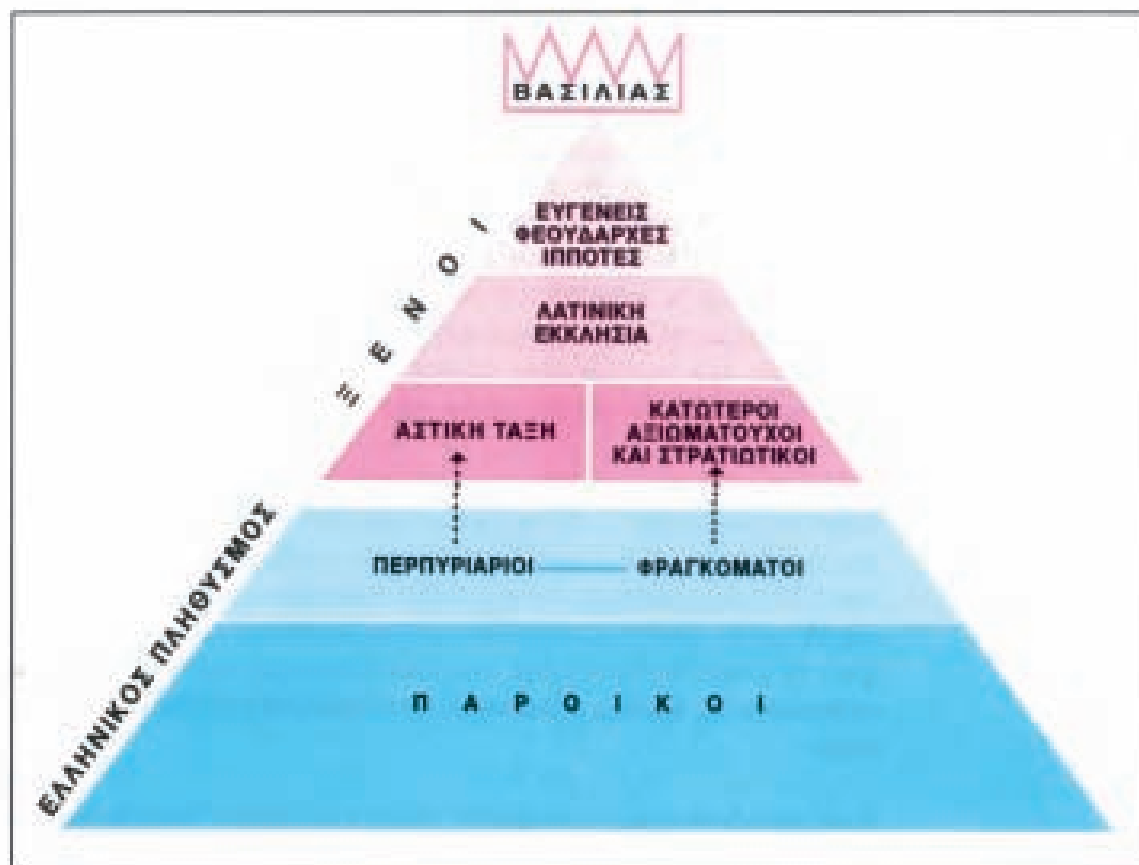
γ. Ελεύθεροι ή Φραγκομάτοι: Την τάξη αυτή αποτελούσαν πάροικοι που είχαν απελευθερωθεί ή περπυριάριοι που είχαν απαλλαγεί από το φόρο της υποτέλειάς τους. Είχαν δικαίωμα ιδιοκτησίας, αλλά, σε περίπτωση που η γη τους περιλαμβανόταν σε κάποιο φέουδο, πλήρωναν στο φεουδάρχη το ένα πέμπτο ή το ένα δέκατο του συνολικού εισοδήματός τους. Κατά τα άλλα δικάζονταν από κανονικά δικαστήρια και πλήρωναν τους καθιερωμένους φόρους στο βασιλιά, όπως και όλοι οι άλλοι Έλληνες Κύπριοι.

Ένας αριθμός Κυπρίων ανήκαν στις τάξεις των Λευκών Βενετών και Λευκών Γενουατών. Αυτοί, δηλαδή, πληρώνοντας κάποια χρήματα στο βασιλιά, αποκτούσαν βενετική ή γενουατική υπηκοότητα και είχαν τα πλεονεκτήματα των υπηκόων αυτών των πόλεων.

Για τους Έλληνες της Κύπρου η περίοδος της Φραγκοκρατίας ήταν μια σκληρή δοκιμασία. Ζούσαν σε καθεστώς που τους καταπίεζε πολιτικά και θρησκευτικά και τους εκμεταλλεύονταν οικονομικά χωρίς να έχουν καμιά συμμετοχή στις πολιτικές εξελίξεις του βασιλείου. Η κατάσταση ιδιαίτερα των Κυπρίων αγροτών, που ήταν η κυριότερη παραγωγική τάξη του βασιλείου, ήταν κακή και κάθε τόσο γινόταν χειρότερη, εξαιτίας διαφόρων θεομηνιών.

Από τους χρονογράφους αναφέρονται κάποιες εξεγέρσεις των Ελλήνων χωρικών, που οφείλονταν στο καθεστώς της κοινωνικής και οικονομικής καταπίεσης, κάτω από το οποίο αυτοί ζούσαν. Παρ' όλες τις δύσκολες συνθήκες υπό τις οποίες έζησε ο ελληνικός πληθυσμός, κατόρθωσε να διατηρήσει την εθνική και θρησκευτική του συνείδηση και σ' ένα βαθμό αφομοίωσε το ξένο στοιχείο που εγκαταστάθηκε στο νησί. Η αφομοίωση αυτή θα ήταν πολύ μεγαλύτερη, αν δεν υπήρχε η διαφορά στη θρησκεία ανάμεσα στο ντόπιο-ορθόδοξο πληθυσμό και το δυτικό-καθολικό.

Με την πάροδο του χρόνου το ελληνικό στοιχείο ενισχύθηκε, ιδιαίτερα την περίοδο που βασίλευσα της Κύπρου ήταν η Ελένη Παλαιολογίνα. Τότε πολλοί Έλληνες πήραν δημόσια αξιώματα, μερικοί μάλιστα έφτασαν και στα ύψιστα αξιώματα του κράτους.

Διάγραμμα κοινωνικών τάξεων

Γυναίκες του λαού. Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία της Γέννησης στο ναό του Αγίου Νικολάου της Στέγης (14ος αι.)

Βασκός με αυλό. Λεπτομέρεια από τοιχογραφία Αγίου Νικολάου Στέγης (14ος αι.)

Μεσαιωνικές ενδυμασίες

Δωρήτρια. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας ναού Παναγίας Αθήνου (14ος αι.)

“[...] Εἰς τοὺς ἀτλᾶς (1330) Χριστοῦ ἐκατέβην ὁ ποταμὸς τῆς χώρας τόσοσιν μέγας καὶ ἐξηριζώσεν πολλὰ δένδρα, καὶ ἐκατέβασέν τα καὶ ἔφεραν τα εἰς τὴν χώραν, καὶ ἐστούπωσεν τὸ γιοφύριν τοῦ αἰνεσκάρδου καὶ ὁ ποταμὸς ἐπήγειν τριγύρου τῆς χώρας καὶ ἐχάλασεν πολλὰ σπῖθα καὶ ἐπνίξεν πολλὴν λαόν· καὶ τὸ ψῆλος τοῦ νεροῦ ἔχει σημάδιον ἕναν καρφίν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τῶν Ὀρνιθίων.

Καὶ εἰς τὴν ἐχρονίαν ἀτημᾶ (1348) ἐπέφεν ὁ θεὸς θανατικὸν μέγαν δια τὰς ἀμαρτίας μας, καὶ ἐπέθανεν τὸ ἥμισον τοῦ νησιῶτου. Καὶ εἰς τοὺς ἀτναᾶ (1351) ἀρχεφεν ἡ εὐλογημένη ἀκρίδα καὶ ἦρτεν εἰς τὴν Κύπρον. Καὶ εἰς τοὺς ἀτῆγ (1363) ἦλθεν ἄλλον θανατικὸν τῶν παιδίων καὶ ἐξηλείπτῃν τὸ νησίον.”

(Μαχαίρα, Α. (1982), 65, σ. 52, ἐκδόσεις “Φιλόκυπρος”)

Ο Mas Latre, ὁ μεγαλύτερος ὑμνητὴς τῆς Φραγκοκρατίας, λέει:

“Συνηθισμένοι νὰ διοκοῦνται ἀπὸ τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια ἀπὸ μαγίστρον καὶ πρίγκιπες τῆς φυλῆς τους, βλέπουν ἕνα ἔθνος ἐχθρικό νὰ σφετερίζεται τὴς πατρογονικῆς τους ἐστίες, νὰ μοιράζει τὴν καλύτερη γῆ τους καὶ ν’ ἀναλαμβάνει ἀποκλειστικά τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴς υπηρεσίαις τους”, ὁμῶς “διατηροῦν τὴς πεποιθήσεις καὶ τὴς παραδόσεις τους τόσο παλιές ὅσο τὸ ἔδαφος ποὺ βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους”.

(Κυπριανοῦ, Χρ. (1967) Ἡ πεζογραφία εἰς τὴν Κύπρον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας, σελ. 19)

Εφραλισμένο αγγείο με παράσταση γάμου. Η νύφη φορεί μακρύ φόρεμα με πέπλο. Στο ύψος της μέσης του γαμβρού υπάρχει πουλί· ίσως να είναι το κινητήριο γεράκι. Στην Κύπρο ήταν πολύ διαδεδομένο το κινήρι με τη βοήθεια αρπακτικών πουλιών και οι ευγενείς διατηρούσαν πλήθος εκπαιδευτών (γερακάρηδων) για την εξημέρωση των κινητηρίων πουλιών. Η παράσταση είναι εγχόρακτη, με γεωμετρικά σχήματα (14ος αι.). Μεσαιωνικό Μουσείο Λεμεσού.

Ανάπτυξη στα χρόνια της Φραγκοκρατίας παρουσίασε και η γεωργική παραγωγή, της οποίας τα προϊόντα αποτελούσαν βασικά εξαγωγικά είδη. Τέτοια προϊόντα ήταν τα σιτηρά, το βαμβάκι, το ελαιόλαδο, τα χαρούπια, το κρασί κ.ά. Τα κρασιά της Κύπρου, τα υφαντά όπως τα καμηλωτά, τα κεντήματα και γενικά τα υφάσματα πολυτελείας ήταν φημισμένα σ' όλο τον κόσμο. Το 14ο και 15ο αι. απέκτησε μεγάλη σημασία η καλλιέργεια του ζαχαροκάλαμου και η παραγωγή ζάχαρης. Μεγάλες φυτείες ζαχαροκάλαμου υπήρχαν στο Κολόσσι, στην Επισκοπή, στα Λεύκαρα, στη

Μόρφου και σε πολλά μέρη της επαρχίας Πάφου. Στο χωριό Κούκλια που ήταν βασιλικό φέουδο ανακαλύφθηκε ένα διυλιστήριο ζάχαρης, το μόνο στο χώρο της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής που διασώζει όλα τα λειτουργικά του στοιχεία και έχει πλήρως ερευνηθεί. Επίσης σημαντικό εξαγωγικό είδος ήταν το αλάτι. Με τη γεωργία βασικά ασχολούνταν οι ντόπιοι.

Αγγεία για τη διύλιση της ζάχαρης.

Η διαδικασία της παραγωγής ζάχαρης άρχιζε με τη σύνθλιψη του ζαχαροκάλαμου στο μύλο· το νερό δηλαδή που έπεφτε οριζικά από ψηλά κινούσε τη μεγάλη μυλόπετρα κι αυτή άλεθε το ζαχαροκάλαμο. Ο πολτός που παραγόταν βραζόταν σε χάλκινα καζάνια και στη συνέχεια χινόταν σε κωνικά αγγεία (φόρμες) που είχαν στο κάτω μέρος τρύπα· τα αγγεία αυτά τοποθετούνταν πάνω σε πιάτρα, ώστε το πηκτό σιρόπι να ρέει στα πιάτρα, ενώ η καθαρή διυλισμένη ζάχαρη να μένει στο αγγείο και να αποκτά το σχήμα του.

“Ένας επισκέπτης της Κύπρου ο Φίλιππος ντε Μεζιέρ που έμεινε στο νησί πολλά χρόνια μας περιγράφει με αυτά τα λόγια την επαχή της ευδαμονίας στην Αμμόχωστο. Υπήρχαν 80 ή 90 ή 100 πλοία μικρά και μεγάλα που έπαιρναν και έφερναν εμπορεύματα εις την Κύπρο από την Αίγυπτο και τη Συρία το ένα με το άλλο αξίας εκατό χιλιάδων φλωρινιών. Μπορεί να πει κανείς ότι στην Κύπρο και ειδικώς στην Αμμόχωστο διεσταυρώνοντο το καθαρό χρυσάφι της Αραβίας, τα πολυτίμα πετράδια, τα μπαχαρικά, ή ωραίες καμηλιώτες, τ’ αρώματα, τα χρυσάφια και τα μεταξωτά υφάσματα και όλα τα πλούτη του κόσμου που θα μπορούσαν ν’ αρκέσουν σ’ όλες τες ανάγκες του Χριστιανικού Κόσμου και να σταλίσουν τους κοσμικούς κι αμαρτωλούς βασιλείς. Τι θαύμα! Όταν βρίσκεται κανείς στην πόλη αυτή έμποροι καθολικοί και χριστιανοί (Νεστοριανοί) και άλλοι, ένας η οκτώ ή δέκα κάμνουν αγοραπωλησίας, ο ένας για ένα εκατομμύριο φλωρίνια και ο άλλος για εκατομμύρια φλωρίνια δίχως τελειωμό”.

(Γιόργκα, Ν. (1938), *Η Φραγκοκρατία εν Κύπρω*, μετάφραση Αχ. Αμνιανίδη)

“[...] ως τον Άγιον Γεώργιον των Ορνίθων, όπου πουλούνται τα νήματα και τα παντακερά”
(Λεόντιος Μαχαίρας, 274)

"Η Λευκωσία, η οποία είναι η πρωτεύουσα, είναι τώρα μια μεγάλη πόλη (...) εδώ υπάρχουν έμποροι από όλα τα μέρη του κόσμου, χριστιανοί και άπιστοι. Υπάρχουν καταστήματα, μεγάλα και ακριβά γιατί τα αρωματικά φυτά της ανατολής έρχονται εδώ ακατέργαστα και προετοιμάζονται με την τέχνη του αρωματοποιού. Το νησί το ίδιο έχει πολλά βότανα και αρωματικά φυτά, έτσι που τα καταστήματα της Λευκωσίας είναι μια πηγή από την οποία τέτοια βότανα πωλούνται σ' όλο τον κόσμο (...)"

(Felix Faber, 1483)

"(...) Στην αρχή είναι κόκκινο, αλλά αν μείνει "ήσυχο" μέσα σε μεγάλα πήλινα πιθάκια τέσσερα, έξι ή εννιά χρόνια γίνεται άσπρο (...) σ' όλο τον κόσμο δεν έχει μεγαλύτερους και καλύτερους πάτες από τους Κυπρίους (...)"

(L. Van Suchen, 1336)

"(...) Εμειναν για λίγο καιρό στο χωριό αυτό (Επισκοπιό) και είδαν ωραίους κήπους με πορτοκαλιές, λεμονιές και χαρουπόδεντρα και κάτι άλλα δέντρα που λέγονται μπανάνες που παράγουν κάτι φρούτα που μαϊάζουν πολύ με μικρά αγγούρια! Όταν είναι ώριμα, είναι κίτρινα, πολύ γλυκά και νόστιμα, και είδαν ακόμη πολλά χωράφια με ζαχαροκάλαμο. Και οι κήποι αυτοί ποτίζονται με ρυάκια που τρέχουν και βολβοί και κρεμμύδια μεγαλώνουν εκεί σε αφθονία (...)"

(Caroäista, 1458)

(Τα πιο πάνω κείμενα είναι από το έργο "Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας (1192 - 1571)", 1985, εκδόσεις Δήμου Λευκωσίας, σσ. 55, 59)

Άσκηση:

Με βάση τις πιο πάνω πηγές καθώς και εκείνες της σ. 41, δώστε μια εικόνα της οικονομικής ζωής της Κύπρου κατά το 14ο - 15ο α. και προσπαθήστε να τη δικαιολογήσετε.

Πνευματική ζωή

Όσο η Κύπρος ήταν μια επαρχία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, διατηρούσε μια τοπική πνευματική παράδοση που βρισκόταν, όπως ήταν φυσικό, μέσα στα πλαίσια της ευρύτερης πνευματικής παράδοσης του Βυζαντίου. Όταν όμως μετά την υποταγή της στους Λουζινιανούς έγινε ανεξάρτητο βασίλειο, τότε "ανεξαρτητοποιήθηκε" και πνευματικά. Επειδή η περίοδος αυτή συνέπεσε και με την όλο και μεγαλύτερη πολιτική παρακμή του βυζαντινού κράτους, πολύ λίγες δυνατότητες ενίσχυσης της τοπικής παράδοσης από τα βυζαντινά κέντρα υπήρχαν. Αν μάλιστα ληφθεί υπόψη η περιορισμένη πνευματική παραγωγή στην Ελλάδα – με την εξαίρεση ορισμένων περιοχών – την ίδια εποχή, κρίνεται πολύ αξιόλογη η πνευματική παραγωγή της Κύπρου κατά τη Φραγκοκρατία. Τα έργα της περιόδου αυτής, εκτός από τη λογοτεχνική τους αξία, αποτελούν σημαντικές πηγές για την ιστορία, τη γλώσσα, τον πολιτισμό και τη λαογραφία της Κύπρου. Η ελληνική παιδεία στα χρόνια αυτά παραμελήθηκε, λόγω των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών κάτω από τις οποίες ζούσε το ντόπιο στοιχείο και ακόμη λόγω της καταπίεσης της ορθόδοξης Εκκλησίας από τη λατινική.

Κατά την περίοδο αυτή αξιόλογη εκκλησιαστική μορφή ήταν ο **Γεώργιος ο Κύπριος ή Γρηγόριος**. Γεννήθηκε στη Λευκωσία, αλλά μορφώθηκε και έδρασε πνευματικά στην Κων/πολη, της οποίας υπήρξε Πατριάρχης από το 1283 ως το 1289, οπότε και παραιτήθηκε από το πατριαρχικό αξίωμα. Υπήρξε φανατικός εχθρός της ένωσης της καθολικής και της ορθόδοξης Εκκλησίας. Έγραψε πλήθος επιστολών προς διάφορα σημαντικά πρόσωπα της εποχής του που αποτελούν σημαντική ιστορική πηγή, όπως και πολλά άλλα συγγράμματα.

Άλλη σημαντική πνευματική μορφή της Κύπρου κατά την περίοδο αυτή ήταν ο **Γεώργιος Λαπίθης**, που έζησε το πρώτο μισό του 14ου αι. και ήταν ευνοούμενος του βασιλιά Ούγου Δ'. Έγραψε πολλά φιλολογικά και θεολογικά συγγράμματα.

Χρονογραφίες

Δυο χρονογραφίες που γράφτηκαν κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας την καλύπτουν ολόκληρη. Συγγραφείς τους ήταν ο Λεόντιος Μαχαιράς (1360 - 1450) και ο Γεώργιος Βουστρώνιος που έζησε μεταξύ περίπου του 1430 και του 1495, και ήταν σύγχρονος του βασιλιά Ιάκωβου Β' (1464 - 1473) και της Αικατερίνης Κορνάρο (1474 - 1489).

Ο **Λεόντιος Μαχαιράς** έγραψε την "Κρόνακα", ένα χρονικό που καλύπτει την περίοδο από τη βασιλεία του Μ. Κων/νου και την επίσκεψη της Αγ. Ελένης στην Κύπρο ως το θάνατο του βασιλιά Ιωάννη Β' (1458). Ο πλήρης τίτλος της είναι "*Εξήγησις της γλυκειάς χώρας Κύπρου, η ποία λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν*". Όπως ο ίδιος ο Μαχαιράς αναφέρει στο Χρονικό του, ήταν γραμματέας ενός ευγενούς φεουδάρχη. Φαίνεται ότι η γνώση της γαλλικής γλώσσας που είχε του έδωσε τη δυνατότη-

τα ν' αναλάβει διάφορα αξιώματα στο φραγκικό βασίλειο και διάφορες διπλωματικές αποστολές και να συνδεθεί στενά με το φραγκικό καθεστώς του νησιού. Λόγω των σχέσεων του με την αυλή των Φράγκων ήταν σε θέση να συμβουλεύεται τα αρχεία του κράτους. Έτσι δικαιολογούνται οι λεπτομέρειες που δίνει για τις διάφορες συνθήκες που αναφέρει, όπως και η πλήρης ενημέρωσή του για διάφορες παλεμικές επιχειρήσεις. Ο Μαχαιράς έλαβε μέρος στη μάχη της Χοιροκοιτίας (1426) ως υπεύθυνος της τροφοδοσίας του στρατού και υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της ήττας του Ιανού από το Μαμελούκο σουλτάνο.

Παρά τους δεσμούς του με τους Φράγκους, ουδέποτε ο Μαχαιράς προδίδει ή απαρνείται την εθνικότητά του ή την ορθόδοξη πίστη του. Μιλά πάντα με σεβασμό για τους Φράγκους ηγεμόνες, αλλά δεν παραλείπει να κατακρίνει και τις πράξεις τους, όταν αυτοί παρεκτρέπονται.

Ο **Γεώργιος Βουστρώνιος** καταγόταν από γαλλική οικογένεια που εξελληνίστηκε: ήταν καθολικός, φεουδάρχης και στενός φίλος και συνεργάτης του Ιάκωβου Β'. Ο πλήρης τίτλος της χρονογραφίας του είναι *"Διήγησις κρίτικας Κύπρου αρχεύοντα από την εχθρονίαν αυης (1456) Χριστού και τελειώνοντα την εχθρονίαν αυτα (1481)* Χριστού που επήγγεν εις την Ιταλίαν η ρήγαινα η Κατερίνα Κορνάρα".* Σ' αυτήν, εκτός από τις ιστορικές πληροφορίες δίνονται και μεγάλες περιγραφές για σκάνδαλα, μηχανορραφίες και εγκλήματα της αυλής σ' ένα ύφος αφελές και ειλικρινές.

Από τα δύο Χρονικά έχουμε ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την πολιτική ζωή της εποχής της Φραγκοκρατίας. Αυτές δίνονται με αντικειμενικότητα στη λαϊκή δημοτική γλώσσα της εποχής, στην οποία όμως είναι έντονες οι φραγκικές επιδράσεις ιδιαίτερα σε όσα αφορούν στο δίκαιο, στη διοίκηση και στις οικονομικές σχέσεις. Τα Χρονικά αυτά, πέρα από την ιστορική τους αξία, αποτελούν από γλωσσική άποψη *"τα αρχαιότερα μνημεία της δημοτικής πεζογραφίας ολόκληρης της νεοελληνικής γραμματολογίας"* (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (1980), τόμ. Θ', σ. 315).

Ασσιζες

Σημαντικό επίσης μεσαιωνικό μνημείο της κυπριακής διαλέκτου αποτελεί το κείμενο της ελληνικής μετάφρασης των *Ασσιζών* της Χαμηλής Αυλής, στην οποία δε χρησιμοποιήθηκε η λόγια γλώσσα διατύπωσης των βυζαντινών νόμων, αλλά η καθομιλούμενη κυπριακή διάλεκτος με πολλούς γαλλικούς νομικούς τύπους. Εκτός από την ανεκτίμητη γλωσσική τους αξία οι *Ασσιζες* έχουν και λαογραφική και ιστορική σημασία. Το γεγονός ότι χρειάστηκε να μεταφραστούν οι *Ασσιζες* της Αυλής των αστών φανερώνει ότι αρκετοί Έλληνες είχαν μεταπηδήσει στην τάξη των αστών και ότι οι ξένοι αστοί που είχαν εγκατασταθεί στην Κύπρο είχαν εξελληνιστεί.

* Η χρονολογία είναι λανθασμένη, γιατί η Ακατερίνη Κορνάρο έφυγε από την Κύπρο το 1489. Θα πρόκειται σφαλώς για λάθος του αντιγραφέα.

Ανεπηρέαστη σε μεγάλο βαθμό από τη φραγκική επίδραση είναι η δημώδης κυπριακή ποίηση της εποχής· σ' αυτήν ανήκουν επικά δημοτικά τραγούδια, ιδίως ακριτικά και λυρικά. Πολλά κυπριακά δημοτικά τραγούδια αναφέρονται σε επεισόδια της κοινωνικής ζωής των Φράγκων αρχόντων. Πολύ γνωστό είναι το τραγούδι της Αροδαφνούσας που αναφέρεται στις ερωτικές περιπέτειες του Πέτρου Α'. Βέβαια το περιστατικό αφορά μια Γαλλίδα αρχόντισσα και όχι μια Κυπρία κοπέλα, όπως ο λαός το παρουσιάζει στο τραγούδι, αλλά είναι ενδεικτικό της επίδρασης που είχαν στη λαϊκή φαντασία περιστατικά της ζωής των Φράγκων κατακτητών του νησιού.

Σχετικά με τη γλώσσα της εποχής ο Κυρ. Χατζηγιάννου στην εισαγωγή του των *Κυπριακών Διαλεκτικών Κειμένων* αναφέρει:

“Η γραπτή γλώσσα, παράλο που εγκατέλειψε τη λόγια βυζαντινή παράδοση και νοθεύτηκε με πληθώρα γαλλικών λέξεων, έμεινε ελληνική, αφού ντύθηκε διαλεκτικό ένδυμα. Είναι αποβαίνει η πρώτη γραπτή διαλεκτική μορφή της ελληνικής γλώσσας που κυριαρχεί σ' όλους τους τομείς του γραπτού λόγου του νησιού: νομοθεσία, επίσημα έγγραφα, χρονογραφία, ποίηση”.

(Κυπριανού, Χρ. (1967), Η πεζογραφία εις την Κύπρον κατά τους χρόνους της Φραγκοκρατίας, σ. 24)

Από τις *Ασπίδες*:

Άρθρον 7ον

“Ποταποί (η είδους) άνθρωποι πρέπει να ένει οι κριτάδες, και διατί τους εβάλασιν, να κρίνουν τους λαο μετá δικαιοσύνης και αληθείας”.

“Οι Κριτάδες εντέχεται (πρέπει) να ένει πιστοί άνθρωποι, να αγαπούν τον Θεόν και το δίκαιον, να στερεόνουν εις πάσα άνθρωπον δίχως κανέναν δόλος, καθώς λέγει ο νόμος ότι φίλοι εν αληθεία έσσονται, ότι το βάρος όλων κείτεται εις την ψυχήν τους όσον κρινήσασιν, αν ουδέν λαλει αληθειαν, και χρεωσταούν και να πουν και να δώσουν καλήν βουλήν, την καλλιώτερην την ηγνωρίσασιν, και να ηξεύρουν όλους εκείνους και όλον εκείνον, οπού να τους ζητήσασιν βουλήν”.

Το άρθρο αυτό αναφέρεται στις αρετές των ανθρώπων που πρέπει να αποδίδουν δικαιοσύνην.

Άρθρον 155ον

“Περὶ τῶν χαρτωμάτων καὶ τῶν μετανομάτων νὰ πληρώσῃσιν”.

*“Ἐάν γένηται ὅτι εἰς ἄνθρωπος εἰχαρτώθῃν μίαν γυναῖκα, καθὼς ἄνω-
θεν εἰλαλήθῃν, καὶ εἰβάλῃν εἰς τὸ χάρτωμα καὶ γένηται μετὰ ταῦτα ὅτι
κάπῃς μεταγγώθῃ απ’ ἐκείνον τὸν γάμον νὰ τελειωθῇ, τὸ δίκαιον οῤί-
ζει ὅτι καλὰ ἡμποροῦν νὰ μετανώσῃσιν ὅστις θέλει ἢ ὁ ἄνθρωπος ἢ ἡ
γυναῖκα, με τιοῦτον, νὰ πληρώσῃ ἐκεῖνος ἢ ἐκείνη ὅπου νὰ μετανώ-
σῃ, τὰ εἰβάλῃσιν καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐνεῖ κίτες (ἀπαλλαγμένους υποχρε-
ώσεως) κατὰ τὸ δίκαιον καὶ κατὰ τὴν ἀσίζαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἡμπορεῖ
νὰ λάβῃ ἐτέραν γυναῖκα, καὶ ἡ γυναῖκα ἐτέρον ἄνδρα, χωρὶς νὰ ἐνεῖ
κράτημένοι πλὴν ὁ εἰς τοῦ ἐτέρου δια αὐτὸν τὸ μνηστεύμα, ἦγουν
χάρτωμα”.*

*Δηλαδή: Ἀρκεῖ νὰ πληρώσῃσιν οἱ μνηστευθέντες ὁ,τι συμφώνησαν γὰρ
νὰ ἀκυρωθῇ ἡ μνηστεία.*

Άρθρον 282ον

“Περὶ τοῦ κλέπτου τὸν εἰρουὴν βουλλαμμένον”

*“Ἐάν γένηται ὅτι πιάσῃσιν ἕνα κλέπτην καὶ φέρουσι τὸν εἰς τὴν
αὐλὴν καὶ εὐρίσκουσι τὸν βουλλαμμένον, ἦγουν καστηριασμένον (σημα-
δεμένο) ἢ κομμένον κανέναν τοῦ μέλους, τὸ δίκαιον οῤίζει ὅτι τὸν
αὐτὸν κλέπτην, εἰφειδῇ τὸν ἐξαναπάσῃν εἰς τὴν κλεψίαν, μοναῦτα
(ἀμέσως) νὰ τὸν πάρουσι καὶ νὰ τὸν κρεμάσῃσιν, με τὸ κομμένον τὴν
ἀσίζαν”.*

*Με ἄλλα λόγια: Ὅταν κάποιος συλλαμβανόταν κλέφτης γιὰ τὸ ἴδιο ἀδι-
κῆμα γιὰ δευτέρη φορὰ ἔπρεπε νὰ κρεμαστῇ, ἐνῶ τὴν πρώτη φορὰ
ρεζλευόταν καὶ σημαδεύόταν.*

*(Κυπριανοῦ, Χρ. (1967), Ἡ πεζογραφία εἰς τὴν Κύπρον κατὰ τοὺς χρό-
νους τῆς Φραγκοκρατίας, σσ. 21,22)*

Άσκηση

Μελετήστε τὰ πᾶσι πᾶνω κείμενα τῶν Ἀσισίων καὶ βρέστε:

- α) τοὺς γλωσσικούς τύπους που χρησιμοποιοῦνται ὡς σήμερᾶ
- β) τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα καὶ συγκρίνετέ τα με ὅσα σήμερᾶ συμβαίνουν
σε ἀνάλογες περιπτώσεις.

Η εκδίκηση της βασίλισσας Ελεονώρας

“Υ...) Το λοιπόν αφίννομεν την εξήγησιν του ακύλλου του σουλτάνου, και ας έλθωμεν εις άλλην της ρήγαινας, ονόματι Λινόρας, γυναίκα του άνωθεν με Πιέρ. Ο καλός ρήγας, ως γοιόν ηξεύρετε και ο δαίμων της πορνείας όλον τον κόσμον πλήμελά (ενοχλεί) τον εκόμπωσεν (πέραξε) τον ρήγαν, και έπεσεν εις αμαρτίαν με μίαν ζιτίλ αρχόντισσα ονόματι Τζουάνα Α΄ Αλεμά, γυναίκαν του σαρ Τζουάν τε Μουντολίφ του κυραύ της Χαύλου, και αφήκεν την σγκαστριωμένην μηνών η΄. Και πηγαίνοντα ο ρήγας την δεύτερην φοράν εις τηνΦρανγγίαν, έπεφεν και έφερέν την εις την αυλήν η ρήγαινα· και το να έλθει εμπρός της, επίμασέν την αντροπωσάμενα λογία, λαλώντας της: “Κακή πολιτική (πόρνη), χωρίζεις με από τον άντρα μου!” Και η αρχόντισσα εμούλλωσεν· και η ρήγαινα ώρισεν τες βάγες της και έριψόν την χαμαί και έναν γδίν (γουδί μαρμάρινο) και εβάλαν το απάνω εις την κοιλίαν της και εκουπανίσαν πολλά πράματα, δια να ρίξει το βρέφος· και ο Θεός εγλύτωσέν το και δεν έπεσεν. Θωρώντα πως την επιυράνιζεν όλην την ημέραν και δεν έπεσεν, ώρισεν και ασφαλίσαν την εις έναν σπιτιν ως πιαυρίου (ως την επόμενη)· και όνταν εξημέρωσεν, ώρισεν και εφέρον την εμπρός της, και εφέρον και έναν χερομύλιν, και απλώσαν την χαμαί και βάλαν το εις την κοιλίαν της και αλέσασεν α΄ πινάκιν σιτάριν απάνω εις την κοιλίαν της, και εκρατούσαν την, και δεν έπεσεν το παιδί. Και τ΄ποιεν της πολλά κακά, και μυριάσματα, τζίκνες, βρώμους, και άλλα κακά, και όσα ερωδιώζαν οι γιλλούδες, γ-οι μαμουάδες· και το παιδίν περίτου εδυνάμωνγεν εις την κοιλίαν της. Ώρισέν τη να πάγει έσσω της, και επαράγκειλεν της υποταγής της, όσον γεννήσαι το παιδί να το φέρουν της ρήγαινας· και ήτζου εγίνην, και δεν ηξεύρομεν τίντα εγίνην το βρέφος το καθαρόν και άπταιστον (...)”

(Μαχαίρας, Α. (1982), 234 - 235, σσ. 172, 174, εκδόσεις “Φιλόκυπρος”)

Η βασίλισσα Ελεονώρα συγκρούεται με την Ιωάννα Α΄ Αλεμά, την Αροδαφναύσα του κυπριακού τραγουδιού. Εικονογράφηση Γ. Μαυρογένη για την έκδοση του “Χρονικού” του Α. Μαχαίρα (εκδόσεις “Φιλόκυπρος”, Λευκωσία, 1982).

Η ΑΡΟΔΑΦΝΟΥΣΙΑ

Σύντημηση - διασκευή Κώστα Μόντη (απόσπασμα)

Πάνω στην πάνω γειτονιάν έχει τρεις αδερφές,
 την μαν λαλούν την Αδιωράν, την άλλη Αδιωρούσαν,
 την τρίτην την καλλύτερην λαλούν την Ροδαφνούσαν.
 Τον μήναν ποι γεννήθηκεν ούλλα τα δέντρ' αθούσαν,
 εππέφταν τ' άθθη πάνω της τζ' εμυρωδικροπούσαν.
 Ροδόστεμμαν η Αδιωρά, γλυκόν η Αδιωρούσα
 μα το φιλίν του βασιλιά εν για την Ροδαφνούσαν.
 Κάπου 'ν' που 'στράφτει και βροντά, κάπου χαλάζιν ρίφκει
 η ρήαινα τες ακλάβες της ξαννοίει να της πούσιν.
 Χαπάρκα και μηνύματα της Ροδαφνούς να πάει.
 — Άνου να πάμεν, Ροδαφνού, κι η ρήαινα σε θέλει".
 — Άντα με θέλ' η ρήαινα κι έντα 'ν το μηνυμάν της;
 Άν ένι για το ζύμωμαν, να πάρω τες σπινίδες,
 αν έν γηρ το μαιριεμμαν, να πάρω τες κουτάλες,
 ειδέ κι αν ένι για χορόν, να πιάσω τα μαντήλια".
 — Άνου να πάμεν, Ροδαφνού, κι ό, π κι άν θέλεις πιάσε".
 Εμπην έσσω κι εφόρησεν ρούχα της φορηχιάς της,
 αππέσω βάλλει πλουμιστά, αππέξω γρουσαφένια,
 τέλερα 'που πάνω έβαλεν τα μαρκαριταρένια.
 Το δά κομμάτιν λασμαριν να μεν την πιάσ' ό ήλιος,
 'πο και μήλον στο χέριν της και παίζει το και πάει.
 Πιάννει το κείνον το στραπίν, κείνον το μονοπάτιν,
 το μονοπάτιν βκάλλει την στις ρήαινας τον πύρκον.
 Στέκεται, δκροαίζεται πώς να την χαιρετήσει;
 Και να της πω μουσικοκαρφιά, μουσικοκαρφιά 'χει κόγκλους,
 και να της πω τριανταφυλλιά, τριανταφυλλιά 'χει αγκάθια,
 άτ'ας την χαιρετήσουμεν σαν πρέπει, σαν αξίζει".
 Εξέβην έναν το σκαλίν κι εσειόστην, ελιύστην,
 εξεβην τ' άλλον το σκαλίν κι εμιντροκανακίστην.
 — Όρα καλή, βασίλισσα και ρήη θιατέρα,
 που λάμπεις πά' στον θρόνον σου σαν άσπρη περιστέρα".
 Και πολαότ' η ρήαινα μ' έναν στόμαν γεμάτον:
 — "Είδα σε κι επαγιάστηκα κι εκούμψησα στον τσίχον
 κι έχασα και τα λόγια μου που 'χεν να σου συντύχω.
 Εγώ 'θα σε 'σπαγιάστηκα κι ο ρήας πώς να μείνει;
 Ελα να πάμεν, Ροδαφνού, κι αφταίννει το καμίνι".
 — Δώσ' μου δκυο ώρες πομονήν και δκυο καρτεροσύνην,
 να βάλω μπρν φωνήν μπήχάν και μπρν φωνήν μάλην
 πέρκι μ' ακούσ' ό βασιλεύς κι έρται να με προσπάσει." (...)

(Ανθολογία Κυπριακής Λογοτεχνίας, μέρος Α-Β, έκδοση Υ.Α.Π., σ. 44)

Τέχνη

Άφθονα είναι τα μνημεία που διασώζονται από την περίοδο της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο. Τα γοτθικά μνημεία, που είναι κυρίως κάστρα και ναοί, αποτελούν την καλλιτεχνική έκφραση αλλά και την προσπάθεια θρησκευτικής και πολιτικής επιβολής των Φράγκων κατακτητών. Παράλληλα, με τη βυζαντινή τέχνη εξέφρασε ο υπόδουλος κυπριακός λαός όχι μόνο την καλαισθησία του, αλλά προπάντων την ευσέβεια και την προσήλωσή του στην πίστη των προγόνων του.

Το 13ο αι., επειδή το νησί είχε αποκοπεί από το καλλιτεχνικό κέντρο του Βυζαντίου, την Κων/πολη, έπαψε να δέχεται την επιρροή του στην τέχνη. Έτσι, ενώ στο Βυζάντιο άρχιζε η "τρίτη αναγέννηση" στη βυζαντινή τέχνη, γνωστή ως παλαιολόγεια, οι Κύπριοι ζωγράφοι έρχονταν σ' επαφή με τη δυτική κυρίως ζωγραφική, την οποία όμως χρησιμοποίησαν μόνο σε λεπτομέρειες. Αντίθετα παρατηρείται μια στροφή προς τη βυζαντινή παράδοση, ιδιαίτερα την παλαιότερη. Η συντηρητική αυτή γραμμή οφείλεται, σ' ένα βαθμό, στην αντίδραση της Εκκλησίας της Κύπρου προς τη λατινική Εκκλησία και την τέχνη των Φράγκων.

Το 14ο αι. οι Κύπριοι αστοί απέκτησαν μεγάλα πλούτη και ισχύ εξαιτίας της ενασχόλησής τους με το εμπόριο. Οι Έλληνες που ανήκαν στην τάξη αυτή συνέβαλαν στην ενίσχυση της θέσης της ορθόδοξης Εκκλησίας (β' μισό 14ου αι.) με την ανέγερση μεγαλοπρεπών εκκλησιών και την αγιογράφησή τους. Επηρεασμένοι, σε κάποιο βαθμό, από τη δύναμη των αστών και την ανάκαμψη της ορθόδοξης Εκκλησίας, της οποίας οι πιστοί ήταν και παλυάριθμοι και βαθιά προσηλωμένοι στην πίστη των πατέρων τους, αρκετοί Λατίνοι προσήλθαν στην Ορθοδοξία και εξελληνίστηκαν. Με την πάροδο μάλιστα του χρόνου παρατηρείται το φαινόμενο της συνύπαρξης του λατινικού με το ορθόδοξο δόγμα στην ίδια εκκλησία, όπως π.χ. στο ναό του Αγ. Ιωάννη του Λαμπαδιστή (1500).

Γενικά όσον αφορά στην αρχιτεκτονική, οι Κύπριοι παρέμειναν προσηλωμένοι στη βυζαντινή παράδοση με την προσθήκη δυτικών στοιχείων σε βυζαντινούς τύπους προέκυψε ο φραγκοβυζαντινός ναός. Πρωτοτυπία αποτελεί ο ξυλόστεγος ναός που οι ίδιοι οι Κύπριοι δημιούργησαν.

Σε μερικές τοιχογραφίες και φορητές εικόνες διακρίνονται επιδράσεις τόσο της δυτικής όσο και της παλαιολόγιας τέχνης. Την τέχνη αυτή έφεραν στην Κύπρο, με μεγάλη καθυστέρηση, πρόσφυγες από το Βυζάντιο, μετά την άλωση της Κων/πολης (1453) από τους Τούρκους. Την περίοδο αυτή βασίλευε η Ελένη Παλαιολογίνα που, ως γνωστό, πρόστάτευσε την Ορθοδοξία και τον Ελληνισμό κι έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη της βυζαντινής τέχνης στο νησί.

Αρχιτεκτονική

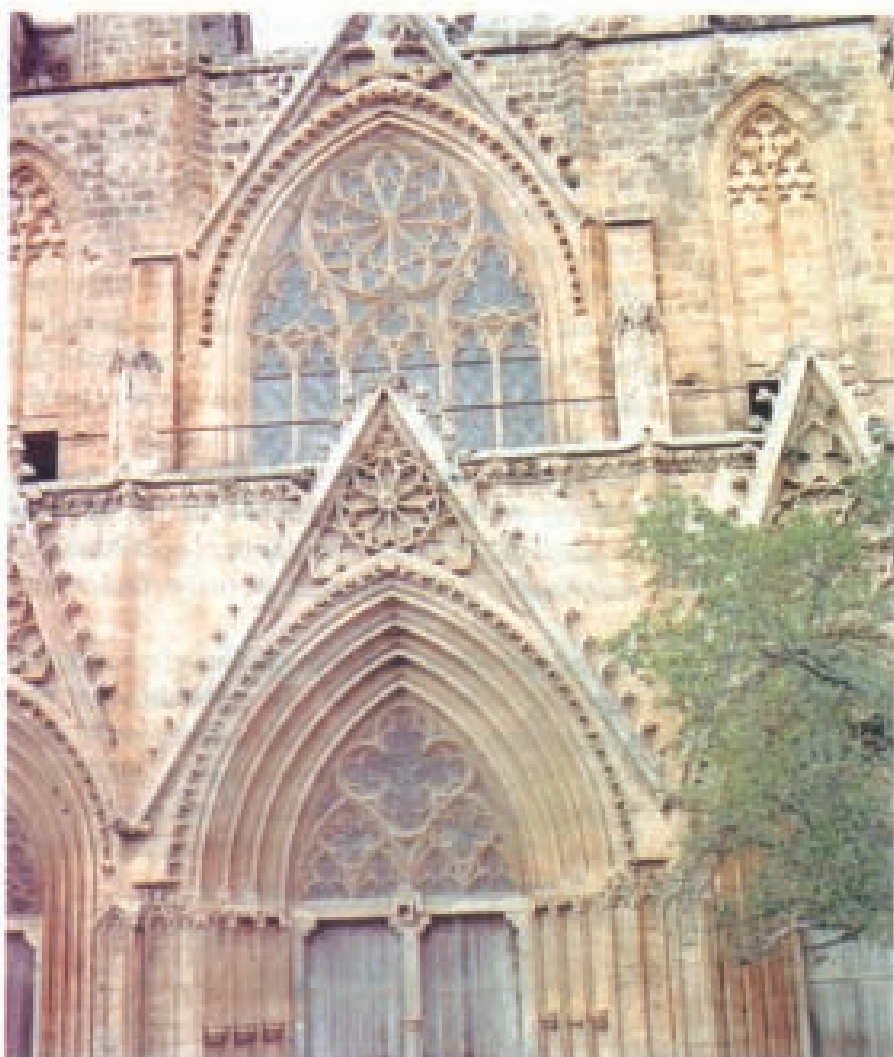
Γοτθική

Η εισαγωγή της γοτθικής αρχιτεκτονικής στην Κύπρο έγινε μετά τη φραγκική κατάκτηση (1192). Οι Λουζιτιανοί βασιλιάδες έκτισαν στο νησί ισχυρά κάστρα και στα μεγάλα αστικά κέντρα, κυρίως στη Λευκωσία και στην Αμμόχωστο, ανάκτορα και ναούς. Τα κτίρια αυτά έχουν θαυμάσιο γλυπτό εξωτερικό διάκοσμο και επάξια συναγωνίζονται τα σύγχρονα γαλλικά στην κομψότητα και χάρη.

Εκκλησιαστική

Εξαιρετική θέση στη γοτθική αρχιτεκτονική κατέχει η **Αγία Σοφία** στη Λευκωσία, τρίκλιτη βασιλική που κτίστηκε στο ρυθμό των καθεδρικών ναών της Γαλλίας. Η γλυπτή διακόσμησή της θυμίζει την Παναγία των Παρισίων. Η κατασκευή του ναού άρχισε στις αρχές του 13ου αι., εγκαινιάστηκε όμως στα 1326 (βλέπε σ. 29).

Ο καθεδρικός ναός του Αγ. Νικολάου στην Αμμόχωστο, όπου γινόταν η στέψη των Λουζιτιανών βασιλιάδων, διακρίνεται για τις γεμάτες αρμονία αναλογίες και τη στέρεη δόμησή του. Άρχισε να κτίζεται στα 1300 από Γάλλους τεχνίτες και είναι εξαιρετικής ωραιότητας.

Ο καθεδρικός ναός του Αγ. Νικολάου (14ος αι.), Αμμόχωστος. Επάθε σοβαρές ζημιές κατά τη διάρκεια της παλαιάς των Τούρκων το 1571 και μετά την παράδοση της πόλης μετατράπηκε σε τζαμί.

Μοναδικό είναι το σύμπλεγμα των οικοδομημάτων του **αββαείου* του Πέλλαπαίς**, στην πλαγιά του κατεχόμενου Πενταδακτύλου. Η εκκλησία του 13ου αι., το περίστυλο, το σκευοφυλάκιο και η τραπεζαρία του 14ου αι., όπως και οι άλλοι χώροι του, δένονται αρμονικά με τη φυσική ομορφιά του τοπίου και το κάνουν να ξεχωρίζει σ' ολόκληρο το χώρο της Ανατολής. Το μοναστήρι αυτό προστατευόταν από τείχος με κινητή γέφυρα. Μετά τη Φραγκοκρατία η καθολική εκκλησία αφιερώθηκε στην Παναγία την Ασπροφορούσα.

Άποψη του αββαείου του Πέλλαπαίς (13ος - 14ος αι.).

Το αββαείο του Πέλλαπαίς ιδρύθηκε από τον Αμάλριχο (1200) και από μοναχούς του τάγματος του Αγ. Αυγουστίνου που ήλθαν από την Παλαιστίνη μετά την πτώση της Ιερουσαλήμ (1187). Ο Ούγος Γ΄ το εξωράισε και παραχώρησε πολλά προνόμια στους Αυγουστινιανούς μοναχούς. Πολλά διαμερίσματά του κτίστηκαν την εποχή του Ούγου Δ΄ (1324-59) και είναι πιθανό να τελείωσαν την εποχή της βασιλείας του Πέτρου Α΄. Τα οικόσημα των Λουζιτανών βασιλιάδων διακρίνονται στην είσοδο της τραπεζαρίας.

Η τραπεζαρία του αββαείου του Πέλλαπαίς.

* Καθολικό μοναστήρι που αποτελείται από εκκλησία, στοά, χώρο συγκέντρωσης των μοναχών και βοηθητικά κτίσματα. Διοικείται από ηγούμενο.

Οχυρωματική

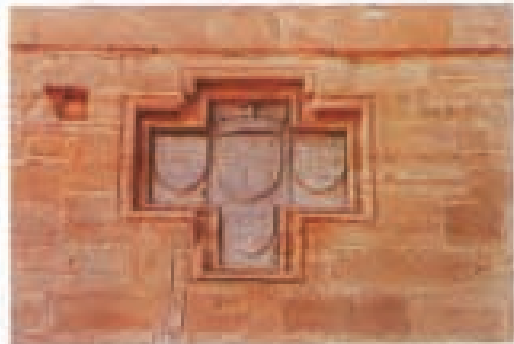
Η οχυρωματική τέχνη των Φράγκων διακρίνεται στα βυζαντινά κάστρα του Πενταδακτύλου - Αγ. Ιλαρίωνα, Βουφαβέντο, Καντάρα - που επεκτάθηκαν και ενδυναμώθηκαν· επίσης στα κάστρα των παραλιακών πόλεων που αργότερα επισκευάστηκαν ή ξανακτίστηκαν, όπως της Λεμεσού, Πάφου, Κερύνειας και Λάρνακας καθώς και σ' εκείνα της υπαίθρου. Χαρακτηριστικό δείγμα της οχυρωματικής τέχνης των Φράγκων είναι τα τείχη της Λευκωσίας και της Αμμοχώστου.

Σημαντικό είναι το κάστρο στο Κολόσσι που κτίστηκε την εποχή αυτή. (Η μορφή με την οποία σώζεται σήμερα ανήκει στο 15ο αιώνα). Είναι ένας τετράγωνος πύργος με χοντρούς τοίχους· περιβαλλόταν από τείχος του οποίου η είσοδος έκλειε με κινητή γέφυρα, ενώ πάνω από την είσοδο υπάρχει εξώστης "η ζεματίστρα", για μεγαλύτερη προστασία. Στα ανατολικά διατηρούνται ακόμη τα κτίρια επεξεργασίας του ζαχαροκάλαμου, επισκευασμένα από τους Τούρκους και τα κατάλοιπα μύλου και υδραγωγείου που προμήθευε το κάστρο με νερό από τον ποταμό Κούρη. Οι Ιωαννίτες ιππότες χρησιμοποιούσαν το κάστρο ως έδρα "της κομανταρίας" (διοίκησης του τάγματος) και έφτιαχναν από τα αμπέλια που είχαν στην κατοχή τους το γνωστό κρασί "κουμανταρία" που πήρε το όνομά του από την κομανταρία. Το κάστρο έχει υπόγειο, στο οποίο οδηγούν καταπακτές· στο ισόγειο ήταν η κουζίνα, ενώ τα διαμερίσματα του αρχηγού της κομανταρίας ήταν ψηλά στον τρίτο όροφο.

Άποψη του
φρουρίου του
Κολοσσίου

Οικόσημο πάνω από την ανατολική είσοδο του φρουρίου του Κολοσσίου. Το κεντρικό είναι χωρισμένο σε τέσσερα μέρη και περιλαμβάνει τα οικόσημα των Λουζινειανών, της Ιερουσαλήμ, της Κύπρου και της Αρμενίας· κάτω, το οικόσημο του συγγενούς που ανακαίνισε το κάστρο (μέσα 15 αι.). Δεξιά και αριστερά βρίσκονται τα οικόσημα των αρχηγών του τάγματος του Αγ. Ιωάννη.

Βυζαντινή αρχιτεκτονική Εκκλησιαστική

Κατά τη Φραγκοκρατία*, στην Κύπρο υπάρχει η τάση να χρησιμοποιούνται στην αρχιτεκτονική των νέων εκκλησιών τύποι της προηγούμενης περιόδου, όπως π.χ. ο μονόκλιτος ναός με τρούλο. Στον τύπο αυτό κτίστηκαν η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στο Δάλι, του Τιμίου Σταυρού στο Πελέντρι, της Παναγίας στο Παραλίμι κ.ά.¹ στις δύο τελευταίες, αργότερα, προστέθηκαν φραγκοβυζαντινά στοιχεία.

Πρωτότυπος αρχιτεκτονικός τύπος ναού που δημιουργήθηκε στην Κύπρο είναι ο **ξυλόστεγος ναός**²: είναι μονόκλιτος με αμφικλινή (σαμαρωτή), ξύλινη στέγη, σκεπασμένη από επίπεδα κεραμίδια, αγκιστρωτά στο κάτω μέρος. Φαίνεται πως ο τύπος αυτός της στέγης που συναντιέται σε εκκλησίες στις ορεινές περιοχές του Τρούδους χρησιμοποιήθηκε από νωρίς (11ο - 12ο αι.) για πρακτικούς λόγους. Οι σημαντικότεροι ήταν η ανάγκη προστασίας των εκκλησιών από τα χιόνια και τις βροχές του χειμώνα καθώς και η ευκολία με την οποία εξασφαλιζόταν η ξυλεία στις περιοχές αυτές. Ο αρχαιότερος ξυλόστεγος χρονολογημένος ναός είναι της Παναγίας του Μουτουλλά (1280). Μεγάλη διάδοση γνωρίζει ο τύπος αυτός του ναού το 15ο και 16ο αι.³ τον συναντούμε στην εκκλησία του Αγίου Μάμα στο Λουβαρά (1455), του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά (1474) και αλλού.

Σε μερικές εκκλησίες της περιοχής του Τρούδους, που κτίζονται σε άλλο αρχιτεκτονικό τύπο, η αμφικλινής ξύλινη στέγη με τα κεραμίδια αποτέλεσε δεύτερη προστατευτική στέγη, όπως στην περίπτωση του Αγ. Νικολάου της Στέγης. Πολύ συχνά ο ναός περιβαλλόταν με στοά στις δύο ή τρεις πλευρές του, οπότε επεκτεινόταν και η στέγη ως πολύ χαμηλά, για μεγαλύτερη προστασία του ναού και εξασφάλιση περισσότερου χώρου. Τούτο παρατηρείται στην εκκλησία της Παναγίας του Μουτουλλά, του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά κ.ά.

Το 14ο αι. παρουσιάστηκε ο **φραγκοβυζαντινός ναός** που συνδυάζει βυζαντινά και γοτθικά στοιχεία (τρούλο, οξυκόρυφα τόξα). Στον τύπο αυτό ανήκει ο μεγαλύτερος και επιβλητικότερος ορθόδοξος ναός της Φραγκοκρατίας, ο Άγιος Γεώργιος των Ελλήνων στην Αμμόχωστο. Κτίστηκε από πλούσιους Ελληνορθόδοξους εμπόρους πολύ κοντά στον καθεδρι-

* Η αντίστοιχη βυζαντινή τέχνη της περιόδου (1204 - 1453) ονομάζεται Υστεροβυζαντινή.

κό λατινικό ναό του Αγ. Νικολάου. Την εποχή αυτή στις παλαιότερες εκκλησίες γίνονταν συχνά προσθήκες νέων κτισμάτων (ναρθήκων, στοών, αλόκληρων πτερύγων), σε μια προσπάθεια ανανέωσης και ανακαίνισης.

Ο φραγκοβυζαντινός ναός του Αγ. Γεωργίου των Ελλήνων (14ος αι.) Αμμόχωστος

Ζωγραφική

Από το 13ο αι. η βυζαντινή ζωγραφική στην Κύπρο αντικατοπτρίζει την ακλόνητη πίστη του κυπριακού λαού στην Ορθοδοξία και ταυτόχρονα την ιστορική του πορεία. Έτσι, ενώ συνεχίζεται η βυζαντινή παράδοση, αρχίζει παράλληλα και η επίδραση της τέχνης των σταυροφόρων που έφεραν οι κατακτητές στο νησί.

Το νησί μας παρουσιάζει πολλά και εξαιρετικά δείγματα βυζαντινής αγογραφίας, δείγματα ευσεβείας των Κυπρίων που εναποθέτουν τις ελπίδες τους στους αγίους σε ώρες δύσκολες. Ας μην ξεχνούμε επίσης το μεγάλο ποσοστό των αναλόβητων Κυπρίων κατά τη Φραγκοκρατία για τους οποίους η απεικόνιση σκηνών από την Αγία Γραφή και την εκκλησιαστική παράδοση αποτελούσε απαραίτητη εποπτική διδασκαλία.

Αντιπροσωπευτικές των τάσεων που επικρατούν στη μνημειακή ζωγραφική το 13ο αι. είναι οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Ηρακλείδιου στη μονή του Αγίου Ιωάννη Λαμπαδιστή στον Καλοπαναγιώτη. Πρόκειται για μείκτη τέχνη στην οποία συνυπάρχουν στοιχεία της παλαιότερης κυρίως βυζαντινής τέχνης (ψηλόλιγνα σώματα, επιμήκη πρόσωπα που εκφράζουν πνευματικότητα) μαζί με νεωτεριστικά και στοιχεία δυτικής τέχνης που περιορίζονται στις λεπτομέρειες. (πολυπρόσωπες συνθέσεις, ζωνρά χρώματα, αγάπη για τις λεπτομέρειες). Τα στοιχεία αυτά είναι ευδιάκριτα στην τοιχογραφία της Βασιφόρου που είναι θαυμάσια από αισθητική άποψη.

Ο ίδιος ναός ιστορήθηκε (ζωγραφίστηκε) αργότερα (1400) με πολλές μι-

κρές σκηνές από τη ζωή του Κυρίου* που έχουν ένα εντελώς ξεχωριστό χαρακτήρα. Μια από αυτές είναι και η Οδός του Μαρτυρίου (via crucis) με την εξαιρετική προσωπογραφία του Χριστού και του Σίμωνα του Κυρηναίου που σηκώνει το Σταυρό: ο Χριστός οδηγείται στο Μαρτύριο όχι από τους Ρωμαίους, αλλά από αιδεδόφρακτους Φράγκους στρατιώτες.

Βαίοφόρος, 13ος α. Εκκλησία Αγ. Ηρακλειδίου της Μονής Αγ. Ιωάννη Λαμπαδιστή.

Σκηνές του Πάθους του Κυρίου που κοσμούν τη βόρεια καμάρα της εκκλησίας του Αγίου Ηρακλειδίου της μονής του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή στον Καλοπαναγιώτη, 1400. Προσέξτε την παράδοση στάση των ποδιών των εκονιζόμενων προσώπων στην Οδό του Μαρτυρίου.

Στην εκκλησία της Παναγίας της Ασίνου και στον Άγιο Νικόλαο της Στέγης σώζονται σημαντικές τοιχογραφίες, τόσο για την εξέλιξη της βυζαντινής τέχνης όσο και για το κλίμα που επικρατεί στην Κύπρο κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας.

* Από το 14ο α. είχε αυξηθεί ο αριθμός των παραστάσεων που είχαν ως θέμα τη ζωή του Χριστού, με αποτέλεσμα να μειωθεί το μέγεθος των συνθέσεων και να χάσουν το μνημειακό τους χαρακτήρα.

Εκκλησία της Ασίνου

Στην εκκλησία της Ασίνου ενδιαφέρουσα είναι η τοιχογραφία με τον Αγ. Γεώργιο σε άσπρο άλογο, που τη δώρισε ένα εξημερωτής ίππων ποθώντας να τον βοηθήσει ο Άγιος την ημέρα της Κρίσεως· στην ασπίδα του έχει το έμβλημα του σταυρού μέσα σε ημισέληνο και γύρω αστέρια, που είναι ένα από τα αρχαιότερα εμβλήματα του Βυζαντίου. Έτσι συνυπάρχουν ένα στοιχείο της παλαιότερης βυζαντινής παράδοσης με τη δυτική συνήθεια της χρησιμοποίησης ενός εμβλήματος πάνω στις ασπίδες των ιπποτών.

Στο νάρθηκα της ίδιας εκκλησίας βρίσκεται χρονολογημένη (1332/3) μια σειρά τοιχογραφιών που έχει ως θέμα τη Δευτέρα Παρουσία. Οι τοιχογραφίες αυτές, με την εικονογράφηση των βασανιστηρίων των καλασμένων, απασκοπούσαν στη νουθεσία του λαού με το να στηλιτεύουν τις κακές συνήθειές του και να καυτηριάζουν την ανηθικότητά του.

Αγ. Γεώργιος, 13ος αι.,
ναός Παναγίας της Ασίνου.
Ο Άγιος φορεί αιμασιδιτό
θώρακα και φράγκικες μπότες.

Ο παραυλακιστής και ο παραμιμνός (στην κοιλάδα της Σολέας λειτουργούσαν πολλοί αλευρόμυλοι). Κάτω: ο κλέπτης και ο κατάλαος (συκοφάντης). Τοιχογραφίες της εκκλησίας της Ασίνου. Οι τοιχογραφίες αυτές είναι ναϊβ (αφελείς)· χαρακτηρίζονται από ζωγράφο κινήσεις, ζωγρά χρώματα και λανθασμένες αναλογίες.

Αγ. Νικόλαος Στέγης

Στο ναό του Αγίου Νικολάου της Στέγης υπάρχει η τοιχογραφία της Γέννησης με μια σπανιότατη για την Κύπρο εικονογράφηση της Θεοτόκου που θηλάζει το Χριστό.

Το 14ο αι. και στα τέλη του 15ου αι. κτίστηκαν ή ανακαινίστηκαν και αγιογραφήθηκαν ξανά ναοί σε πολλά χωριά της Κύπρου, με τη χρηματοδότηση όχι μόνο αρχόντων και πλουσίων αλλά και ιερέων ακόμη και ανθρώπων του λαού. Στο Πελέντρι ανέλαβαν τα έξοδα της ανακαίνισης και αγιογράφησης του ναού του Τιμίου Σταυρού πολλοί χωρικοί της περιοχής.

Τα Εισόδια της Θεοτόκου (τοιχογραφία από το ναό του Τιμίου Σταυρού, Πελέντρι, 14ος αι.)

Γέννηση, 14ος αι., Αγ. Νικόλαος της Στέγης, Κακοπετριά. Στα στέμματα των Μάγων και τον άσκαυλο (γκάντζα), δηλαδή μουσικό πνευστό όργανο από δερμάτινο ασκό πάνω στον οποίο προσαρμόζονται αιολοί, διακρίνονται ιταλικές επιδράσεις. Το πηλίνο κανάλι που κρατεί η γυναίκα θυμίζει εκείνα που κατασκευάζονται ως σήμερα στο Φοινί.

Στα τέλη του 15ου αι., μετά από έναν περίπου αιώνα κατά τον οποίο δεν αγιογραφήθηκαν ναοί*, εικονογραφήθηκε ο ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά (1474) από κάποιο ζωγράφο που καταγόταν από τη Μυριανθούσα, (Μαραθάσα) με έξοδα του ιερέα Βασιλείου και της οικογένειάς του.

Αναθηματική τοιχογραφία με τους δωρητές της εκκλησίας του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, 1474, Πεδουλάς.

Άσκηση:

- α. Προσέξτε τις ενδυμασίες των δωρητών (ύφασμα, μοτίβα, μόδα) και πείτε τις παρατηρήσεις σας.
- β. Ποιες οι σκέψεις σας για τον κυπριακό λαό κατά την εποχή αυτή;

Ο βασιλιάς Ιανός με τη σύζυγό του Καρλότα ως δωρητές στην τοιχογραφία της Σταύρωσης (1421). "Βασιλικό παρεκκλήσι", Πυργά. Στην περιοχή αυτή είχαν στρατοπεδεύσει τα στρατεύματα του βασιλιά Ιανού, πριν από τη μάχη της Χαιρακίπας (1426), όπως αναφέρει ο Λεόντιος Μαχαίρας που συμμετείχε στην εκστρατεία ως προμηθευτής κρασιού: "Υ..." και επήγαμεν ως τα Πυργά και εκομήθημεν εις τους κάμπους..."

Άσκηση:

Προσέξτε την εικονογράφηση του βασιλικού ζεύγους κάτω από τον Εσταυρωμένο. Συσχετίστε το γεγονός αυτό με την ψυχολογική κατάσταση του ζεύγους και προσπαθήστε να την ερμηνεύσετε με βάση τα ιστορικά γεγονότα της εποχής.

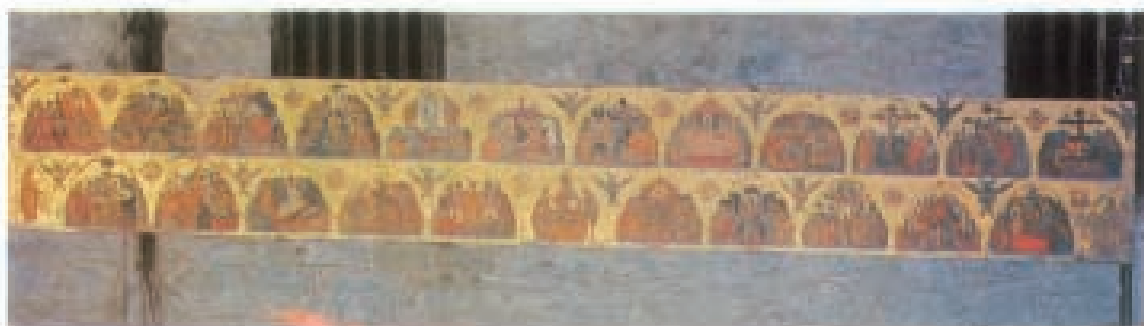
* Την περίοδο αυτή αγιογραφήθηκε (1421) μόνο "το βασιλικό παρεκκλήσι" στα Πυργά, που κτίστηκε από το βασιλιά Ιανό και τη σύζυγό του Καρλότα.

Εικόνες

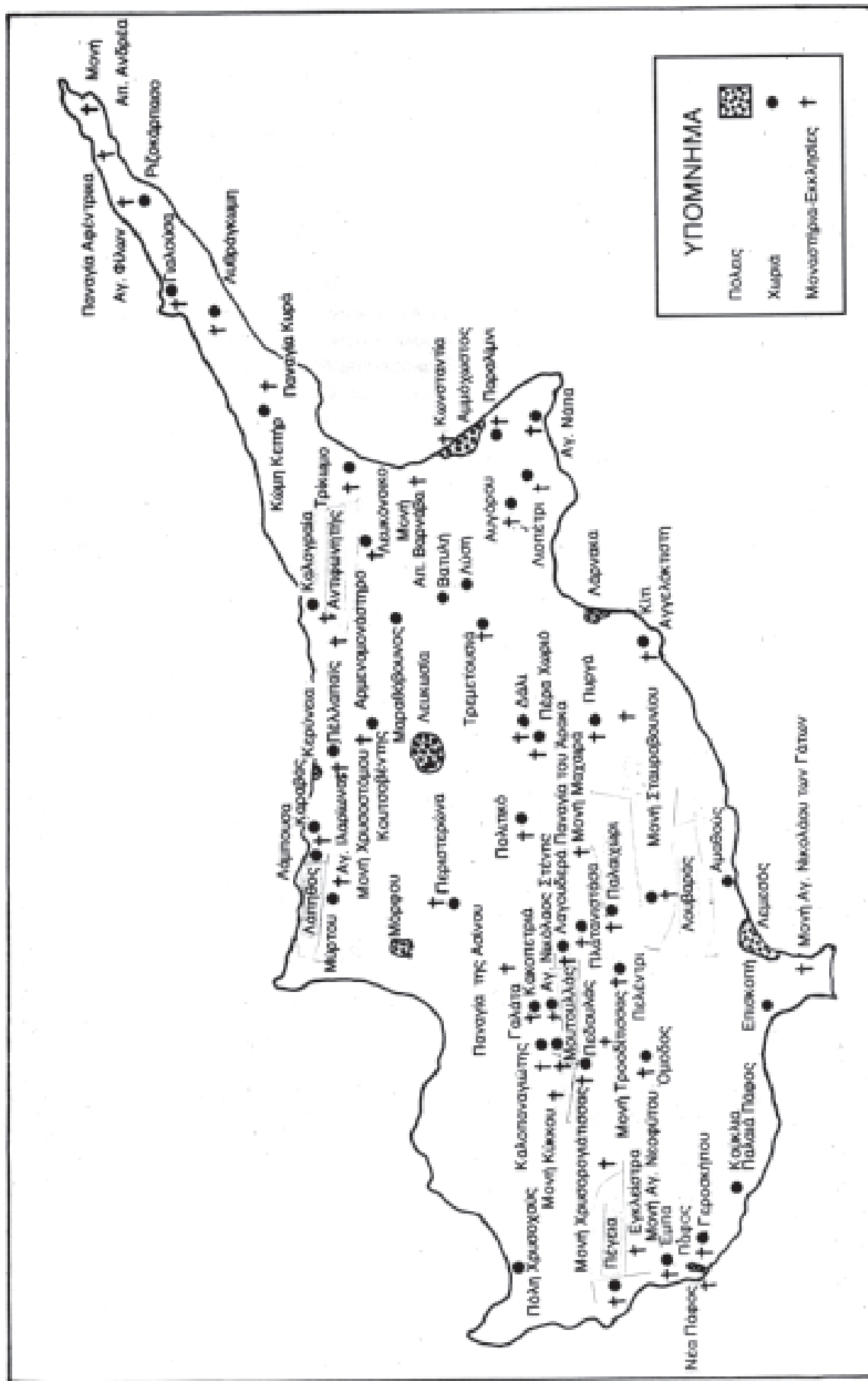
Οι εικόνες φιλοτεχνούνται στη μνήμη νεκρών ή για την προστασία των ζωντανών και τη σωτηρία τους τη μέρα της Κρίσεως. Η βυζαντινή τέχνη είναι φανερή στις εικόνες του πρώτου μισού του 13ου αι. σ' αυτές, συνήθως, οι μορφές είναι λεπτές και στα πρόσωπα υπάρχει πνευματικότητα· διακρίνονται όμως και ανατολικά στοιχεία (αυστηρότητα). Στο κάτω μέρος της εικόνας παρουσιάζονται οι δωρητές, συνήθεια που στη μνημειακή ζωγραφική είχε αρχίσει από το 12ο αι. Οι δωρητές απεικονίζονται ντυμένοι με ενδύματα και κοσμήματα που φανερώνουν τη μόδα της εποχής καθώς και την ταξική τους προέλευση.

Το πιο σημαντικό επιστύλιο εικονοστασίου βρίσκεται στο νάρθηκα του καθολικού της μονής του Αγ. Ιωάννη του Λαμπαδιστή και προέρχεται από την εκκλησία της Θεοσκεπαστής στον Καλοπαναγιώτη. Το επιστύλιο αυτό περιλαμβάνει 23 εικόνες σε δύο σειρές, που απεικονίζουν ευαγγελικές σκηνές, όπως η Γέννηση, η Βαίφορος, η Προδοσία, η εις Άδου Κάθοδος (Ανάσταση) κ.ά. Στο επιστύλιο αυτό διακρίνονται τα χαρακτηριστικά της παλαιολόγειας τέχνης, όπως η χρήση της χρυσοκονδυλιάς σε έμψυχα και άψυχα.

Άγιος Νικόλαος (γύρω στα 1300). Ναός Αγ. Νικολάου Σπέης, Κοκοπετριά. Ο άγιος είναι ζωγραφισμένος σε περιγραμνή με τα αρχιεπισκοπικά του άμφια κρατώντας το Ευαγγέλιο, με τις μορφές του Χριστού και της Παναγίας δεξιά και αριστερά. Κάτω στα δεξιά του Αγίου, ο ιππότης-δωρητής γονατιστός με τη σιδερόπλεκη στολή των σταυροφόρων. Στα αριστερά η σύζυγός του με δυτική ενδυμασία. (Βυζαντινό Μουσείο Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Λευκωσία).

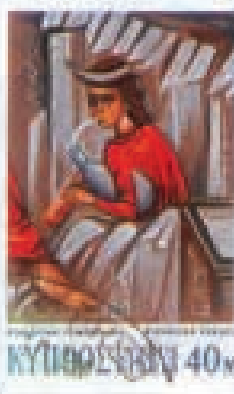
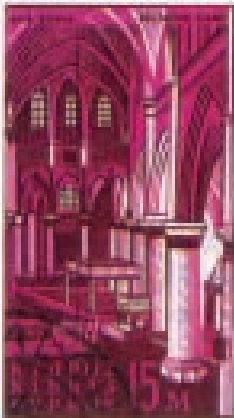
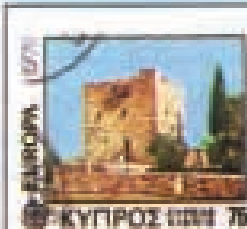
Το επιστύλιο της εκκλησίας της Θεοσκεπαστής, Καλοπαναγιώτης, 1400.

Σημαντικά μνημεία της Βυζαντινής-Μεσαιωνικής εποχής

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ήταν η κατάσταση της ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου στα χρόνια της Φραγκοκρατίας; Αξιολογήστε τη στάση του κυπριακού κλήρου απέναντι στη δυτική θρησκευτική ηγεσία.
2. Ποιες ομοιότητες και ποιές διαφορές διακρίνετε στο φεουδαρχικό πολίτευμα της Κύπρου και στο αντίστοιχο της Δυτικής Ευρώπης;
3. Γιατί οι Φράγκοι βασιλιάδες παραχώρησαν εμπορικά προνόμια σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις και ποιες συνέπειες είχε το γεγονός αυτό για την Κύπρο;
4. Ποια η κατάσταση (οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πνευματική) του ντόπιου ελληνικού στοιχείου κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας; Ποια γεγονότα φανερώνουν ότι δεν αποδεχόταν αδιαμαρτύρητα την κατάσταση αυτή;
5. Με ποιους τρόπους η Ελένη Παλαιολογίνα ανακούφισε και ενίσχυσε το ορθόδοξο στοιχείο της Κύπρου στα χρόνια της βασιλείας της; Πώς εξηγήτε αυτή την πολιτική της;
6. Κρίνετε την πολιτική των Βενετών στην Κύπρο από τα χρόνια του Ιάκωβου Β' μέχρι το 1489.
7. Ποιες σημαντικές πηγές για την ιστορία της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο έχουμε και ποια η γενικότερη σημασία τους;
8. Ποιες ήταν οι πηγές έμπνευσης της δημοτικής ποίησης της Κύπρου κατά τη Φραγκοκρατία; Τι φανερώνει η σχετικά πλούσια παραγωγή δημοτικών τραγουδιών;
9. Να συγκρίνετε ένα βυζαντινό μ' ένα γοτθικό ναό και να βρείτε τις βασικές διαφορές τους.
10. Ποια τα χαρακτηριστικά της βυζαντινής τέχνης κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας; Αναφέρετε αντιπροσωπευτικά δείγματα στην αρχιτεκτονική και ζωγραφική.
11. Αναφέρετε γοτθικά μνημεία στην κατεχόμενη Κύπρο και παρουσιάστε μια μικρή εργασία για ένα από αυτά.
12. Έχει λεχθεί ότι στην τέχνη μιας εποχής αντανακλάται η οικονομική, η κοινωνική και η πολιτική, ως ένα βαθμό, κατάσταση ενός τόπου. Πώς ισχύει η θέση αυτή στην περίπτωση της Κύπρου κατά τη Φραγκοκρατία;
13. Επισκεφθείτε το Μεσαιωνικό Μουσείο της Λεμεσού ή το Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας και μελετήστε τα εκθέματα της περιόδου της Φραγκοκρατίας.
14. Αναγνωρίστε τις απεικονίσεις στα γραμματόσημα που βρίσκονται στο περιθώριο.

ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

1489 - 1571

Εισαγωγή

Η βενετική κατοχή της Κύπρου άρχισε επίσημα στις 13 Μαρτίου 1489, όταν ο Βενετός στόλαρχος Φραγκίσκος Πριούλι ύψωσε στο φρούριο της Αμμοχώστου τη σημαία της "Γαληνοτάτης Δημοκρατίας" της Βενετίας. Η κατοχή αυτή αποδείχτηκε για τους Έλληνες της Κύπρου χειρότερη από εκείνη των Λουζινιανών. Οι Βενετοί αντιμετώπιζαν το νησί ως μια αποικία, την οποία μπορούσαν να εκμεταλλεύονται όσο το δυνατό περισσότερο. Το ενδιαφέρον τους περιοριζόταν στη συλλογή των φόρων και στην προσπάθεια για συνέχιση της κατοχής του σημαντικού αυτού εμπορικού κέντρου της Μεσογείου.

Το κοινωνικό και οικονομικό καθεστώς της Φραγκοκρατίας ουσιαστικά δεν άλλαξε. Όμως οι πολιτικές και νομοθετικές εξουσίες, τις οποίες προηγουμένως ασκούσαν οι τοπικές αρχές, συγκεντρώθηκαν στο Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας.

Παρόλο που η Βενετοκρατία ήταν μια περίοδος ειρήνης για την Κύπρο, παρατηρήθηκε παρακμή στην οικονομική και πνευματική ζωή του νησιού, σε σχέση βέβαια με την προηγούμενη εποχή, που επηρέασε αρνητικά τη ζωή του ελληνικού πληθυσμού.

Όσον αφορά τον τομέα της τέχνης, συνεχίστηκε βασικά η βυζαντινή παράδοση τόσο στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, όσο και στη ζωγραφική με κάποιες όμως δυτικές επιδράσεις. Στη μνημειακή ζωγραφική και κυρίως στη ζωγραφική των εικόνων υπάρχουν αρκετά δείγματα της κυπριακής σχολής και του ιταλοβυζαντινού ρυθμού.

Προς το τέλος της περιόδου οι Βενετοί, λόγω του τουρκικού κινδύνου, φρόντισαν ιδιαίτερα για την οχύρωση της Λευκωσίας και της Αμμοχώστου. Παρ' όλες όμως τις προσπάθειές τους, το νησί δεν απέφυγε την τουρκική κατάκτηση το 1570-1571.

Τα μεσαιωνικά τείχη της Αμμοχώστου

Ιστορικά γεγονότα - Εξωτερική πολιτική

Η τουρκική
απειλή

Μόλις οι Βενετοί έγιναν επίσημα κύριοι του νησιού, προσπάθησαν να πετύχουν αναγνώριση της εξουσίας τους από το σουλτάνο της Αιγύπτου. Ως γνωστό, η Κύπρος πλήρωνε σ' αυτόν φόρο υποτέλειας μετά την ήττα και αιχμαλωσία του βασιλιά Ιανού στη Χαϊφοκοκτία (1426). Μετά την επίτευξη της αναγνώρισης, οι Βενετοί πλήρωναν το φόρο στο σουλτάνο ως το 1517, οπότε την Αίγυπτο κατέλαβαν οι Οθωμανοί Τούρκοι. Από τότε ο υποτελικός φόρος πληρωνόταν στον Τούρκο σουλτάνο.

Η επίσημη υπαγωγή της Κύπρου στη Βενετική Δημοκρατία το 1489 προκάλεσε την αντίδραση αρκετών ηγεμόνων της Δύσης που πρόβαλλαν δικαιώματα στο νησί. Έτσι το 1509 οργανώθηκε ο συνασπισμός του Καμβραί, στον οποίο έλαβαν μέρος η Ισπανία, η Γαλλία, ο Πάπας και διάφοροι άλλοι Ευρωπαίοι ηγεμόνες. Ο συνασπισμός απείλησε εκστρατεία εναντίον της Κύπρου που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε, ίσως γιατί οι Βενετοί είχαν συνάψει συμμαχία με τους σουλτάνους της Αιγύπτου και της Τουρκίας.

Η τουρκική απειλή βάραινε πάνω στην Κύπρο σε όλο το διάστημα της Βενετοκρατίας. Όμως κάποιοι σημαντικοί παράγοντες συνέτειναν στην αναβολή της κατάκτησης του νησιού από τους Τούρκους, που πραγματοποιήθηκε τελικά το 1570-71. Αυτοί ήταν δυο: α) η διπλωματική δραστηριότητα των Βενετών και β) βασικά οικονομικά συμφέροντα του Οθωμανικού κράτους που εξασφαλιζόνταν με τη διατήρηση καλών σχέσεων με τη Βενετία.

Σπάνιος χάρτης της Κύπρου του Bertell, 1562 (Χάρτες και Ατλαντές, σ. 197)

Μετά την κατάληψη της Ρόδου από τους Τούρκους το 1522, η Κύπρος έμεινε το τελευταίο χριστιανικό προπύργιο στην Ανατολή. Τότε οι Βενετοί, συνειδητοποιώντας τη σοβαρότητα του κινδύνου, άρχισαν να ενισχύουν την άμυνα του νησιού. Έφεραν μάλιστα από τη Βενετία αρχιτέκτονες, για να μελετήσουν τα οχυρωματικά έργα και να κάνουν εισηγήσεις. Στα πλαίσια ακριβώς των εισηγήσεων αυτών άρχισαν να κτίζονται τα νέα τείχη της Λευκωσίας και ενισχύθηκαν και τα τείχη της Αμμόχωστου.

Στο διάστημα μέχρι το 1570 που έγινε η τελική εκστρατεία εναντίον της Κύπρου σημειώθηκαν αρκετές μικροσυγκρούσεις μεταξύ Βενετών και Τούρκων· έγιναν ακόμη από μέρος των Τούρκων προσπάθειες, ώστε να προετοιμαστεί το έδαφος για την κατάκτηση του νησιού με την κατάλληλη προπαγάνδα ανάμεσα στους Έλληνες κατοίκους του. Η επιτυχία της προπαγάνδας τους στηρίχτηκε πάνω στη δυσαρέσκεια αρκετών Ελλήνων της Κύπρου για τους Βενετούς. Έτσι, όταν άρχισε η τουρκική επίθεση εναντίον του νησιού, ο ελληνικός πληθυσμός κράτησε μια αδιάφορη ή και αρνητική στάση. Στο διάστημα επίσης αυτό οι Τούρκοι κατέλαβαν νησιά του Αιγαίου και περιοχές της Πελοποννήσου που ανήκαν στους Βενετούς· την κατάληψη αυτή αναγνώρισε η Βενετία με μια ταπεινωτική συνθήκη (1540). Το 1539 οι Τούρκοι έκαναν μια επιδρομή εναντίον της Λεμεσού, την οποία κατέστρεψαν.

Ο Τσέχος συγγραφέας Ο. Ρρέφατ στο Οδοιπορικό του που εκδόθηκε στα 1563, αναφέρει:

Ἡ Αμμόχωστος εἶναι ἡ πιο σπουδαία πόλη καὶ ἔχει τὰ καλύτερα οχυρωματικά ἔργα σ' ὁλόκληρο τὸ βασίλειο τῆς Κύπρου. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ Ενετοὶ διατηροῦν ἐδῶ σταθερὴ φρουρὰ ἀπὸ 500 Ἰταλοὺς μισθοφόρους.

Οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ βγάζουν φρουρὲς στὴν πύλη καὶ τὴ νύκτα περιπαλῆς στὴν πόλη ὡς νὰ ἦταν περικυκλωμένη ἀπὸ ἐχθρικά στρατεύματα. Ἀνοίγουν τὴν πύλη με τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου καὶ κλείνουν μόλις ὁ ἥλιος δύσει. Ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ Σουλτάνου. Φοβοῦνται μήπως καταλάβει τὴν Αμμόχωστο παρ' ὅλο που ἔχουν με τοὺς Τούρκους συμφωνίες γιὰ εἰρήνη. Ἀλλὰ οἱ Ενετοὶ δὲν τοὺς πολυπιστεύουν γι' αὐτὸ εἶναι πάντοτε προετοιμασμένοι. Τὸ ξέρουν καλὰ πῶς ἂν ὁ Τούρκος καταλάβει τὴν πόλη τότε μετὰ θὰ εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ κατακτήσει ὁλόκληρο τὸ νησί. Θεὲ μου φύλαξέ μας ἀπὸ κάτι τέτοιο!

(Φλουρέντζου, Π., (1977), Τα ταξίδια οδοιπορικά της Αναγέννησης καὶ ἡ Κύπρος, σ. 27).

Εκστρατεία
εναντίον
της Κύπρου

Λίγο μετά την άνοδό του στο θρόνο (1566) ο σουλτάνος Σελίμ Β' ανέθεσε στο Λαλά Μουσταφά και τον Πιαλή Πασά, που τους είχε διορίσει αντίστοιχα αρχιστράτηγο και αρχιναύαρχο, να ετοιμάσουν εκστρατεία εναντίον της Κύπρου. Το 1570 έστειλε ένα τηλεγράφο προς τη Βενετία ζητώντας την παράδοση του νησιού, το οποίο βέβαια απορρίφθηκε.

Αίτια της κατάληψης της Κύπρου από τους Τούρκους

Ἡ Μακρὰ εἰρήνη, ἣν ἔχαιρεν ἡ Ἀριστοκρατία τῶν Εὐνετῶν, ἐμέλλε νὰ παραχθῆι ἐντὸς ἀλίγου. Ἀφ' οὗ οἱ Σουλτάνοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπέταξαν τὸ Μισηριὸν ἔτει 1517, διώξαντες τοὺς Μαιμαλούκους Σουλτάνους(…) Ἡ υπερηφάνειά τῶν ἔκρινε νὰ ἐνώσουν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ τῆς Κύπρου Βασίλειον. Ἐβημελίωσαν τὰ δίκαιά τῶν ἐπάνω εἰς τὸ δόσμιον, ὅπου εἶχαν δια τὴν Κυρίευσιν τῆς Νήσου, τὴν ὁποίαν ἐστοχάζοντο ὡς ἓνα ἀπόκτημα, καὶ ἓνα διαχώρισμα ἀπὸ τὴν παλαιὴν Μοναρχίαν τῶν Σουλτάνων τοῦ Μισηρίου.

Ἡ ἐπιθυμία δε διὰ νὰ κρατοῦσι μακρὰν ἀπὸ τοὺς αἰγιαλοὺς τῶν τῆς Γαλλίας τῆς Μάλτας, καὶ τῶν Κομραδῶν χριστιανῶν τοῦ Πονέντε (τῆς Δύσης), ἐδίδεν εἰς αὐτοὺς νέας ἀφορμὰς, καὶ δίκαια διὰ νὰ τὴν υποτάξουσιν. Οἱ Ναύκληροι Τούρκοι, καὶ οἱ Χατζήδες τῆς Μέκκας πολλάκις ἐπαραπονήθησαν δια τὰς ἐπιδρομὰς, καὶ ληστείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐξέπευτον, διαπερώνοντες ἔξωθεν τῆς Νήσου. Ἐλεγον φωνάζοντες, πως δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς, ἕως ὅπου ἡ Νήσος εὐρίσκεται εἰς τὰς χάρας τῶν Βενετιζάνων. Ἀνάμεσα εἰς τοὺς Κυπρίους τοὺς ἰδίους ἦτον ἓνα μέρος ἀρκετὸν λαοῦ πολλὰ δυσαρραστημένον, ὅπου ἐπεθύμει ἐναλλαγὴν τῆς ἐξουσίας”.

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού (1902), Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου, σσ. 408-409)

Το τουρκικό τηλεγράφο προς τη Βενετία

Υψηλότητε Πρίγκιψ ἐδῶ εἶναι ἐγκεκλησμένη ἡ γραφή τοῦ Αὐθέντου μου, ἐξ αὐτῆς θέλει μάθει ἐκεῖνο, ὅπου αὐτὸς ζητεῖ ἀπὸ εσῶς, καὶ προσημένω τὴν ἀπάντησιν. (...) Αὐθέντα ὁ Μέγας Βεζύρης ἐδιώρισέ με νὰ τῆς εἰπῶ, πως εὐρίσκετο εἰς μεγάλην λύπην, βλέπων τὴν εἰρήνην, ὅπου μετὰ πολλοῦ κόπου ἐπάσχηζε νὰ κρατεῖ, ὅτι μέλλει ἐντὸς ἀλίγου νὰ χαλασθῆι. Τα πολλὰ καὶ μεγάλα, παράπονα, ὅπου ἐγέναν εἰς τὴν Πόρταν (ἡ Ὑψηλὴ Πύλη – ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις) δια τὸ καταφύγιον, ὅπου οἱ Κυβερνήται τῆς Κύπρου συγχωροῦσι τῶν Κομραδῶν τοῦ Πονέντε, τῶσαν ἐτόραξαν τὸν Σουλτάνον ἐναντίον εἰς τὴν Ἀριστοκρατίαν σας, ὅπου δὲν ἐστάθη δυνατόν εἰς τὸ βεζύρην νὰ ἐμποδίσαι τὴν κήρυξιν τοῦ Πολέμου, τὴν ὁποίαν ἔχω προσταγήν νὰ σας προβάλλω. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς γνωρίζει, πως δὲν δύνασθε νὰ ἀνσταθεῖτε εἰς ἓνα τοιοῦτον ἰσχυρὸν Μονάρχην, σας παρακινεῖ, ὡς φίλος, νὰ δια-

λέξετε το ωφελιμότερον. Δι' αυτήν την αφορμήν αυτός ενήργησε να σταλθῶ ἐνταῦθα, και σας προσφέρει την καλήν του δουλειάν, εάν θέλετε να αποφύγετε τας επικειμένας δυστυχείας του Πολέμου. Τι είναι η Κύπρος, παρά ένας σκάπελος; ένα μικρόν νησίκιον, τι κάμνει να το παραιτηθῆτε της αυτού Μεγαλειότητος, δια να τον ευχαριστήσαστε; Αφ' οὐ αὐτως ωμίλησεν, ἔδειξεν μίαν γραφήν του Βεζύρη, ἣτις περιείχε σχεδόν τα αὐτά.

(ὁπ.π., σ. 414)

Ο Σελίμ Β΄ σε τοξοβολία. Από βιβλίο του 16ου αιώνα.
(Μουσείο Τσιτ-καπί, Κωνσταντινούπολη)

Οι Βενετοί ζήτησαν τη βοήθεια του Πάπα και άλλων χριστιανών ηγεμόνων και τελικά ο Φίλιππος Β΄ της Ισπανίας με 148 πλοία και ο Πάπας με 12 πλοία ανέλαβαν να βοηθήσουν τη Βενετία. Ύστερα όμως από πολλές αναβολές από μέρους των Ισπανών, που, καθώς υποστηρίζουν μερικοί, οφείλονταν στην απροθυμία του Φιλίππου Β΄ να βοηθήσει τη Βενετία, ο στόλος δεν έφτασε έγκαιρα στο νησί. Την εκστρατεία αυτή ακολούθησε και ο Ισπανός Μιχαήλ Θερβάντες, ο συγγραφέας του *Δον Κιχώτη*.

Ο Λαλά Μουσταφά, αφού υπέταξε εύκολα την υπόλοιπη Κύπρο, έστρεψε την προσπάθειά του προς τη Λευκωσία και την Αμμόχωστο.

Παλιορκία και κατάληψη της Λευκωσίας

Στις 25 Ιουλίου 1570 άρχισε την παλιορκία της Λευκωσίας με 100 000 στρατό. Επικεφαλής της άμυνας της πόλης ήταν ο τοποτηρητής Νικόλαος Δάνδολος, για τον οποίο ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός (όπ.π., σ.416) γράφει: *“Και δια το να ήταν καθ’ όλην την Βενετιάν εγνωσμένη η ανεπιτηδειότητα και αναξιότης του Νικολού Δάνδουλου, ανάνδρου και ταπεινού πνεύματος”*. Οι πραγματικά αξιόμαχοι υπερασπιστές της πόλης ήταν περίπου 3 000, αλλά βέβαια στην αντίσταση έλαβαν μέρος και πολλοί πολίτες, ευγενείς, ακόμη και κληρικοί. Η άμυνα δεν οργανώθηκε ικανοποιητικά. Παρατηρήθηκε ανεπάρκεια στο σύστημα διανομής τροφίμων και πολεμοφοδίων, απειθαρχία, διαφωνίες μεταξύ των αξιωματούχων και έλλειψη θάρρους, κυρίως εκ μέρους του τοποτηρητή. Γι’ αυτό τελικά η πόλη έπεσε στα χέρια των Τούρκων στις 9 Σεπτεμβρίου 1570. Στο σημείο των τειχών όπου ο Τούρκος σημαιοφόρος (μπαϊρακτάρης) ύψωσε την τουρκική σημαία κτίστηκε το τέμενος *“Μπαϊρακτάρη”*.

Ασπμένια βενετσιάνικη κουπτα΄ ίσως να ανήκε στον τελευταίο τοποτηρητή της Κύπρου Νικόλαο Δάνδολο (1570). (Λαβέντιο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας)

Κόλη της άλωσης της Νίκους από τους Τούρκους (Σουλτανι Λεβέντισου Δημοτικού Μουσείου Ακρωτηρίου)

Ακολούθησε μεγάλη σφαγή και λεηλασία. Ανάμεσα στα θύματα της σφαγής που υπολογίζονται σε 20 000 άντρες και γυναικόπαιδα περιλαμβάνονταν ο τοποτηρητής Δάνδολος και ο επίσκοπος Πάφου Φραγκίσκος Κονταρίνι· αυτός έμεινε στη Λευκωσία ως τοποτηρητής του Λατίνου Αρχιεπισκόπου κι έδειξε μεγάλο ηρωισμό κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της πόλης. Μετά την κατάληψη της Λευκωσίας, οι ωραιότεροι νέοι και νέες της φορτώθηκαν σε πλοία στην Αμμόχωστο, για να σταλούν με άφθονα λάφυρα ως δώρο στο σουλτάνο. Σύμφωνα με την παράδοση, πριν ξεκινήσουν, μια αιχμάλωτη - κατά την επικρατέστερη εκδοχή ήταν Ελληνίδα και ονομαζόταν Μαρία Συγκλητική - έβαλε φωτιά στην πυριτιδαποθήκη ενός πλοίου, οπότε ανατινάχτηκαν τα πλοία και σκοτώθηκαν πολλοί Τούρκοι και Έλληνες αιχμάλωτοι.

Η άλωση της Λευκωσίας (Γκραβούρα του 1685)

“Ό,τι πιο φρικτό και αξιοθρήνητο μπορεί να φανταστεί ο άνθρωπος, είναι λίγο μπροστά στην αθλία θέση που βρέθηκε η άτυχη πόλη (Λευκωσία)· η πόλη που ως τότε άκμαζε και είχε τόσο ομορφιά. Από παντού ακούγονταν κραυγές και οδυρμοί. Οι γυναίκες της υψηλής κοινωνίας κατέφευγαν στις εκκλησίες, γονάτιζαν μπροστά στην Αγία Τράπεζα και με θρηνητικές φωνές εκλιπαρούσαν τη βοήθεια του Θεού. Μερικές έσερναν τα παιδιά τους μαζί τους στους δρόμους· άλλες, γονατιστές, προσπαθούσαν να μαλακώσουν, με τις προσευχές και τα δάκρυά τους τη σκληρή καρδιά των βαρβάρων και πρόσφεραν τους εαυτούς τους στα ξίφη τους για τη σωτηρία των αδύων οικογενειών τους. Αναφέρεται ότι μερικές έπεφταν από τα σπίτια τους, για ν’ αποφύγουν την κτηνωδία των απίστων και άλλες ήταν τόσο σκληρές που έκοβαν οι ίδιες τους λαιμούς των θυγατέρων τους, γιατί φοβούνταν ότι μαζί με την ελευθερία τους θα έχαναν και την τιμή τους”.

(Γκραβάνι, Αντ., (1687) “Η Ιστορία του πολέμου της Κύπρου” . Μετάφραση Αντ. Προδρόμου)

“[...] Τη 9, Φευ, Σεπτεμβρίου ημέρα σαββάτου, προς τα ξημερόματα, κακή, και θανατηφόρος ημέρα, και ολέθριος εξαφνα όλαι αμού εις τον αυτόν καιρόν οι εχθροί από τα διωρισμένα μέρη ώρμησαν προς τα τείχη με αρμήν ανεκδήγητον, όντες οι περισσότεροι εις το του Ποδοκατάρου*, με το να ήτον το πλέον καταχλασμένον, και ευκολώτερον εις ανάβασιν, με τόσον θυμόν, με τόσας φωνάς και αλαλαγμούς, οπού υψώθησαν έως τον ουρανόν (...)”*

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού (1902), Ιστορία Χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ. 428)

“Αυτή η φοβερά σφαγή και αρπαγή εβάσταξε σχεδόν τρεις ημέρας. Εγδυσαν τας Εκκλησίας, τας ιερές τραπέζας-εκατατζάκιασαν, τας εκόνας υβρίζοντες έσχιζαν εις λεπτά όσους εύρον εις τας Εκκλησίας καταφυγόντας εθανάτωσαν. Μέγας φόνος εις τους χοίρους μεμιγμένοι με τα ανθρώπινα σώματα. Εκαμαν ένα πλούσιον λεηλατημένον, οπού οι ίδιοι έλεγαν, πως υπερέβαιεν εκείνον της Κωνσταντινουπόλεως”.*

(όπ.π., σ.432)

Πολιορκία και κατάληψη της Αμμοχώστου

Υστερα από την άλωση της Λευκωσίας, το κάστρο της Κερύνειας παραδόθηκε χωρίς αντίσταση. Δεν έγινε όμως το ίδιο και με την Αμμόχωστο, στην οποία οι Βενετοί ήταν αποφασισμένοι ν' αντισταθούν. Στα μέσα Σεπτεμβρίου οι Τούρκοι άρχισαν την πολιορκία της Αμμοχώστου, που κράτησε έντεκα περίπου μήνες (16 Σεπτεμβρίου 1570 - 1 Αυγούστου 1571). Η άμυνα της πόλης είναι ένα από τα πιο ηρωικά γεγονότα της παγκόσμιας Ιστορίας. Την ευθύνη για την άμυνά της είχε ο καπιτάνος της Αμμοχώστου Μαρκαντώνιος Βραγαδίνος και ο γενικός αρχιστράτηγος Αστόρε Μπαλιόνε. Πρωτού εκδηλωθεί η τουρκική επίθεση εναντίον της Κύπρου, οι δυο αρχηγοί βελτίωσαν τα τείχη της πόλης, ενίσχυσαν τις προμήθειές της σε πολεμοφόδια και τρόφιμα, βάθυναν και πλάτυναν την τάφρο του τείχους και ερήμωσαν την περιοχή γύρω από την πόλη. Και αυτά, γιατί πρόβλεπαν ότι η επίθεση θα γινόταν πολύ σύντομα και πίστευαν ότι επίκεντρό της θα ήταν η Αμμόχωστος. Έτσι, όταν άρχισε η πολιορκία, κατόρθωσαν με μόνο 7 000 υπερασπιστές, να εξουδετερώσουν τις επιθέσεις στρατού 250 000 ανδρών που συνεχώς ανανεώνονταν. Ανάμεσά τους ήταν και 3 000 περίπου Κύπριοι που πολέμησαν ηρωικά. Με συνεχείς ηρωικές εξόδους και εφόδους οι αμυνόμενοι προκάλεσαν στους Τούρκους απώλειες κάπου 80 000 ανδρών.

* Ο προμαχώνας στον οποίο σήμερα βρίσκεται το μνημείο της Κυπριακής Ελευθερίας.

Οι δύο όψεις βενετικού νομίσματος που κόπηκε στην Αμμοχώστω κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της το 1570/1

Υ...) Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Αμμοχώστου, επειδή δεν υπήρχαν χρήματα για την πληρωμή του στρατού και για τη διεξαγωγή των συναλλαγών των πολιορκουμένων ο καπετάνιος (στρατηγός) της Αμμοχώστου Μαρκαντίνιος Βραγαδίνος διέταξε να ιδρυθεί αμέσως νομισματοκοπεία. Αυτό έκοβε μέρα και νύχτα χάλκινα νομίσματα στα οποία ο Βραγαδίνος επέβαλε αξία χρυσού και ταυτόχρονα εξέδωσε προκήρυξη ότι όποιος αρνιόταν να δεχθεί τα χρήματα αυτά θα αποκεφαλιζόταν. Έτσι τα χάλκινα αυτά νομίσματα κυκλοφόρησαν ως χρυσά.

Στην εμπρόσθια όψη τους τα νομίσματα αυτά φέρουν παράσταση πτερωτού λιονταριού το οποίο κάθεται και φέρει φωτιστόφανο γύρω από την κεφαλή του ενώ στο κάτω μέρος φέρουν τη χρονολογία 1570 και γύρω από το λιοντάρι την επιγραφή PRO REGNI CYPRI PRAESIDIO, δηλαδή προς υπεράσπιση του βασιλείου της Κύπρου. Στην οπίσθια όψη φέρουν την επιγραφή VENETORUM FIDES INVIOLABILIS, δηλαδή των Βενετών η πίστη απαραβίαστη, ενώ στο κάτω μέρος φέρουν τη λέξη BISANTE και κάτω απ' αυτή τον αριθμό 1, δηλαδή ένα βιζάντιο(…) Τα χάλκινα αυτά νομίσματα έχουν διάμετρο 28 χιλιοστομέτρων. Ήσαν νομίσματα έκτακτης ανάγκης και κυκλοφόρησαν μόνο κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Αμμοχώστου.

Τα νομίσματα αυτά που είναι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και μοναδικά στο είδος τους ήσαν στην πραγματικότητα πιστωτικά και ο Βραγαδίνος υποσχόταν να τα εξαργυρώσει όταν θα τέλειωνε ο πόλεμος. Αυτός είναι και ο λόγος που ως εγγύηση αναγραφόταν σ' αυτά "των Βενετών η πίστη απαραβίαστη(…)"

Όλα τα βενετικά νομίσματα που κυκλοφορούσαν στην Κύπρο κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας εκτός εκείνων που εκόπηκαν κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Αμμοχώστου, είχαν κοπεί στα νομισματοκοπεία της Βενετίας. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι στην Κύπρο λειτούργησε νομισματοκοπείο καθ' οιανδήποτε περίοδο της οθωμανοκρατικής και πλέον κυριαρχίας των Βενετών στο νησί, πλην του 1570.

(...) Από διάφορα έγγραφα που αναφέρονται σε συναλλαγές της εποχής εκείνης βλέπουμε ότι κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας στην Κύπρο, εκτός από τα βενετικά, κυκλοφορούσαν και διάφορα άλλα ξένα νομίσματα από τα οποία τα πιο σημαντικά ήταν: το χρυσό τούρκικο τασκί, τα άσηρα και τα χρυσά ουγγάρια".

(Αριστείδου, Χρ. Γ., Βενετικά νομίσματα, Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 3ος, σ.209, εκδόσεις "Φιλόκυπρος")

Τελικά την 1η Αυγούστου 1571, αφού εξαντλήθηκαν όλα τα τρόφιμα και τα πολεμοφόδια, εξαντλημένοι οι αμυνόμενοι ύψωσαν λευκή σημαία και ζήτησαν να παραδοθούν. Η συμφωνία για την παράδοση προέβλεπε: α) να μεταφερθούν με τουρκικά πλοία στην Κρήτη οι Βενετοί αξιωματικοί και στρατιώτες μαζί με τις οικογένειες, τον οπλισμό και τις αποσκευές τους και β) να παραμείνουν στην πόλη όσοι από τους Έλληνες κατοίκους ήθελαν, με την εγγύηση ότι θα γινόταν σεβαστή η ελευθερία, η τιμή και η θρησκεία τους. Για όσους θα ήθελαν να φύγουν θα ίσχυαν όσα συμφωνήθηκαν για τους Βενετούς.

Παρόλο που οι Τούρκοι ορκίστηκαν ότι θα σέβονταν τους όρους της παράδοσης, παρασπόνδησαν και σκότωσαν τον Μπαλιόνη μαζί με άλλους 300 περίπου αξιωματικούς και στρατιώτες. Το Βραγαδινό τον υπέβαλαν σε φρικτά βασανιστήρια, στη διάρκεια των οποίων πέθανε. Η πόλη της Αμμοχώστου γνώρισε τις συνηθισμένες σφαγές, λεηλασίες και ιμώτητες των Τούρκων.

Χάρτης της Αμμοχώστου, G. Braun & F. Hogenberg, Κολωνία, 1572 (Σύλλογος Α.Γ. Χατζηπασχάλης)

Το μαρτύριο του Βραγαδίνου (Γκραβούρα του 1685)

Πληροφορίες για την τύχη του Βραγαδίνου

γ...) έφθασαν εις το τζατζήρι του Μουσταφασά, επροσκαλέσθησαν μέσα, και τους εδέχθη κατά πρώτον με μεγάλην δεξίωσιν, επαινώντας την ανδρείαν τους, και την εμπιστοσύνην τους εις την Αριστοκρατίαν τους, και από ένα εις άλλο μεταβαίνων εις την ομιλίαν του επάνω εις τα συμφωνηθέντα κεφάλαια, εζήτησε βεβαιότητα από τον Μπραγαδίνον δια τα καράβια οπού έμελλον να τους πάρουν έως εις την Κρήτην, και εζήτη ενέχειρον. Ο Μπραγαδίνος του απεκρίθη πως εις τας συμφωνίας των περί τούτου ουδέν ανέφερον, και ότι δεν ειχε χρέος, αλλ' ουδέ ενέχειρον είχε να του δώσει (...)

Τότε ο θηριογνώμων Μουσταφάς με οργήν επέπληξε τον Μπραγαδίνον, σικοφαντών αυτόν πως εις καιρόν ανακωχής αρμάτων, εθανάτωσε πινάς τούρκους εις την χώραν, παραβαίνων τους όρους του πολέμου και της φιλανθρωπίας, και ευθύς επρόσταξε να δέσουν τους λαιπούς, και εμπροσθεν του δυστυχούς Μπραγαδίνου τους απεκεφάλισαν, αυτού δε έκοψε την μήτην αφρίζων από το θυμόν και απολακτίζων τον όθλιον, και τους σολδάτους (μαθοφόρους) ευθύς οι γιαννιτζάραι έκαμαν κομμάτια, έστειλε να κρατήσουν όλους οπού έμβησαν εις τα πλοία, και τους έβαλαν εις τους αλύσους και εις σκληράς τιμωρίας, και τοιαύτην δολιότητα απάνθρωπον εμσταχειώσθη ο αμαβώρος κατά των χριστιανών, την οποίαν όσαι των Τούρκων φιλάνθρωποι κατεδίκασαν ανάξιον και άτιμον”.

(Αρχμανδράτη Κυπριανού (1902), Ιστορία Χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ. 443)

“Ο άτυχος Βραγαδίνος, γλύτωσε απ’ αυτή τη σφαγή για να ικανοποιη-
σει τη λύσσα των τυράννων υποφέροντας τα φρικτότερα βασανιστή-
ρια. Ο Μουσταφά, θέλοντας να τον κάνει να υποφέρει περισσότερο
απ’ όσο με το θάνατο, έβαλε τρεις φορές το γαταγάφι του στο λαιμό
του, αλλά ο επιφανής αυτός Χριστιανός το εκάιταζε άφοβα. Αφού έκο-
ψαν τη μύτη και τ’ αυτιά τον έριξαν, αλυσσοδεμένο σε μια τρύπα, απ’
όπου οι δήμοί του τον έβγαλαν τις επόμενες μέρες και τον ανάγκα-
ζαν να κουβαλά χύμα μέσα σ’ ένα καλάθι. Ακόμη τον υποχρέωναν να
σκύβει κάτω με το βαρύ φορτίο και να φιλά το έδαφος κάθε φορά που
περνούσε μπροστά από τον Μουσταφά, που είχε βάλει άντρες να ερ-
γάζονται για την επιδιόρθωση των οχυρωματικών έργων της Αμμοχώ-
στου.(...) Είται η Αμμόχωστος, αν και αμύνθηκε ηρωικά στην πεισματική
επίθεση, ακολούθησε την αξιοθρήνητη μοίρα του δυστυχισμένου νη-
σιού της Κύπρου”.

(Γκρατιάνι, Αντ., (1687) Η Ιστορία του πολέμου της Κύπρου. Μετά-
φραση Αντ. Προδρόμου)

(...) Είται έφερον τον ταλαίπωρον εις την θάλασσαν, τον έβαλαν
επάνω εις μίαν καθέκλαν και με μίαν κορώναν εις τους πόδας του,
ύψωσαν αυτόν εις την Γαλέραν του Καπετάνου της Ρόδου, δείχνω-
ντες εις όλον το στράτευμα. Η βοή των ενεμπεκτικών φωνών των
βαρβάρων γιαννιτζάρων ενέπλησε τον αέρα, εκείθεν αποκρεμμάσα-
ντες έφερον τον δύστηνον εις την Πλατειάν, τον εγύμνωσαν, τον
εκαβαλλίκευσαν επάνω εις μίαν αγελάδα ανδιάντροπα, και με τους
ήχους των τυμπάνων, τον επερτριγύρισαν την Πόλιν φωνάζοντες και
υβρίζοντες, είται τον έρριψαν εις την γην και σκληρώς τον έγδαρεν
ως ζών ενός κατηραμένος εβραίος, υπόφερε με ανδρείαν και σταθε-
ρότητα μαρτυρικήν ο Αθλητής Μπραγαδίνος, υβρίζων και καταπτύων
την βαρβαρότητα και την άθεσμον θρησκείαν των.”

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, (1902), Ιστορία Χρονολογική της νήσου Κύ-
πρου, σ. 444)

Μετά την άλωση της Αμμοχώστου, συμπληρώθηκε η κατάκτηση της Κύ-
πρου και άρχισε για το νησί η περίοδος της Τουρκοκρατίας. Η επιτυχία
των Τούρκων στην Κύπρο επισκιάστηκε από τη μεγάλη καταστροφή που
έπαθε ο στόλος τους στη ναυμαχία της Ναυπάκτου (Οκτώβρης 1571)
από τον ενωμένο χριστιανικό στόλο των Ευρωπαίων (Ισπανίας, Βενε-
τίας, Πάπα).

“Ο δε Μουσταφά Πασάς ως νικητής εστράφη εις Κωνσταντινούπολιν
με εικοσμίαν Γαλέραν, ελπίζων να αξιωθεί μεγάλης προπομπής και
δεξιάσεως εις την είσοδον. Αλλ’ επειδή είχε φθάσει κατ’ εκείνας τας
ημέρας, κατά τας οποίας εσυνέβη εκείνη η θαυμαστή νίκη των Βενε-
τιζάνων εις την θάλασσαν κατά της Αρμάδας των Τουρκών, και η με-

γάλη φθορά και αφανισμός τριάκοντα και επέκεινα χιλιάδων Τουρκών, κατά τας έξη οκτωβρίου εις τον Κόλπον της Άρτας και Ζακύνθου πλησίον. Ο λαός της Κωνσταντινουπόλεως τεταραγμένος δεν επήγε κατά την συνήθειαν να τον υποδεχθεί, μήτε καμμίαν παρησίαν του έκαμε, μήτε κανώνια του έπαιξαν, και πολλά ολίγοι επήγαν να τον συγχαρούν, αιτία, δια τον χαλασμόν της Αρμάδας, δια τον οποίον όλη η Κωνσταντινούπολις ελυπηθή σφόδρα, διότι ποίος έχασε τον υιόν του, ποίος τον Πατέρα, τον αδελφόν, και ποία τον Άνδρα, και συγγενή, αποδίδοντες όλοι εκ συμφώνου την αιτίαν της κινήσεως του Πολέμου κατά των Βενετζιάνων, και της Κύπρου εις αυτόν τον Μουσταφά-πασάν...".

(όπ.π., σ. 453)

Η ναυμαχία της Ναυπακτου. Κατά τον Ισπανό συγγραφέα Μ. Θερβάντες: "Την ημέρα εκείνη διαλύθηκε σ' όλο τον κόσμο η πεποίθηση ότι οι Τούρκοι ήταν αήττητοι". (Βατικανό, Galleria delle Carte Geografiche)

Εσωτερική πολιτική

Διοίκηση

Βασική επιδίωξη της Βενετίας ήταν η διασφάλιση της σταθερής κατοχής της Κύπρου που θα επέτρεπε την απρόσκοπτη διακίνηση και τον ανεφοδιασμό των βενετικών πλοίων στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, όπως και την καλύτερη εκμετάλλευση του νησιού προς όφελός της. Για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων αυτών φρόντισαν ιδιαίτερα για την άμυνα του νησιού και την εγκαθίδρυση ισχυρής τοπικής κυβέρνησης που κάτω από τον έλεγχο της Βενετίας να παίρνει γρήγορες και υπεύθυνες αποφάσεις.

Οι Βενετοί είχαν ένα ορισμένο δικητικό σύστημα με το οποίο διοικούσαν όλες τις αποικίες τους. Αυτό εφαρμόσαν και στην Κύπρο, με τη διαφορά ότι εδώ διατήρησαν και στοιχεία από την περίοδο της Φραγκοκρατίας. Γενικά η άσκηση της εξουσίας έγινε πιο γραφειοκρατική, με συνέπεια τον αυστηρότερο έλεγχο του ντόπιου πληθυσμού.

Όργανα εξουσίας

Η εκτελεστική εξουσία ανατέθηκε σ' έναν **τοποτηρητή** που είχε τη θέση αντιβασιλιά στο νησί. Αυτός μαζί με δύο **συμβούλους** ασκούσαν όλες τις εξουσίες, που επί Φραγκοκρατίας είχαν ο βασιλιάς και η Υψηλή Αυλή, εκτός από τη νομοθετική που ασκούσε το Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας. Το ίδιο αυτό Συμβούλιο εξέλεγε και έκανε έλεγχο στους τρεις αυτούς αξιωματούχους τους ονομαζόμενους "**διοικητές**" που διοικούσαν την αποικία με διετή θητεία, όπως άλλωστε όλοι οι αξιωματούχοι των βενετικών αποικιών. Ειδικότερα οι Βενετοί αυτοί ευγενείς είχαν την ευθύνη για τη διοίκηση, τη διαχείριση των οικονομικών, την άμυνα και τη δικαιοσύνη στην Κύπρο. Έδρα τους ήταν η Λευκωσία.

Το **Μεγάλο Συμβούλιο** της Λευκωσίας, ένα όργανο πολυμελέςτατο, θεωρητικά αντικατέστησε την Υψηλή Αυλή των χρόνων της Φραγκοκρατίας. Όμως στην ουσία τα πάντα ρυθμιζόνταν από το βενετικό κράτος. Στο Συμβούλιο αυτό συμμετείχαν όλοι οι ευγενείς πάνω από 25 χρονών, όπως και κάθε Βενετός υπήκοος ή Λευκός Βενετός που ήταν εγκατεστημένος στο νησί για περισσότερο από πέντε χρόνια και που στο διάστημα αυτό δεν είχε εξασκήσει χειρωνακτικό επάγγελμα. Εξαιτίας αυτής της ευκαιρίας για κοινωνική ανάδειξη προσελκύνθηκαν στο νησί αρκετοί μετανάστες από τη Βενετία.

Τα οικονομικά του κράτους διαχειρίζονταν δύο **ταμίες** που ήταν επίσης ευγενείς και στέλλονταν από τη Βενετία. Το έργο τους επέβλεπαν οι διοικητές.

Μετά τον τοποτηρητή και τους δύο συμβούλους σημαντικός αξιωματούχος ήταν ο **καπιτάνος της Αμμοχώστου**, που αναφέρεται και ως καπιτάνος της Κύπρου. Αν και η εξουσία του ήταν κυρίως διοικητική - και δικα-

σική στην περιοχή της Αμμοχώστου - η σημαντικότερη εξουσία του ήταν η στρατιωτική, γιατί σε καιρό ειρήνης ήταν ο αρχηγός του στρατού. Όμως, όταν υπήρχε κίνδυνος πολεμικής σύρραξης, ο καπιτάνος της Αμμοχώστου έμπαινε κάτω από τη δικαιοδοσία του γενικού προβλεπτή. Αυτός διοριζόταν από τη Βενετία και αναλάμβανε την αρχηγία του στρατού στις ειδικές αυτές περιπτώσεις.

Στον κρατικό μηχανισμό επικρατούσε διαφθορά σε μεγάλο βαθμό. Όλες τις θέσεις και τα αξιώματα του κράτους, ακόμη και τα ανώτερα αξιώματα της εκκλησίας, τα αποκτούσαν όσοι πλειοδοτούσαν στις δημοπρασίες που γίνονταν προς το σκοπό αυτό. Ιδιαίτερα μεγάλες ήταν οι καταχρήσεις που έκαναν οι Βενετοί στον τομέα των δημόσιων οικονομικών.

Απόσπασμα από την αναφορά του γενικού προβλεπτή Μπ. Σαγρέδο του 1562.

Υ... Αυτή η διοικητική περιφέρεια ήταν αξιοβρήνητα κακοδιοικημένη· οι δικαστές ήταν διεφθαρμένοι και ενθάρρυναν την καταπίεση των κατώτερων τάξεων έτσι, ώστε (...) μια σοβαρή εξέγερση ήταν επίφοβη. Τα θύματα της τυραννίας απαγορευόταν να έχουν απευθείας πρόσβαση στους διοικητές. Η φρουρά των ακτών που την αποτελούσαν την ημέρα οι πάροικοι και τη νύχτα οι φραγκομάτοι, είχε γίνει ένα αβάστακτο βάρος, γιατί είχε επιτραπεί σε πάρα πολλούς άνδρες να εξαγοράσουν την υπηρεσία τους”.

(Hill, Sir George, (1948), *A history of Cyprus*, τόμ. III, σσ.799-800. Μετάφραση Κ.Χ.)

Ο Τσέχος Fréfat δίνει στο Οδοιπορικό του ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την πρωτεύουσα του νησιού, τη Λευκωσία.

“Η Λευκωσία είναι αρκετά μεγάλη και καθαρή πόλη. Είναι κτισμένη λίγο χαμηλά αλλά γύρω της απλώνεται πεδιάδα. Στη μέση της πόλης τρέχει ένα ποτάμι που το ονομάζουν τώρα Ποταμιό. Φαίνεται ότι είναι χείμαρρος, γιατί τότε ήταν ξερός. Υπάρχουν όμως πάνω απ’ αυτό το ποτάμι σε αρκετά σημεία της Λευκωσίας κτισμένα γεφύρια.

Η πόλη είναι οχυρωμένη με τείχος πέτρινο με αρκετά απηρχαιωμένο τρόπο. Μέσα στην πόλη είναι κτισμένα μερικά ιωραία σπίτια αλλά όλα με επίπεδες στέγες όπως συνηθίζεται στις χώρες της Μεσογείου. Επίσης πρόσεξα μέσα στην πρωτεύουσα κάμποσους κήπους και αρκετά φοινικόδενδρα. Ανάμεσα στα σπίτια ορθώνεται ο ναός της Αγίας Σοφίας το κυριώτερο κτίσμα στην πόλη από πελεκητή πέτρα”.

(Σκουρμέντζου, Π., (1977) *Τα ταξίδια οδοιπορικά της Αναγέννησης και του 17ου αιώνα*, σ. 18)

Άμυνα

Όπως έχει αναφερθεί, η άμυνα της Κύπρου αποτελούσε τον κυριότερο στόχο των Βενετών, γεγονός που μαρτυρείται από τα οχυρωματικά έργα που άφησαν στο νησί· αυτά αποτελούν και τα μοναδικά σχεδόν μνημεία της περιόδου της Βενετοκρατίας. Την αμυντική πολιτική των Βενετών στο νησί υπαγόρευε η προσπάθειά τους να το προστατέψουν από τον οθωμανικό κίνδυνο, που ήταν ορατός καθόλη τη διάρκεια της κυριαρχίας τους στο νησί· ως γνωστό, η Κύπρος αποτελούσε γι' αυτούς σπουδαιότατη εμπορική και στρατιωτική βάση.

Στο Οδοιπορικό του ο Ρρέφατ αναφέρεται και στην άμυνα της Κύπρου.

“Ενώ βρισκόμαστε αγκυραβολημένοι στη Λεμεσό πρόσεξα σχεδόν καθημερινά να ανάβουν φωτιές στα γύρω ύψηματα πέντε έξη κάθε φορά κατά μήκος της ακτής, σε διαφορετικά σημεία. Όταν ενδιαφέρθηκα να πληροφορηθώ το λόγο μου έδωσαν την εξής απάντηση: Γύρω στο νησί σε όλα τα παραλιακά χωριά οι Ενετοί πληρώναν χωρικούς που η δουλειά τους ήταν να ανεβαίνουν καθημερινά σε ένα ύψωμα κοντά στο χωριό και μόλις ανπληφθούν καράβια στα ανοικτά να ανάβουν αμέσως φωτιά για σινάλο. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για την άμυνα του νησιού και για το σώμα των Αλβανών μισθοφόρων που διατηρούν οι Ενετοί στο νησί.”

(Φλουρέντζου, Π., (1977) Τα ταξίδια οδοιπορικά της Αναγέννησης και η Κύπρος, σ.9)

Οι Βενετοί διατηρούσαν στο νησί πεζικό και ιππικό. Στο τελευταίο ανήκαν τόσο οι “στρατιώτες”, που ήταν ένα μικρό μισθοφορικό σώμα, όσο κι ένας αρκετά σημαντικός αριθμός Αλβανών. Γενικά όμως η άμυνα του νησιού ήταν ανεπαρκής και ποιοτικά και ποσοτικά. Μόνο μετά την κατάληψη της Ρόδου (1522) συνειδητοποίησαν οι Βενετοί έντονα την τουρκική απειλή και άρχισαν να ενδιαφέρονται πραγματικά για την άμυνα της Κύπρου. Λίγα χρόνια μάλιστα πριν από την τουρκική εκστρατεία εναντίον της Κύπρου αποφάσισαν να στρατολογήσουν και Έλληνες χωρικούς (παροίκους και φραγκομάτους) σε βοηθητικά σώματα.

Οχυρώσεις

Όσον αφορά τα οχυρωματικά έργα, οι Βενετοί άλλα τα συντηρούσαν απλώς και άλλα προσαρμόσαν στις νέες αμυντικές ανάγκες που υπαγόρευε η χρησιμοποίηση του πυροβολικού. Παράλληλα η τακτική τους ήταν η συντήρηση των οχυρώσεων με όσο το δυνατόν λιγότερους άντρες και λιγότερα έξοδα. Στα πλαίσια αυτής της τακτικής τους κατεδάφισαν τα τείχη της Λευκωσίας και έκτισαν νέα περιορίζοντας την έκτασή τους.

Πολύ καλά οχυρώθηκε και η Αμμόχωστος, γιατί πίστευαν ότι εκεί θα εκδηλωνόταν πρώτα η τουρκική επίθεση· γι' αυτό και η πόλη κατόρθωσε να κρατήσει άμυνα για έντεκα περίπου μήνες χωρίς τελικά να εκπορθη-

θεί στρατιωτικά, αφού, καθώς ξέρουμε, παραδόθηκε λόγω παντελούς έλλειψης εφοδίων.

Ο Πρέφαλ δίνει στο Οδοιπορικό του λεπτομέρειες σχετικά με την οχύρωση της Αμμοχώστου.

Ἡ Αμμόχωστος εἶναι κτισμένη σε πεδιάδα δίπλα στη θάλασσα κι ἔχει δυνατὰ τείχη. Το τείχος περικλείει τὴν πόλη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ξηρᾶς καὶ ἔχει πᾶχος 22 πόδια. Στὰ ἀνατολικά εἶναι ἡ θάλασσα(…) Ἀνάμεσα στὸ τείχος ὑπάρχουν μεγάλοι στρογγυλοὶ πύργοι που εἶναι κατασκευασμένοι με τὸν τρόπο που συνηθίζουν οἱ Ἴταλοι.

Ἀπ' ἐξω ἀπὸ τὰ τείχη στὴν πλευρὰ τῆς θάλασσας ὑπάρχει μιὰ βαθειὰ καὶ πλατειὰ τάφρος σκαμμένη πάνω στὸ βράχο καὶ ολόκληρο σχεδὸν τὸ τείχος εἶναι κτισμένο ἐπάνω του. Μέσα στὴ μέση τῆς τάφρου βρισκόταν ἓνα αὐλάκι στὸ ὕψος τοῦ ἀνθρώπου. Στὴς πλευρές εἶναι λεία, ἔτσι αὐτὸς που θὰ βρεθῆ μέσα δὲν μπορεῖ εὐκόλα να βγεῖ. Ολόκληρη ἡ τάφρος γύρω εἶναι κατάξερη. Ἀπ' ἐξω ἀπὸ τὴν τάφρο βρίσκεται μιὰ ψηλὴ ἐπιχωμάτωση ἔτσι που ὅταν στέκεις στὰ χωράφια δὲν βλέπεις τὰ τείχη τῆς πόλης μόνο τὰ καμπαναριά τῶν ἐκκλησιῶν. Αὐτὴ ἡ ἐπιχωμάτωση εἶναι κατασκευασμένη εἰδικὰ γιὰ τὰ εὐθρικά κανόνια. Γιατί, ὅταν ταχθοῦν τὰ κανόνια ἐδῶ ψηλά, τότε θὰ χάνουν τὸν στόχο καὶ τὰ βόλια θὰ περνοῦν πάνω ἀπὸ τὰ τείχη. Πάλι, ἀν ταχθοῦν χαμηλά, θὰ πέφτουν οἱ μπάλες πάνω στὴν ἐπιχωμάτωση καὶ δὲν θὰ προκαλοῦν καταστροφές στὸ τείχος.

Τὰ οχυρωματικὰ ἔργα τῆς Αμμοχώστου εἶναι κτισμένα με πρότυπο τὴν οχύρωση τοῦ Μιλάνου καὶ ὁποῖος εἶχε τὴν τύχη νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ τὶς δύο πόλεις μπορεῖ νὰ διαπιστώσει ἀπόλυτη ομοιότητα."

(Φλαυρέντζου, Π., (1977) Τα τοίχικα οδοιπορικά της Αναγέννησης καὶ ἡ Κύπρος, σ.26)

Οι Βενετοί επίσης ενίσχυσαν το φρούριο της Κερύνειας, ενώ κατεδάφισαν κατὰ ἓνα μέρος ἐκεῖνα τοῦ Ἁγ. Παρῶνα, τοῦ Βουραβέντο καὶ τῆς Καντάρας. Σε ορισμένες περιοχές τοῦ νησιοῦ ποὺ θεωροῦνταν σημαντικές κτίστηκαν πύργοι που χρησιμοποιήθηκαν ὡς παρατηρητήρια. Τέτοιοι πύργοι διασώζονται στὸ Κίτι, τὴν Πύλα καὶ τὴν Ἀλαμινό, ἐνῶ υπολείμματα τέτοιων πύργων ὑπάρχουν στὴν Ἀραθοῦντα καὶ τὸν Ἀκάμα. Οἱ πύργοι αὐτοὶ εἶναι τριώροφοι με τὸ ἰσόγειό τους τελείως κλειστό.

Γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν οχυρωματικῶν ἔργων που ἔκαναν οἱ Βενετοὶ στὸ νησί ἐπιστρατεύθηκε ολόκληρος ὁ ντόπιος πληθυσμὸς (πάροικοι καὶ φραγκομάτοι) που ἐργάστηκε πολὺ σκληρὰ με τὸ σύστημα τῶν ἀγγαρειῶν.

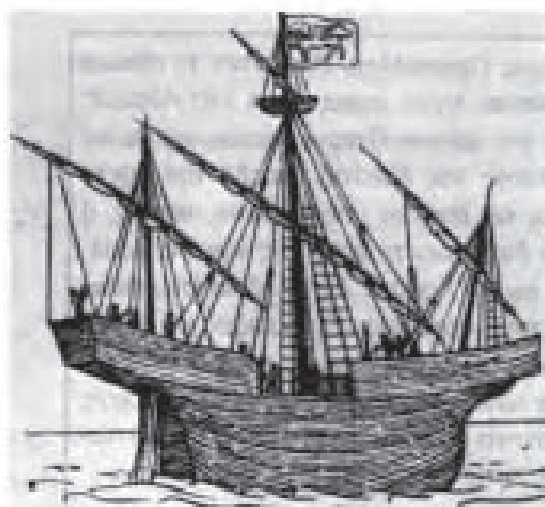
Χάρτης Τμήματος Αρχαιοτήτων

Ο πύργος στο χωριό Κίτι

Κρίσεις για την αμυντική πολιτική των Βενετών

Σχετικά με την αμυντική πολιτική των Βενετών στην Κύπρο κατά το τέλος της Βενετοκρατίας έγιναν δύο σοβαρά λάθη. Το πρώτο ήταν ότι στήριξαν την άμυνα του νησιού μόνο σε δύο πόλεις, τη Λευκωσία και την Αμμόχωστο, και άφησαν όλο σχεδόν το υπόλοιπο νησί εκτεθειμένο στην εισβολή. Το δεύτερο λάθος τους ήταν ότι ακόμη και αυτές οι δυο οχυρωμένες πόλεις που κράτησαν το βάρος της εισβολής δεν είχαν ούτε αρκετούς άνδρες ούτε επαρκή εξοπλισμό και τροφοδότηση. Εξάλλου βέβαια ο ντόπιος πληθυσμός ήταν τόσο δυσαρεστημένος με τους Βενετούς, ώστε δεν έδειχνε καμιά προθυμία να υπερασπίσει το καθεστώς που αυτοί αντιπροσώπευαν. Μόνο στην Αμμόχωστο πολέμησαν ηρωικά με τους Βενετούς.

Βενετική γαλέρα

Τυπικά, όλες οι βενετικές αποικίες είχαν την υποχρέωση να διατηρούν μια ή περισσότερες γαλέρες. Επειδή, όμως, τα έξοδα που απαιτούσαν ο εξοπλισμός και η συντήρηση μιας γαλέρας, περίπου 450-600 δουκάτα, ήταν δυσβάστακτα για τον προϋπολογισμό των μικρών τοπικών ταμείων, τελικά μόνο η Κρήτη, τα νησιά του Ιονίου και η Κύπρος είχαν τη δυνατότητα να εκπληρώνουν αυτή την υποχρέωση. Μάλιστα σε καιρούς που ήταν κρίσιμοι ένεκα τουρκικών πεπρατικών επιδρομών, οι εκάστοτε Καπετάνιοι της Αμμοχώστου κι ολόκληρου του νησιού, ζητούσαν από τη Βενετία να στείλει επειγόντως τις δυο γαλέρες τις οποίες αναλάμβαναν να εξοπλίσουν οι ίδιοι. Για το σκοπό αυτό η Κύπρος διέθετε ένα μέρος του ενοικίου που εισπραττε από τα δημόσια κτήματα⁷.

(Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας (1192 - 1571), 1985, σ. 127, έκδοση Δήμου Λευκωσίας)

Δικαιοσύνη

Η απονομή της δικαιοσύνης εξακολουθούσε να γίνεται με βάση τις Ασαίζες της Υψηλής Αυλής που μετά το 1531, επειδή η γαλλική γλώσσα είχε περιπέσει σε αχρηστία, χρειάστηκε να μεταφραστούν στα ιταλικά. Επίσης μεταφράστηκε κι ένα μέρος των Ασαϊζών της Χαμηλής Αυλής. Τη μετάφραση έκανε μια επιτροπή νομομαθών και γλωσσολογών, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο χρονογράφος Φλώριος Βουστρώνιος, συγγενής του Γεωργίου Βουστρώνιου.

Το αξίωμα του βισκόντη

Τα πιο σημαντικά από τα αξιώματα των χρόνων της Φραγκοκρατίας που διατηρήθηκαν ήταν το αξίωμα του βισκόντη της Λευκωσίας και του βισκόντη της Αμμοχώστου που ασκούσαν αστυνομικά καθήκοντα στις περιοχές τους. Το αξίωμα του βισκόντη κατείχαν Κύπριοι και προέρχονταν πάντα από την τάξη των ευγενών του νησιού. Ο βισκόντης της Λευκωσίας εκτός από την ευθύνη για την τήρηση της τάξης στη Λευκωσία και στα περίχωρα, ήταν και πρόεδρος του δικαστηρίου των αστών που πήρε τη θέση της Χαμηλής Αυλής της Φραγκοκρατίας. Το δικαστήριο αυτό ήταν πρωτοβάθμιο και δικάζε τις αστικές και μερικές ποινικές υποθέσεις που αφορούσαν τον ελληνικό και φραγκικό πληθυσμό. Οι εφέσεις για τις αποφάσεις του δικαστηρίου του βισκόντη υποβάλλονταν προς τους τρεις δικητές.

“Εἰς τὴν Λευκοσίαν ἐδιωρίζετο ἕνας Οὐφικιάλος, Βισκόντες τὸ ἀξίωμα καὶ αὐτὸν ἐπροχειρίζον οἱ Διοικηταί. Ἦτον χρεια, κατὰ τὰς Ἀσείζας τῆς Ἱερουσαλήμ, νὰ εἶναι Ἱππεὺς τοῦ χρυσοῦ Πτεριστηρίου, καὶ Φεουδατάριος. Αὐτὸς ἐλέγετο Αὐθέντης τῆς Νυκτός, ἐπειδὴ τὴν νύκτα εἶχεν ἐξουσίαν εἰς κάθε Τάξεως καὶ βαθμοῦ υποκειμένον, παρῶν, ἢ λείπων, εὐρίσκων πινά παρά τὴν δωρισμένην ὥραν τῆς νυκτός, ἐβάλλεν αὐτὸν εἰς Φυλακὴν, ἐπερνέ του τὰ Ἀρματα. Εἶχεν ἐξουσίαν ἐπάνω εἰς τοὺς Πολίτας, ἀλλ’ ὄχι εἰς τοὺς Ευγενεῖς. Εξουσίαζεν ὡς ἐννέα μίλια ἐξωθεν τῆς Λευκοσίας. Ὅλαι αἱ πρῶται Κρίσεις ἀναφέροντο εἰς αὐτὸν. Εἶχεν ἐξουσίαν νὰ δώσει κάθε τμωρίαν, καὶ παιδίαν, ὄχι ὅμως νὰ ἀποφασίσαι εἰς θάνατον, Εἴδυετο νὰ ἐξωρίσαι, νὰ βάλαι εἰς Κάτεργον, νὰ δέσαι, νὰ δέρει, νὰ κόψει αὐτία, μίττην κτλ.”

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ, (1902). Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου, σ.400)

Τις υποθέσεις που αφορούσαν τους ευγενεῖς του νησιού τις εκδίκαζαν οι τρεις διοικητές. Εφέσεις για τις αποφάσεις τους μπορούσαν να γίνουν μόνο στα δικαστήρια της Βενετίας. Για τους ξένους πολίτες της Κύπρου (Σύρους, Αρμένιους, Μαρωνίτες, Κόπτες κ.ά.) λειτουργούσε το δικαστήριο ενός ειδικού δικαστικού αξιωματούχου, που είχε τον τίτλο “Ραῖς”.

Κοινωνία - Οικονομία

Κοινωνία

Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας ο αγροτικός πληθυσμός, πάροικοι και φραγκομάτοι, αποτελούσαν το 85% του συνολικού πληθυσμού. Αρκετές πληροφορίες σχετικά με τον πληθυσμό παρέχουν οι απογραφές που οι Βενετοί συνήθως διενεργούσαν κάθε τέσσερα χρόνια για σκοπούς φορολογίας. Πολλά επίσης στοιχεία τόσο για τον πληθυσμό όσο και για την παραγωγή μὲς προσφέρουν οι επίσημες υπηρεσιακές εκθέσεις Βενετών αξιωματούχων προς το Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας.

Από τις πληροφορίες αυτές καθώς και από αλλού διαπιστώνουμε ότι η κατάσταση των ντόπιων ήταν πολύ άσχημη. Πραγματικά άθλια όμως ήταν η κατάσταση των παροίκων, που ήταν υποχρεωμένοι σε καταναγκαστική εργασία (αγγαρεία) στα κτήματα των φεουδαρχών για ορισμένο αριθμό ημερών την εβδομάδα (αρχικά τριών, αργότερα δύο). Επιπλέον ήταν υποχρεωμένοι όχι μόνο να πληρώνουν στο φεουδάρχη κάποιο χρηματικό ποσό, αλλά και να καταβάλλουν σ’ αυτόν περίπου τα 4/10 της αγροτικής τους παραγωγής. Βέβαια και οι Βενετοί αξιωματούχοι, όπως και οι Φράγκοι βασιλιάδες παλαιότερα, επέτρεπαν στους παροίκους να εξαγοράζουν την ελευθερία τους. Ελάχιστοι όμως πάροικοι είχαν το ποσό που απαιτούνταν για το σκοπό αυτό.

Λιγότερο άθλια ήταν η κατάσταση των απελευθέρων χωρικών (φραγκο-

μάτων), επειδή είχαν λιγότερες υποχρεώσεις από τους παρόικους. Φαίνεται όμως ότι και γι' αυτούς υπήρχε η υποχρέωση της προσφοράς καταναγκαστικής εργασίας, όχι προς τους ψευδάρχες προσωπικά αλλά προς το κράτος. Ήταν δηλαδή υποχρεωμένοι να δουλεύουν ορισμένες μέρες το χρόνο στα οχυρωματικά έργα χωρίς αμοιβή. Επιβαρύνονταν ακόμη με την καταβολή ενός ποσοστού της παραγωγής τους στους ιδιοκτήτες των χωριών, στην περιοχή των οποίων βρισκόνταν τα κτήματά τους. Εκτός από τα πιο πάνω οι Βενετοί επέβαλλαν στους Κυπρίους και διάφορους άλλους φόρους και έτσι εισέπρατταν σημαντικά ποσά. Η Κύπρος μπορεί να θεωρηθεί ως η βαρύτερα φορολογημένη επαρχία σ' όλο το βενετικό κράτος.

Η εξοβλίωση του αγροτικού πληθυσμού επιδειωνόταν από διάφορες θεομηνίες, όπως ανομβρίες, πλήμμυρες, επιδρομές ακριδών, σεισμούς, επιδημίες πανώλους. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες δεν είναι περίεργο το γεγονός ότι παρουσιαζόταν συχνά έλλειψη σιταριού. Επειδή όμως η Κύπρος μαζί με την Κρήτη αποτελούσαν τους κύριους τροφοδότες του βενετικού κράτους σε σιτάρι, οι Βενετοί απαιτούσαν άκαμπτα την αποστολή σιταριού στη Βενετία, ακόμη και σ' αυτές τις δύσκολες χρονιές. Αυτό προκαλούσε υποσιτισμό, θέτοντας σε κίνδυνο ακόμη και τη φυσική επιβίωση των κατοίκων του νησιού, και οδηγούσε σε ταραχές, όπως εκείνες που έγιναν το 1565.

Ο Αυστριακός περιηγητής Baumgarten αναφέρει για τους Κυπρίους (1508):

Υ... Εξάλλου οι κάτοικοι της Κύπρου είναι σκλάβοι των Βενετών αναγκάζονται να πληρώσουν στο κράτος το ένα τρίτο από την παραγωγή και τα εισοδήματά τους, ανεξάρτητα αν η σοδειά τους είναι καλαμπόκι, κρασί, λάδι ή οτιδήποτε άλλο. Εξάλλου, κάθε άντρας απ' αυτούς, οφείλει να δουλεύει για το κράτος δυο μέρες της εβδομάδας, όπου τυχόν τους αρέσει να τον χρησιμοποιήσουν, και ακόμη χειρότερα υπάρχει κάθε χρόνο φόρος και άλλα χρέη που τους επιβάλλονται, με τα οποία ο φτωχός ο λαός πιέζεται και τυγχάνει εκμετάλλευσης, που δύσκολα μπορεί να κρατήσει την ψυχή και το σώμα μαζί (...)"

(Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και Βενετοκρατίας (1192 - 1571), 1985, έκδοση Δήμου Λευκωσίας, σ. 122)

Αξιζει ν' αναφερθεί ότι κατά τη Βενετοκρατία η Κύπρος χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές περιπτώσεις, όπως βέβαια και στο παρελθόν κατά τους αρχαίους και βυζαντινούς χρόνους, ως τόπος εξορίας διαφόρων εγκληματιών που κατηγορούνταν για φόνους, συνωμοσίες κ. ά. Τόπος εξορίας θ' αποτελέσει το νησί και αργότερα κατά την Τουρκοκρατία.

Μεταξινό πουκάμισο και φόρεμα με βαθύ ντεκολτέ - τύπου σιπρίνα - πολύ διαδεδομένο στη Βενετία το 15ο και 16ο α. Ήταν επηρεασμένο από τα παραδοσιακά κυπριακά φορέματα. (Λεβέντσιο Δημοτικό Μουσείου Λευκωσίας)

Η Γέννηση της Θεοτόκου. (Τοιχογραφία από το ναό του Σταυρού του Αγιασμάτι, 1494)

Άσκηση:
Προσέξτε στην τοιχογραφία την επίπλωση, την ενδυμασία και άλλα στοιχεία που δίνουν την ατμόσφαιρα της καθημερινής ζωής στην Κύπρο, στο τέλος του 15ου α.

Οικονομία

Τα κυριότερα γεωργικά προϊόντα του νησιού, που εξαγόταν στο εξωτερικό ήταν το σιτάρι, το κριθάρι, η ζάχαρη, το βαμβάκι, το κρασί και το ελαιόλαδο. Η καλλιέργεια του βαμβακιού αντικατέστησε εκείνη της ζάχαρης που δεν έβρισκε πια αγορές στην Ευρώπη. Σημαντικό επίσης εξαγωγικό είδος ήταν τα αμπελοπούλια. Το αλάτι από τις αλικές της Λάρνακας ήταν κρατικό μονοπώλιο και οι Βενετοί κέρδιζαν από την πώλησή του πολλά χρήματα κάθε χρόνο, τα οποία εισέφεραν απευθείας στο βενετικό δημόσιο ταμείο.

Η κυριότερη βιοτεχνία στην Κύπρο ήταν η υφαντουργία. Ένα μέρος της παραγωγής εξαγόταν και στο εξωτερικό. Ανάμεσα στα διάφορα είδη υφασμάτων που κατασκευάζονταν ξεχωριστή θέση είχαν τα καμηλωτά· την παραγωγή τους είχε ευνοήσει και το γεγονός ότι οι Βενετοί πλήρωναν σε καμηλωτά και άλλα υφαντά ένα μέρος του φόρου που ανέλαβαν να πληρώνουν στο Μαμελούκο σουλτάνο της Αιγύπτου.

Μια άλλη επικερδής βιοτεχνία που άρχισε να αναπτύσσεται αυτή την εποχή στα Λεύκαρα και τη γύρω περιοχή ήταν εκείνη των λευκαρίτικων κεντημάτων που παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με τα βενετσιάνικα. Σύμφωνα με την παράδοση, ο Ιταλός ζωγράφος Λεονάρντο ντα Βίντσι εντυπωσιάστηκε από τα λευκαρίτικα κεντήματα, κατά την επίσκεψή του στην Κύπρο, (1481) και αγόρασε ένα για την Αγία Τράπεζα του Καθεδρικού ναού του Μιλάνου.

Από το εμπόριο βέβαια και την βιοτεχνία ωφελούνταν οι αστοί και οι Βενετοί έμποροι, στο έλεος των οποίων βρίσκονταν οι παραγωγοί. Το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου, εξαγωγικού και εισαγωγικού, διεξαγόταν από το λιμάνι της Αμμοχώστου. Προς το τέλος της Βενετοκρατίας η Λάρνακα έγινε το σημαντικότερο λιμάνι· την ίδια εποχή αναπτύχθηκε επίσης και το λιμάνι της Λεμεσού.

Ο δρόμος έξω από το αναπαλαιωμένο κτίριο του Ληνού, όπου συνθλίβονταν τα σταφύλια για την κατασκευή κρασιού. Ομοδος.

Ο Ληνός (πιεστήριο σταφυλιών), Ομοδος

Πηγές για προϊόντα της Κύπρου και συνήθειες των Κυπρίων

“Όταν έφτασα, ο τρύγος ήταν σχεδόν στο τέλος του, γιατί μαζεύουν τα σταφύλια τους τον Αύγουστο και όλα τα φρούτα τους ωριμάζουν ένα μήνα νωρίτερα από την Ιταλία (...) Ο κάμας λέει ότι δεν έπεσε χιόνι εδώ και ποτέ δεν κάνει παγετό. Η ποσότητα της βροχής είναι λίγη. Από την άλλη η ζέστη είναι πολύ περισσότερη εδώ παρά σ’ άλλες τουρκικές επαρχίες. Το καλοκαίρι κανένας δεν φεύγει από το σπίτι του παρά μόνο για μια ώρα το πρωί και μια ώρα το βράδυ και το καλοκαίρι διαρκεί οκτώ μήνες. Για να πάει κανείς από το ένα μέρος στο άλλο ταξιδεύει με άλογο το βράδυ. Είναι τέταιο το έθιμο για τα άτομα που θέλουν να διατηρήσουν την υγεία τους...”

(E. of Pesaro, 1563, Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας (1192–1571), έκδ. Δήμου Λευκωσίας, σ. 137).

“[...] Εχουν επίσης στο νησί ένα είδος μικρού πουλιού (...) είναι τώρα η εποχή τους. Τα πιάνουν σε μεγάλες ποσότητες και τα κάνουν ξυδάτα. Βάζοντάς τα σε ξύδι και αλάτι τα τοποθετούν σε δοχεία και τα στέλλουν στη Βενετία και σ’ άλλα μέρη της Ιταλίας για δώρα μεγάλης αξίας. Λένε ότι στέλλουν σχεδόν 1200 πιθάκια ή άλλα δοχεία στη Βενετία, εκτός από αυτά που καταναλώνονται στο νησί, τα οποία είναι πάρα πολλά (...)”

(J. Locke, 1553, όπ.π., σ. 130)

Ο Préfat αναφέρει:

“Την Κυριακή 24 του Οκτώβρη μείναμε αγκυροβολημένοι στο λιμάνι της Λεμεσού ολόκληρη μέρα γιατί φόρτιναν σακιά με χαρούπια για την Βενετία παρ’ όλο που ήταν Κυριακή. Εδώ στην Κύπρο υπάρχουν πολλά και φτηνά. Το δέντρο που τα κάνει είναι μεγάλο σαν την αχλαδιά.”

(Φλουρέντζου, Π., (1977), Τα τσέχικα οδοιπορικά της Αναγέννησης και η Κύπρος, σ.31)

“[...] Στην Κύπρο παράγουν αλάτι άσπρο που δεν είναι ανάγκη να το βράσεις για να καθαρίσει. Κατασκευάζουν σε μια περιοχή κοντά στην ακροθαλασσιά μια ξέβαθη λίμνη, έτσι που να μπορεί το νερό της θάλασσας να τρέχει μέσα. Από την πολλή ζέστη το νερό εξατμίζεται και μένει στον πάτο το αλάτι”.

(όπ.π., σσ. 2,3)

Ο Τάχος Jan Hažšteinský στο Οδοιπορικό του (1493) αναφέρει:

“Στο νησί καλλιεργείται πολύ το ζαχαροκάλαμο που βλαστάνει άφθονο στους κήπους σαν στην πατρίδα μας τα χαρτάρια κοντά στις λίμνες. Ορμάζει τον Οκτώβρη και αφού το κόψουν σε μικρά κομμάτια το πατούν σαν τα στοφύλια. Το ζουμί που παράγεται είναι στην αρχή μαύρο και πικτό σχεδόν αποκρουστικό στην όψη, στην συνέχεια το βάζουν μέσα σε μεγάλα καζάνια. Μ’ αυτό τον τρόπο βγαίνει το πρώτο ζάχαρι που είναι μαύρο. Το πικτό υγρό το βράζουν ακόμη κάμποσες φορές. Όσον περισσότερες φορές βράσει τόσο περισσότερο ασηρίζει και καλύτερεύει η ποιότητά του”.

(όπ.π., σ. 2)

Αποψη του
μεσαιωνικού
ζαχαρόμυλου
στο Κουκλία

Μιλόπετρες
από το ζαχαρόμυλο
των Κουκλίων

Ο πληθυσμός της Κύπρου κατά τη Βενετοκρατία

Πηγή	Σύνολο	Φραγκομάτοι	Πόρτικοι
1480 (κυπριακή αποστολή)	106 000		
1509 (επιστολή των Συμβούλων προς το Συμβούλιο των Δόκτα)	120 000		
1523 (Απογραφή)	121 179	41 579	54 000
1529 (Μίνιο: τοποτηρητής)	126 179		
1529 (Bragadino: τοποτηρητής)	143 000*	52 000	54 000
1533 (άλλες πηγές)	155 000		
1540 (Altar: Βενετός αξιωματούχος)	197 000**	95 000	70 050
1562 (Savorgnano: Βενετός αξιωματούχος)	180 000		
1570 (Graffano: Ιταλός κληρικός)	200 000		

Ο πληθυσμός των κυπριακών πόλεων κατά τη Βενετοκρατία

Χρόνος	Λευκωσία	Αμμόχωστος	Πάφος	Κερύνεια	Λεμεσός	Λάρνακα
1510-1521	16 000	6 500				
1520-1530	18 000					
1523		7 300				
1528		8 417				
1529		9 500		800-1000		
1533		9 000				
1540	21 000	8 000	2 000			
1550-1560	20-25 000					
1558			1 500	600		
1563		10 000		800	800	1000
1570	56 000					

* Υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για τον πληθυσμό στη δεκαετία 1520-1530

** Φαίνεται ότι ο Altar δίνει αρκετά εξογκωμένους αριθμούς

Πνευματική Ζωή

Η Βενετοκρατία ήταν περίοδος παρακμής των ελληνικών γραμμάτων στην Κύπρο. Αμάθεια επικρατούσε ανάμεσα στον αγροτικό πληθυσμό, γιατί οι Βενετοί έκλεισαν και τα λιγοστά ελληνικά σχολεία που λειτουργούσαν την εποχή των Λουζινιανών. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε η σχολή που ίδρυσε ο Ιάκωβος Διασσωρινός, για τον οποίο θα γίνει λόγος πιο κάτω. Έλληνες και Λατίνοι μαθητές φαίνεται ότι φοιτούσαν σε σχολεία, κυρίως ιταλικής παιδείας, όπου διδασκαν Ιταλοί δάσκαλοι, και στεγάζονταν κυρίως μέσα σε ναούς. Ένα απ' αυτά λειτουργούσε στον καθεδρικό ναό του Αγ. Νικολάου στην Αμμόχωστο· σ' αυτό, είναι πιθανό να φοίτησε, λίγα χρόνια πριν από την τουρκική κατάκτηση, ο Σολομών Ροδινός, αξιόλογος πνευματικός άνθρωπος της τελευταίας Βενετικής περιόδου, πατέρας του Νεόφυτου Ροδινού (1579-1659). Αυτήν τουλάχιστο τη μαρτυρία δίνει ο Νεόφυτος Ροδινός για τον πατέρα του. Ο ίδιος αναφέρει ακόμη ότι ο πατέρας του έγραψε χρονικό σχετικό με την κατάληψη της Κύπρου από τους Τούρκους, το οποίο όμως δεν έχει διασωθεί.

**Ιάκωβος
Διασσωρινός**

Ελληνικό σχολείο ίδρυσε στη Λευκωσία ένας Κρητικός που εγκαταστάθηκε στην Κύπρο, ο Ιάκωβος Διασσωρινός που επωνομαζόταν "δάσκαλος". Στο σχολείο του είχε μαθητές απ' όλες τις τάξεις του λαού και προκαλούσε τον ενθουσιασμό των Ελλήνων και την τόνωση του εθνικού τους φρονήματος θυμίζοντάς τους τη δόξα της αρχαίας Ελλάδας. Η δράση του, που φαίνεται ότι είχε απήχηση στον ελληνικό πληθυσμό, προκάλεσε την αντίδραση των βενετικών αρχών, ιδιαίτερα όταν έγινε γνωστό ότι είχε επαφές με τους Οθωμανούς. Τελικά οι αρχές τον συνέλαβαν και τον εκτέλεσαν στη Λευκωσία το 1562. Η σύλληψη και η εκτέλεσή του προκάλεσαν μεγάλη αναταραχή ανάμεσα στον ελληνικό πληθυσμό, την οποία δύσκολα κατάφεραν να καταπνίξουν οι Βενετοί. Αυτό δείχνει και τη μεγάλη επίδραση που είχε στον ελληνισμό της Κύπρου η διδασκαλία του Διασσωρινού.

Ρίμες αγάπης

Παρόλο που η βενετική κατάκτηση της Κύπρου συνέπεσε με την Αναγέννηση στην Ιταλία (15ος-16ος αι.), ελάχιστες επιδράσεις απ' αυτήν έφτασαν στο νησί. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το έργο ενός άγνωστου ποιητή, Έλληνα Κυπρίου, που φαίνεται ότι έζησε στην Ιταλία ή οπωσδήποτε μελέτησε πολύ την ιταλική γλώσσα και λογοτεχνία. Όπως αναφέρει ο ίδιος: "εμίσησα χ την Κύπρον (...) ήστα που την Ανατολήν στην Δύσην". Το έργο τούτο έχει τον τίτλο "Ρίμες Αγάπης" και η σύνθεσή του τοποθετείται μεταξύ των ετών 1546-1570. Αρκετά από τα ποιήματα της συλλογής αποτελούν μετάφραση στην τοπική ελληνική διάλεκτο ποιημάτων του Πετράρχη και άλλων Ιταλών ποιητών. Στα υπόλοιπα είναι ολοφάνερη η πετράρχικη νοοτροπία. Στις "Ρίμες αγάπης" βρίσκονται τα πρώτα σονέτα της νεοελληνικής λογοτεχνίας: τα ποιήματα της συλλογής, που έχουν μια καταπληκτική τεχνική τελειότητα, θεωρούνται ως τα ωραιότερα λυρικά ποιήματα όλης της ελληνικής παραγωγής του 16ου αι.

Θρήνος

Ένα αξιόλογο αφηγηματικό ποίημα που αναφέρεται στα τελευταία χρόνια της Βενετοκρατίας είναι αυτό που παραδίδεται με τον τίτλο *“Διήγησις εις τον θρήνον του αιχμαλωτισμού της ευλογημένης Κύπρου αφο’ (1570)”*. Θέμα του ποιήματος είναι η κατάληψη της Κύπρου από τους Τούρκους το 1570-71. Ο ποιητής του θρήνου είναι άγνωστος, αν και σοβαροί μελετητές θεωρούν ότι συνθέτης του έργου είναι ο Σολομών Ροδινός. Αναμφισβήτητο όμως είναι το γεγονός ότι ο συγγραφέας ήταν Κύπριος Έλληνας αρθόδοξος που υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων τόσο στη Λευκωσία όσο και στην Αμμόχωστο. Το ποιητικό είδος του θρήνου διαμορφώθηκε στα ύστερα βυζαντινά και μεταβυζαντινά χρόνια, όταν οι Τούρκοι καταλάμβαναν τη μια μετά την άλλη τις ελληνικές περιοχές. Οι περισσότεροι βέβαια θρήνοι γράφτηκαν για την άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Από το θρήνο της Κύπρου

*Ἔκαμαν τέκνα ορφανά και χήρες τες μητέρες
αἵματα ἔχισαν ἀμέτρα σε κείνες τες ἡμέρες,
εχώρισαν ἀνδρόγυνα σπού ἔταν ἀρμωσμένα
κι ἔμειναν τα παιδάκια τους στον κάμπον ἀπλωμένα.*

*Σκότωσαν Χριστιανούς πολλούς μαζί με τα παιδιά τους,
στα ὄρη εἶν’ τα ρούχα τους, στους κάμπους τα μαλλιά τους,
τα κόκκαλα τους βρίσκονται στα ὄρη ἀκορπισμένα,
εἰς τα χωριά πολλά κακὰ ἔχουσι καμωμένα.”*

*Ἔτσι θε’ ννα δει, να λυπηθεῖ, να κλάσει η καρδιά του,
ας πάγει να περιδιαβεί στου Τούρκου το φουσατόν,
Κοντά εις την Αμμόχουστον εκείνην που λαλοῦσιν,
να δει τους χριστιανοῦλλικούς ἴντα τους πολομοῦσιν
δεν τους δισὺν ψωμὶν να φαν, οὔτε νερόν να πηγοῦσιν
οὔτε κρεβάτια ἔχουσι ἐκεῖ ν’ ἀναπαυθοῦσιν.
Στα κάτεργα τους βάλλουσι, ἐκεῖ να τριμφοῦνται,
να αἰρνουσι πάντα το κουμπὶν και να μοιρολογοῦνται.
Με τες κείνες στον λαμόν εἶναι σιδερωμένοι,
την Ρόδον πάσιν νησικοί, στην Πόλιν διψασμένοι,
στα μέρη της Ανατολῆς ἀξάγκωνα δημμένοι,
σπού ν’ ὄλοι ἀλύπητοι, μαῦροι, ἀραχιασμένοι.
Αἰλιμόνον εις τον πτωχόν λαόν και τον ξενηταμένον,
τον πειρασμένον περισσά και τον μαρτυρημένον.”*

(στ. 231-238 και 501-514)

Άσκηση:

Διαβάστε τα πιο πάνω αποσπάσματα από το Θρήνο της Κύπρου. Παράλληλα όσα αναφέρονται στην κατάληψη της Κύπρου το 1570-71 με όσα συνέβηκαν το 1974 στο νησί.

Τέχνη

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους (1453) και η εγκατάσταση προσφύγων στο νησί έκαναν τους Κυπρίους να συνειδητοποιήσουν τους φοβερούς κινδύνους που τους απειλούσαν και να στραφούν προς τη θρησκεία, για ν' αντλήσουν δύναμη. Η στροφή αυτή προς τη θρησκεία εκδηλώθηκε το τελευταίο τέταρτο του 15ου αι. με την ανέγερση και την αγιογράφηση μικρών εκκλησιών, κυρίως στην οροσειρά του Τροόδου, από ντόπιους άρχοντες, ιερείς ή κοινότητες καθώς και την αφιέρωση εικόνων σε εκκλησίες.

Η δραστηριότητα των Κυπρίων που αναφέρθηκε πιο πάνω όχι μόνο δεν ανακόπηκε από τους νέους αφέντες του νησιού, τους Βενετούς, αλλά έγινε εντονότερη. Από την πλευρά των Βενετών το ενδιαφέρον τους επικεντρώθηκε στην οχύρωση του νησιού με ισχυρά τείχη.

Αρχιτεκτονική

Εκκλησιαστική

Ο τύπος που πραγματικά γενικεύεται την εποχή αυτή είναι ο ξυλόστεγος ναός. Ναοί που κτίστηκαν στον τύπο αυτό είναι: του Τιμίου Σταυρού (Αγιοσμάτι) κοντά στο χωριό Πλατανιστάσα, που κτίστηκε με δαπάνες του ιερέα Πέτρου Περάτη και της συζύγου του στα 1494, το καθολικό της Παναγίας Ελεούσας (Ποδίθου) στη Γαλάτα που κτίστηκε από τη λατινική αλλά εξελληνισμένη και ορθόδοξη οικογένεια Ντε Κορόν στα 1502, του Αρχαγγέλου Μιχαήλ (Παναγίας Θεοτόκου) στη Γαλάτα, που κτίστηκε από Κύπριο εξελληνισμένης ιταλικής οικογένειας και τη Γαλλίδα σύζυγό του στα 1514 κ.ά. Ο ναός του Σταυρού του Αγιοσμάτι περιβάλλεται και στις τέσσερις πλευρές από κλειστή στοά· ο ναός και η στοά καλύπτονται με την ίδια αμφικλινή στέγη. Στοά έχει και ο ναός της Ποδίθου, αλλά στις τρεις πλευρές μόνο.

Το αργυροεπίχρυσο διακοπότηρο του ναού του Αγ. Σάββα 1501, Λευκωσία

Η διάδοση του τύπου του ξυλόστεγου ναού στις περιοχές του Τροόδου εξηγείται όχι μόνο από το γεγονός ότι η στέγη του ναού χρησίμευε για την προστασία του από τα χιόνια, αλλά και στις περιορισμένες δαπάνες που απαιτούσε η οικοδόμησή του. Τα κεραμίδια, δηλαδή, κατασκευάζονταν σε καμίνια επί τόπου και η ξυλεία αφθονούσε στην περιοχή.

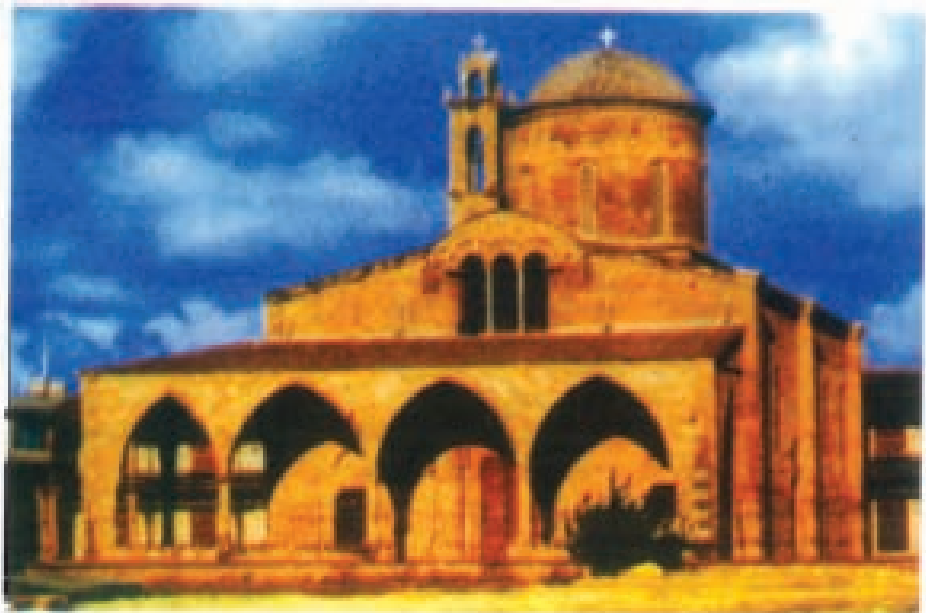
Περιγραφή του ναού του Σταυρού του Αγιοσμάτι από το Ρώσο μοναχό Μπάροκι (1735).

«(...) Εφθασα εις μίαν άλλην μονήν(...) ονομαζομένην "Σταυρός των Διοσμάτων ή Αγιοσμάτων", κατά την εκλογήν εκείνων οι οποίοι γνωρίζουν τας γραφάς. Η μικρά αυτή μονή ευρίσκεται επίσης εις την επισκοπικήν περιφέρειαν της Κερύνειας. Είναι μικρά, κείται εις θελκτικήν, απομακρυσμένην τοποθεσίαν, κατάλληλον διά αναχωρητικήν ζωήν, εις καθαρόν αέρα, πλησίον πηγής υγιεινού ύδατος. (...) Υπήρχον ένας

μάλλον ωραίος ναός νεωστί οικοδομηθείς υπό Χριστιανών επτά ετη ενωρίτερον, και δυο τρία πεπαλαιωμένα κελλία(...) Ονομάζεται Ελληνιστί "Σταυρός των Αγιασμάτων" (...) δεν γνωρίζω διατί και δεν ηδυνήθην να ανακαλύψω. Νομίζω ότι [τούτο προέρχεται εκ του ότι] αυτός είναι αφιερωμένος εις τον Σταυρόν, ο οποίος έχει την δύναμιν να μετατρέπει το ύδωρ εις αγίασμα. Ισως ονομάζεται τοιουτοτρόπως εκ των εκεί πηγών· οι Έλληνες τας ονομάζουν αγιάσματα..." (161)

(Στυλιανού, Α., Αι περιηγήσεις του Βάρσκι εν Κύπρω, Κυπριακά Σπουδαί, ΚΑ' (1957), σ. 95).

Την εποχή αυτή κτίζονται επίσης ναοί σε απλουστευμένο φραγκαβυζαντινό τύπο, όπως του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στη Λακατάμια, του Αγίου Μάμα στη Μόρφου, το καθολικό της μονής του Αγ. Νεοφύτου στην Πάφο κ.ά.

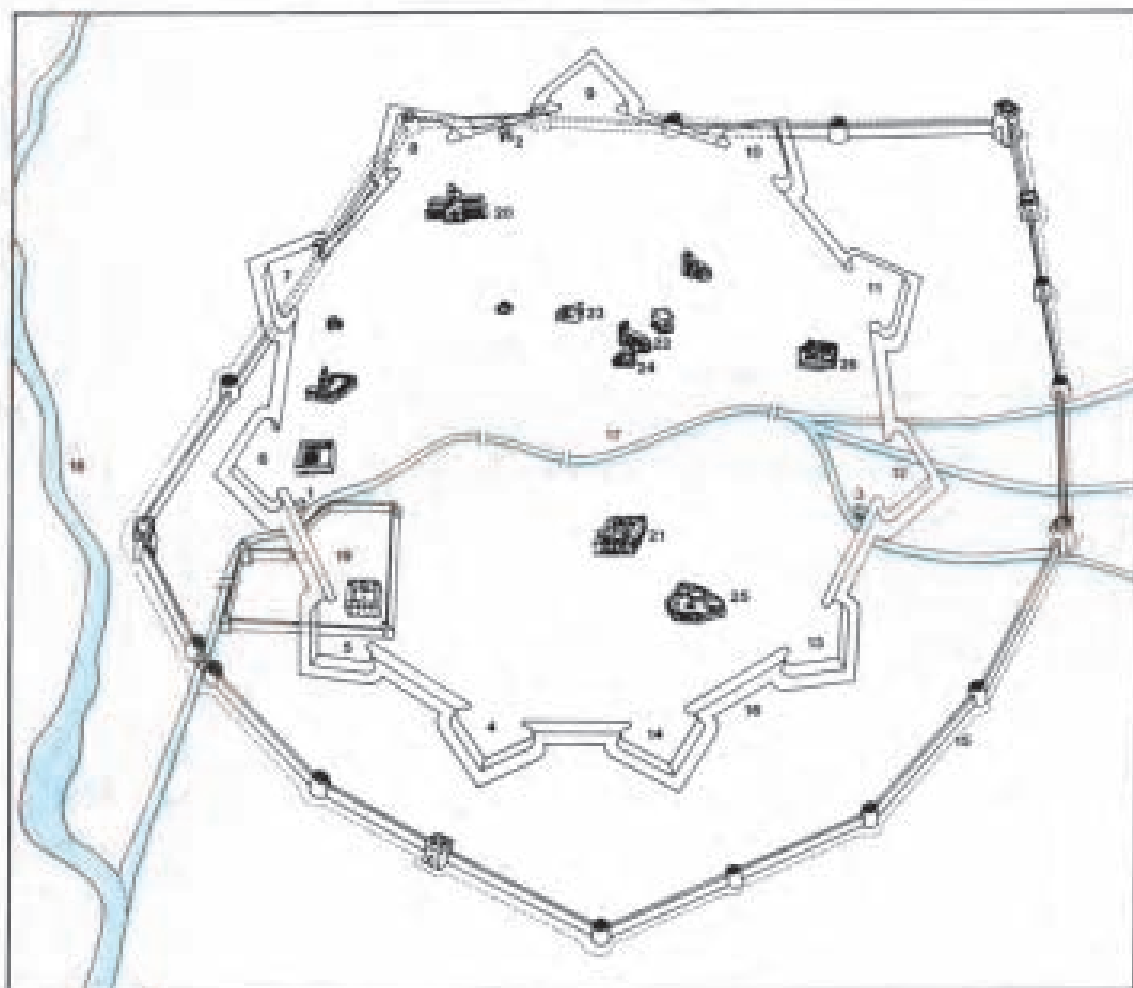
Αγιος Μάμας, Μόρφου. Φραγκαβυζαντινός ναός των αρχών του 16ου αιώνα, κτισμένος στα ερείπια τριών παλαιότερων διαδοχικών ναών. Οι σύγχρονοι Τούρκοι κατακτητές έκλεψαν όλες τις εικόνες από το τέμπλο.

Οχυρωματική

Οι Βενετοί είχαν θέσει, όπως έχει αναφερθεί, ως πρωταρχικό στόχο την ενίσχυση της άμυνας της Κύπρου, για την αντιμετώπιση του τουρκικού κινδύνου που ήταν ορατός. Για το λόγο αυτό κατεδάφισαν τις οχυρώσεις των Λουζινιανών στη Λευκωσία και έκτισαν νέες, περιορίζοντας την έκταση της πόλης για την αποτελεσματικότερη άμυνά της. Η περίμετρος των νέων τειχών μειώθηκε κατά το ένα τέταρτο περίπου, για ν' απέχουν τα τείχη από τα γύρω υψώματα απ' όπου μπορούσαν να προσβληθούν από το εχθρικό πυροβολικό. Πολλά κτίρια - ανάμεσα στα οποία και πολλές ελληνικές και λατινικές εκκλησίες και μοναστήρια - που βρίσκονταν έξω από την περίμετρο των νέων τειχών, κατεδαφίστηκαν. Με τα υλικά αυτά κτίστηκε στα 1567 μεγάλο μέρος των νέων τειχών* σχεδιάστηκαν από το Βενετό στρατιωτικό μηχανικό **Τζουλιό Ισθερνιάνο*** που

* Αυτός έκτισε και την πύλη Παλμανόβα στην Ιταλία - τελειοποιημένο αντίγραφο της Λευκωσίας - που έγινε η μόδα της Ευρώπης το 17ο α.

επέβλεψε και την κατασκευή τους. Τα τείχη περιβάλλονται από τάφρο και είχαν έντεκα προμαχώνες, στους οποίους δόθηκαν τα ονόματα ισάριθμων ντόπιων ευγενών που χρηματοδότησαν την ανέγερσή τους. Είχαν επίσης και τρεις μόνο πύλες, από τις οκτώ που είχαν τα τείχη των Λουζινιανών. Η είσοδος και η έξοδος στην πόλη της Λευκωσίας γινόταν μόνο από τις τρεις αυτές πύλες: την πύλη της Κερύνειας (πύλη Proveditore), την πύλη της Πάρου (πύλη San Domenico) και την πύλη της Αμμοχώστου (πύλη Giufiana).

Τα μεσαιωνικά τείχη της Λευκωσίας

Οι υποθετικές οχυρώσεις και πιθανές τοποθεσίες κτηρίων της εποχής των Λουζινιανών: 19: το δεύτερο παλάτι, 20: το τρίτο παλάτι, 21: το πρώτο παλάτι, 22: Αγία Σοφία, 23: Αγ. Γεώργιος των Λατίνων (Μπουγιούκ Χαμίτ), 24: Αγ. Νικόλαος (Bedestan), 25: μοναστήρι Αυγουστινιανών (πέμπτος Ομερά), 26: Χρυσοληνώσσα

Οι τρεις πύλες των βενετικών τειχών: 1: Πάρου, 2: Κερύνειας, 3: Αμμοχώστου

Οι έντεκα προμαχώνες των βενετικών τειχών: 4: Ντάβλα, 5: Τριπολι, 6: Ράκας, 7: Μούλα, 8: Κουρήν, 9: Μπάρμπαρα, 10: Λορεντάνο, 11: Φλάτρο, 12: Καράφφα, 13: Ποδακατάρο, 14: Κωνσταντζο

15: τάφρος των τειχών Λουζινιανών, 16: τάφρος των Βενετικών τειχών

17: Ο Πεδιός ποταμός μέσα στην πόλη, 18: Ο Πεδιός ποταμός έξω από την πόλη

Η πύλη της Κερύνειας· σήμερα βρίσκεται στην κατεχόμενη Λευκωσία (πίνακας Κισσανέριη)

Η πύλη της Αμμοχώστου· σήμερα η Πύλη αποτελεί το Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Λευκωσίας

Ο γνωστός Πύργος του Οθέλλου στην Αμμόχωστο. Πάνω από την πόλη βρίσκεται εντοιχισμένο το Λιοντάρι του Αγίου Μάρκου. Ο πύργος αυτός οφείλει την ονομασία του στο σαιξπηρικό ήρωα της ομώνυμης τραγωδίας, ο οποίος έπνιξε από ζήλεια τη Βενεταίνα σύζυγό του Διαδεμόνα.

Κέντρο άμυνας του νησιού έγινε η Αμμόχωστος που διέθετε τις ισχυρότερες οχυρώσεις. Τα τείχη της ήταν ενισχυμένα με προμαχώνες και περιβάλλονταν από τάφρο που ήταν γεμάτη με θαλάσσιο νερό.

Στην πλευρά του τείχους προς τη θάλασσα βρίσκεται ο πύργος του Οθέλλου, γνωστός από την ομώνυμη τραγωδία του Σαίξπηρ. Ο πύργος αυτός ή ακρόπολη είναι τετράγωνο κάστρο με 4 κυκλικούς πύργους στις τέσσερις του γωνίες· ανήκει στο 14ο αιώνα, υπέστη όμως μετατροπές από τους Βενετούς. Στην πρώτη έπαλξη του κάστρου βρίσκεται και το έμβλημα των Βενετών, ένα μεγάλο μαρμάρινο λιοντάρι του Αγίου Μάρκου.

Η πόλη της Πάφου

Στο κάστρο της Κερύνειας δόθηκε ιδιαίτερη σημασία, εξαιτίας της μικρής απόστασης της πόλης από την Οθωμανική αυτοκρατορία και γι' αυτό εκσυγχρονίστηκε, ώστε να είναι κατάλληλο για συγκρούσεις στις οποίες γινόταν χρήση πυροβόλων. Επεξέτειναν δηλαδή το εξωτερικό τείχος κατασκευάζοντας στρογγυλούς αμυντικούς πύργους και άνοιξαν τρύπες για τα κανόνια, αφού γκρέμισαν τα βασιικά διαμερίσματα του δεύτερου ορόφου.

Το κάστρο της Κερύνειας. Παραδόθηκε στους Τούρκους μετά την κατάληψη της Λευκωσίας (1570 μ.Χ.).

Ζωγραφική

Τοιχογραφίες

Οι Κύπριοι ζωγράφοι την εποχή αυτή, μετά τις εξελίξεις που ακολούθησαν τη σύνοδο της Φλωρεντίας, άντλησαν εμπνεύσεις και από την ιταλική αναγέννηση. Η σύζευξη των αναγεννησιακών στοιχείων με εκείνα της βυζαντινής παράδοσης (της παλαιολόγειας), μετασχηματισμένα, μερικές φορές, σε νέους εικονογραφικούς τύπους από λαϊκούς ζωγράφους, έδωσε το χαρακτήρα της κυπριακής σχολής που έφθασε σε μεγάλη ακμή στα τέλη του 15ου και κυρίως το πρώτο μισό του 16ου αιώνα. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κυπριακής σχολής αποτελούν η αφελής απόδοση μορφών, τα ζωηρά χρώματα, η απλοποιημένη πτυχολογία και τα πλούσια ενδύματα και κοσμήματα.

Ο ιδιαίτερος αυτός χαρακτήρας της κυπριακής σχολής είναι εμφανής στις πολυπρόσωπες τοιχογραφίες που φιλοτέχνησε ο ζωγράφος Φίλιππος Γουλ στις εκκλησίες του Αγ. Μάμα στο Λουβαρά (1495) και του Σταυρού του Αγιασμάτι (1494).

Μεγάλη διάδοση γνωρίζει το 15ο και 16ο αι. ο εικονογραφικός κύκλος των Παθών του Κυρίου και γενικά οι σκηνές από τη ζωή του Χριστού. Η διέγερση και ο εμπλουτισμός του χριστολογικού κύκλου και κυρίως των Παθών με νέες και μάλιστα πολυπρόσωπες συνθέσεις που έπρεπε να χωρέσουν στο πάνω μέρος των τοίχων των μικρών ναών είχε ως αποτέ-

λεσμα τη μείωση του μεγέθους των συνθέσεων και την υποβάθμιση της ποιότητας της τέχνης. Αντίθετα η απεικόνιση των ολόσωμων αγίων στο κάτω μέρος των τοίχων των ναών εξακολουθεί να είναι πολύ επιτυχημένη, όπως στο ναό του Σταυρού του Αγιασμάτι και της Μεταμόρφωσης (Σωτήρα) στο Παλαιχώρι. Οι σκηνές των Παθών του Κυρίου φιλοτεχνήθηκαν στο ναό του Σταυρού του Αγιασμάτι από το Φίλιππο Γουλ με ζωνρά χρώματα και δραματικότητα αλλά χωρίς την αίσθηση των ορθών αναλογιών. Ο ναός αυτός περιλαμβάνει κι ένα σπανιότατο κύκλο τοιχογραφιών σχετικό με την ανεύρεση του Τιμίου Σταυρού από την Αγία Ελένη και τη χρησιμοποίηση του συμβόλου αυτού από το Μεγάλο Κωνσταντίνο για την επιτυχή αντιμετώπιση των αντιπάλων του.

Η προδοσία.
(Τοιχογραφία στο
δυτικό τοίχο, 1494,
Σταυρός του
Αγιασμάτι)

Τοιχογραφία από
την εκκλησία της
Μεταμόρφωσης
(Σωτήρα), 16ος αι,
Παλαιχώρι. Στο
πάνω μέρος της
εικόνας: τέσσερις
σκηνές από τη ζωή
του Χριστού. Η
Βάφτιση, η Ύγερση
του Λαζάρου, η
Μεταμόρφωση.
Κάτω: ολόσωμοι
άγιοι.

Άσκηση:

α) Συγκρίνετε καθεμιά από τις συνθέσεις του πάνω μέρους της εικόνας με τους αγίους του κάτω μέρους ως προς το μέγεθος και την ποιότητα της τέχνης και β) προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τις διαφορές που παρατηρείτε.

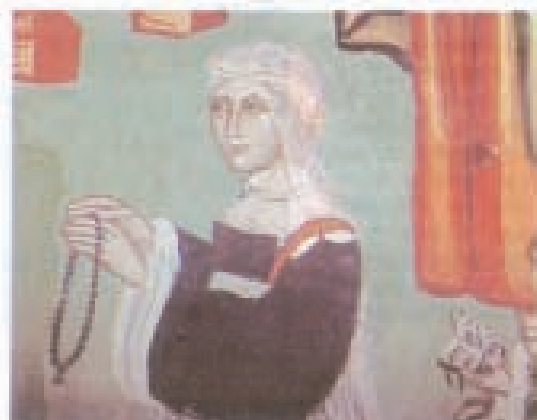
Ένας άλλος ζωγράφος με λαϊκή επίσης τεχνοτροπία είναι ο Σιμεών Αξέντης, στον οποίο οφείλονται οι τοιχογραφίες του Αγ. Σωζομένου (1513) και του Αρχαγγέλου – Θεοτόκου (1514) στη Γαλάτα. Τα χρώματα που χρησιμοποιεί είναι ζωνρά, η πτυχολογία τυποποιημένη και τα αρχιτεκτονήματα περίπλοκα, για να δοθεί η τρίτη διάσταση· η αγάπη του για τη λεπτομέρεια και τα στολίδια είναι πολύ έντονη.

Οι αριστοκράτες δωρητές (Στέφανος και Παύλος Ζαχαρία) με τις Γαλιζίδες γυναίκες τους (Λουίζα και Μανταλένα) προσφέρουν την εκκλησία της Θεοτόκου στον ένθρονό Χριστό, 1514. Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ, Γαλάτα. Ο ένθρονος Χριστός εικονίζεται κατά τον κρητικό τύπο*.

Το κάτω μέρος της πιο πάνω τοιχογραφίας. Διακρίνεται η υπογραφή του ζωγράφου Σιμεών Αξέντη (χειρ Σιμεών Αξέντη).

Το κάτω μέρος της πιο πάνω τοιχογραφίας. Διακρίνεται μια δωρήτρια.

* Ηθός ευγενικό και αυστηρό, σύνθεση κλασική, με κάποιες ιταλικές επιδράσεις.

Ο συνδυασμός βυζαντινών στοιχείων με αναγεννησιακά (παλαβυζαντινός ρυθμός) φθάνει σε ψηλά καλλιτεχνικά επιτεύγματα στις τοιχογραφίες της Παναγίας της Ποδίθου στη Γαλάτα και σ' εκείνες του Ακάθιστου ύμνου στο λατινικό παρεκκλήσι της μονής του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή στον Καλοπαναγιώτη. Είναι πιθανό οι τοιχογραφίες αυτές να φιλοτεγήθηκαν από ζωγράφους που είχαν σπουδάσει στην Ιταλία· έχουν έκδηλα τα στοιχεία της ιταλικής αναγέννησης, δηλαδή ρεαλισμό, πλούτο χρωμάτων, απόδοση της τρίτης διάστασης, έκφραση γεμάτη γλυκύτητα και κινήσεις φυσικές, γεμάτες χάρη. Επίσης οι απεικονιζόμενες μορφές έχουν όγκο· έχουν πάξει δηλαδή να είναι επίπεδες, επειδή οι καλλιτέχνες αποδίδουν σωστά την ανατομία του σώματος. Όλα τα πιο πάνω στοιχεία αντικατέστησαν την αυστηρότητα και τη λιτότητα με την οποία προβαλλόταν στη βυζαντινή τέχνη η πνευματικότητα των αγίων προσώπων.

Στο καθολικό της μονής του Αγίου Νεοφύτου υπάρχει επίσης ένας ενδιαφέρων κύκλος τοιχογραφικών από τον Ακάθιστο Ύμνο σε διηγηματική μορφή και σε ενιαία διαζώματα χωρίς ενδιάμεσα χωρίσματα. Τούτο είναι χαρακτηριστικό της παλαιολόγειας τέχνης, όπως και τα πολύπλοκα οικοδομήματα ή τα βραχώδη τοπία σε διαφορετικά επίπεδα, που αποτελούν προσπάθεια απόδοσης της τρίτης διάστασης.

Η Θεοτόκος
ένθρονη με το
Χριστό ανάμεσα
στούς Αρχαγγέλους
Μιχαήλ και Γαβριήλ.
(Τοιχογραφία στην
αψίδα της Παναγίας
Ποδίθου, 1502)

Κάτω από την αψίδα
βρίσκεται η
τοιχογραφία της
Μετάληψης των
Αποστόλων. Ο
Ιούδας, τελευταίος
στη σειρά,
αποχωρεί.

Ταχυγραφία του λατινικού παρεκκλησίου του μοναστηριού του Αγ. Ιωάννη Λαμπαδιστή (1500). Σύμφωνα με τον Θ' "οίκο" του Ακάθιστου Υμνου οι Μάγοι έχοντας δει το θεικό αστέρι ακολούθησαν τη λάμψη του. Ο αλόλευκος άγγελος και οι έφιπποι Μάγοι θυμίζουν ιταλικά πρότυπα, ενώ το τοπίο είναι βυζαντινής τέχνης.

Ο οίκος Θ'. Ταχυγραφία από τη μονή του Αγ. Νεοφύτου (αρχές 16ου αι.)

Οι "οίκοι" Κ' και Λ' (τροπάρια που το καθένα τους αρχίζει από ένα γράμμα του αλφαβήτου) του Ακάθιστου Υμνου στο καθολικό του Αγ. Νεοφύτου. Αριστερά οι Μάγοι επιστρέφουν στη Βαβυλώνα "Κήρυκες θεοφόροι γεγονόςτες οι Μάγοι υπέστρεψαν εις Βαβυλώνα". Δεξιά αικονογραφείται η φυγή στην Αίγυπτο δηλαδή ο Οίκος Λ' ("Λάμψας εν τη Αιγύπτω φωτισμών αληθείας εδίδως του ψεύδους το σκότος").

Εικόνες

Υπάρχουν πάρα πολλές φορητές εικόνες του 15ου και 16ου αι. Αρκετές του 15ου αι. έχουν επίδραση της παλαιολόγειας τέχνης, οι περισσότερες όμως του 16ου αι. ανήκουν στην κυπριακή σχολή.

Από τους πιο αγαπητούς αγίους της Κύπρου υπήρξε ο Άγιος Μάμας που εικονίζεται συνήθως καβαλλάρης σε λιοντάρι να κρατεί το ποιμενικό ραβδί (γκλίτσα) και πρόβατο. Ήταν προστάτης των κοπαδιών αλλά και των Ακριτών. Η εικονογραφία του Αγίου σε λιοντάρι άρχισε το 14ο αι. και βασίστηκε σε αρχαία βυζαντινά χειρόγραφα. Με την πάροδο του χρόνου απέκτησε κυπριακό χαρακτήρα κι έγινε ο προστάτης άγιος των Κυπρίων στους χρόνους της δοκιμασίας.

Αγία Παρασκευή· εικόνα Ιεράς Μητρόπολης Πάφου, 16ος αι. Σ' αυτήν η γυναικεία μορφή που απεικονίζεται δεν είναι η Αγία Παρασκευή, αλλά η συμβολική απεικόνιση της μέρας της Μεγάλης Παρασκευής κατά την οποία ο Χριστός με τη Σταύρωση Του έφθασε στην Άκρα Ταπεινώση. Ο εικονογραφικός αυτός τύπος αναπτύχθηκε στην Κύπρο.

Αγ. Μάμας, Εικόνα Ιεράς Μητρόπολης Πάφου, 16ος αι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Προσπαθήστε να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους οι Βενετοί εκμεταλλεύτηκαν οικονομικά την Κύπρο περισσότερο από τους Λουζινιανούς.
2. Ποιοι λόγοι υπαγόρευσαν στους Βενετούς την αμυντική πολιτική τους στο νησί; Ποιοι αξιωματούχοι του κράτους είχαν την ευθύνη για το θέμα αυτό;
3. Συγκρίνετε το διοικητικό σύστημα που εφόρμισαν οι Βενετοί στην Κύπρο με εκείνο των Λουζινιανών.
4. Ποια ήταν τα αισθήματα των Ελλήνων της Κύπρου απέναντι στους Βενετούς; Πώς δικαιολογούνται;
5. Δικαιολογήστε, γιατί οι Τούρκοι χρειάστηκαν 11 περίπου μήνες να καταλάβουν την Αμμόχωστο, ενώ κατέλαβαν σχετικά εύκολα τη Λευκωσία;
6. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της τέχνης (αρχιτεκτονικής και ζωγραφικής) κατά τη Βενετοκρατία;

Προαιρετικές εργασίες

1. Να επισκεφθείτε οχυρωματικά έργα ή εκκλησίες με τοιχογραφίες της επαρχίας σας και να κάνετε σύντομες εργασίες γι' αυτά.
2. Μελετήστε συλλογή εικόνων του 15ου - 16ου αι. σε βυζαντινά μουσεία της Κύπρου όπως π.χ. εκείνα του Πολιτιστικού Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στη Λευκωσία ή της Ιεράς Μητρόπολης Πάφου. Κάνετε τις παρατηρήσεις σας.
3. Θα ήταν ενδιαφέρον να μελετήσετε μέσα από τοιχογραφίες ή εικόνες της περιόδου της Βενετοκρατίας: α) στοιχεία της καθημερινής ζωής στην Κύπρο (αγγεία, σκεύη, έπιπλα) β) θρησκευτικές συνήθειες των Κυπρίων.
4. Να επισκεφθείτε μια από τις βυζαντινές εκκλησίες που αναφέρθηκαν και να μελετήσετε τις τοιχογραφίες της Φραγκοκρατίας - Βενετοκρατίας επισημαίνοντας τις διαφορές τους από εκείνες της Βυζαντινής περιόδου.
5. Αφού μελετήσετε τις τοιχογραφίες του Ακάθιστου ύμνου στις εκκλησίες όπου απεικονίζονται, να τις συγκρίνετε μεταξύ τους και να γράψετε μια μικρή εργασία.

6. Να συλλέξετε πληροφορίες για την ιστορία και την παράδοση των κτιρίων που απεικονίζονται πιο κάτω. Ως τι χρησιμεύουν σήμερα τα κτίρια αυτά;

Το μοναστήρι της Αγ. Νάπας

Το μεσσιανικό κάστρο της Λεμνούς

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

1570/1 - 1878

Εισαγωγή

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας υπήρξε μια δύσκολη περίοδος για τον ελληνοισμό της Κύπρου. Οι αυθαρεσίες των τοπικών κυβερνητών, η βαριά φορολογία, οι συχνές φυσικές θεομηνίες και οι ανταρσίες αρκετών διοικητών έφεραν σε απόγνωση τους Έλληνες της Κύπρου· μερικοί απ' αυτούς εξισλαμίζονταν, οι περισσότεροι επιφανειακά, για ν' απαλλαγούν από τα δεινά τους. Τα γεγονότα της 9ης Ιουλίου 1821 υπήρξαν, ίσως, η πιο μεγάλη δοκιμασία των Ελλήνων της Κύπρου κατά την περίοδο αυτή.

Από την αρχή της Τουρκοκρατίας παραχωρήθηκαν στην ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου προνόμια που της έδωσαν το δικαίωμα ν' ασκεί όχι μόνο θρησκευτική αλλά και πολιτική εξουσία στο νησί. Σημαντικός θεσμός της Τουρκοκρατίας, που εγκαταλείφθηκε μετά το 1821, ήταν ο θεσμός της δραγομανίας που έφθασε στη μεγαλύτερή του ακμή στα χρόνια του δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου.

Αμέσως μετά την τουρκική κατάκτηση παρουσιάστηκε ελάττωση του ελληνικού πληθυσμού της Κύπρου· τότε ακριβώς δημιουργήθηκε και ο πρώτος πυρήνας της μουσουλμανικής κοινότητας στο νησί.

Το 18ο αι., παράλληλα με την παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, άρχισε μια πορεία ανάκαμψης του κυπριακού ελληνοισμού στον κοινωνικό, οικονομικό και εκπαιδευτικό τομέα. Η ανάκαμψη αυτή ενισχύθηκε ιδιαίτερα τα τελευταία πενήντα χρόνια της τουρκικής κατάκτησης.

Στις 12 Ιουλίου 1878 άρχισε η περίοδος της Αγγλοκρατίας για την Κύπρο.

Χάρτης της Κύπρου του Ιεπικήη που παρουσιάζει την οθωμανική κατάκτηση. 1570-71. (Χάρτες και Ατλαντες, σ. 57)

Ιστορικά γεγονότα

Τα πρώτα χρόνια της τουρκικής κατάκτησης

Μέσα στο πρώτο κώλας μισό του 16ου αι. η Οθωμανική αυτοκρατορία έφτασε στο απόγειο της δύναμής της εξαιτίας κυρίως των κατακτήσεων του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (1520 - 1566). Οι κατακτήσεις αυτές έφεραν τα σύνορα της αυτοκρατορίας ως το Δούναβη. Προηγούμενως τα σύνορά της είχαν επεκταθεί στην Αφρική με τις κατακτήσεις του Σελίμ Α' (1512 - 1520) και τα λάφυρα των κατακτημένων λαών γέμισαν τα ταμεία της Πύλης. Όπως είναι γνωστό, η Κύπρος αποτέλεσε τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από το 1570/71.

Οι Κύπριοι είχαν την ελπίδα ότι η τουρκική κυριαρχία θα έβριθε φραγμό στη δυστυχία τους που οφειλόταν στην κακή βενετική διοίκηση. Σύντομα όμως οι ελπίδες τους διαψεύστηκαν, γιατί, παρόλο που μετά την τουρκική κατάκτηση η δουλοπαροικία καταργήθηκε, η κατάσταση γενικά δε βελτιώθηκε. Ο λαός υφίστατο μεγάλη καταπίεση και φοβερή οικονομική εκμετάλλευση από τους εκάστοτε πασάδες και άλλους Τούρκους αξιωματούχους.

Στην αρχή η επίσημη τουρκική πολιτική, όπως εκφράστηκε μέσα από φερμάνια (σουλτανικά διατάγματα) που αποστέλλονταν στους Τούρκους αξιωματούχους του νησιού, ήταν σχετικά ήπια απέναντι στους ραγιάδες. Την πολιτική αυτή υπαγόρευσε ο φόβος μήπως η Δύση αναλάμβανε κάποια επιχείρηση για απελευθέρωση της Κύπρου και οι Κύπριοι συνέπρattαν, δυσσρεστημένοι από τυχόν τουρκική κακοδιοίκηση. Γι' αυτό, εκτός από την κατάργηση της δουλοπαροικίας, παραχώρησαν στους κατοίκους και δικαίωμα κατοχής γης καθώς και προνόμια στην ορθόδοξη εκκλησία. Μόλις όμως πείστηκαν ότι αυτός ο κίνδυνος εξέλιπε, άρχισαν να καταπνέζουν τους Έλληνες της Κύπρου. Όπως άλλωστε αναφέρει ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός, οι εντολές της Πύλης για ευνοϊκή διοίκηση τηρήθηκαν από τους Τούρκους αξιωματούχους του νησιού μόνο για 10-15 χρόνια μετά την τουρκική κατάκτηση.

Απόσπασμα επίσημου εγγράφου του Σελίμ Β.

Έντελλόμεθα τάδε τω Κυβερνήτη, τω Καδή και τω Αρχιεπισκόπῳ της Κύπρου: Επειδή η νήσος εάλω δια των νικηφόρων Αυτοκρατορικών Στρατιωτικών δυνάμεών μου και εγένετο Επαρχία του Κράτους και επειδή οι Ραγιάδες αυτής (Χριστιανοί Έλληνες) τυγχάνουσι κατά πινυ βαθμόν λίαν αδύνατοι δεν πρέπει να εξασκεῖται τυραννία και υπερβασία κατ' αυτών, αλλά δικαιοσύνη. Εἴτε κατὰ την εκτέλεσιν του ἱεροῦ Νόμου, εἴτε κατὰ την εἰσπραξιν των χρημάτων του Δημοσίου Ταμείου, και εἴτε άλλων εκτάκτων κανονικῶν υπερβάσεων και απροβλέπτων δημοσίων δαπανῶν ἢ συνεισφορῶν, εἶναι εκ των σπουδαιῶν και δέον να

παρέχεται προστασία και υπεράσπιση και να δίδεται ενίσχυσις αὐταῖς ὥστε, το Βιλαέτιον τῆς Ἐπικρατείας νὰ καταστῆ ἀνθηρόν καὶ εὐδαιμόν, ὡς ἡ παλαιὰ κατάστασις του.

Επὶ τούτοις ἕκαστος ἐξ ἡμῶν αὐτοπροσώπως δεῖον νὰ εἰσθε προσεκτικοί, ἵνα παρέχεται εἰς τοὺς Ραγιάδες καὶ ελευθέρους πολίτας τοῦ Μουσουλμανικοῦ ἔθνους, πάσα δυνατὴ προστασία καὶ υπεράσπιση χωρὶς νὰ ἐνεργεῖτε ὅπως προξενηθῆι τυραννία καὶ υπερβασία, ἢ καὶ προσβολὴ εἰς οὐδέναν."

(Μυριανθοπούλου, Κ. (1934) Χατζόγγεωργάκης Καρνέσιος, ο διερμηνεύς της Κύπρου, 1779 - 1809, σ. 17)

Αμέσως μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Κύπρου, μιὰ ἀντιπροσωπεία ἀπὸ Ἀμμοχώστου πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ διεκδίκησε ἐπίσημα κάποιες υποσχέσεις γιὰ προνόμια ποὺ τοὺς εἶχε δώσει ὁ Λαλὰ Μουσταφά, ἐπιδιώκοντας τὴ συνεργασία ἢ ἐστὼ τὴν ἀδιαφορία τοὺς κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ τότε μεγάλος βεζύρης Μεχμέτ πασά Σκόλοβιτς ἐπικύρωσε ὅσα ὁ Μουσταφά εἶχε υποσχεθεῖ. Αὐτά, σύμφωνα με πηγές τῆς ἐποχῆς, θὰ ἰσχυοῦν γιὰ ὅλους τοὺς Κυπρίους καὶ ἦταν περίπου τὰ ἐξῆς:

Προνόμια

1. Ἐλευθέρη ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν ὀρθόδοξων χριστιανῶν. Κατάργηση τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποστέρηση τοῦ δικαιώματος τῶν Λατίνων νὰ κατέχουν ἀκίνητη ἰδιοκτησία στὸ νησί.
2. Δικαίωμα ἐξαγορᾶς τῶν μοναστηριῶν ποὺ εἶχαν καταληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους.
3. Δικαίωμα ν' ἀγοράζουν καὶ νὰ κατέχουν γῆ, σπιτία καὶ υποστατικά καὶ νὰ τὰ μεταβιβάζουν στους κληρονόμους τοὺς.
4. Δικαίωμα στους κατοίκους τῆς Ἀμμοχώστου νὰ διατηροῦν τὰ σπιτία τοὺς στὴν πόλη τοὺς.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης οἱ Κύπριοι στράφηκαν πρὸς τὴ Δύση, προσδοκῶντες ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀπελευθέρωσή τοὺς ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Κυρίως περίμεναν βοήθεια ἀπὸ τὴ Βενετία καὶ τοὺς δούκες τῆς Σαβοΐας ποὺ ποτὲ δὲν εἶχαν πάψει νὰ διεκδικοῦν τὴν Κύπρο, ἀφοῦ τὴν ἔκπτωτη βασίλισσα Καρλότα εἶχε ἐκχωρήσει τὰ δικαιώματά της στὸ θρόνο τοῦ νησιοῦ στὸν οἶκο τῆς Σαβοΐας. Οἱ προσπάθειες τῶν Κυπρίων, πρὸς τὴν ἀποκίνουσαν συνήθως Κύπριοι ἱεράρχες καὶ ευγενεῖς Λατῖνοι, ἐξελληνισμένοι ἢ ἐξισλαμισμένοι, ἦταν πάρα πολλές. Κράτησαν ἀπὸ τὸ 1572 - 1668 καὶ ἦταν συχνότερες στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ τελευταία προσπάθεια ἐγένετο τὸ 1668 ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Νικηφόρο.

Σημαντικές εξεγέρσεις

Η πιο σημαντική εξέγερση ήταν αυτή που ξέσπασε με ηγέτη το Βικτώρα Ζεμπετό στην πρώτη δεκαετία του 17ου αι., όταν Αρχιεπίσκοπος ήταν ο Χριστόδουλος. Την εξέγερση αυτή που ήταν σε γνώση του δούκα της Σαβοΐας κατέστειλαν οι Τούρκοι και τα μέτρα που πήραν ήταν τόσο σκληρά, ώστε πολλοί Κύπριοι αναγκάστηκαν να εξολαστωθούν.

Μέσα στο 17ο αι. Αρχιεπίσκοποι και πρόκριτοι της Κύπρου με επιστολές ή με απεσταλμένους τους διαπραγματεύονταν με τους δούκες της Σαβοΐας την υπαγωγή της Κύπρου σ' αυτούς, αν απέστελλαν βοήθεια για απελευθέρωση του νησιού από τους Τούρκους. Είχαν επίσης επαφές και με το βασιλιά της Ισπανίας. Οι ενέργειες όμως αυτές δεν καρποφόρησαν. Σε μια μάλιστα περίπτωση που είχε σταλεί στην Κύπρο από το δούκα της Τοσκάνης ένα εκστρατευτικό σώμα, οι Κύπριοι δεν έδειξαν καμιά προθυμία να ξεσηκωθούν, γιατί οι Τούρκοι είχαν πάρει ισχυρά αμυντικά μέτρα στο νησί.

Με το τέλος των βενετοτουρκικών πολέμων, στο μεταίχμιο του 17ου με το 18ο αι., οι Κύπριοι έπαψαν ν' απευθύνουν εκκλήσεις προς τη χριστιανική Ευρώπη, γιατί είχαν πια απελπιστεί. Από την περίοδο αυτή οι προσπάθειές τους επικεντρώθηκαν στη βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους υπό την τουρκική κατοχή. Σ' αυτές πρωτοστάτησε η Εκκλησία που με επανειλημμένες εκκλήσεις και πρεσβείες προς την Πύλη αγωνίστηκε για την ανακούφιση των ραγιάδων από τα πολλά δεινά τους.

Κίνημα Βογιατζιογλου

Γύρω στο 1683 το νησί ταλαιπωρήθηκε από το αποσχιστικό κίνημα του Μεχμέτ αγά Βογιατζιογλου, που οφειλόταν σε αντιζηλιές μεταξύ των αγάδων*. Ο Βογιατζιογλου κατάφερε να πάρει την εξουσία και να τη διατηρήσει για επτά χρόνια. Στο διάστημα αυτό έστελλε στην Πύλη το χάρατσι**, παρόλο που διόρισε σε όλες τις επαρχίες του νησιού δικούς του ανθρώπους που, κατά τον αρχιμανδρίτη Κυπριανό (Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ. 462) "εδιοκούσαν, έκρανον και επιστάτευον". Αργότερα ο σουλτάνος έστειλε εναντίον του στρατεύματα από τη Μ. Ασία και τελικά το κίνημα κατεστάλη. Ύστερα από καταδίωξη σε όλο το νησί ο Βογιατζιογλου και πολλοί οπαδοί του συνελήφθησαν και θανατώθηκαν.

Μέχρι το τέλος περίπου του 18ου αι. η Κύπρος είχε περιέλθει σε πλήρη παρακμή και η εξαθλίωση του λαού είχε φτάσει στο έσχατο όριο. Απίες ήταν οι φυσικές θεομηνίες, όπως σεισμοί και ανομβρία, ακρίδες και επιδημίες, σε συνδυασμό με την κακοδιοίκηση, την αυθαιρεσία των κυβερνητών, τη βαριά φορολογία και την έλλειψη ενδιαφέροντος γι' ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών πηγών του νησιού.

* Αρχηγός: τίτλος που απονεμόταν σε στρατιωτικούς.

** Κεφαλικός φόρος: στα νεότερα χρόνια, αναγκαστική εισφορά χριστιανών υπηκόων του σουλτάνου για απαλλαγή τους από τη στρατιωτική θητεία.

“Έτει 1756. Γογγυσμός μέγας και τρόμος της γης υπό του σεισμού τη νικτή και τη ημέρα δεκάτη εβδόμη του Ιανουαρίου, και μέγαν φόβον επροξένησεν εις τους κατοίκους.

Έτει δε 1757. Πείνα σκληρά εις τον τόπον εξ αιτίας της ανομβρίας και της ακρίδος ώστε ο λαός έφηγε τα αγριοκολοκάσια, φαρμακερά ρίζαι, και τα έτρωγε, και άλλα χορτάρια άγρια. Εξ αυτής πολύ πλήθος έφυγεν εκ της Νήσου εις τα μέρη της Συρίας και Ανατολής. Αυτή η πείνα εβάσταξε και μέχρι του 1758 (...).

(...) συνέβη θανατικών τω 1760, και τασούτον σφοδρόν, ώστε έφθειρε το τρίτον μέρος των ανθρώπων, Τουρκών και Χριστιανών και χωρία ολόκληρα κατερήμωσε”.

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού (1902), Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ.471)

Εκτός από τις φυσικές θεομηνίες οι Κύπριοι μέσα στο 18ο αι., πλήγηκαν και από πολιτικές, με την ανάληψη της εξουσίας από διοικητές - τυράννους. Η ανάληψη της εξουσίας από αυτούς, όπως ο Τζηλ Οσμάν γύρω στα 1764 και ο Χατζημπακκή αγάς γύρω στο 1765, έχει άμεση σχέση με την παρακμή των θεσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την έλλοιψη ελέγχου της κεντρικής εξουσίας στις επαρχίες.

Τζηλ Οσμάν

Ο Τζηλ Οσμάν επέβαλε υπέρογκη φορολογία σε Έλληνες και Τούρκους, για ν' ανταποκριθεί στις οικονομικές υποχρεώσεις που είχε αναλάβει, πριν διοριστεί μουχασάλης (διοικητής) της Κύπρου. Οι αρχιερείς αντέδρασαν στέλλοντας κρυφά στην Κων/πολη απεσταλμένους, για να καταγγείλουν την υπόθεση στην Πύλη· αυτοί πέτυχαν να πάρουν φιρμάνι από το βεζύρη, που διέτασσε να εφαρμοστεί η προηγούμενη συμφωνία για την επιβολή φορολογίας στους Έλληνες της Κύπρου, που καθόριζε για 21 1/2 γρ. κατά κεφαλή. Αυτό το ποσό ήταν το μισό περίπου από εκείνο που είχε ορίσει ο Τζηλ Οσμάν. Το φιρμάνι όμως αργούσε να φτάσει στην Κύπρο και στο διάστημα αυτό ο Τζηλ Οσμάν συνέχιζε τις φαβέρες και απειλές του σε τέτοιο σημείο, ώστε ο Αρχιεπίσκοπος Παΐσιος και οι επίσκοποι αποπειράθηκαν να διαφύγουν από το νησί και να τον καταγγείλουν στην Πύλη· συνελήφθησαν όμως από τον Τζηλ Οσμάν και περιορίστηκαν στην Αρχιεπισκοπή).

Όταν πια έφτασαν οι απεσταλμένοι με το φιρμάνι, ο Τζηλ Οσμάν αποφάσισε να εκδικηθεί όσους συνέβαλαν στην έκδοσή του. Κάλεσε λοιπόν στο σεράι* της Λευκωσίας τους αρχιερείς και άλλους Έλληνες και Τούρκους επισήμους - περίπου 300 άτομα - και τον αντιπρόσωπο του βεζύρη,

* (περσική λέξη). Μέγαρο, ανάκτορο

για να διαβαστεί ενώπιον όλων η απόφαση. Εκεί προσπάθησε να τους δολοφονήσει, φροντίζοντας να γκρεμιστούν οι σύλοι που στήριζαν το υπερώο στο οποίο γινόταν η συγκέντρωση: όλοι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, έπεσαν σ' ένα σκοτεινό υπόγειο και αρκετοί τραυματίστηκαν.

Ο λαός, Έλληνες και Τούρκοι, όταν πληροφορήθηκαν την απόπειρα δολοφονίας, όρμησαν στο αεράι, έβαλαν φωτιά, σκότωσαν το μουχασίλη και 18 άλλα άτομα, λεηλάτησαν το κτίριο και διάρρηξαν το δημόσιο ταμείο.

Τα γεγονότα στο αεράι, κατά τον αρχιμανδρίτη Κυπριανό:

“Συναχθέντων λοιπόν εις ακρόασιν του Ορισμού των προειρημένων, και αναγνωσθέντος, ο Ηγεμών είτα άρχισεν ελληλεκτικώς να ερωτά τον Αρχιεπίσκοπον τι βλάβην επροξένησε του Ραγιά και τον εγκάλεσαν εις την Πόρταν, ο δε απεκρίθη μη γένοιτο, ημείς επροσκλαυθήμεν, ειπών, ζητούντες έλεος δια τον πτωχόν Ραγιάν, αλλ' όχι πως εγκάλεσαμεν; Μόλις ταύτα είπε, και ιδού έξαρνα το έδαφος εφ ω ιστάμεθα, κατά το μέρος των Ρωμίων (ήμην γαρ καγώ παρών) άρδην (εκ θεμελίων) εγκρεμνίσθη, και ως εις βάρσβρον σκοτεινότατον εμπειπτώκαμεν, Αρχιερείς και υπηρέται και χριστιανοί και τούρκοι, και εφ ημάς άλλαι και τα ξύλα της στέγης σοριδόν, και όχι μετ' ολίγης βλάβης και κινδύνου της ζωής ερρύσθημεν (σωθήκαμε) κατασκόνησασμένοι, καταλερωμένοι, κατόστικτοι ως θεάματα ελεεινά, εκείθεν ελκυσθέντες εφέρθημεν εις την οικίαν. Τις πονεί την πλάτην, πς τον πόδα αλγει, και πς εξ εγκάτων αναστενάζει, άλλος τεθορυβημένος του φαίνεται να βλέπει επκειμένον τον θάνατον. Το Νηβάνη (το Συμβούλιο) διελύθη, πάντες έντρομοι έφυγον, και ο λαός ακούσας το συμβάν και τον θόρυβον, νομίσας πανουργίαν του Τζήλη προετομασμένην δια να θανατώσει τους Αρχιερείς, αρματώθη με ξύλα και άρματα, έδραμε ματωδής εις το Σαράγιον, και ευρών την πόρταν κλεισμένην έδωσε φωτιαν, άναψε το Σαράγιον, εχύθη, εφόνευσε τον Ταλαίπωρον Τζήλην με άλλους δεκαοκτώ ανθρώπους του και εδιαγοίμισε (λεηλάτησε) αρπάσας παν το ευρεθέν εις το Σαράγι και αυθεντικόν και εδικόν του και των ανθρώπων του (...)”

(όπ. π., σσ. 475-476)

Μετά τα γεγονότα αυτά, Έλληνες και Τούρκοι προύχοντες από φόβο μήπως αυτά ερμηνεύονταν από την Πύλη ως επανάσταση, υπέβαλαν σ' αυτήν έκθεση, στην οποία επέρριπταν όλες τις ευθύνες στην αυθαιρεσία και την τυραννική συμπεριφορά του Τζήλ Οσμάν.

Χαλήλ Αγός

Τελικά η Πύλη έστειλε ένα νέο μουχασίλη και μια εξεταστική επιτροπή που αποφάσισε πως οι Κύπριοι θα έπρεπε με δικά τους έξοδα να επιδιορθώσουν το αεράι, ν' αποζημιώσουν τις οικογένειες του Τζήλ Οσμάν και όσων άλλων σκοτώθηκαν, να επιστρέψουν όσα είχαν λεηλατήσει κα

να πληρώσουν το ποσό που είχε διαρπαγεί από το δημόσιο ταμείο. Η κάλυψη όλων αυτών των εξόδων - κάπου 500 000 γρ. απαιτήσε την επιβολή μιας νέας φορολογίας που ανερχόταν σε 14 γρ. κατά κεφαλή για τους χριστιανούς και 7 για τους μουσουλμάνους. Οι Έλληνες δέχτηκαν, αλλά οι Τούρκοι και οι Λινοβάμβακοί' αντέδρασαν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ξεσπάσει μια επανάσταση που κράτησε από το Μάρτη του 1765 ως τον Οκτώβρη του 1766. Αρχηγός της επανάστασης των χωρικών που εκδηλώθηκε στη Μεσσαορία, την Κυθρέα, τη Μύρτου και αλλού, ανακηρύχτηκε ο Χαλήλ αγάς, φρούραρχος της Κερύνειας.

Το κίνημα αυτό κατεστάλη, μετά από ενέργειες των αρχιερέων προς την Πύλη και την αποστολή στρατιωτικών ενισχύσεων στο νησί. Ο Χαλήλ θανατώθηκε, όπως και πολλοί οπαδοί του. Τα τουρκικά στρατεύματα εγκατέλειψαν το νησί και το χρέος των 500 000 γρ. που επιβλήθηκε το 1765, πληρώθηκε από 10 000 Έλληνες και 5 - 6 000 Τούρκους φορολογούμενους. Επι πλέον η γη έμεινε ακαλλιέργητη και πολλοί από τους κατοίκους θανατώθηκαν· τα τουρκικά στρατεύματα που ήρθαν να καταπνίξουν την επανάσταση προέβηκαν σε αρπαγές, παντός είδους πιέσεις και φόβους. Ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός (όπ. π., σ. 484) τους χαρακτηρίζει "αγριανθρώπους, κλέπτες και φονείς".

Καταστροφές που προκάλεσαν οι Τούρκοι στα 1765. Απόσπασμα επιγραφής στο κάτω μέρος της εικόνας της Παναγίας της Αχειροποιήτου:

Ὅτος ο νός ηςδε σεπτής εκόνας, ὡ φιλευσεβή, της Αχειροποιήτου(...) ο πανδαμάτω χρόνος και των κρατούντων η ἄλωσις οὐκ εἶσαε την αιτίαν φαίνεσθαι τα νιν οὔτε σημείωμά τι. Εν τοῖς καθ' ημάς δε χρόνοις κυκλωσάντων την νήσον ταύτην των ἄνω ομοφύλων κ' αὐτήν την μονήν κατηνάλωσαν πάλιν ως και την σεπτήν οι ἄθεοι ταλμῆσαι και αγίαν κατασπάσαι εικόνα(...)
ῤῥῆξ: ἐπὶ Χριστοφόρου Ἱερομονάχου Οικονόμου."

(Στυλιανοῦ, Α. και Χαρμαντά, Κ., (1969) Καραβάς, σ. 27)

Μονή της Παναγίας της Αχειροποιήτου, Λάμπουσα

Έλληνες χωρικοί που είχαν εξολασμεστεί εκουσία, αλλά ήταν κρυπτοχριστιανοί.

*Τυραννία
Χατζημπακλή*

Πραγματικός τύραννος για το νησί υπήρξε ο Χατζημπακλή αγάς που καταδυνάστευσε τους Κυπρίους στη δεκαετία του 1780. Ήταν ξυλοκόπος από το χωριό Κλαυδιά της Λάρνακας, μονόφθαλμος, αναλφάβητος και εγκληματικός τύπος. Χρησιμοποιώντας σθέμιτα μέσα κατέλαβε μια υψηλή θέση στη Λάρνακα και καταπίεζε τους Κυπρίους. Ο δραγομάνος* Χριστοφάκης κατόρθωσε να τον απομακρύνει, επέσυρε όμως την εκδίκηση του Χατζημπακλή με αποτέλεσμα να χάσει τη ζωή του. Ότι, μετά από πολλές περιπέτειες, ο Χατζημπακλή κατέλαβε τη θέση του θησαυροφύλακα, καταδίωξε το δραγομάνο Χατζημωσήφ και δηλητηρίασε δυο μουχασίληδες. Έχοντας ως όπλα την υποουλόγητα και την κολακεία κατόρθωσε ν' αναρριχηθεί ως το αξίωμα του μουχασίλη. Το αξίωμα αυτό εκμεταλλεύτηκε, για να ικανοποιήσει την απληστία και αρπακτικότητα του. Φορολόγησε βαριά Έλληνες και Τούρκους, με αποτέλεσμα οι αγανακτισμένοι αρχιερείς να τον καταγγείλουν στην Πύλη και τελικά να χάσει το αξίωμα και τα πλούτη του. Πέθανε από πανώλη εξόριστος σ' ένα έρημο μέρος.

Οι ενέργειες των δυο αυτών διοικητών οδήγησαν στην παραπέρα υπονόμευση των θεσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και κατέδειξαν την παρακμή της. Μέσα όμως από την παρακμή οριοθετήθηκε η ανασύνταξη των δυνάμεων του ελληνισμού που κατέληξε σε ανάκαμψη στο τέλος του 18ου αι. και κυρίως το 19ο αι.

*Ο ξεσηκωμός
του 1804*

Η περίοδος από την απομάκρυνση του Χατζημπακλή από την εξουσία ως το 1821 χαρακτηρίζεται από τη δύναμη - πολιτική και οικονομική - που απέκτησαν ο Αρχιεπίσκοπος και ο δραγομάνος, ως προστάτες των ραγιάδων. Όπως ήταν φυσικό, η μεγάλη αυτή δύναμη των δυο αυτών ισχυρών Ελλήνων Κυπρίων προκάλεσε το φθόνο και το μίσος των αγάδων εναντίον τους. Το μίσος αυτό υποδαύλιζε και ο Γάλλος πρόξενος, ο οποίος ήταν δυσαρεστημένος με την κυπριακή Εκκλησία και το δραγομάνο, επειδή προσέβλεπαν, όπως όλοι οι Έλληνες, προς την ορθόδοξη Ρωσία ως προστάτριά τους. Το δικαίωμα της προστασίας των Ορθόδοξων είχε αποκτήσει η Ρωσία το 1774 με τη συνθήκη του Κουτσουκ-Καϊναρτζή. Μέσα στα πλαίσια του ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής (Ανατολικό ζήτημα) η Γαλλία θεωρούσε ότι η φιλορωσική στάση των Ελλήνων παρέβλαπτε τα δικά της συμφέροντα στην περιοχή.

Ακριβώς αυτό το μίσος των αγάδων ήταν μια από τις βασικές αιτίες της εξέγερσης του τουρκικού όχλου, που άρχισε στη Λευκωσία το 1804 και επεκτάθηκε σε όλο το νησί. Άλλη αιτία ήταν η έχθρα των στρατιωτών εναντίον του μουχασίλη. Τα γεγονότα άρχισαν, όταν πλήθη Τούρκων, Λινοβάμβακων και μερικών Ελλήνων χωρικών μαζί με ντόπιους ατάκτους και στρατιώτες πολιόρκησαν τη Λευκωσία διαμαρτυρούμενοι για την αύξηση της φορολογίας και τη αιτοδεία που επικρατούσε. Ο μουχασίλης και οι αγάδες έστρεψαν την οργή του πλήθους εναντίον του δραγομάνου Χατζηγεωργιάκη Κορνέσιου και του Αρχιεπισκόπου Χρύσανθου. Τότε

* διερμηνέας, σημαντικός αξιωματούχος στην Οθωμανική αυτοκρατορία

τουρκικός όχλος λεηλάτησε και πυρπόλησε το κονάκι (το αρχοντικό) του δραγομάνου, ενώ ο ίδιος και η οικογένειά του με πολλή δυσκολία κατάφεραν να σωθούν και να φτάσουν στην Κων/πολή. Οι στασιαστές κακοποίησαν τον Αρχιεπίσκοπο και θα λεηλατούσαν και την Αρχιεπισκοπή, αν δεν τους απέτρεπε με δωροδοκίες και υποσχέσεις ο τότε οικονόμος της Αρχιεπισκοπής - ο μετέπειτα εθνομάρτυρας - Κυπριανός.

Οι ενέργειες του δραγομάνου στην Πύλη προκάλεσαν την αποστολή στρατευμάτων στο νησί και την καταστολή της επανάστασης. Τα τεράστια έξοδα για την καταστολή της ανέλαβε η Αρχιεπισκοπή και τα κάλυψε με δάνεια που δεν κατάφερε να εξοφλήσει ως τα μέσα του 19ου αι. Μια άλλη σημαντική συνέπεια της στάσης του 1804 ήταν η δημιουργία εχθρότητας από μέρους των Τούρκων της Κύπρου προς τις ελληνικές αρχές, ιδιαίτερα προς τον Κορνέσιο και τον Κυπριανό, εξαιτίας του θανάτου πολλών Τούρκων κατά την κατάπιξή της.

Η Κύπρος και η επανάσταση του 1821

Η έκρηξη της ελληνικής επανάστασης του 1821 συνέπεσε με την αρχιερατεία του Κυπριανού που διαδέχτηκε στο αρχιεπισκοπικό αξίωμα (1810) το Χρύσανθο, μετά την εξορία του.

Ο Κυπριανός είχε ενημερωθεί από ειδικούς αντιπροσώπους της Φιλικής Εταιρείας για την προετοιμαζόμενη επανάσταση και φαίνεται ότι έγινε μέλος της, όπως και άλλοι Κύπριοι. Θεωρήθηκε όμως ότι η Κύπρος δεν μπορούσε να συμμετάσχει ενεργά στην επανάσταση για τους εξής λόγους:

α) βρισκόταν κοντά

στα τουρκικά παράλια, μικρασιατικά και συριακά, και σε μεγάλη απόσταση από την Ελλάδα. Η γεωγραφική αυτή θέση θα επέτρεπε στους Τούρ-

Ο εθνομάρτυρας Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός

κους να μεταφέρουν εύκολα και γρήγορα στρατεύματα, για να καταπνίξουν την επανάσταση, γεγονός που θα είχε αλέθριες συνέπειες για τον πληθυσμό και
β) το νησί δε διέθετε ναυτικό και επί πλέον οι κάτοικοι στερούνταν πολεμικής πείρας και επαρκούς εξοπλισμού.

Γι' αυτούς τους λόγους ο Αρχιεπίσκοπος, όπως αναφέρεται στο 15ο άρθρο του σχεδίου δράσης της Φιλικής, υποσχέθηκε "να προσφέρει χρήματα ή τροφές, όσες δυνήθει". Τις απόψεις αυτές του Αρχιεπισκόπου δέχτηκε το συνέδριο των Φιλικών που έγινε στο Ισμαήλιο της Βεσσαρίας υπό την προεδρία του Υψηλάντη· εκεί αποφασίστηκε, η συνεισφορά της Κύπρου στην επανάσταση να περιοριστεί μόνο σε οικονομική βοήθεια.

Επιστολή που ο Αλέξανδρος Υψηλάντης απήθυνε προς τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό στις 8.10.1820.

"Μακαριώτατε και φιλογενέστατε Δέσποτα.

Ο φιλογενέστατος κύριος Δημήτριος Υπάτρος με εβεβαίωσε περί της γενναίας συνεισφοράς, την οποίαν η υμετέρα Μακαριότης υποσχέθη προς αυτόν δια το Σχολείον της Πελοποννήσου. Οθεν, ως γενικός έφορος του Σχολείου τούτου κρίνω χρέος μου απαραίτητον να ευχαριστήσω την Υμετέραν Μακαριότητα και να την ειδοποιήσω ότι η έναρξις του Σχολείου εγγίζει. Δια τούτο λοιπόν στέλλω εξεπίτηδες τον κύριον Αντώνιον Πελοπίδαν, άνδρα ενάρετον, φιλογενή και πάσης πίστεως άξιον, δια να την βεβαιώσει και δια ζωής φωνής την όσον αύτω ανέγερσιν του ιερού τούτου καταστήματος. Ας ταχύνει λοιπόν η υμετέρα Μακαριότης να εμπόσει τάσον της υμετέρας Μακαριότητος τας συνεισφοράς, όσον και των λοιπών αυτού ομογενών, είτε χρηματικός, είναι είτε ζωοτροφίας προς τον εν Παλαιά Πάτρα της Πελοποννήσου κύριον Ιωάννην Παππά Διαμαντόπουλον, συντροφεύουσα αυτός ή με άνθρωπόν της επίτηδες ή με τον κομιστήν του παρόντος μου.*

Όν δε εύελπις, ότι η υμετέρα Μακαριότης θέλει φιλοτιμηθεί να δείξει την συνεισφοράν αξίαν του μεγάλου ζήλου και πατριωτισμού Αυτής τε και όλου της του ποιμνίου, εξικετεύω τας μακαρίους Αυτής ευχάς και μένω με βαθύ σεβας.

της Υμετέρας Μακαριότητος
τέκνον ευπειθές
Αλέξανδρος Υψηλάντης
Ισμαήλ την 8ην Οκτωβρίου 1820

(Κυπριακά Σπουδαί, (1964), τόμ. ΚΗ', σσ. 177-178)

* Με τον όρο αυτό υπονοούσαν την προετοιμαζόμενη ελληνική επανάσταση του 1821.

Λίγο αργότερα ξέσπασε η επανάσταση στη Μολδοβλαχία και στην κυρίως Ελλάδα και οι Τούρκοι ανησυχούσαν μήπως το κίνημα μεταδιδόταν και στην Κύπρο. Οι υποψίες τους ενισχύθηκαν, όταν έπεσαν στα χέρια τους επαναστατικές προκηρύξεις που έφερε στην Κύπρο ο αρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος ή Θεόφιλος Θησεύς*, συγγενής του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού. Τότε ο Τούρκος κυβερνήτης Κουτσιούκ - Μεχμέτ βρήκε τις αποδείξεις που ζητούσε, για να εξασφαλίσει από το Σουλτάνο την αποστολή στρατευμάτων από τη Μ. Ασία για ενίσχυση των δυνάμεών του και την έγκριση καταλόγου με 486 ονόματα προκρίτων και ανώτερων κληρικών, για να τους εκτελέσει. Τα κίνητρα του Κουτσιούκ Μεχμέτ στην ουσία ήταν η επιθυμία του να εξουδετερώσει τη δύναμη του Αρχιεπισκόπου και των επισκόπων και η απληστία, τόσο του ίδιου όσο και των αγάδων, γιατί, μετά τη θανάτωση των ατόμων αυτών, θα ακολουθούσε δήμευση των περιουσιών τους. Αυτό συνέβηκε πράγματι μετά τις σφαγές, όταν εκκλησιαστικές και ιδιωτικές περιουσίες κατασχέθηκαν.

Εγκύκλιος του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού για τον αφοπλισμό.

Κυπριανός ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου

Ευλαβέστατοι ιερείς και λοιποί πάντες ευλογημένοι Χριστιανοί της ευαγούς πόλεως Λευκωσίας, πατρικώς ευχόμενοι ευλογούμεν πάντας ημάς.

Είμεθα βέβαιοι ότι η χθεσινή πράξις ήτοι η ζήτησις των όπλων, σας εθουρύθησεν οικ αλίγων, το οποίαν και ημείς ξεύροντες ότι έχει να σας θουρυθήσαι, επασχίσασμεν πάσι τρόποις να το εμπαιδίωμεν. Πλην με το να ήτον αυτό το πράγμα δι' υψηλού προσκυνητού βασιλικού ορισμού, η εξουσία ηθέλησε να το κυρώσει, μ' όλον τούτο τέκνα αγαπητά, το πράγμα τούτο να μη σας θουρυθήσαι παντελώς(...) ημείς σας αμνύμεν τον Θεόν, τήγα να μη βλαβεί από το κεφάλι σας ανοίξατε τα εργαστήριά σας αφόβως, κοιτάξετε την δουλιαν σας, ηουχάσατε εις τα σπίτια σας, χωρίς να έχετε την παραμικράν υποψίαν αφιερώνοντες όλας τα ελπίδας σας εις τον άγιον Θεόν, και η αυτου άπειρος αγαθήτης δύναται να απαλλάξει ημάς πάντων των δεινών(...)*

1821 Απριλίου 22

*Ο Κύπρου και ευχέ της ημών**

(όπ.π., σσ. 179-180)

* Η οικογένεια των Θησεύων καταγόταν από το Στρόβολο. Οι αδελφοί Θησεύς ήταν τρεις: ο Κυπριανός, ο Νικόλαος και ο Θεόφιλος. Οι δύο τελευταίοι πήραν ενεργό μέρος στην ελληνική Επανάσταση.

Βέβαια, είχε προηγηθεί ο αφοπλισμός των Κυπρίων, κατά διαταγή του Σουλτάνου, όπως είχε συμβεί και σ' όλη την οθωμανική επικράτεια. Οι Κύπριοι μάλιστα κατέβαλαν στον Τούρκο διοικητή ποσό 100 000 γροσιών, για να μεσολαβήσει στο σουλτάνο, ώστε να απαλλαγούν από μελλοντικές ενοχλήσεις.

Ο αφοπλισμός των Κυπρίων

"Την επομένη ο αφοπλισμός είχε συμπληρωθεί. Κάθε είδους όπλα, πυροβόλα και αγγέμαχα, αφηρέθησαν από τους Ελληνες, τους Φράγκους, τους Μαρωνίτες και τους Αρμενίους. Οι κρεσπιώλες παράδωσαν τα μαχαίρια τους, κι οι γεωργοί τις αξίνες τους και άλλα αιχμηρά εργαλεία. Όλα τα είδη του κυνηγιού που επωλούνταν δημοσίως αποθηκεύτηκαν στο φρούριο χωρίς να δοθεί καμιά αποζημίωση στους κατοίκους. Ταυτόχρονα έγιναν και οι εκτελέσεις 6 Ελλήνων, μεταξύ των οποίων ήταν κι ο πατήρ Λεόντιος, ιερέας της Φανερωμένης, με την πρόφαση πως είχαν κρύψει κυνηγετικά όπλα. Πολύ απειλητική τροπή πήραν τα πράγματα, όταν λίγο αργότερα, στις 3 Μαΐου έφτασαν στη Λάρνακα 4 χιλιάδες στρατιώτες προερχόμενοι από την Ακκρα. Ήταν οι ενισχύσεις που είχε ζητήσει ο Κυβερνήτης".

(Χριστοδούλου, Β., Το Εικοσιένα στην Κύπρο, Φιλολογική Κύπρος, 1969, σ. 183)

Ο Σουλτάνος, ενώ αρχικά είχε αρνηθεί, ενέκρινε τις εκτελέσεις μετά τις μεγάλες επιτυχίες της επανάστασης στην κυρίως Ελλάδα. Έτσι με διάφορες προφάσεις ο Κουτσιαούκ Μεχμέτ συγκέντρωσε στη Λευκωσία τους περισσότερους απ' όσους περιλαμβάνονταν στον κατάλογο των προγραφών - αρκετοί κρύφτηκαν στα προξενεία της Λάρνακας και πολύ λίγοι τελικά σώθηκαν - και στις 9 Ιουλίου 1821 άρχισε η μεγάλη σφαγή. Πρώτοι εκτελέστηκαν ο Αρχιεπίσκοπος και οι μητροπολίτες Πάφου Χρυσάνθος, Κιτίου Μελέτιος και Κυρηνείας Λαυρέντιος. Τα γεγονότα της 9ης Ιουλίου και τον ηρωισμό του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού παρουσιάζει ο ποιητής Βασίλης Μιχαηλίδης στο ποίημά του "Ενάτη Ιουλίου του 1821".

Πρόσοψη της Παλαιάς Αρχιεπισκοπής. Στο ισόγειο στεγάζεται σήμερα το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης.

Απόσπασμα από την "Ενάτη Ιουλίου 1821" του Β. Μιχαηλίδη.

"- Πάκοπε, γιώ την γνώμη μου ποττέ δεν την αλλάσω,
 τζι όσα τζι αν πεις μεν θαρρευτείς πως εν να σου πιστέψω
 έχω στον νουν μου, 'πίκοπε, να σφάξω, να κρεμιάσω,
 τζι αν ήμπορώ που τους Ρωμηούς την Τζύπρον να παστρέψω
 τζι ακόμα αν ήπόρεια τον κόσμο να γυρίσω,
 έδεν να σφάξω τους Ρωμηούς ψυδήν να μεν αφήσω.
 - Η Ρωμηοσύνη έν' φυλή συνότζαρη του κόσμου,
 κανένας δεν ευρέθηκεν για να την ι-ξηλείψει,
 κανένας, γιατί δάδέπει την που τα ΰψη ο Θεός μου.
 Η Ρωμοσύνη εν να χαθεί, όντας ο κόσμος λείπει!

Σφάξε μας ούλους τζι ως γενεί το γάϊμαν μας αιλάτζιν,
 κάμε τον κόσμο ματζελειόν τζαι τους Ρωμηούς τραούλλα,
 αμά ξερε πως ύλαντρον όντας κοπέι καβάτζιν
 τριγύρου του πετάσσονται τρακόδη παραπούλλα.
 Το 'νιν αντάν να τρώ 'την γην, τρώει την γην θαρκέται
 μα πάντα τζείνον τρώεται τζαι τζείνον καταλιέται.
 Είσαι πολλά πικρόντερος, όμως αν θεν να σφάξεις
 σφάξε τους λας που πολεμούν αλλού αρματωμένοι,
 Εμάς με δέρκα όφτζαίρα γιατί να μας πειράξεις,
 που μαστον δίχως άρματα, τζι είμαστον νεπαμένοι."

Τότες ο Μουσελλίμ-αγάς εφήλωσεν το δειν του,
 τζι είδεν τον μ' έναν δειν γλυτζίν τζι αννοίει τζαι λαλεί του:
 - Ό, π παθθαίν' ο άνθρωπος εν' που την τζεφαλήν του
 του βρένμου που το σπαθίν προσάζετ' η ζωή του'
 τζαι 'σου αν είσαι βρένμος προσάξεις τη ζωή σου.
 - Μούλλωσε τζαι κατάλαβα πριχού να πεις το 'πείν σου
 μεν μάδεσαι την θάλασσαν να την ι-ξηνηπλήσεις,
 άδκα λόγηρ μεν χάννεις τζι αρκείεις εις την δουλειή σου'
 τον ήλιον με το φύσημαν μπορείς να τον ι-αφήσεις;
 Φώναζε του τζελλάτη σου, όσα' την κρεμμασταρκάν σου!

.....
 Τότες, Αρχιεπίσκοπος εφήλωσεν το δειν του
 στον ουφανόν, τζι εφάνησαν τα μμάδηρ του κλαμένα'
 εφάνην πως επόνησεν που μέσα στην ψυδήν του,
 τζι είπεν τα τούντα δικιο λόγηρ με δικιο δειλη καμένα:
 "Θεέ που νάκραν δεν έδεις ποττέ στην καλοσύνην
 λυπήθου μας τζαι δώσε πριν χαράν στην Ρωμηοσύνην",
 τζι επρέξασιν τα δράματα απού το πρόσωπόν του,
 απού του ήλιου την πολλήν την καφερήν την αύραν
 τζι εβάλαν την αυροθήλειόν ευτός εις τον λαμόν του
 τζαι τζει πριν ετελειώσασιν τα κάστια που τούραν."

.....
 τζι ελαχταρούσαν τα κομιά τζι οι τζεφαλάδες μέσα.
 Το ματζελειόν που γίνηκεν τζι οι Τουρτζι ελυπηθήκαν,
 δεν είδεν πλάσμαν πον' είπεν απού καρκός: - έν' κρίμαν.
 Ακούστην εις τον μιναρέν δειλός τζι επασπαστήκαν,
 τζι εφύασιν τζι αφήκαν τους δίχως θαρκειόν τζαι μνήμα."

.....
 (Ανθολογία Κυπριακής Λογοτεχνίας, (1986),
 εκδόσεις Χρ. Ανδρέου, τόμ. Α', σσ. 187 - 188, 199)

Χαρακτηρισμός του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού.

Υ...} Ήταν αναγκασμένος να βλέπει τις σφαγές των συμπατριωτών του και την αρπαγή των περιουσιών τους συγκρατώντας την έκφραση των αισθημάτων του, γιατί ήξευρε ότι οι τουρκικές Αρχές τότε παρακολουθούσαν άγρυπνα. Ό,τι βοήθεια μπορούσε να προσφέρει πήνε πρόσφερε κρυφά. Τώρα τελευταία η κατάσταση είχε γίνει πιο απειλητική για την προσωπική του ασφάλεια.(...) Έτυχε συχνά να υποστεί ύβρεις και εξευτελισμούς από τους Τούρκους στρατιώτες, και ήξευρε ότι ο Πασάς εκφραζότανε γι' αυτόν με το χειρότερο τρόπο. "Ο θάνατός μου δεν είναι πολύ μακριά", μας είπε μια μέρα ο Κυπριανός. "Ξεύρω ότι περιμένουμε μόνο την κατάλληλη ευκαιρία(...)"

Ένα βράδυ, την ώρα που καθόμαστε στο δείπνο, κάλεσε τον Αρχιεπίσκοπο ένας από τους ακολούθους του, γιατί είχανε φέρει μήνυμα από τον Πασά. Πήγαμε μαζί του σ' ένα άλλο διαμέρισμα, όπου περίμενε ένας στρατιωτικός, που του μίλησε με τον πιο υβριστικό τρόπο. Ο Αρχιεπίσκοπος δεν μπόρεσε να κρατήσει την ψυχραιμία του κι απάντησε σε τόνο πολύ θερμό, αρνούμενος να υπακούσει στο μήνυμα. Ο στρατιωτικός έφυγε, κι εμείς επιστρέψαμε στο τραπέζι· όμως η γαλήνη είχαν εξαφανιστεί. Οι κληρικοί φαινότανε χλωμοί και κατατρομαγμένοι κι ο Κυπριανός έκανε κάθε δυνατή προσπάθεια για να τους δώσει θάρρος. Ήτανε κι ο ίδιος βαθιά ταραγμένος, όμως η ωραία μορφή του φωτίζονταν από μian ευγενική ενεργητικότητα, καθώς περιγράφε τις σκληρότητες των δυναστών και τόνιζε την απόφασή του να μην υπακύψει στους εξευτελισμούς, και ταυτόχρονα προειδοποιούσε τους ακροατές του να είναι έτοιμοι για το χειρότερο. (...)

Εξαιρετικός για τη μόρφωση και την ευσέβειά του καθώς και για το ακλόνητο ηθικό του σθένος, ο Κυπριανός, ήτανε το ύστατο σημείο όπου συγκεντρώνανε τις ελπίδες τους οι δυστυχισμένοι Έλληνες. Οι συχνές διαμαρτυρίες και παρατηρήσεις του κόνανε τις τουρκικές Αρχές να τον μισούν. Συχνά εδάκρυζε όταν μας μιλούσε για τις σφαγές των συμπατριωτών του. Τότε ρωτήσαμε μια μέρα γιατί, μπροστά στους κινδύνους που τον απειλούσανε, δεν φρόντιζε να σωθεί φεύγοντας από το νησί. Όμως μας δήλωσε ότι ήταν αποφασισμένος να μείνει για να δώσει στο λαό του, ως το τέλος, όση προστασία μπορούσε: και να χαθεί μαζί του (...)"

(Πικρίδη, Γ. Φ., Η κατάσταση στην Κύπρο κατά τις παραμονές της 9ης Ιουλίου 1821 και το δράμα του Κυπριανού. Μαρτυρία του Αγγλου περιηγητή J. Carne, Φιλολογική Κύπρος, 1971, σ. 52)

Χαρακτηρισμός του Μουσελίμη Κουτσούκ Μεχμέτ.

Ένα απόγευμα ήλθε ένας κλητήρας για να μας πει ότι ο Πασάς μας καλούσε σε ακρόαση. Τότε βρήκαμε σ' ένα μικρό και δροσερό διαμέρι-

αμα, να κόβεται πάνω σ' ένα μαξιλάρι. Η όψη του ήτανε πολύ θηριώδης και άγρια. Μόλις καθίσαμε, ξέσπασε με τον πιο παράφορο τρόπο εναντίον των Ελλήνων. Μιλούσε χρησιμοποιώντας τα πιο αισχρά επίθετα. Καταφέρονταν κατά του εξαίρετου Κυπριανού, κι απειλούσε πως θα στείλει να καταστρέφουν ένα ελληνικό μοναστήρι, που βρισκότανε κοντά στην ακτή, λίγες λεύγες απόσταση από την πόλη, και να σφάξουνε τους σκύλλους, που ήταν μέσα σ' αυτό (προφανώς το Σταυραβούνι)(...) Η συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια της συνομιλίας μας μαζί του ήταν περισσότερο συμπεριφορά άγριου ζώου παρά ανθρώπου. Και ήταν ολοφάνερο ότι προσδοκούσε με αγαλλίαση νέες σφαγές(...)"

(όπ.π., σ.53)

Σε μαυσωλείο που βρίσκεται πίσω από την εκκλησία της Φανερωμένης τοποθετήθηκαν το 1930 τα οστά των αρχιερέων που εκτελέστηκαν κατά την 9η Ιουλίου 1821· αρχικά είχαν ταφεί στον περίβολο της εκκλησίας της Φανερωμένης.

Το Μαυσωλείο των εθνομαρτύρων του Ιουλίου 1821. Περίβολος Ιερού ναού Παναγίας Φανερωμένης, Λευκωσία.

Τη θανάτωση των αρχιερέων ακολούθησαν σφαγές και άλλων κληρικών και λαϊκών, 470 περίπου, που κράτησαν για ένα περίπου μήνα και συνοδεύτηκαν από δημεύσεις περιουσιών και από άλλες βιαιότητες των Τούρκων εναντίον του ελληνικού πληθυσμού.

Ο φόρος αίματος που πλήρωσε η Κύπρος δεν ήταν η μοναδική της συμβολή στον αγώνα του 1821. Πρόσφερε ακόμη υλική βοήθεια και ηθική υποστήριξη στους επαναστάτες. Επίσης πάρα πολλοί Κύπριοι έλαβαν ενεργό μέρος στην επανάσταση, όπως οι αδελφοί Νικόλαος και Θεοφύλακτος Θησεύς, ο Μιχαήλ Κυπραίος, ο Ιωάννης Φραγκούδης, ο Γεώργιος Φιλίππου και ο Χαράλαμπος Μάλης. Άλλωστε, λίγα χρόνια πριν, (1798) ο Κύπριος λόγιος Ιωάννης Καρατζάς ήταν ανάμεσα στους συνεργάτες του Ρήγα που θανατώθηκαν μαζί του.

Σημεία Κυπρίων αγωνιστών κατά την Επανάσταση του 1821 με την επιγραφή ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΙ ΠΑΤΡΙΣ ΚΗΠΡΟΥ (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Πιστόλι Κυπρίου αγωνιστή της Επανάστασης του 1821 (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Παράδοση της περιοχής Λαπήθου - Καραβά, όπου γίνεται αναφορά για την υλική προσφορά του κυπριακού ελληνισμού στην επανάσταση του 1821.

“Αλλά και οπότε ακόμη ο στρόμητος στολοκαύτης Κανάρης, από τα παράλια της Αιγύπτου, περί την 19ην Ιουνίου 1821 κατέπλευσε μετά του στόλου του και επί την ημετέραν Πατρίδα, ελλειψισθείς εν Λιμενίσκω τινί παρά τον Άγιον Σέργιον, είτα δε και εις τον παρά την Λάπηθον λιμενίσκον Ασπρόβρυσιν, και εις αμφοτέρα τα μέρη δεν έλειψαν οι Κύπριοι να τω προσφέρωσιν ασμένως και χρήματα, και αλόκληρα φορτία, τριών φορτηγίδων υγιών, πρόβατα και βόας και σίτον και κριθήν και διάφορα άλλα τρόφιμα. Εις τρόπον ώστε η πτωχή και δουλή Κύπρος ικανά προς την μητέρα Ελλάδα υπερ ελευθερίας συνεισέφερε κατά την εποχήν εκείνην. Συν τούτοις και πολλά τέκνα της προθύμως και ενθουσιωδώς έδραμον και ηγωνίσαντο κατά τον ιερόν και άγιον αγώνα. Και χείμαρρος μαρτυρικού αίματος ακόμη εκχύθη και κατέβρεξεν το έδαφος της, οι δ’ αμφιβάλλοντες ας διεξέλθωσι και το Δοκίμιον της Ελληνικής Ιστορίας του Ιωάννου Φιλήμονος, και το Μητρώον των Απομάχων της Ελευθέρας Ελλάδος, ένθα εγγεγραμμένα φαίνονται των Κυπρίων αγωνιστών τα ονόματα.

(Κηριαδου, Γ., (1888) Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών, σ.13)

Άμέσως μετά τη θανάτωση των αρχιερέων αναγορεύτηκαν ως διάδοχοί τους τέσσερις κληρικοί αξιωματούχοι που κρατούνταν ως όμηροι από τους Τούρκους: από αυτούς ο μοναχός Ιωακείμ, οικονόμος του μοναστηριού του Αη. Βαρνάβα, ανακηρύχτηκε νέος Αρχιεπίσκοπος.

Μερκοί Κύπριοι κληρικοί και λαϊκοί κατόρθωσαν να φύγουν κρυφά, κυρίως με τη βοήθεια ξένων προξένων της Λάρνακας, και να διαφύγουν σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις. Συγκέντρωση κληρικών και λαϊκών που έγινε στη Ρώμη στις 6 Δεκεμβρίου 1821 εξέδωσε μια προκήρυξη με την οποία καταδικάζονταν οι τουρκικές βιαιότητες στην Κύπρο και διακηρυσσόταν η απόφασή τους ν’ αγωνιστούν για την ελευθερία της Κύπρου. Αργότερα, Έλληνες Κύπριοι, λαϊκοί και κληρικοί απέστειλαν από την Κύπρο επιστολές προς τον Καποδίστρια με τις οποίες ζητούσαν να περιληφθεί και η Κύπρος στο ελληνικό κράτος. Τότε, ως γνωστό, διεξάγονταν διαπραγματεύσεις για δημιουργία ελληνικού κράτους και καθορισμό των συνόρων του. Στη μέχρι το 1878 περίοδο καλλιεργούνταν σταδιακά στενότεροι δεσμοί με την Ελλάδα και καθετί το ελληνικό. Πρωταρχικό ρόλο στην τόνωση του εθνικού φρονήματος και την προβολή του ενωτικού ιδεώδους έπαιξε η Εκκλησία.

Η Κύπρος μετά την Παλιγγενεσία

Εξεγέρσεις

Τα πιο δραματικά γεγονότα των τελευταίων πενήντα χρόνων της Τουρκοκρατίας ήταν τρεις εξεγέρσεις, στην ουσία κοινωνικές διαμαρτυρίες, με αφορμή την καταπιεστική φορολογία που είχε επιβληθεί από τις οθωμανικές αρχές.

Η πρώτη ξέσπασε το 1833 με ηγέτη το **Νικόλαο Θησέα** και είχε ως επίκεντρο την περιοχή της Λάρνακας. Παράλληλα, χριστιανοί και μουσουλμάνοι αγρότες εξεγέρθηκαν στην περιοχή Χρυσοχούς στην Πάφο με ηγέτη το Λιναβάμβακο Τούρκο ιμάμη, **Γκισσούρ ιμάμη**. Την εξέγερση αυτή κατέστειλαν τουρκικά στρατεύματα που μεταφέρθηκαν στο νησί.

Μετά από μερικούς μήνες, ο καλόγερος **Ιωαννίκιος**, επηρεασμένος από τις φιλελεύθερες ιδέες του Νικόλαου Θησέα, υποκίνησε ένα νέο επαναστατικό κίνημα στην περιοχή της Κερπασίας. Το κίνημα αυτό, όπως και τα δύο προηγούμενα, πνίγηκε στο αίμα· αποτελεί όμως την απαρχή κάποιας ιδεολογικής αλλαγής που θα οδηγήσει μελλοντικά σε κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς.

Στην περίοδο από το 1821 ως το 1856 έγιναν αρκετές μεταρρυθμίσεις από μέρος των οθωμανικών αρχών, που υπαγορεύτηκαν από διάφορους λόγους και για τις οποίες θα γίνει αναφορά σε άλλο κεφάλαιο. Για τον ελληνισμό της Κύπρου τα τελευταία 50 χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν περίοδος αναδιοργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής του, ανάπτυξης της παιδείας και δημογραφικής προόδου.

Ενδιαφέρον ξένων δυνάμεων για την Κύπρο

Η σημασία της στρατηγικής θέσης της Κύπρου επισημάνθηκε ξανά το 19ο αι., όταν άρχισαν οι διαμάχες των Ευρωπαίων κατά τη νέα φάση του Ανατολικού ζητήματος, οπότε το ενδιαφέρον τους για τη Μέση Ανατολή έγινε εντονότερο. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια Γερμανοί, Γάλλοι και Άγγλοι έστρεψαν την προσοχή τους στο νησί. Εξάλλου ο Μωχάμετ Άλι, ο πασάς της Αιγύπτου που είχε ανεξαρτητοποιηθεί από το σουλτάνο, πρόβαλε επίσημες αξιώσεις πάνω στην Κύπρο (1832), κατά τη διάρκεια του πολέμου του εναντίον του σουλτάνου· τις αξιώσεις βέβαια αυτές αναγκάστηκε να τις εγκαταλείψει το 1833, όταν ο πόλεμος έληξε.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Κύπρο επέδειξε και η Αγγλία που είχε αποβεί το μεγαλύτερο ευρωπαϊκό αποικιακό κράτος, με ανθηρή οικονομία και ισχυρότατο ναυτικό. Η εξωτερική πολιτική της βρετανικής αυτοκρατορίας στόχευε στη διασφάλιση των συμφερόντων της στη Μέση Ανατολή, τη Μεσόγειο και τις Ινδίες, τη σπουδαιότερη αποικία της. Έτσι εξηγείται, από τη μια, το βρετανικό ενδιαφέρον για την Κύπρο και, από την άλλη, η ένθερμη υποστήριξη της προς την Τουρκία· η τελευταία θα χρησίμευε ως φραγμός στα επεκτατικά σχέδια της Ρωσίας και στην κάθοδο της στη Μεσόγειο.

*Παραχώρηση
της Κύπρου
στην Αγγλία*

Το 1832 ο Σουλτάνος πρόσφερε την Κύπρο στους Άγγλους, ως ενέχυρο για κάποιο δάνειο που χρειαζόταν, για να καταστείλει την ανταρσία του Μωχάμετ Αλι. Παρόλο που ο έλεγχος του νησιού θα της εξασφάλιζε το δρόμο προς τις Ινδίες, η Αγγλία απέρριψε την προσφορά, γιατί ήταν μια από τις Προστάτιδες δυνάμεις του νεοσύστατου ελληνικού κράτους που είχαν καθορίσει τις σχέσεις του κράτους αυτού με την Τουρκία και τυχόν κατάληψη του νησιού θα διατάρασσε τις σχέσεις της με τις άλλες δυνάμεις.

Όμως στα 1878, με μια μυστική συμφωνία που έγινε μεταξύ Αγγλίας και Τουρκίας (Προσθήκη 1ης Ιουλίου 1878), η Κύπρος παραχωρήθηκε στην Αγγλία. Είχαν μεσολαβήσει τα γεγονότα του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1877 - 1878 που οδήγησαν στην υπογραφή της συνθήκης του Αγ. Στεφάνου, μετά από τη νίκη των Ρώσων. Η συνθήκη αυτή εξυπηρετούσε τα ρωσικά συμφέροντα στη Βαλκανική και τις ευρύτερες επιδιώξεις της Ρωσίας στην ανατολική Μεσόγειο, γι' αυτό και οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις εργάστηκαν για την αναθεώρησή της και τη σύγκληση του συνεδρίου του Βερολίνου. Ιδιαίτερα ανησύχησε η Αγγλία, γι' αυτό και υποσχέθηκε να υποστηρίξει τα τουρκικά συμφέροντα στο συνέδριο του Βερολίνου και να προσφέρει στρατιωτική βοήθεια στην Τουρκία για υπεράσπιση των ασιατικών εδαφών της σε περίπτωση ρωσικής επίθεσης.

Τη στρατιωτική αυτή υποστήριξη θα πρόσφερε η Αγγλία, αν η Τουρκία της παραχωρούσε την Κύπρο. Η Τουρκία αποδέχτηκε τα αιτήματα της Αγγλίας και υπογράφηκε μεταξύ τους μυστική συνθήκη αμυντικής συμμαχίας. Τούτο έγινε για ν' αποφευχθεί η αντίδραση των μεγάλων Δυνάμεων που είχαν εμπλακεί στο Ανατολικό ζήτημα.

Έτσι στις 12 Ιουλίου 1878 άρχισε για την Κύπρο η Αγγλοκρατία.

*Η ύψωση της αγγλικής σημαίας στη Λευκωσία.
(Γκραβούρα του 1878)*

Γελοιογραφία στο περιοδικό *Punch* (1878). Δείχνει τον Νταρσάλι να μεταφέρει το Σουλτάνο σε πνευμαμένο σχοιλι στο συνέδριο του Βερολίνου. Η αγγλοτουρκική συμφωνία για την Κύπρο γιορτάζεται με πυροτεχνήματα.

Άσκηση:

Σχολιάστε με ποιο τρόπο η γελοιογραφία αποδίδει το παρασκήνιο του συνεδρίου του Βερολίνου.

Συνθήκη αμυντικής συμμαχίας μεταξύ Μ. Βρετανίας και Τουρκίας υπογραφείσα την 4ην Ιουνίου 1878.

Ἡ Αυτῆς Μεγαλειότης ἡ Βασίλισσα τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου καὶ Ἰρλανδίας, Αυτοκράτειρα τῶν Ἰνδιῶν, καὶ ἡ Αυτοῦ Αυτοκρατορικῆς Μεγαλειότης ὁ Σουλτάνος, διακαίόμενοι ἀμοιβαίως ὑπὸ τῆς εὐκρινούς ἐπιθυμίας τῆς ἐπεκτάσεως καὶ κρατύσεως τῶν καὶ ἤδη εὐτυχῶς υφισταμένων φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κρατῶν, ἀπεφάσισαν τὴν σύναψιν Συνθήκης Ἀμυντικῆς Συμμαχίας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξασφαλίσεως ἐν τῷ μέλλοντι τῶν ἐν Ἀσίᾳ χωρῶν τῆς Α.Α.Μ. τοῦ Σουλτάνου.

Αἱ Αὐτῶν Μεγαλειότητες ἐξέλεξαν συνεπῶς καὶ ἀνόμασαν τοὺς πληρεξούσιους τῶν, ἦτοι:

Ἡ Α.Μ. ἡ Βασίλισσα, τὸν ἐντιμότατον Ἀυστέν Henry Layard, Ἐκτακτὸν Ἀπεσταλμένον τῆς Αυτῆς Μεγαλειότητος καὶ πληρεξούσιον Ὑπουργὸν παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ.

Και η Α.Α.Μ. ο Σουλτάνος, τον εξοχώτατον Safvet Pasha, Υπουργόν των Εξωτερικών της Α.Α.Μ.

Οίτινες μετά την ανταλλαγήν των πληρεξουσίων των ευρεθέντων εν πλήρει τάξει, συνεφώνησαν επί των εξής Άρθρων:

ΑΡΘΡΟΝ 1

Εάν το Βατούμ, Αρνταχάν, Καρς, ή οιοδήποτε τούτων κατακρατηθεί υπό της Ρωσίας, και εάν οιαδήποτε απόπειρα γένηται και καθ' οιοδήποτε χρόνον εις το μέλλον υπό της Ρωσίας, όπως καταλάβει οιοδήποτε επί πλέον χώραν της Α.Α.Μ. του Σουλτάνου εν Ασία, ως ωρίσθησαν υπό της οριστικής συνθήκης της ειρήνης, η Αγγλία υποχρεούται να συμπράξει μετά της Α.Α.Μ. του Σουλτάνου εις άμυναν αυτών δια της βίας των όπλων.

Αντί τούτου, η Α.Α.Μ. ο Σουλτάνος υποσχίνεται τη Αγγλία να εισαγάγει τας δεούσας μεταρρυθμίσεις, συμφωνηθησομένης κατόπιν μεταξύ των δύο Δυνάμεων, εν τη διοίκησει και προς προστασίαν των Χριστιανών και άλλων υπηκόων της Πύλης εις τας χώρας ταύτας· και όπως διευκολύνει την Αγγλία να κάμει τας αναγκαίας προετοιμασίας δια την εκτέλεσιν της υποχρεώσεώς της, η Α.Α.Μ. ο Σουλτάνος συγκαθίβεται προσέει να εκχωρήσει την νήσον Κύπρον ίνα κατέχεται και διοικηται υπό της Αγγλίας.

Ο ενπρόστατος Sir A. H. Layard G. C. B. και η Α. Υψηλότης ο Safvet Pasha, νυν Μέγας Βεζύρης της Α.Μ. του Σουλτάνου, έμειναν σύμφωνοι επί της επομένης προσθήκης εις την συνθήκην την υπογραφείσαν υπ' αυτών, ως πληρεξουσίων των οικείων κυβερνήσεων κατά την 4ην Ιουνίου 1878^ο.

Προσθήκη

“Συμφωνήθη μεταξύ των δύο υψηλών συμβαλλομένων, ότι η Αγγλία στέργει εις τους ακόλουθους όρους, αναφερομένους εις την εαυτής κατοχήν και διοίκησιν της νήσου Κύπρου.

1) Ότι θα εξακολουθησει να υφίσταται εν τη νήσω εν θρησκευτικών μουσουλμανικών δικαστηρίων, ούτινος η αποκλειστική αρμοδιότης θα περιορίζηται εις εκκλησιαστικός και ουχι άλλας υποθέσεις αφορώσας τον μουσουλμανικόν πληθυσμόν της νήσου. (...)

3) Ότι η Αγγλία θα πληρώνει τη Πύλη οιοδήποτε είναι το παρόν πλεόνασμα των προσόδων υπέρ τας δαπάνας εν τη νήσω, το πλεόνασμα δε τούτο υπολογισθήσεται και καθορισθήσεται δια του μέσου όρου της τελευταίας πενταετίας, λέγεται δ' όν 22,936 πονγγία. (...)

6) Ότι εάν η Ρωσία αποδώσει τη Τουρκία το Καρς και τας άλλας κτήσεις τας παρ' αυτής γενομένας εν Αρμενία κατά τον τελευταίον πόλε-

μον, η νήσος Κύπρος θα εκκενωθεί υπό της Αγγλίας και η συνθήκη της 4ης Ιουλίου 1878 θα τερματισθεί
Εγένετο εν Κωνίπολει την 1ην ημέραν Ιουλίου 1878'.

(Μυρτώτη, Π.Ι., (1978), Κύπρος, Τα ιστορικά ντοκουμέντα Α', σσ.11, 13)

Ασκήσεις:

1. Ποιες υποχρεώσεις αναλάμβανε η Μ. Βρετανία έναντι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας βάσει των άρθρων της Συνθήκης της 4ης Ιουλίου 1878 και της Προσθήκης;
2. Πώς ήθελε η Αγγλία να παρουσιάσει τη μεταβίβαση της Κύπρου σ' αυτή σύμφωνα με την Προσθήκη της 1ης Ιουλίου 1878 και γιατί, κατά τη γνώμη σας;
3. Ποιες προσωπικότητες σχετίζονται με την παραχώρηση της Κύπρου στην Αγγλία;

Ασημένια πόρπη του 18ου αι. (Λεβέντζιο Δημοτικό Μουσείο, Λευκωσία)

Τούρκος καδής,
(Αθήνα,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)

Διοίκηση

Αξιωματούχοι

Μετά την τουρκική κατάκτηση (1570-1) η Κύπρος τέθηκε κάτω από τη δικαιοδοσία του μεγάλου βεζύρη που διορίζει και τον κυβερνήτη του νησιού, τον **μπεηλέρμπεη***. Ο αξιωματούχος αυτός ασκούσε διοικητικά, στρατιωτικά και φορολογικά καθήκοντα και συγκάλυψε το **Διθάνι** (ανώτατο συμβούλιο) της Λευκωσίας που ήταν το αντίστοιχο διοικητικό συμβούλιο εκείνου της Κων/πόλεως. Σ' αυτό μετείχαν οι τέσσερις αγάδες της Λευκωσίας, ο αρχιεπιφύλακας, ο αρχιγραμματέας, ο γενιτσάραγας και άλλοι αξιωματούχοι.

Μεγάλη θέση στη διοίκηση κατείχαν οι **καδήδες** που ήταν ιεροδικαστές των κατηλικών, δηλαδή των διοικητικών περιφερειών της Κύπρου. Οι πληροφορίες για τη διοικητική διαίρεση της Κύπρου κατά τους δυο πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας είναι ανεπαρκείς. Δε γνωρίζουμε π.χ. πότε ακριβώς η Κύπρος διαρέθηκε σε κατηλίκια. Κατά τον αρχιμανδρίτη Κυπριανό, το 18ο αι. (1777) το νησί είχε χωριστεί σε τέσσερις επαρχίες (Λευκωσίας, Πάφου, Λάρνακας και Κερύνειας) και σε 17 κατηλίκια. Η πρωτεύουσα του νησιού, η Λευκωσία, δεν ανήκε σε καμιά επαρχία. Ο καδής ή μουλάς της Λευκωσίας ήταν συγχρόνως ο θρησκευτικός αρχηγός των μουσουλμάνων και ο αρχιδικαστής, που απένειμε τη δικαιοσύνη στο κατηλίκι της Λευκωσίας και σε άλλα τέσσερα. Η δικαιοσύνη απονεμόταν με βάση τον ιερό νόμο, το Κοράνι και τους κανόνες που κατά καιρούς θέσπιζαν οι σουλτάνοι· το νόμο ερμήνευε ο **μουφτής**.

Γενιτσάραγας

Στα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας η άμυνα του νησιού βρισκόταν στα χέρια μιας φρουράς που αριθμούσε κάπου 3 000 - 4 000 άντρες. Από αυτούς 1 000 περίπου ήταν γενιτσάροι και ανήκαν στο πεζικό. Αρχηγός τους ήταν ο **γενιτσάραγας** που αντικαθιστούσε τον μπεηλέρμπεη κατά την απουσία του. Οι υπόλοιποι κάπου 2 666 ήταν **σπαχήδες****, δηλαδή ιππείς με 42 ζαϊμηδες και τρεις μπέηδες ως αξιωματικούς. Οι περισσότεροι άντρες της φρουράς ήταν κατανεμημένοι στα φρούρια της Λευκωσίας, της Αμμοχώστου, της Πάφου, της Λεμεσού και της Κερύνειας, ενώ οι υπόλοιποι στα χωριά.

Σε περιπτώσεις εσωτερικών ταραχών η Πύλη έστελλε από άλλες επαρχίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στρατεύματα, για να καταστείλουν τις στάσεις, γιατί η άμυνα του νησιού ήταν ανεπαρκής. Τα έξοδα βέβαια πληρώνονταν από τους Κυπρίους που μερικές φορές υπέφεραν πολλά δεινά από την παραμονή των στρατευμάτων στο νησί.

Την αστυνομική δύναμη που αριθμούσε στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας κάπου 275 άντρες, αποτελούσαν οι ζαπιέδες, με αρχηγό το σούμπαση· αυτοί τηρούσαν την τάξη και βοηθούσαν τους φοροεισπράκτορες.

* Αργότερα αναφέρεται ως μουχασίλης ή μουσελίμης ή μουτσαρίφ.

** Στρατιωτικοί, κάτοχοι γαϊών που τις απέκτησαν έναντι της υποχρέωσης να παρέχουν ορισμένο αριθμό ιππέων στο σουλτάνο σε καιρό πολέμου.

Οπλισμένος σπαχής. Οι σπαχήδες είχαν δικό τους άλογο, θώρακα και σινητή. Ήταν κάτι ανάλογο με τους χριστιανούς ιππότες. (Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)

Γενίτσαροι. Προέρχονταν από το παιδομάζωμα χριστιανών και στρατολογούνταν με τη βία. Το παιδομάζωμα, πολύ πετυχημένο, ονομάστηκε "φόρος αίματος". (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Διοικητικές αλλαγές

Η Κύπρος παρέμεινε στη δικαιοδοσία του μεγάλου βεζύρη ως το 1670, οπότε, μετά από παραστάσεις των αρχιερέων προς την Πύλη για τερματισμό της κακοδιοίκησης του νησιού, τέθηκε κάτω από την ευθύνη του καπετάν πασά (αρχιναύαρχου). Ο καπετάν πασάς ήταν τότε ισχυρότατος, γιατί είχε κατορθώσει να καταλάβει την Κρήτη (1669)^{*}· αυτός διοόριζε και το διοικητή του νησιού που την εποχή αυτή ονομαζόταν μουχασίλης ή μουσελίμης. Το νησί παρέμεινε στην εξουσία του καπετάν πασά από το 1670 ως 1703 και για δεύτερη φορά από το 1785 ως το 1839.

Η Κύπρος, ως το 1670, αποτελούσε ένα νομό (εγιαλέτι) μαζί με άλλες τέσσερις επαρχίες (σαντζάκια) στην απέναντι περιοχή της Μ. Ασίας, ενώ αργότερα αποτέλεσε ένα σαντζάκι που ανήκε στο εγιαλέτι των νησιών του Αρχιπελάγους.

Αξία

Το νησί περιήλθε για δεύτερη και τελευταία φορά στη δικαιοδοσία του μεγάλου βεζύρη από το 1703 ως το 1785. Στο διάστημα αυτό δινόταν ως χάσι, δηλαδή, προσωπικό τιμάριο, σε αξιωματούχους με εισόδημα πάνω από 100 000 άσπρα^{*}. Τούτο ίσως να οφειλόταν στη διαπίστωση της αδυναμίας της Πύλης για άσκηση ελέγχου στο νησί, κατά τη στάση του Βογιατζιογλου. Από τα μέσα του 19ου αι., μετά δηλαδή την εξαγγελία των μεταρρυθμίσεων του 1839 από την Πύλη, η Κύπρος παρέμεινε ένα σαντζάκι της διοίκησης του Αρχιπελάγους, ως το τέλος της Τουρκοκρατίας. Αυτή την περίοδο ο κυβερνήτης του νησιού ονομαζόταν **μουτσαρρίφ** (έπαρχος) και τους καθήκτες αντικατέστησαν οι **καϊμακάμηδες** στη διοίκηση των επαρχιών.

Μεταρρυθμίσεις

Οι μεταρρυθμίσεις που αναγκάστηκε να εισαγάγει ο σουλτάνος για τους χριστιανούς υπηκόους του αποσκοπούσαν στη δημιουργία, απατηλών βέβαια, εντυπώσεων στους Ευρωπαίους ότι η διοίκηση των κατακτημένων Χριστιανών στηριζόταν πάνω σε δημοκρατικές αρχές.

Τα δικαιώματα που παραχωρήθηκαν στους Χριστιανούς από το σουλτάνο Αμπτούλ-Χαμίτ το 1856 περιλαμβάνονται στο **χάτι χουμαγιούν** (υψηλό διάταγμα) και επιβεβαιώνουν και συμπληρώνουν τις μεταρρυθμίσεις του **χάτι σιερίφ** του 1839. Με το χάτι σιερίφ ο σουλτάνος υποσχόταν ασφάλεια, σεβασμό της ζωής, της τιμής και της περιουσίας όλων των υπηκόων του και την εγκατάλειψη του συστήματος της ενοικίασης των φόρων, που ήταν πηγή καταπίεσης των ραγιάδων και διαφθοράς των κρατικών οργάνων. Επίσης με το διάταγμα αυτό καθιερώθηκε στην Κύπρο ο θεσμός του διορισμού μισθοδοτούμενου Τούρκου κυβερνήτη, που περιόρισε κάπως τις φορολογικές υπερβασίες των Τούρκων.

^{*} Έτσι ονομάστηκαν από τους Έλληνες τα μικρά ασημένια νομίσματα της Τουρκοκρατίας, εξαιτίας του χρώματός τους· η ονομασία τους στην τουρκική είναι "άξια".

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές παραχωρούσαν στους Έλληνες Κυπρίους το δικαίωμα κάποιας εκπροσώπησης στη διοίκηση. Βέβαια, όπως και οι προηγούμενες μεταρρυθμίσεις, δεν εφαρμόστηκαν, προκάλεσαν μάλιστα και πολλές αντιδράσεις των Τούρκων. Κατά το Φρ. Μαραβέυτη (Η εξέλιξη των πόλεων στην Κύπρο κατά τους 18ο και 19ο αιώνες, Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου 1, σ. 150) *“Η ιδιόμοια τάξη ανάμεσα στους Έλληνες - επίσκοποι, κοτζαμπάσηδες, πλούσιοι γενικά - δεν ευνοούσαν την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, επειδή θύγονταν τα συμφέροντά τους και η ηγετική τους θέση”*.

“Αυτές και άλλες παραχωρήσεις - πολλές από τις οποίες σύντομα έγιναν νεκρά γράμματα - ήταν αρκετές να προκαλέσουν έντονη δυσαρέσκεια ανάμεσα στο μουσουλμανικό πλήθος, που περιγράφεται ως πολύ εξημμένος, αλλά κάπως καθησυχασμένος από τη γνώμη του Καδή της Λευκωσίας, ότι το νέο διάταγμα θα ήταν εξίσου χωρίς αποτέλεσμα όπως και το προηγούμενο”.

(Hill, Sir George, (1952), A history of Cyprus, τόμ. IV, σ. 201. Μετάφραση Κ. Χατζηδημητρίου)

Με βάση τις μεταρρυθμίσεις αυτές αναδιοργανώθηκε το Διβάνι της Λευκωσίας, ώστε να επιλαμβάνεται διοικητικών, οικονομικών, φορολογικών και δικαστικών υποθέσεων. Σ' αυτό προήδρευε ο κυβερνήτης και συμμετείχαν μουσουλμάνοι αξιωματούχοι, ο Αρχιεπίσκοπος και ο καδής της Λευκωσίας καθώς και έξι εκλεγμένα μέλη (τρεις Έλληνες και τρεις Τούρκοι). Το διοικητικό αυτό Συμβούλιο διατηρήθηκε ως τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας. Συμβούλια ανάλογα μ' αυτό λειτούργησαν και στις πρωτεύουσες των έξι επαρχιών, τα λεγόμενα μετζιλίς ιταρέ.

Όσον αφορά τον τομέα της δικαιοσύνης ιδρύθηκαν τα επαρχιακά δικαστήρια, στα οποία προήδρευαν οι καδήδες με παρέδρους 4 εκλεγμένα μέλη (δύο Έλληνες και δύο Τούρκους). Το δικαστήριο της Λευκωσίας ήταν και είδος εφετείου και το αποτελούσαν έξι μέλη (τρεις Έλληνες και τρεις Τούρκοι).

*Τουρκό ζαρφιν (ποτηράκι του καφέ) του 18ου αι.
(Λεβέντιο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσία)*

Διοικητική διαίρεση της Κύπρου κατά την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας· την περίοδο αυτή το νησί είχε διαμερευθεί σε έξι επαρχίες και σε δεκαεπτά καζάδες ή κατηλύκια. Από το 1872 ως το 1878 οι επαρχίες αναμαζώνταν καζάδες και τα διαμερίσματα ναχιέςδες. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 6ος, σ. 348, Εκδόσεις "Φιλόκτηνος")

Τοπική αυτοδιοίκηση

Ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης εφαρμόστηκε και στην Κύπρο, όπως και σε άλλες τουρκοκρατούμενες περιοχές. Οι πρόκριτοι ή κοτζαμπάσηδες διοικούσαν τις κοινότητες φροντίζοντας για την επάρκεια των τροφίμων, την καθαριότητα και κυρίως για τη συλλογή των φόρων από τους ραγιάδες. Με το χάπτι χουμισγιούν ο θεσμός των γεροντικών συμβουλίων εντάχθηκε στενά στο πολιτειακό σύστημα. Σ' όλες δηλαδή τις κοινότητες, εκλέγονταν **γεροντικά συμβούλια** με πρόεδρο των ελληνικών συμβουλίων τον πρωτόγερο και των τουρκικών το μουχτάρη· αργότερα όμως και για τα δύο συμβούλια επικράτησε ο όρος μουχτάρης. Σε όλα τα συμβούλια υπήρχε πλειοψηφία των τουρκικών μελών και ο Τούρκος κυβερνήτης είχε το δικαίωμα ν' ασκήσει βέτο στην εκλογή οποιουδήποτε αιρετού μέλους.

Στα 1858, στο πλαίσιο άλλων μεταρρυθμίσεων, επιτράπηκε στον Αρχιεπίσκοπο να κτίσει καμπαναριό στον καθεδρικό ναό του Αγ. Ιωάννη· μόνο όμως τις Κυριακές και τις γιορτές θα μπορούσαν οι Έλληνες να κτυπούν τις καμπάνες.

Την εποχή αυτή εγκαθιδρύθηκαν και τα πρώτα δημαρχεία στις πόλεις, τα οποία συνέτειναν στην εξέλιξη των πόλεων και στην αστική αυτοδιοίκηση. Στόχος τους ήταν η καθαριότητα, η αποξήρανση των ελών, η ριμο-

τομία, η υγεία κ.ά. Τον Τούρκο δήμαρχο της Λευκωσίας και των άλλων πόλεων διάριζε ο κυβερνήτης, τα μεικτά όμως δημοτικά συμβούλια εξέλεγαν χωριστά οι δυο κοινότητες.

Αιτήματα για κάποιας μορφής εκπροσώπηση του λαού είχαν προβληθεί και προηγουμένως, φαίνεται μάλιστα πως στα 1849, κατά τις αρχιεπισκοπικές εκλογές, ο λαός άσκησε τα δικαιώματά του και ο εκλεγείς Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος επονομάστηκε "Δημότης".

Ο θεσμός του δραγομάνου

Από την αρχή της Τουρκοκρατίας εφαρμόστηκε στην Κύπρο ο θεσμός του δραγομάνου. Οι δραγομάνοι στο νησί ονομάζονταν δραγομάνοι του Σεραγίου ή δραγομάνοι του Πασά, για να διακρίνονται από τους δραγομάνους του Κριτηρίου, δηλαδή των δικαστηρίων, και εκείνους των προξενείων. Στα 1640 ο δραγομάνος χαρακτηρίστηκε ως "αυτί του πασά". Όπως και οι άλλοι τοπικοί δραγομάνοι, έτσι και ο δραγομάνος της Κύπρου ήταν ο σύνδεσμος μεταξύ των ραγιάδων και των Τούρκων κατακτητών για φορολογικά και διοικητικά ζητήματα. Ο δραγομάνος μαζί με τους θρησκευτικούς αρχηγούς - ιδιαίτερα, όταν υπήρχε αρμονική συνεργασία μεταξύ τους - αποτελούσαν με τη δράση τους αντίρροπο στις αυθαιρεσίες και πιέσεις των τοπικών πασάδων.

Συνήθως το δραγομάνο διάριζε η Πύλη ύστερα από υπόδειξη των τοπικών αρχών (αρχιερέων και προκρίτων) του νησιού. Σταδιακά ο δραγομάνος αποτέλεσε την κυριότερη, μετά τον πασά, πολιτική εξουσία στην Κύπρο. Ήταν όμως υπόλογος στην Υψηλή Πύλη για όλες τις πράξεις και ενέργειές του.

Στα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι δραγομάνοι ήταν συνήθως Ξένοι ή εξελληνισμένοι Φράγκοι που έμειναν στην Κύπρο ή αρνησιθρησικοί. Αργότερα δραγομάνοι γίνονταν ορθόδοξοι Έλληνες Κύπριοι.

Τα σημαντικότερα καθήκοντα του δραγομάνου ήταν η απογραφή όλων των κατοίκων, η καταγραφή και η εκτίμηση της περιουσίας του καθενός και η διανομή σ' αυτούς του ανάλογου φόρου σε συνεργασία με τις εκκλησιαστικές αρχές. Ειδικότερα με τη μεσολάβηση του δραγομάνου εισπράττονταν οι φόροι από τους χριστιανούς του νησιού. Έκανε εισηγήσεις και ενέκρινε τον προϋπολογισμό. Ανάμεσα στα καθήκοντά του ήταν και ο διορισμός του θησαυροφύλακα της Κύπρου και η πληρωμή των μισθών των γενιτσάρων. Φορούσε ιδιαίτερη επίσημη στολή και μπορούσε να επικοινωνεί απευθείας με την Υψηλή Πύλη, μεταβαίνοντας στην Κων/πολη είτε για να ζητήσει κάποια χάρη υπέρ της χώρας του είτε για να καταγγείλει τις αδικίες του πασά. Ακόμη, ο δραγομάνος και η οικογένειά του είχαν φορολογική απαλλαγή.

Μετά τα γεγονότα του 1821, το αξίωμα του δραγομάνου καταργήθηκε και οι αρμοδιότητές του περιήλθαν σε άλλους φορείς της εξουσίας, Τούρκους ή Έλληνες.

Ο Αλή Βεγ, ένας ταξιδιώτης που πέρασε από την Κύπρο στις αρχές του 19ου αι., μας άφησε τις εντυπώσεις του για τα κυριότερα πρόσωπα στο νησί.

“Είναι υπεύθυνος (ο αρχιεπίσκοπος) στο σουλτάνο για τους φόρους και τη διαγωγή των Ελληνοκυπρίων. Για ν’ αποφύγει να μπαίνει στις λεπτομέρειες των περιστάσεων και για ν’ απαλλάγει από το βάρος ενός μέρους της κοσμικής διοίκησης, παρέδωσε τις εξουσίες του στο Δραγομάνο της Κύπρου, που έγινε έτσι η κυριότερη πολιτική αρχή: έχει στην πραγματικότητα την τάξη και τα γνωρίσματα ενός πρίγκιπα της κοινότητας, επειδή ο Τούρκος διοικητής δεν μπορεί να κάνει τίποτα σ’ έναν Έλληνα, χωρίς τη συμμετοχή και την παρουσία του Δραγομάνου, που είναι ακόμα εμπιστευμένος με το καθήκον να βάζει μπροστά στο θρόνο του σουλτάνου τις επιθυμίες των Χριστιανών”.

(Εξομολογήματα Συρία, σ. 395, Χατζηδημητρίου. Κ., (1987) Ιστορία της Κύπρου, σ. 271)

Στολή Δραγομάνου
(Μαβέντισο Δημοτικό
Μουσείο Λευκωσίας)

Γνωστοί δραγομόνοι είναι ο Μαρκουλλής - φραγκικής ή ιταλικής καταγωγής - και ο Γιωργής· ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους δυο αυτούς δραγομόνους στην περίοδο 1669-1674 προκάλεσε αρκετή ανωμαλία στο νησί. Ο Μαρκουλλής επέβαλε τόσο δυσβάστακτους φόρους στους Έλληνες, ώστε πολλοί αναγκάστηκαν είτε να εξιλαμιστούν είτε να μεταναστεύσουν.

Δύο δραγομόνοι που προστάτεψαν αρκετά τον κυπριακό ελληνισμό ήταν ο Χριστοφάκης και ο Χατζηιωσήφ. Τη δολοφονία του Χριστοφάκη, την αυγή του Πάσχα του 1750, προκάλεσε ο μουχασίλης Χατζημπακκή· ο ίδιος κατόρθωσε να παραμερίσει και το Χατζηιωσήφ, δραγομόνο της Κύπρου από το 1761.

"Εδώχθη εκείθεν δια τας κακίας του, (ο Χατζή Μπακκή αγός), ήλθεν εις Κύπρον εκατατυράννει τους τμίους των Λαρνακιωτών και ζητών και αρπάζων, έγινε ζαπίτης του Λαρνακού και εκ των τυραννιών του εκβληθείς υπό του Χριστοφάκι Δραγομόνου ο αμαβώρος, έβαλε και τον εφάντευσαν ημέραν της Αναστάσεως αυγην 1750".

(Αρχιμανδράτη Κυπριανού, (1902), Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ. 487)

Ο δραγομόνος Χατζηιωσήφ, όπως απεικονίζεται με την οικογένειά του σε εικόνα της Παναγίας, που αφιέρωσε το 1776, στην εκκλησία της Φανερωμένης (Λευκωσία)

Ο δραγομόνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος

Ο πιο σημαντικός από τους δραγομόνους της Κύπρου ήταν ο Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, που γεννήθηκε στην Κρήτη Τέρρα της Πάφου στα μέσα του 18ου αι. Ο πατέρας του είχε εγκατασταθεί στη Λευκωσία, όπου πλούτισε ως υφασματέμπορος και έταξ μάρφωση το γιο του πολύ καλά, για την εποχή εκείνη. Δραγομόνος του Σεραγίου διορίστηκε το 1779/80.

Ο Χατζηγεωργάκης ήταν έξυπνος, τολμηρός και είχε πολιτικές ικανότη-

τες· ήταν επίσης ευσεβής και φιλόνητος. Η αρμονική συνεργασία του με τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο, του οποίου την ανεψιά Μαρουδιά είχε παντρευτεί, τον βοήθησε να προστατέψει σε αρκετές περιπτώσεις τους ραγιάδες της Κύπρου από τις αυθαιρεσίες των ισχυρών Τούρκων του νησιού.

Ελαιογραφία του Χατζηγεωργιάκη που κρατά στα χέρια του σουλτανικό φερμάνι.

Ο Κορνέσιος έγινε δραγομάνος την εποχή που διοικητής της Κύπρου ήταν ο γνωστός Χατζημπακλή αγάς, που πολύ ταλαιπωρούσε τους Έλληνες της Κύπρου, με την απληστία και τη σκληρότητά του. Τελικά, ο Κορνέσιος, σε συνεννόηση με τους αρχιερείς και ύστερα από παραστάσεις προς την Πύλη, κατόρθωσε να τον απομακρύνει από την Κύπρο. Στην επιτυχία αυτή βοήθησαν και ομογενείς της Κων/πόλης που κατείχαν ψηλά αξιώματα στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

Η επιτυχία αυτή του Κορνέσιου και οι ισχυρές γνωριμίες που απέκτησε στην Κων/πολη ενίσχυσαν τη θέση του και, όταν γύρισε στην Κύπρο, το κύρος και η επιρροή του αυξήθηκαν σημαντικά, με αποτέλεσμα να φτάσει στο διάστημα 1784-1804 στο απόγειο της δύναμής του. Γύρω στο 1796 με σουλτανικό φερμάνι αναγνωρίστηκε ο Κορνέσιος ως ισόβιος δραγομάνος της Κύπρου, υπόλογος μόνο έναντι της Υψηλής Πύλης.

Στο διάστημα αυτό αυξήθηκε σημαντικά η κινητή και ακίνητη περιουσία του Κορνέσιου· ανάλογη μάλιστα με την οικονομική ήταν και η πολιτική δύναμη και η κοινωνική προβολή του Χατζηγεωργιάκη. Το κονάκι του, που το χρησιμοποιούσε και ως το επίσημο γραφείο του, ένα είδος υπουργικού γραφείου του νησιού, γνώρισε μέρες δόξης, γιατί πολλές σημαντικές προσωπικότητες της εποχής, πασάδες, πρόξενοι και περιηγητές, φιλοξενήθηκαν σ' αυτό. Υπήρξε όμως και το καταφύγιο όσων καταδιώκονταν και ο τόπος όπου εύρισκαν προστασία, παρηγοριά και βοήθεια φτωχοί, χήρες και ορφανά.

Ο Κορνέσιος διέθετε πολλά από τα πλούτη του για την προστασία των χριστιανών, για οικονομική και ηθική ενίσχυση της κυπριακής Εκκλησίας και αγαθοεργίες που φανερώνουν τα φιλόνητα αισθήματα του ίδιου και της συζύγου του Μαρουδιάς. Ανάμεσα στις πιο σημαντικές δωρεές του ήταν το κτίσιμο δυο εκκλησιών αφιερωμένων στον Αγ. Γεώργιο, μιας στην Αγγλάντζια και άλλης στην Αθαλάσσα, που σώζονται ως σήμερα. Επίσης έκτισε την εκκλησία του Αγ. Παύλου στον Αγ. Δομέτιο και δώρισε ένα κτήμα του - μέρος του οποίου είναι ο χώρος στον οποίο στεγαζόταν

η Παιδαγωγική Ακαδημία - για να χρησιμεύσει ως λεπροκομεία. Ακόμη κατασκεύασε ένα υδραγωγείο στη Λευκωσία και έκανε διάφορες δωρεές στην εκκλησία του Αγ. Αντωνίου, και σε άλλες εκκλησίες. Πρόσφερε ένα μεγάλο ποσό χρημάτων για τη συντήρηση του "Ελληνομουσείου" που είχε ιδρύσει ο αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος και ενίσχυσε οικονομικά το μοναστήρι της Χρυσορραγιάτισσας, για να μπορέσει να επιβιώσει.

Είναι γνωστά τα γεγονότα της επανάστασης του 1804 που ανάγκασαν τον Κορνέσιο να φύγει κρυφά από την Κύπρο και να πάει στην Κων/πολη. Το 1808 ο Κορνέσιος γύρισε πίσω στο νησί, για να εξετάσει πληροφορίες σύμφωνα με τις οποίες ο επίτροπος που ο ίδιος είχε διορίσει εκμεταλλευόταν το λαό, σε συμφωνία με το μουχασλή, χρησιμοποιώντας τυραννικές μεθόδους στην είσπραξη των φόρων. Οι μηχανορραφίες αυτών των δύο, όπως και του Γάλλου προξένου, ανάγκασαν τον Κορνέσιο να πάει ξανά στην Κων/πολη και οδήγησαν τελικά στην πτώση του.

Λίγο μετά την άφιξη του στην Κων/πολη, ο Κορνέσιος στερήθηκε την προστασία των ισχυρών φίλων και υποστηρικτών του. Ο μεγάλος βεζύρης, που μισούσε το Χατζηγεωργάκη, διέταξε τη σύλληψη και τον αποκεφαλισμό του, παρόλο που οι πρέσβεις της Αγγλίας και της Ρωσίας πέτυχαν, λίγες ώρες πριν τη θανάτωσή του, σουλτανικό διάταγμα για τη σωτηρία του.

Μετά τη θανάτωση του Κορνέσιου, το δικαίωμα της εκλογής του δραγομάνου αφαιρέθηκε από τους επισκόπους και ο νέος δραγομάνος, ο Λάμπρος, ένας Φαναριώτης που διορίστηκε απευθείας από την κεντρική κυβέρνηση, υπήρξε ο τελευταίος γνωστός δραγομάνος του νησιού.

Εξωτερική άποψη του αρχοντικού του Κορνέσιου στη Λευκωσία. Πάνω από την κύρια είσοδο διακρίνονται η εντοιχισμένη μαρμαρίνη πλάκα και το κίοςκι

Εκκλησία - Πνευματική ζωή

Αμέσως μετά την τουρκική κατάκτηση η ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου αποκαταστάθηκε στα δικαιώματα που είχε πριν από τη Φραγκοκρατία και τη Βενετοκρατία. Η Υψηλή Πύλη επέτρεψε να συγκληθεί από τον Πατριάρχη Κων/πόλεως σύνοδος στην Κων/πολη (1572) στην οποία αναγνωρίστηκαν και πάλι οι Κύπριοι ως ορθόδοξοι καθώς και το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου. Επίσης αποκαταστάθηκε το δικαίωμα των Ελλήνων επισκόπων να εκλέγονται στο αρχιεπισκοπικό αξίωμα, δικαίωμα που είχε καταργηθεί το 1280 με τη Βούλα του Πάπα Αλεξάνδρου Δ'. Ο Αρχιεπίσκοπος, που είχε την έδρα του στη Λευκωσία, αναγνωρίστηκε ως ισότιμος με τους άλλους ορθόδοξους Πατριάρχες. Η ανεξαρτησία της Εκκλησίας της Κύπρου και τα προνόμια που της παραχωρήθηκαν από τους Τούρκους και κατά καιρούς επικυρώνονταν, επέτρεψαν σ' αυτή να διαδραματίσει σημαντικότατο ρόλο στη θρησκευτική, πολιτική και οικονομική ζωή του τόπου.

Η ελληνική ορθόδοξη Εκκλησία έγινε η επίσημη Εκκλησία του νησιού, ενώ η λατινική καταδιώχτηκε και οι ναοί της, σχεδόν όλοι, μετατράπηκαν σε τζαμιά. Όπως αναφέρει ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός (Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ.455) *"Η Καθεδρική εκκλησία των Λατίνων εις Αμμόχουστον του αγίου Νικολάου έγινε Τζαμί, και οι άλλα εκκλησίαι αυτών έγιναν σταύλοι αλόγων και μαγαζιά πραγμάτων και άλλων αχρείων φυλακτήρια"*. Πολλοί Λατίνοι αναγκάστηκαν ή να γίνουν Ορθόδοξοι ή να εξισλαμιστούν, γιατί τα μόνα δόγματα που επιτράπηκαν στην Κύπρο ήταν η Ορθοδοξία και ο Ισλαμισμός. Η ελευθερία που απέκτησαν οι Έλληνες της Κύπρου στην άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων οδήγησε στην ανέγερση πολλών εκκλησιών που κτιζόνταν όμως χωρίς καμπαναριά, γιατί δεν τους επιτρεπόταν να χρησιμοποιούν καμπάνες. Η ορθόδοξη Εκκλησία άρχισε να ενισχύεται και να ενδυναμώνεται με την εξαγορά των μοναστηριών που είχαν καταλάβει οι Τούρκοι και την απόκτηση περιουσίας, της οποίας ένα μέρος οφειλόταν σε κληροδοτήματα των πιστών.

Προνόμια της ορθόδοξης Εκκλησίας

Οι Τούρκοι παραχώρησαν στην κυπριακή Εκκλησία προνόμια ανάλογα με εκείνα που παραχώρησαν στην ορθόδοξη Εκκλησία και σε άλλες περιοχές που κατάκτησαν. Τα προνόμια αυτά, παρόλο που συχνά παραβιάζονταν, επέτρεψαν στην ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου ν' αναλάβει την προστασία της ζωής, της τιμής και της περιουσίας των ρογάδων του νησιού. Η κύρια αρμοδιότητά της ήταν η κατανομή και η εισπραξη των φόρων από τους χριστιανούς. Ακόμη ο Αρχιεπίσκοπος και οι αρχιερείς ασκούσαν δικαστική εξουσία σε θέματα θρησκευτικά και αστικά. Έτσι ουσιαστικά τους αναγνωρίστηκε εθναρχική ιδιότητα, γιατί δεν περιορίστηκαν πια μόνο στα πνευματικά τους καθήκοντα αλλά ανέλαβαν και κοσμικές εξουσίες. Ταυτόχρονα βέβαια υποχρεώθηκαν να κρατούν το ποιμνίο τους σε τάξη και υποταγή, όπως ακριβώς συνέβαινε και στην περίπτωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Κατάλογος των Αρχιεπισκόπων της Κύπρου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας:

1. Τιμόθεος	(1571/2-1579)
2. Λαιρέντιος	(1579;-1586/7;)
3. Νικόφυτος Β'	(1586/7;-1592)
4. Αθανάσιος Α'	(1592-1598)
5. Βενιαμίν	(1600-1604)
6. Χριστόδουλος	(1606/7-1639)
7. Παρθένιος	(1639-1640)
7α. Χριστόδουλος και πάλι	(1640-1641)
8. Νικηφόρος	(1641-1674)
9. Ιλαρίων Κιγιάλας	(1674-1679)
10. Ιάκωβος Α'	(1679-1689)
11. Γερμανός Β'	(1690-1705)
12. Αθανάσιος Β'	(1705-1707)
13. Ιάκωβος Β'	(1707-1718)
14. Σίλβεστρος	(1718-1733)
15. Φιλόθεος	(1734-1759)
16. Παΐσιος	(1759-1761)
16α. Κυπριανός	(1761-1762)
16β. Παΐσιος και πάλι	(1762-1766)
17. Χρύσανθος	(1768-1810)
18. Κυπριανός	(1810-1821)
19. Ιωακείμ	(1821-1823)
20. Δαμασκηνός	(1824-1827)
21. Πανάρετος	(1827-1839)
22. Ιωαννίκιος	(1840-1849)
23. Κύριλλος Α'	(1849-1854)
24. Μακάριος Α'	(1854-1865)
25. Σωφρόνιος Γ'	(1865-1900)

Υ...η Πόρτα δια να συστήλει τρόπον πινά των εξουσιαστών την αχαρταγιάν, και από του να καταπέζεται ο Ραγιάς από τας αβανίας (ουκαφαντίες), και αδικίας των, και δια να εμπνεύσει κόποιαν ελπίδα εις τους μείναντας πτωχοίς, έκρινεν εύλογον, ως φαίνεται, να εγνώρισει τον κατά καιρόν Αρχιεπίσκοπον της Κύπρου με τους τρεις αυτού Αρχιερείς, ως εφόρους οίον πινάς και επιτρόπους του Ραγιά, ώστε ο Ραγιάς με την ελπίδα πως ακούονται οι Αρχιερείς του εις την Πόρταν προσκλέοντες υπέρ αυτού, ήθελε μεν ο ευρισκόμενος μένει ησυχάζων εις τον τόπον, ο δε φυγών όπ ήθελεν επιστρέφει εις την πατρίδα του, και οι άρπαγες εξουσιασταί, αισθανόμενοι την ισχύν των Αρχιερέων εις την Πόρταν, ήβελον φοβούνται και συστέλλονται από του να καταδυνασταύουσι τον λαόν (...)."

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, (1902), Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ. 467)

*Εθναρχική
ιδιότητα των
Αρχιεπισκόπων*

Η πρώτη φορά που οι Κύπριοι Αρχιεπίσκοποι και επίσκοποι αναγνωρίστηκαν από την Υψηλή Πύλη ως έφοροι και επίτροποι των ραγιάδων ήταν το 1660, όταν Αρχιεπίσκοπος ήταν ο Νικηφόρος. Ουσιαστικά η αναγνώριση αυτή επαναβεβαίωνε και διεύρυνε εξουσίες που η Εκκλησία είχε από παλιά.

*Ο Αρχιεπίσκοπος
Νικηφόρος*

Η εθναρχική ιδιότητα εξασφάλιζε στον Αρχιεπίσκοπο το δικαίωμα ν' απευθύνεται προς τις τοπικές αρχές και κυρίως προς την τουρκική κυβέρνηση και το σουλτάνο, για να υποβάλλει αιτήματα ή παράπονα σε περίπτωση παραβίασης των θρησκευτικών δικαιωμάτων των ραγιάδων ή καταπίεσής τους από ακληρούς διοικητές. Όταν οι παρεμβάσεις των Αρχιεπισκόπων είχαν θετικό αποτέλεσμα, αυξανόταν σημαντικά το κύρος και η δύναμη της κυπριακής Εκκλησίας απέναντι στην τοπική οθωμανική διοίκηση. Πολύ σημαντικός υπήρξε ο ρόλος της Εκκλησίας και στον τομέα της παιδείας, ιδιαίτερα κατά το 18ο και 19ο αι.

Η Εκκλησία της Κύπρου αντιμετώπισε πολλά προβλήματα, ιδίως κατά το 16ο και 17ο αι., εξαιτίας προσωπικών αντιθέσεων ανάμεσα σε φιλόδοξους ιεράρχες. Οι αντιθέσεις αυτές, σε μικρότερο βέβαια βαθμό, συνεχίστηκαν και στους επόμενους αιώνες της Τουρκοκρατίας.

Ο Αρχιεπίσκοπος **Νικηφόρος** (1641 - 1674) θεμελίωσε τον καθεδρικό ναό του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου, ανακαίνισε το μοναστήρι του Αρχαγγέλου στη Λακατάμια και το 1668 συγκάλεσε σύνοδο που καταδίκασε τους Καλβινιστές. Επίσης στα χρόνια του Νικηφόρου καθορίστηκαν οι εκκλησιαστικές επαρχίες της Κύπρου σε τέσσερις, δηλαδή στην αρχιεπισκοπική επαρχία και στις μητροπολιτικές επαρχίες Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας, αντί των 14 που είχαν αποκατασταθεί στις αρχές της Τουρκοκρατίας. (Το 1976 οι περιφέρειες έγιναν έξι, δηλαδή προστέθηκαν οι μητροπολιτικές επαρχίες Μόρφου και Λεμεσού).

Ο διάδοχος του Νικηφόρου Αρχιεπίσκοπος **Ιλαρίων Κιγάλας** (1674 - 1679) ήταν άνθρωπος με εξαιρετική μορφωση και ικανότητες· προκάλεσε όμως αρκετές συζητήσεις γύρω από το άτομό του, λόγω του φιλαλληλικού του. Ο Κιγάλας ανοικοδόμησε το μοναστήρι του Απ. Βαρνάβα, στη Σαλαμίνα.

Στα μεταγενέστερα χρόνια πολύ συνηθισμένο φαινόμενο ήταν η μετάβαση των Κυπρίων ιεραρχών στην Κων/πολη, για να επιδιώξουν την ελάττωση των φόρων ή τη λήψη άλλων μέτρων για βελτίωση των συνθηκών της ζωής του ποπνίου τους. Τα πιο σημαντικά αποτελέσματα πέτυχε η

αποστολή, της οποίας ηγήθηκε ο αρχιεπίσκοπος **Φιλόθεος** (1734 - 1759), ο "φιλεπιστήμων διδάσκαλος" κατά τον αρχιμανδρίτη Κυπριανό (σ. 468). Τα αποτελέσματα αυτά ήταν τα εξής:

α. ο καθορισμός του ύψους όλων γενικά των φόρων που πλήρωνε κάθε χριστιανός σε 21 1/2 γρόσια το χρόνο

β. η σταθεροποίηση του αριθμού των φορολογουμένων σε 10 066 άτομα, ανεξάρτητα από την αυξομείωση του πληθυσμού

γ. ο καθορισμός του φόρου των μοναστηριών σε 4 000 γρόσια το χρόνο

δ. η επικύρωση και επέκταση των παλιών προνομίων της εκκλησίας με φερμάνι του βεζύρη. Σύμφωνα με αυτό οι επίσκοποι ορίζονταν ως κατζαμπάσηδες, δηλαδή προστάτες και αντιπρόσωποι των ραγιάδων με δικαίωμα να προσφεύγουν στην Πύλη.

Η επιτυχία της αποστολής αυτής ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τη θέση της κυπριακής Εκκλησίας, η οποία από το 1754 ως το 1821 βρίσκεται στο πιο ψηλό σημείο της δύναμης και της επιρροής της.

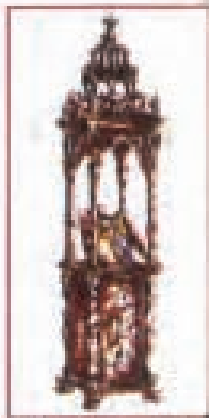
Ο Αγ. Σιλβέστρος (αριστερά) και ο δωρητής Αρχιεπίσκοπος Φιλόθεος (κάτω αριστερά), 1736. Καθεδρικός ναός Αγίου Ιωάννη του Ευαγγελιστή, Λευκωσία.

Ο Αρχιεπίσκοπος Φιλόθεος συνέγραψε αρκετές μελέτες θεολογικού περιεχομένου. Επίσης φρόνησε να εικονογραφηθεί ο καθεδρικός ναός του Αγ. Ιωάννη στη Λευκωσία. Πολύ σημαντική υπήρξε και η συνεχής του στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας της Κύπρου με την ίδρυση της "Σχολής Ελληνικών Γραμμάτων και Μουσικής" στη Λευκωσία και άλλης

σχολής στη Λάρνακα. Πρώτος διευθυντής της σχολής αυτής αναφέρεται ο Εφραίμ ο Αθηναίος που αργότερα έγινε Πατριάρχης Ιεροσολύμων και ο Ρώσος μοναχός Μπάρσκι, γνωστός για το έργο του που περιλαμβάνει περιηγήσεις στην Ανατολή. Ο τελευταίος διδασκε Λατινικά.

Έχει ήδη αναφερθεί η σημαντική δράση του Αρχιεπισκόπου **Παΐσιου** (1759 - 1768) υπέρ των υποδούλων της Κύπρου, στο διάστημα που διοικητής του νησιού ήταν ο Τζηλ Οσμάν.

Ο διάδοχος του Παΐσιου Αρχιεπίσκοπος **Χρυσάνθος** (1768 - 1810) συνέβαλε μαζί με τους άλλους αρχιερείς στην απομάκρυνση από την Κύπρο του σκληρού διοικητή του νησιού Χατζημπακκή αγά. Η αρμονική συνεργασία του με το δραγομάνο Χατζηγεωργάκη Κορνέσιο βελτίωσε τη θέση των ραγιαδών και ενίσχυσε πολύ τη δύναμη και της Εκκλησίας και του δραγομάνου. Όταν το πλήθος επιτέθηκε εναντίον της Αρχιεπισκοπής στην επανάσταση του 1804, ο Χρυσάνθος κακοποιήθηκε και μόνο η επέμβαση του τότε οικονόμου Κυπριανού πρόλαβε μεγαλύτερο κακό.

ΚΥΠΡΟΣ

Προσκυνητόρι από την Αθηνάϊου, 1711.
Ναός Παναγίας
Ελεούσας

Ο Χρυσάνθος ίδρυσε και ανακαίνισε πολλές εκκλησίες και μοναστήρια και ενθάρρυνε σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη των γραμμάτων. Χρηματοδότησε εκδόσεις βιβλίων και σ' αυτόν είναι αφιερωμένη η *Ίστορία Χρονολογική της νήσου Κύπρου* του αρχιμανδρίτη Κυπριανού. Για την προώθηση της παιδείας παραχώρησε δωμάτιο στην Αρχιεπισκοπή για να λειτουργήσει ως σχολείο, "σκήψης μέγαρον". Στα 1808 ο μοναχός Ιωαννίκιος δώρισε το σπίτι του που ήταν κοντά στην Αρχιεπισκοπή και εγκαταστάθηκε σ' αυτό το "Ελληνομουσειόν". Ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος έθεσε τη σχολή αυτή υπό την προστασία του κι ο δραγομάνος Κορνέσιος την επιχορήγησε γενναιοδωρα. Μετά τη θανάτωση του Κορνέσιου ο Χρυσάνθος, αν και βρισκόταν σε πολύ προχωρημένη ηλικία, εξορίστηκε στην Εύβοια, όπου και πέθανε στα 1810.

Ο διάδοχός του Αρχιεπίσκοπος **Κυπριανός** τίμησε με τον ηρωικό θάνατό του το αξίωμα του Αρχιεπισκόπου της Κύπρου. Ο Κυπριανός είχε ζήσει πολλά χρόνια στη Βλαχία, όπου πήρε καλή μόρφωση και επηρεάστηκε από τις ιδέες του Διαφωτισμού. Οι ιδέες αυτές φάνηκαν στην προσπάθειά του ν' αναπτύξει γενικά τα γράμματα στο νησί, όπως και στον τρόπο με τον οποίο οργάνωσε την Ελληνική Σχολή που ίδρυσε στη Λευκωσία, απέναντι από την Αρχιεπισκοπή. Στη σχολή αυτή, που αφέρωσε στην Αγ. Τριάδα, εισήγαγε νέες μεθόδους διδασκαλίας. Η σχολή αυτή εξελίχθηκε αργότερα (1893) στο Παγκύπριο Γυμνάσιο. Ο Κυπριανός φρόντισε επίσης για την ίδρυση παρόμοιου σχολείου και στη Λεμεσό' ακόμη προσπάθησε ν' ανορθώσει τα οικονομικά της Εκκλησίας, να επιδιορθώσει ναούς και να τους εφοδιάσει με κατάλληλα βιβλία, εικόνες και σκεύη. Γενικά ανέπτυξε πλούσια θρησκευτική, κοινωνική και πολιτική δράση που επισφραγίστηκε με την τραγική δι' απαγχονισμού εκτέλεσή του τον Ιούλιο του 1821.

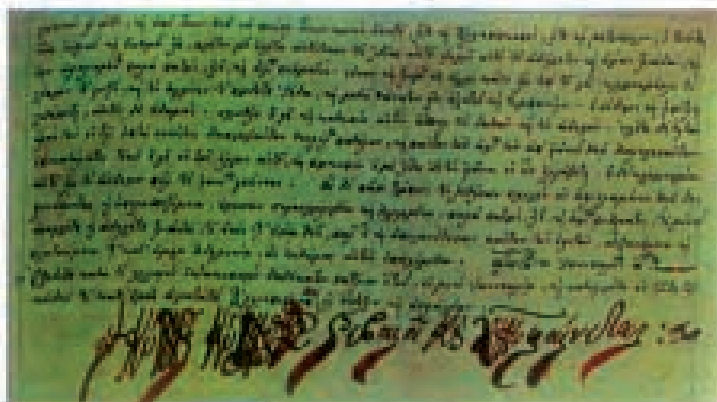
Απόσπασμα από την ιδρυτική πράξη της Ελληνικής Σχολής της Λευκωσίας.

Ἰ... Ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ υπερτάτῃ ταύτῃ περιωπῇ τῆς ἀγιοτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς, καὶ τῇ εὐαγγελικῇ λυχνίᾳ ἐλέω Θεοῦ ἐφόροι, κατασταθέντες τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν καὶ τῆς νοητῆς τοῦ Χριστοῦ μάνδρας τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου, (...) ἐννοήσαντες, ὅτι ἡ ἡμετέρα πολιτεία τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν αὐχμὸν παιδείας καὶ ἐλλείψιν ἐλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ μόνον μέσον ὁποῦ στολιζοῦσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ ὁποῦ ἀποκατασταίνοσι τὸν ἀνθρώπου ἀξίον τῷ ὄντι ἀνθρώπου (...) ἀπεφασίσαμεν, (...) νὰ συστήσωμεν μίαν Ἑλληνικὴν Σχολὴν ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα, (...) δια νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες τῆς πολιτείας, τέλος πάντων τὴν πατριὸν πίστιν αὐτῶν, (...) νὰ γίνωνται ἄνδρες θεοσεβεῖς, φρόνιμοι, πολιτικοί, χρηστοθήεις, δίκαιοι, φιλοπάτριδες, φιλέμποροι, ὁποῦ νὰ ἠμποροῦσι νὰ προσπορίζωνται τὰ οὐστατικά τῆς ζωῆς αὐτῶν μὲ τρόπους δικαιοσύνης. (...) Ταύτου χάριν ἀποφασιστικῶς με ὅλη μας τὴν ἀδυναμίαν καὶ με κάθε δύσκολον τρόπον, ἠγειράμεν ἐκ θεμελιῶν καὶ εἰς κάλλος ὤψισον τὴν ἤδη ἀικοδομηθεῖσαν νέαν σχολὴν, τὴν ἐξωθεν καὶ πλησίον κεκμένην τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιοτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς, ἐν τῷ κατὰ ἀνατολὰς εὐρισκομένῳ παξῆ (...) καὶ αὐτὴ ἡ σχολὴ ἀικοδομηθεῖσα ἐμελλεν ἀφιερῶσθαι τῷ Θεῷ, (...) Παράτρυνε δε ἡμᾶς εἰς τοῦτο τὸ εὐσεβές καὶ θεάρεστον ἔργον, (...) οἱ εἰς ἀμάξης λαλοῦμενοι κατὰ τὴν Κυπρίων ἡμῶν ἀναριθμητοὶ ἐκεῖναι κατηγορίαι, (...) ὅτι τὰ παραμικρότερα νησιά καὶ οἱ παραμικρότεροι πολιτεῖαι, ἔχουσι κοινὰ σχολεῖα (...) καὶ μίαν περίφημον Κύπρον, ἓνα κοινὸν μουσεῖον, (...) δὲν εἶναι ἀξιοὶ νὰ συστήσωσι, δια νὰ σπουδᾶσωσι τὰ παῖδια τῆς πολιτείας (...) καὶ νὰ ρυθμίζωσι καὶ τὴν βάρβαρον γλῶσσαν τοῦ' ἀλλὰ πηγαίνουν καὶ βλέπουν μίαν ἀμάθεον εἰς ὅλους γενικῶς καὶ εἰς ἱερωμένους καὶ εἰς λαϊκοὺς, καὶ κάποια ἤδη σχεδὸν ἀνύπαρκτα (...)"

Άσκηση:

Στὴν ιδρυτικὴ πράξη τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς διαφαίνονται ἡ ἀγάπη τοῦ Κυπριανοῦ γιὰ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ οἱ ὑψηλοὶ στόχοι ποὺ ἔθεσε. Δικαιολογήστε τὴν ἀπόψη αὐτή.

Τὸ τέλος τῆς ιδρυτικῆς πράξης τῆς Σχολῆς τῆς Λευκωσίας. Κάτω ἀπὸ τὸ κεῖμενο ποὺ ἀποτελεῖ χειρόγραφο τοῦ ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ διακρίνεται ἡ ὑπογραφή του.

Η Εκκλησία της Κύπρου άρχισε ν' ανασυγκροτείται από τη δοκιμασία που πέρασε το 1821, μετά την εκλογή του Αρχιεπισκόπου **Πανάρτου** (1827 - 1839) που ήταν αρκετά σημαντική προσωπικότητα. Το 1830 συγκάλεσε συνέλευση από προκρίτους και επισκόπους, στην οποία αποφασίστηκε η επανίδρυση της Ελληνικής Σχολής της Λευκωσίας, που είχε σταματήσει να λειτουργεί από το 1821, καθώς επίσης και η ίδρυση αλληλοδιδασκτικών* σχολείων στη Λάρνακα και τη Λεμεσό. Αλληλοδιδασκτικό σχολείο λειτουργούσε ήδη στη Λευκωσία. Τα βιβλία που χρησιμοποιούσαν στα σχολεία αυτά προέρχονταν από τα ελληνικά τυπογραφεία των παρισίων του εξωτερικού. Σε συνέλευση που έγινε το 1839 στην Αρχιεπισκοπή αποφασίστηκε να καταρτιστούν ταιμεία για τη λειτουργία των σχολείων και ορίστηκαν και σχολικές επιτροπές των οποίων πρόεδροι στις πόλεις ήταν οι μητροπολίτες. Παράλληλα ο Πανάρτος φρόντισε να στείλει δύο φορές, το 1830 και το 1837, στην Κων/πολη αντιπροσωπείες που πέτυχαν την απαλλαγή της Κύπρου από τα χρέη της και την ελάττωση των φόρων.

Με τις μεταρρυθμίσεις που έγιναν στην Οθωμανική αυτοκρατορία το 1839 με το χάρτι αιερίφ, ο Αρχιεπίσκοπος της Κύπρου έχασε τις πολιτικές του εξουσίες και η τουρκική κυβέρνηση ανέλαβε η ίδια την είσπραξη των φόρων. Η Εκκλησία διατήρησε μόνο τη δικαστική εξουσία επί των θρησκευτικών και αστικών υποθέσεων που αφορούσαν τους χριστιανούς. Όμως ο Αρχιεπίσκοπος λάμβανε μέρος στα διάφορα συμβούλια διοίκησης που είχαν δημιουργηθεί και απολάμβανε του ίδιου σεβασμού, όπως και παλιά.

Στην περίοδο μετά το 1833 διάφορα βεράτια** που διασώζονται καθορίζουν τα εθναρχικά προνόμια και τις υποχρεώσεις της κυπριακής Εκκλησίας.

“Η εθναρχική ιδιότητα περιλάμβανε τις εξής υποχρεώσεις προς την οθωμανική κυβέρνηση και τα εξής δικαιώματα: α) Ναυμαφροσύνη προς το κράτος β) είσπραξη και καταβολή των φόρων των Χριστιανών και γ) υποχρέωση των κρατικών υπαλλήλων να μην αναμιγνύονται στα θέματα της δικαιοδοσίας του ιεράρχη (εκκλησιαστική διοίκηση, διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας και ρύθμιση οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου των Χριστιανών). Επίσης οι κρατικοί υπάλληλοι διατάσσονταν να διευκολύνουν τον ιεράρχη στη διεκπεραίωση των έργων του αυτών, στην είσπραξη των δικαιωμάτων του και στις μετακινήσεις του”.

(Κιτρομηλίδη, Πασχ., Εκκλησία και θρησκευτική ζωή. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ', σ.442).

* Σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης στα οποία τα μεγαλύτερα παιδιά διδασκαν τα μικρότερα.

** Σουλτανικά διατάγματα που χορηγούσαν προνόμιο ή προνόμια σε εθνική ολότητα ή άτομο.

Ενθέρμος υποστηρικτής των γραμμάτων υπήρξε και ο Αρχιεπίσκοπος **Μακάριος Α΄** (1854 - 1865) που φρόντισε ιδιαίτερα για την πνευματική ανάπτυξη του ποιμνίου του. Ίδρυσε στη Λευκωσία το πρώτο Παρθενονγωγείο της Κύπρου, αύξησε τον αριθμό των δασκάλων στην Ελληνική Σχολή και στο αλληλοδιδακτικό της Λευκωσίας και ενθάρρυνε την ίδρυση σχολείων στα χωριά.

Το 1860 ο διοικητής του νησιού ζήτησε, κατ' εντολήν της Πύλης, πληροφορίες από τον Αρχιεπίσκοπο για τα σχολεία που λειτουργούσαν στο νησί. Από τον πλήρη κατάλογο που ο Μακάριος Α΄ παρέδωσε σ' αυτόν διαπιστώνεται ότι λειτουργούσαν σχολεία σχεδόν σε όλες τις πόλεις της Κύπρου και σε αρκετά χωριά.

Ο Αρχιεπίσκοπος **Σωφρόνιος Γ΄** (1865 - 1900) είχε την καλή τύχη να δει να τερματίζεται το 1878 η τουρκική κυριαρχία στο νησί. Φρόντισε κι αυτός για την πνευματική και ηθική μόρφωση του ποιμνίου του. Το 1893 αναδιοργάνωσε πλήρως την Ελληνική Σχολή της Λευκωσίας και τη μετέτρεψε σε Γυμνάσιο ισότιμο με εκείνα της Ελλάδας, το σημερινό Παγκύπριο Γυμνάσιο. Το 18ο και 19ο αι. σχολεία λειτουργούσαν και στα μοναστήρια του Κύκκου, του Μαχαιρά, της Χρυσοροσιάτισσας, της Τροοδίτισσας και του Αγ. Χρυσοστόμου.

Το μοναστήρι της Χρυσοροσιάτισσας

Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω, η Εκκλησία της Κύπρου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας διαδραμάτισε πολύ σημαντικό ρόλο στον εκπαιδευτικό τομέα, παρά το γεγονός ότι το μορφωτικό επίπεδο του κλήρου δεν ήταν γενικά ψηλό. Στα πρώτα μάλιστα χρόνια ήταν τόσο η αμάθεια των κληρικών, ώστε ακόμη και οι επίσκοποι δεν ήξεραν να γράφουν σωστά τα ονόματά τους, όπως φαίνεται από την επιστολή που το 1609 έστειλε ο Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος προς το Δούκα της Σαβοΐας: σ' αυτήν οι αρ-

χειρείς υπέγραψαν ως εξής: *Ταπεινός Μωκίσης επίσκοπος Αμοχούστου. Ταπεινός Ιάκωβος επίσκοπος Λεμεσού. Ταπεινός Λεόντιος επίσκοπος Πάμφου. Ταπεινός Ιερεμίας επίσκοπος Κυρηνείας*^{*}.

Αρχιμανδρίτης Κυπριανός

Βέβαια, αργότερα, αναφέρονται ονόματα ανώτερων Κυπρίων κληρικών που διακρίνονταν για τη μόρφωσή τους, όπως ο Αρχιεπίσκοπος Ιλαρίων Κιγάλας, ο Αρχιεπίσκοπος Φιλόθεος, ο Εφραίμ ο Αθηναίος και ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός, ο μοναδικός ιστορικός^{*} α' όλο τον τουρκοκρατούμενο ελληνιασμό.

Γενικά όμως το μορφωτικό επίπεδο του κατώτερου ιδιαίτερα κλήρου παρέμεινε πολύ χαμηλό ως το τέλος της Τουρκοκρατίας παρόλο που, όπως αναφέρεται, σε αρκετά σχολεία της υπαίθρου οι δάσκαλοι ήταν οι ιερείς. Χαρακτηριστικά είναι όσα γράφει ο Άγγλος συγγραφέας Δίχοπ αμέσως μετά την αγγλική κατοχή "(...) όμως οι χωρικοί τους οποίους πρόκειται να διδάξουν και να προφυλάξουν από τα αμαρτήματα είναι πολύ πιο αμαθείς από αυτούς".

Νεόφυτος Ροδινός

Ένας από τους σημαντικότερους λόγιους κληρικούς του Ελληνιασμού κατά το 17ο αι. (1579 - 1659;) υπήρξε ο Νεόφυτος Ροδινός που έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στο εξωτερικό. Τόσο στην Κύπρο όπου παρέμεινε μόνο για λίγο όσο και στην Ελλάδα όπου η διαμονή του ήταν μακρόχρονη, αγωνίστηκε για την προώθηση της ελληνικής παιδείας. Και τούτο, γιατί θεωρούσε πως η παιδεία αποτελούσε τη βάση για το μέλλον του ελληνιασμού. Το σημαντικότερο έργο του είναι το *"Περί ηρώων, στρατηγών, φιλοσόφων, αγίων και άλλων ονομαστών ανθρώπων, οποιού εβγήκασιν από το νησί της Κύπρου"* που πρωτοεκδόθηκε στη Ρώμη το 1659. Στο έργο του φαίνεται η προσπάθειά του να καταστήσει γνωστό ότι η Κύπρος είχε ένα λαμπρό ιστορικό παρελθόν, ότι υπήρξε πατρίδα σημαντικών ανθρώπων και ότι της άξιζε καλύτερη τύχη από τη σκλαβιά. Ο Ροδινός υπήρξε πρωτοπόρος στον τομέα της γλώσσας, γιατί έγραφε στην ομιλούμενη γλώσσα της εποχής του.

Προς το τέλος της περιόδου οι Αρχιεπίσκοποι Μακάριος Α' και Σωφρόνιος ενθάρρυναν τη μόρφωση Κυπρίων κληρικών στις θεολογικές σχολές της Αθήνας, της Χάλκης, και του Σταυρού στα Ιεροσόλυμα.

Ο ρόλος της Εκ- κλησίας στη διατή- ρηση της εθνικής συνείδησης

Ιδιαίτερα σημαντικός υπήρξε ο ρόλος της Εκκλησίας στη διατήρηση της θρησκευτικής πίστης και της εθνικής συνείδησης του ελληνιασμού της Κύπρου κατά την Τουρκοκρατία. Η Εκκλησία, εξαιτίας της ηγετικής θέσης που της εξασφάλιζαν τα εθναρχικά προνόμιά της, κατόρθωσε να συσπειρώσει το λαό γύρω της και να τον οδηγήσει σε μια φανατική, σχε-

^{*} Ιστορικά γεγονότα (από το 1750 - 1791) έγραψε με συντομία και ο χρονογράφος Ιωακείμ.

δόν, προσήλωση στα θρησκευτικά και εθνικά ιδεώδη που αυτή συντηρούσε και πρόβαλλε. Κυρίως κατά το 19ο αι. μέσα από τα σχολεία που ίδρυε και συντηρούσε διοχέτευε την εθνική ιδεολογία προς τον ελληνικό πληθυσμό. Κανένας δεν αμφισβητεί ότι, αν ο κυπριακός ελληνοισμός επιβίωσε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στη δράση της Εκκλησίας. Η Εκκλησία έγινε στα τελευταία πενήντα περίπου χρόνια της Τουρκοκρατίας ο κύριος φορέας του ενωτικού κινήματος.

Το ενωτικό κίνημα ενισχύθηκε αργότερα, μετά την επιστροφή στην Κύπρο Κυπρίων που είχαν λάβει μέρος στην ελληνική Επανάσταση και νέων που είχαν φοιτήσει σε σχολές της Ελλάδας. Από αυτούς αρκετοί έγιναν οι πρώτοι πολιτικοί ηγέτες του κινήματος που σταδιακά έβρισκε μεγάλη απήχηση στο λαό. Ενδεικτικός είναι ο ενθουσιασμός του λαού που εκδηλώθηκε στη Λάρνακα το 1846, όταν εγκαταστάθηκε εκεί ο πρώτος Έλληνας υποπρόξενος.

Η πρώτη σελίδα από το βιβλίο του αρχιμανδρίτη Κυπριανού: *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου**

Αποκορύφωμα των εκδηλώσεων αυτών ήταν τα λόγια με τα οποία ο μητροπολίτης Κιτίου Κυπριανός υποδέχτηκε τον πρώτο κυβερνήτη της Κύπρου, σερ Γκάρνερ Γούλαλεϊ: *“Δεχόμαστε την αλλαγή της κυβέρνησης, επειδή εμπιστευόμαστε ότι η Μεγάλη Βρετανία θα βοηθήσει την Κύπρο, όπως έκανε και με τα νησιά του Ιονίου, να ενωθεί με τη Μητέρα Ελλάδα, που μαζί της είναι φυσικά συνδεδεμένη”*. Επίσης ο Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος στην προσφώνησή του κατά την υποδοχή του πρώτου κυβερνήτη στη Λευκωσία εξέφρασε την προσδοκία της πλειονότητας του λαού για ελευθερία και δικαιοσύνη στην Κύπρο.

Η πνευματική κατάσταση κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας - με εξαίρεση τις κάποιες εκπαιδευτικές δραστηριότητες - ήταν υποβαθμισμένη. Ενώ στις περιόδους της Φραγκοκρατίας και Βενετοκρατίας οι πνευματικές επιδράσεις προέρχονταν από τη Δυτική Ευρώπη, τώρα οι επιδράσεις προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από την Ανατολή, ιδιαίτερα από τις γειτονικές προς την Κύπρο περιοχές, όπως η Μ. Ασία, η Συρία, η Παλαιστίνη, η Αίγυπτος και, σε μικρότερο βαθμό, από την Ελλάδα. Αν εξαιρέσει κανείς κάποιους πνευματικούς ανθρώπους που κυρίως ήταν ανώτεροι κληρικοί, για τους οποίους έχει ήδη γίνει λόγος, μόνο κατά το τέλος της Τουρκοκρατίας παρουσιάστηκαν κάποιοι Κύπριο ποιητές και θεατρικοί συγγραφείς.

Λαϊκή ποίηση

Αξιόλογα δείγματα λαϊκής ποίησης αποτελούν *“Το τραγούδι της έριδας των δραγομένων Γεωργή και Μαρκουλίτ”* και *“Το τραγούδι του δραγομένου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου”*. Τα γεγονότα από το 1804 ως το 1809, οπότε θανατώθηκε ο δραγομένος, αναφέρονται με λεπτομέρειες στο *“Τραγούδι του Δραγομένου Χατζηγεωργάκη”* που συνέθεσε ένας άγνωστος λαϊκός ποιητής. Βέβαια υπήρχαν και κάποια άλλα είδη λαϊκής ποίησης (ερωτικά, εργατικά, θρησκευτικά, μοιρολόγια), επειδή όμως η διάδοσή τους γινόταν με τον προφορικό λόγο, τα περισσότερα δε διασώζονται.

Επιτόμιος της εκκλησίας του Αγ. Αντωνίου στη Λευκωσία, 1703. Είναι ένα από τα αρχαιότερα εκκλησιαστικά κεντήματα της Κύπρου

Η αρχή και το τέλος του λαϊκού ποιήματος που αναφέρεται στο Χατζηγεωργάκη Κορνέσιο (διατηρείται η ορθογραφία).

Άρχοντες αδροκήσατε οσαί ἴστε συναγμένοι
νακούσατε ἰντάπαθεν ἡ Κύπρου ἡ καμένη.
Τώρα αρχηνῶ σας την αρχή, να σας αναθβάνω,
νακούσατε πῶς έχασεν τον μέγαν δραγομάνο
Κ' ἴνος την εδιαφέντεβεν κ' ἦτον εφυλαγμένη,
ἀπό τα χέρκια των Τουρκῶν, ἦτον ανεπαμένη.
Πρέπει δια να κλαύσωμεν δάκρυα με φαρμάκι
γιατί αφρανευτήκαμεν που τον χακή Γιαργάκη.
Τριάντα χρόνους ἔκαμεν εἰς την δραγομανίαν,
ο βασιλιός του ἔδωκεν μεγάλην εξουσίαν.
Οι τούρκοι εφραβούνταν τον, ἔτζι τόχαν ἀτέπτιν,
γιατί εἶχεν χάπτι χοιμαγκούν που μέσα στο ταβλέπτιν
θέλω να ἔξηγηθῶ πολλά και μην ἔχετε βίαν,
ὅπι παθθαίννει ἄνθρωπος εν που την αμαρτίαν.
Οι τούρκοι ἀζουλεύσααν και κάμαν συμβουλίαν
και βάλαν μες τον λογασιό μεγάλην δαμονίαν.

Ποττέ μου δεν τ' αλημονῶ ἕως να αποθάνω
μέσα στην Κύπρον να γενῆ σαν κείνον Δραγομάνον.
Μα αν εἶναι θέλημαν Θεοῦ και βάλουν τον υἱόν του,
πέρκιμον πᾶσαι γρήγορα τον τόπον τον δικόν του.
Εμείναμεν σαν πρόβατα χωρίς βοσκόν στον κάμπον,
στον τόπον του αιδέντη μας εβάλααν τον Λάμπρον.
Αυτοί που του το κάμααν να ἦεν τον λιπηθούαν,
εν ἄρα τη της κρίσεως μαζίν του να κριθούαν.
Αμήν."

(Μυριανθοπούλου, Ι.Κ., (1934), Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, ο διερμηνεύς της Κύπρου σσ. 194-207)

Άσκηση:

1. Ποια απήχηση είχε στο λαό ο θάνατος του δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου και ποια η λαϊκή αποτίμηση του έργου του;
2. Το ποίημα αποτελεί σημαντικό γλωσσικό μνημείο της κυπριακής διαλέκτου των αρχών του 19ου αι. Διακρίνετε στοιχεία της που επιβιώνουν ως σήμερα;

Γενικός κατάλογος των εν Κύπρω χριστιανικών σχολείων 1860 εν μηνί Μαρτίω.

Πόλις και Χωριά	Είδη σχολείων	Αριθμός σχολείων	Είδη μαθημάτων	Αριθμός διδασκάλ.	Αριθμός μαθητών	Τα μη ενεργαί.	Διατηρούντα
ΛΕΥΚΟΣΙΑ	Ελληνικόν	1	Ελληνική γλώσσα, Τουρκική, Γαλλική, Μαθηματικά	1	45		δια συνδρομιών του Αρχιεπισκόπου, των Μητροπολιτών πάντε Μοναστηρίων, εκκλησιών Λευκωσίας και των κατοίκων αυτής
	αλληλοδιδασκείων	1	Ανάγνωσις, γραφή, και λοιπά της μεθόδου μαθημ.	2	128		εκ των γονέων των μαθητών
	παρθενογενειών	1	ομοίως και χειροτεχνητών	1	115		
ΒΑΡΣΙΣΙΑ (Αμμοχώστου)	αλληλοδιδασκείων	1	Ανάγνωσις, γραφή, και λοιπά της μεθόδου ομοίως	1	30		
Υψίου (Μεσσαρία)	-	1	-	1	12		- - - - -
Λύση -	-	1	-	1	12		- - - - -
Λομεσίον -	-	1	-	1	15		- - - - -
Ριζοκάρπασον Κυβραία	-	1	-	1	40		- - - - -
Ιδάλιον	-	1	-	1	21	†	ένεκεν απουρίας των κατοίκων εκ των γονέων των μαθητών δια συνδρομιών του Μητροπολίτου, εκκλησιών και των κατοίκων των δύο πόλεων.
Σκόλα Λάρνακος	ελληνικόν	1	Ελλ. γλώσσα, μετά μαθηματικών και Γαλλο-ιταλική	2	45		
-	αλληλοδιδασκείων	1	ανάγνωσις, γραφή, και λοιπά της μεθόδου μαθηματα	2	153		-
-	παρθενογενειών	1	ομοίως και χειροτεχνημάτων	1	56		-
Λαρναξ	αλληλοδιδασκείων	1	ανάγνωσις, γραφή, και λοιπά της μεθόδου μαθηματα	1	20		-
Βάσα (Αυθίμου)	-	1	ομοίως	1	35		δια συνδρομής του Μήτρου και των κατοίκων έπαισαν ένεκεν πενίας
Ομοδος Πάρος	αλληλο-ελληνικόν	-	-	-	-	1	1
Κρήτου-τέρρα Χρυσοχώτης	-	1	Ιστορικώδη μαθηματα ελλ. γλώσσας, ανάγνωσις, γραφή	2	42		δια συνδρομής του Μήτροπ. Πάρου και των κατοίκων
Καραβάς Μόρφου	αλληλοδιδασκείων	1	- - - -	1	40		δια συνδρομιών του Μητροπολίτου Κυπριώτης
Ευρώγου	-	1	- - - -	1	63		ένεκεν απουρίας
Μοναστηρίον Κύκου Ακανθού	ελληνικόν αλληλοδιδασκείων	1	ελλην. γλώσσα	1	20	1	
		22		29	1179	4	

(Φιλίππου, Α. (1930), Τα Ελληνικά Γράμματα κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, σσ. 175-176)

Άσκηση

Προσέξτε στον πιο πάνω πίνακα:

- Τα είδη των σχολείων, τα διδασκόμενα μαθήματα και τους πόρους για τη λειτουργία τους.
- Πού λειτουργούσαν σχολεία και ποιος ο αριθμός μαθητών - δασκάλων σ' αυτά;

Κοινωνία — Οικονομία

Η Οθωμανική αυτοκρατορία, όπως έχει ήδη αναφερθεί, πήρε εξαρχής αριθμένα μέτρα που είχαν ευνοϊκές επιπτώσεις για τον ελληνισμό της Κύπρου, όπως ήταν η αποκατάσταση της Εκκλησίας της Κύπρου, η διατήρηση της κοινοτικής αυτοδιοίκησης και η απελευθέρωση των δουλοπαροίκων από τους φεουδάρχες. Οι γεωργοί αυτοί απέκτησαν το δικαίωμα να κατέχουν γη (χωρίς την πλήρη κυριότητα πάνω σ' αυτή) και να την κληροδοτούν. Τέτοια μέτρα τότε πραγματικά ήταν "προοδευτικά" συγκρινόμενα με την κατάσταση που επικρατούσε κατά τη Βενετοκρατία και τη Φραγκοκρατία.

Δυστυχώς όμως τα μέτρα αυτά δεν απέδωσαν και η κατάσταση των χριστιανών ραγιάδων δε βελτιώθηκε, εξαιτίας της ανικανότητας και της διαφθοράς των διοικητικών οργάνων που επέβαλλαν στους κατοίκους βαριά φορολογία' αυτή σε συνδυασμό με τις συχνές επιδημίες, επιδρομές ακρίδων, ανομβρίες και θεομηνίες οδηγούσε τους ραγιάδες σε εξαθλίωση και συχνά στη μετανάστευση.

Φορολογία

Οι κυβερνήτες της Κύπρου, για να πετύχουν την εκμίσθωση του νησιού από το μεγάλο βεζύρη ή τον καπετάν πασά, έπρεπε να πλειοδοτήσουν' ήταν λοιπόν ανάγκη από την υψηλή τους θέση - και σε διάστημα δυο μόνο χρόνων - όχι μόνο να καλύψουν τα έξοδά τους, αλλά και ν' αποκομίσουν όσο το δυνατό περισσότερα κέρδη. Ο θεσμός της εκμίσθωσης που ίσχυε και στον τομέα της φορολογίας, ανάγκαζε τους εννοικιαστές και υπενοικιαστές των φόρων να διογκώνουν ο καθένας τους όλο και περισσότερο τους φόρους, με τελικό αποτέλεσμα οι φόροι που επιβάλλονταν στους κατοίκους να γίνονται δυσβάστακτοι. Ας μην ξεχνάμε, ακόμη, ότι στην Κύπρο τα πάντα φορολογούνταν: τα άτομα, η εργασία, η γη.

Οι καλλιεργητές πλήρωναν το φόρο της δεκάτης (το 1/3 ή 1/4 ή 1/10 της παραγωγής όλων των γεωργικών τους προϊόντων). Όλοι οι άρρενες ραγιάδες ήταν χωρισμένοι σε τρεις τάξεις, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση και πλήρωναν φόρο (χαράτσι), που από το 1855 αντικαταστάθηκε από το φόρο απαλλαγής από τη στρατιωτική υπηρεσία' πλήρωναν ακόμη τον κτηματικό, τον επαγγελματικό, τους μισθούς των διοικητικών υπαλλήλων κ.ά. Συγχρόνως επιβάλλονταν και έκτακτοι φόροι, όπως, για παράδειγμα, για τη συντήρηση στρατευμάτων που στέλλονταν από άλλες επαρχίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας για την καταστολή των στάσεων.

“Φαίνεται ότι στην Κύπρο δεν είναι τόσο οι ίδιοι οι νόμοι που χρειάζονται αλλαγή, παρά η εφαρμογή των νόμων. Είναι αξιοσημείωτο ότι η οθωμανική κυβέρνηση εξέδωσε αναρίθμητα φερμάνια, νόμους, διατάξεις, που μικρό περιθώριο αφήνουν για βελτίωση όσον αφορά την τελειότητά τους ή τη δικαιοσύνη τους: είναι η αδιαφορία ή η κακή εφαρμογή αυτών των νόμων που έκανε τόση ζημιά στη χώρα”.

(Hill, Sir George. (1952). *A history of Cyprus*, τόμ IV, σ.25. Μετάφραση Κ. Χατζηδημητρίου)

“Εάν κάποιος από τους Έλληνες καλλιεργήσουν τη γη ή αποκτήσουν πλούτο, οι Τούρκοι τους τα αποστερούν με τη μέθοδο της αβανιάς ή τους αφαιρούν τα έσοδα τους με τις καταπίεσεις και τους γδέρνουν ως το κόκκαλο. Τόσο μόνο μένει στα δυστυχισμένα πλάσματα από τους καρπούς της γης, όσο επαρκεί να ζουν ή να προμηθευθούν τα απολύτως αναγκαία για να σπείρουν και πάλι τους αγρούς τους”.

(Catonius, Ολλανδός περιηγητής, 1589. Μετάφραση Κ.Χ.)

Οι πιο κάτω πληροφορίες αφορούν στην κατάσταση που επικρατούσε στα μέσα του 18ου αι.

“Ο θάνατος των ανθρώπων ο πολύς, η αναχώρησης των ζώντων από τας φημηλίας των δια την απαίτησιν των δασμάτων (των φόρων) και των γεννημάτων την ολιγότητα, κατήνησαν τον μείναντα Ραγιάν εις ένα μικρόν αριθμόν, μόλις επταήμια χιλιάδων, τάχα αξίων δια το εικοσιένα και μισόν γρόσι, χωρίς μιας μισής χιλιάδος κουτζών, τυφλών, γερόντων, παιδιών, δέκα ή ένδεκα χρόνων και πτωχών. Τα δέκα χιλιάδες και εξηνταέξη χαρτιά απαιτούντο άφεικτα, η προσθήκη των Μουχασιλάδων η διδομένη εις τον Βεζύρην χρόνον προς χρόνον ηύξανε. Τα ακολουθούντα έξοδα Σαραγίου και τόπου απαραίτητα, εις τα τεσσαράκοντα έως εις τα πενήκοντα ο δυνατός τάχα εβιάζετο να πληρώσει, ο μεσαίος εις τα εικοσιπέντε ως εις τα τριάκοντα εσφύγγετο, και τα παιδιά, γέροντες, και ασθενημένοι ετυραννούντο να πληρώσουν τα δέκα τα δεκαπέντε και είκοσι. Τα γεννηματα ολιγότατα, η πράξις μικρά, τα πάντα δεινά και πανταχόθεν επιπολάζοντα. Οι Αρχιερείς διπλός και τριπλός προσκλαύσεις εις την Πόρταν. Αλλ’ όμωι δεν εισακούονται, η Πόρτα τεταραγμένη από άλλα της τέλη αναγκαιότερα πολεμιν, τα οποία αφ’ όν τότε εκάγγλαζον, δεν έκλινεν εις ακρόασιν όχι μόνο των Κυπρίων, αλλά και πολλών άλλων τόπων, όπου ομοίως επροσκλέοντα.”

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, (1902). *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, σ.473)

“Το ύψος και τα είδη των φόρων, όπως αναφέρονται σε βρετανική προξενική έκθεση του 1867 (Βρεταν. επισκόπηση της φορολογίας στις οθωμανικές επαρχίες, 1867), σημειώνονται στον πιο κάτω πίνακα.

	Γρόσια
Δεκάτη	5 500 000
Κτηματικός φόρος	3 400 000
Φόροι στρατιωτικών απαλλαγών	920 000
Δασμοί	1 150 000
Μονοπώλιο άλατος	5 150 000
Φόροι ανοσπνευματιδών	885 000
Φόροι καπνού	27 500
Φόροι μέτρων και σταθμών	265 000
Φόροι επί εξαγομένων ζώων	640 000
Φόροι αλιευτικών προϊόντων	20 000
Άδειες οικοδομής	50 000
Δικαιώματα σε κτηματικές μεταβιβάσεις	50 000
Διοικητικά δικαιώματα επί συναλλαγών	200 000
Σύνολο	18 257 500*

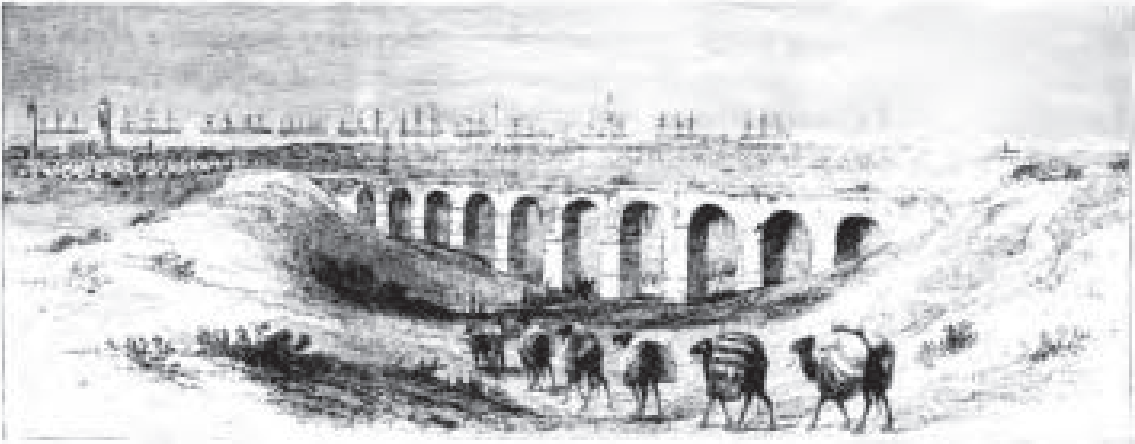
(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ', σ.440).

Η βαριά φορολογία ανάγκαζε τους ραγιάδες - κυρίως τους χωρικούς - να καταφεύγουν στους τοκογλύφους, (συνήθως εμπόρους και προξένους) για δανεισμό χρημάτων· οι τόκοι όμως ήταν τόσο ψηλοί, ώστε πολλές φορές οι φτωχοί αγρότες δεν κατάφερναν να πληρώσουν και τότε έχαναν τα κτήματά τους.

Δικαιοσύνη

Ο ταμέας της απονομής της δικαιοσύνης χώλαινε σε μεγάλο βαθμό στις επαρχίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, γιατί από τη μια η δικαιοσύνη απονεμόταν από τους καδήδες, ανάλογα με τα δώρα που έπαιρναν, και από την άλλη η μαρτυρία των χριστιανών δε λαμβανόταν υπόψη στο δικαστήριο, όταν ο αντιδίκος ήταν μουσουλμάνος.

Μεγάλη ήταν η αδιαφορία της τουρκικής κυβέρνησης στην Κύπρο για την κατασκευή κοινωφελών έργων και την ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών πηγών του νησιού. Το μόνο έργο που κατασκευάστηκε στην περίοδο της Τουρκοκρατίας ήταν το υδραγωγείο της Λάρνακας, που σφείλεται στην πρωτοβουλία του κυβερνήτη Αμπού Μπεκήρ (1750), του οποίου η διακυβέρνηση υπήρξε “το φωτεινό διάλειμμα μέσα στην τουρκική κυριαρχία”. (Κγης, C. P., (1985), *History of Cyprus*, p. 275)

Το υδραγωγείο "Καμάρες" της Λαρνακας. (Γκραβούρα του 1878)

Ο πρόξενος της Αγγλίας στην Κύπρο αναφέρει τα εξής, σε έκθεσή του το 1867:

"Τίποτε απολύτως δεν εξοδεύεται για την βελτίωση της χώρας, ούτε δρόμοι γίνονται, ούτε γεφύρια πάνω από χειμάρρους που τρέχουν τον χειμώνα. Αλλά αυτά και άλλα μιας φρικτής κακοδιοικήσεως αφορούν Έλληνες και Τούρκους. Η πρόνοια του Hatî Hümayun ότι αριαμένα ποιά έπρεπε να αφιερώνονται για δημόσια έργα, δεν επραγματοποιήθη".

(Κάνθου, Θ. Η καθημερινή ζωή των Κυπρίων κατά τον 18ο και 19ο αι., Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου 1, (1985), σ. 190).

Όπως είναι γνωστό, η Βενετοκρατία είχε προκαλέσει την εξεθλίωση του κυπριακού ελληνικού πληθυσμού. Η εξεθλίωση έφθασε στο έσχατο σημείο με την τουρκική κατάκτηση και την ανομβρία: αυτά συνέτειναν στην μετανάστευση αξιόλογου τμήματος του κυπριακού πληθυσμού κυρίως στη Βενετία και σε ελληνικά νησιά. Η μετανάστευση και η εφαρμογή του θεσμού του παιδομαζώματος είχαν ως συνέπεια τη μείωση του πληθυσμού του νησιού.

"Σχετικά με το παιδομαζώμα έχουμε την αναφορά του Στέφανου Λουζινάν, ο οποίος, αναφερόμενος στα βάσανα των συγγενών του στην Κύπρο στα 1580, που κρύβονταν στο χωριό Συλίκου (συνεπώς αμιγές χριστιανικό τότε) γράφει ότι "στερούνται των μέσων να χορτάσουν την πείνα τους μ' ένα κομμάτι κριθαρένιο ψωμί, και διατρέχουν τον κίνδυνο να ιδούν το γιο τους γενίτσαρο ή Τούρκο".

(...) Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Γεώργιος, κάνοντας έκκληση στον Ισπανό Βασιλιά Φίλιππο Β' για την απελευθέρωση του νησιού, αναφέρει μεταξύ άλλων τα εξής:

Έσπριμωθήσαν προσφάτως επανειλημμένα κρούσματα αυθαρεσίας των οργάνων του κατακτητού: με απληστίαν επιχειρείται αφαίρεση των περιουσιών των κατοίκων: Παραβιάζονται αι οικίαι των Χριστιανών και διαπράττονται κάθε είδους ατιμιαί εις βάρος συζύγων και θυγατέρων: δυο φορές μέχρι τώρα εληστεύθησαν ναοί και μοναστηριακά καθιδρύματα: επεβλήθησαν πολλοί και βαρείς φόροι, των οποίων η είσπραξις επιδιώκεται δια συστηματικών διώξεων, απειλών και βασανιστηρίων, πράγμα που οδηγεί πολλούς εις εξισλαμισμόν, αποσπώνται τέλος από τας κυπριακάς οικογενείας τα άρρενα τέκνα (για να πλαισιώνουν τα γεννητορικά τμήματα). Η εφαρμογή αυτού του σκληρού μέτρου εις την Κύπρον αποτελεί διά τους κατοίκους το χειρότερον από τα δεινοπαθήματα (της τουρκικής κατοχής)».

(Σαμάρα, Π. (1987), *Η ελληνική καταγωγή των Τουρκοκυπρίων*, σ. 18)

Ο σουλτάνος πήρε ορισμένα μέτρα, για να θεραπεύσει τη δημογραφική αφαίμαξη των Κυπρίων και να επαναδραστηριοποιήσει την ανύπαρκτη σχεδόν οικονομία του νησιού. Από τα πρώτα δηλαδή χρόνια της τουρκικής κατάκτησης, εξέδωσε φερμάνια, με τα οποία διέτασσε τη μετανάστευση στην Κύπρο ενός ποσοστού (1/10) του πληθυσμού καθεμιάς από τις επαρχίες της Ανατολίας, ανεξάρτητα από φυλή ή θρησκείμα· υποσχόταν μάλιστα την εξαίρεση του πληθυσμού αυτού από τη φορολογία για δύο χρόνια.

Η απροθυμία μουσουλμάνων και χριστιανών της Ανατολίας για μετακίνηση στην Κύπρο οδήγησε την Πύλη στην απόφαση να εκτοπίζει στο νησί τιμωρητικά ορισμένους κατοίκους της περιοχής. Ως το 1581 που σταμάτησαν τα φερμάνια του εποικισμού, είχαν εγκατασταθεί στο νησί, κυρίως χριστιανοί χωρικοί και τεχνίτες, που ενσωματώθηκαν στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό· οι έποικοι αυτοί βρίσκονταν στην ίδια περίπου μοίρα με τον κυπριακό λαό.

Τον πυρήνα λοιπόν της μουσουλμανικής κοινότητας στο νησί αποτέλεσε ένα μέρος των εποίκων από τη Μ. Ασία, όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω, καθώς και τα στρατεύματα, 3 000 - 4 000 άνδρες που εγκαταστάθηκαν στο νησί με την τουρκική κατάκτηση. Επίλεκτο σώμα στρατού ήταν οι σπαχήδες - Τούρκοι ιππείς - στο οποίο ενσωματώθηκαν και χριστιανοί, κυρίως Λατίνοι, που είχαν παραδοθεί ή συλληφθεί αιχμάλωτοι κατά την τουρκική κατάκτηση· αυτοί εξισλαμίστηκαν, για να σώσουν τη ζωή τους και να διατηρήσουν τη κοινωνικοοικονομική τους υπόσταση. Έτσι οι χριστιανοί σπαχήδες και άλλοι εξελληνισμένοι Φράγκοι και Βενετοί περιλήφθηκαν στην ηγετική τάξη του νησιού. Κατόρθωσαν να πάρουν μέρος στη διοίκηση και μ' αυτό τον τρόπο συνέχισαν ν' ασκούν έλεγχο πάνω στο λαό.

Εξισλαμισμοί

Εξισλαμισμοί Χριστιανών συνέβησαν σε διάφορες περιόδους της Τουρκοκρατίας, εξαιτίας της κακοδιοίκησης, της βαριάς φορολογίας, των φυ

αϊκών θεομηνιών, των αποτυχημένων εξεγέρσεων κ.ά. Μεγάλο κύμα εξισλαμισμού προκάλεσε στα 1660 η δράση του δραγομάνου Μαρκουλίη. Το ίδιο συνέβη και μετά τις σφαγές του 1821.

Τις περισσότερες φορές ο εξισλαμισμός ήταν επιφανειακός και οι εξωμότες περίμεναν τις κατάλληλες συνθήκες, για να επανέλθουν στην πίστη των πατέρων τους. Έτσι, απόγονοι πολλών Κυπρίων χριστιανών που είχαν εξισλαμιστεί μετά τις σφαγές του 1821 κατόρθωσαν να επανέλθουν στους κόλπους του Χριστιανισμού, μερικοί όμως χωρικοί, οι Λινοβάμβακοι, δεν επανήλθαν. Γι' αυτό απεξενώθηκαν από την ελληνική κοινότητα της Κύπρου.

Το εσωτερικό της εκκλησίας του μοναστηριού του Αγ. Λαζάρου στη Λάρνακα (Γκραβούρα του 1879)

“Ο περιηγητής *Dadlin* αναφέρει στα 1596 (25 χρόνια δηλαδή μετά την κατάκτηση) τα εξής:

“Οι Τούρκοι όλης της Κύπρου ανέρχονται σε 12.000 -13.000, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς είναι εξισλαμομένοι χριστιανοί, που προσήλθαν στο Ισλάμ δια να απολαύσουν μεγαλύτερη ησυχία (...) μόλις οι αποστάτες αυτοί δουν χριστιανικό στρατό θ' απορρίψουν το τουρμπάνι και θα ξαναφορέσουν το καπέλλο και θα στρέψουν τα όπλα τους κατά του Τούρκου.”

Στα 1670 ένας άλλος περιηγητής, ο *Huytrei*, γράφει τα πιο κάτω:

“Πάρα πολλοί Κύπριοι, μη μπορώντας να ανεχθούν αυτή τη σκληρή τυραννία, επιθυμοῦν να γίνουν Τούρκοι, αλλά πολλοί απορρίπτονται, επειδή (όπως λένε οι αφέντες τους) με την αποδοχή τους στην μουσουλμανική πίστη, ο εκ Κύπρου φόρος υποτέλειας θα μειωνόταν πάρα πολύ”.

Αναφέρεται εδώ ο Hütfrei στον κεφαλικό φόρο (ή χαράτσι), που πλήρωναν οι χριστιανοί υπόδουλοι, οι γνωστοί σαν "ραγιάδες", που σημαίνει στα τουρκικά "αντικείμενα ή πρόβατα για άρμεγμα". (...)

Γαρόμοιους μαζικούς εξισλαμισμούς με αιτία τις κακές καιρικές συνθήκες (σεισμούς, ανομβρίες κτλ.) σε συνδυασμό με τη βαριά φορολογία, περιγράφει ο Ρώσος περιηγητής Μπόρσκι στα 1732.

"Όδεις δύναται να αποφύγει τον φόρον τούτον (εννοεί το χαράτσι) εάν δεν απαρνηθεί την πίστην του και δεν συγκατατεθεί να προσηλυπασθεί εις τον Μωαμεθανισμόν. Δάκρυα έχω χύσει, εγώ ο οποίος γράφω εδώ, όταν ενθυμούμαι πόσους πτωχούς ανθρώπους συνάντησα, οι οποίοι δεν ημπορούσαν να υποφέρουν τους φόρους και τας τουρκικάς πιέσεις και απηνήθησαν την πίστην των εις τον Χριστόν".

(Σαμόρα, Π., (1987) Η Ελληνική καταγωγή των Τουρκοκυπρίων, σσ. 17-18)

"Τον Ιούλιον του 1766 ο G. Niebühni παρατηρεί, ευρισκόμενος εις Λάρνακα:

"Καθώς στο τέλος έγινε αντιληπτό, πόσο λίγοι Χριστιανοί πλήρωναν ολόκληρο το ποσό του χαρατσιού και πόσο λίγα ήταν σε θέση να προσφέρουν στο χαράτσι οι Χριστιανοί, απαιτούσαν (οι Τούρκοι) τον φόρο αυτό και από τους Μωαμεθανούς. Μεταξύ αυτών βρίσκονταν πολλοί, που ενώ ντύνονταν όπως οι Κύπριοι, όταν βρίσκονταν ενώπιον Τούρκων εφραβούντο τόσο πολύ όσον και οι Έλληνες, και από την Τουρκική και Αραβική γλώσσα δεν καταλάβαιναν περισσότερο απ' όσο οι Γερμανοί χωρικοί από τη Λατινική· αλλά αλλαώπικα από τους γεννημένους Μουσουλμάνους, ήταν άνθρωποι πεισματώδους αποφασιστικότητας και δεν ήθελαν να ανεχθούν να τους συμπεριφέρονται ως προς τους Χριστιανούς. Αυτοί αντιστέκονταν στις καταπιέσεις των Τυράννων των με όλα τα μέσα. Διέθεταν οπαδούς μεταξύ των συμπατριωτών των, και άρχιζαν όχι σπάνια αναταραχές μέσα στο νησί".

(Κύρη, Κ. Π., Περί του εξισλαμισμού μέρους των εν Κύπρω ηγετικών τάξεων κατά το 1570-71 κ.ε. και περί της εθνικής προελεύσεως της μουσουλμανικής κοινότητας της νήσου, Περιοδικό ΜΟΡΦΩΣΙΣ, τόμ. ΚΔ' - ΚΕ', 1968 - 69)

Μερικοί κρυπτοχριστιανοί, μετά την παραχώρηση δικαιωμάτων στους Χριστιανούς από την Πύλη (1856) με το χάττι χουμαγιούν, επιδίωξαν να επιστρέψουν στην πίστη των προγόνων τους, αλλά εμποδίστηκαν από τους Τούρκους. Υπάρχουν βέβαια και όχι συχνές περιπτώσεις Ελλήνων Κυπρίων που ασπάστηκαν το Ισλάμ χωρίς να είναι Λινοβάμβακοι.

Στους αναλυτικούς πίνακες των καταστάσεων της Αρχιεπισκοπής στα

1825 αναγράφονται 28 περιπτώσεις φορολογικής απαλλαγής χριστιανών ραγιάδων από το χαράτσι, γιατί "ετούρκεσαν". Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι οι περιπτώσεις αυτές αφορούν οικογενειάρχες, υπολογίζεται ότι εξισλαμίστηκαν 140 περίπου πρόσωπα σ' ένα χρόνο. Ταυτόχρονα, αυξήθηκε και το μεταναστευτικό ρεύμα.

Με την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους πολλοί Κύπριοι έκαναν αίτηση για απόκτηση ελληνικού διαβατηρίου, ώστε να εξασφαλίσουν την προστασία των προξένων που ήταν εγκαταστημένοι στο νησί.

Τους περισσότερους Λινοβάμβακους, που ως τις αρχές της Αγγλοκρατίας έκλιναν άλλοι προς το Ισλάμ και άλλοι προς την Ορθοδοξία, κέρδισε το Ισλάμ εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν υπήρξε ενθάρρυνση από της πλευράς της Εκκλησίας, η οποία τότε αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα.

Ανάκαμψη του ελληνισμού της Κύπρου

Από τις αρχές του 18ου αι. αρχίζει μια πορεία κοινωνικής και οικονομικής ανάκαμψης του κυπριακού όπως και του λοιπού ελληνισμού και βαδίζει παράλληλα με την παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που είχε, ως γνωστό, προ πολλού αρχίσει.

Η εμπορική δραστηριότητα των Ευρωπαίων στις παράλιες πόλεις της Κύπρου και η εγκατάσταση προξενείων σ' αυτές σηματοδοτούν την απαρχή κάποιας διαφοροποίησης στην κοινωνική δομή του νησιού, που από αγροτική και ημιφεουδαρχική θα μετατραπεί αργότερα σε περιορισμένη αστική στις παράλιες πόλεις.

Η ανασυγκρότηση του κυπριακού ελληνισμού, που είχε αρχίσει από το 18ο αι., συνεχίστηκε κι ενισχύθηκε μέσα στο 19ο αι., παρά τα τραγικά γεγονότα του 1821 που μεσολάβησαν. Ιδιαίτερα τα τελευταία πενήντα χρόνια, οι μεταρρυθμίσεις της Πύλης δημιούργησαν συνθήκες ευνοϊκές για την περαιτέρω ανάκαμψη του κυπριακού ελληνισμού. Πολλοί Έλληνες Κύπριοι ανέπτυξαν εμπορική δραστηριότητα και ήλθαν σ' επαφή με τον Ελληνισμό της Μ. Ασίας και των παροικιών, - Σμύρνης, Κων/πολης, Τεργέστης, Αιγύπτου - με αποτέλεσμα να ενισχυθεί η κοινωνική διαφοροποίηση στο νησί και να εμφανιστούν οι πρώτοι αστοί που εκφράζουν και τα πρώτα εθνικά αιτήματα. Την κοινωνική διαφοροποίηση ενίσχυσε επίσης η επικοινωνία του κυπριακού ελληνισμού με τον ελληνισμό του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Το τελευταίο προστάτευε τους Κυπρίους παραχωρώντας σε όσους επιθυμούσαν την ελληνική υπηκοότητα.

Η ανάκαμψη του κυπριακού ελληνισμού είναι φανερή στη δημογραφική πρόοδό του που παρουσιάζεται στην πρώτη αγγλική απογραφή του 1881.

“Σύμφωνα με τα δεδομένα της αγγλικής απογραφής του 1881, η Κύπρος είχε συνολικό πληθυσμό 185.630 κατοίκους, από τους οποίους 137.631 ή 73% ήταν Έλληνες ορθόδοξοι, 45.458 ή 24,4% μουσουλμάνοι και 2.541 ή 1,7% μέλη άλλων θρησκευτικών ομάδων (Λατίνοι, Μαρωνίτες, Αρμένιοι). Ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό στοιχείο παρουσιάζει η γλωσσική κατανομή του πληθυσμού: ο αριθμός των ελληνοφώνων ήταν ελαφρά μεγαλύτερος από τον αριθμό των ορθόδοξων, ενώ οι τουρκόφωνοι ήταν ελαφρά λιγότεροι από το συνολικό αριθμό των μουσουλμάνων. Η διαφορά αυτή μπορεί να εξηγηθεί ιστορικά από τους εξισλαμισμούς που σημειώθηκαν και σ’ αυτή την τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας, που τεκμηριώνονται πειστικά από πολλές πηγές.

Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ήταν αγροτικό. Υπήρχαν τρεις μόνο πόλεις που πληρούσαν τα χαρακτηριστικά του αστικού κέντρου. Η πρωτεύουσα Λευκωσία με 11.536 κατοίκους, η Λάρνακα με 7.833 και η Λεμεσός δημιούργημα των άμεσα προηγούμενων δεκαετιών, με 6.131 κατοίκους”.

(Κιτρομηλίδη, Π., *Ο υπόδαυλος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881, Κύπρος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ΄, σ.438*)

Παραλιακό καφενείο στη Λάρνακα (Γκραβούρα του 1878)

Το 19ο αι., απ' όλες τις πόλεις της Κύπρου, εκείνη που είχε αναπτυχθεί περισσότερο ήταν η Λάρνακα, "η Πύλη του ευρωπαϊκού πολιτισμού στην Κύπρο", όπως είχε ονομαστεί. Το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων ήταν ψηλότερο και η πνευματική κίνηση ανώτερη από της Λευκωσίας. Στα 1841 η πόλη είχε 1000 κατοίκους περισσότερους από τη Λευκωσία· από τις 13000 κατοίκους της οι 9500 ήταν Έλληνες.

"Αν η Αμμόχωστος παρουσιάζει μια μελαγχολική εικόνα από τα έξω, το θέαμα από μέσα είναι ακόμα πιο καταθλιπτικό. Μέσα από τη σκηνή και τα ερείπια σπιτιών και παλατιών όπου κάποτε ζούσε ένας πληθυσμός 300.000, τώρα βλέπει ένας καλύβες άθλιες από λάσπη, τα σπίτια 300 ανθρώπων. Μόνο τρεις εκκλησίες παραμένουν όρθιες εκεί που κάποτε υπήρχαν 200. Στους δρόμους βλέπει ένας μερικά πλάσματα που μοιάζουν με πτώματα, να κινούνται σαν φαντάσματα.

*Lady Brassey - Sunshine and Storm in the East, London 1874, σ.45"
(Αμμόχωστος 36 αιώνες πολιτισμού 1600 π.Χ. - 1974 μ.Χ., 1988, σ.34)*

Στα χωριά η γυναίκα αποτελούσε περιουσία του άντρα. Όμως έβγαινε από το σπίτι κι εργαζόταν στα χωράφια. Αντίθετα στις πόλεις οι γυναίκες έμεναν κλεισμένες στα σπίτια τους, γιατί οι άντρες ήθελαν να τις προστατεύουν από τους Τούρκους και από άλλους κινδύνους. Οι γυναίκες δεν πλήρωναν φόρους, γι' αυτό και δεν αναφέρονται καθόλου στα φορολογικά κατάστιχα.

*Κυπρία νέα
(Φωτογρ. του 1878,
Thompson, J. Cyprus)*

“Η περιγραφή που κάνει για την αγρότισσα ο Ιωάννης Γ. Περισπάνης θα μπορούσε, κατά τη γνώμη μου, να αποτελέσει και την εικόνα της γυναίκας του 18ου και 19ου αιώνα που εξετάζουμε:

“Πρώτιστον καθήκον της γυναίκας στον εαυτό και την οικογένειά της είναι να διαφυλάξει τον εαυτό της από κάθε επικριτικό υπαινιγμό για τη γυναικεία σεμνότητά της. Στο ντύσιμο, στην εμφάνιση, στη συμπεριφορά, στην ομιλία, κάθε γυναίκα πρέπει να είναι παρθενική σαν μια κόρη και σοβαρή σαν μια σύζυγος, μπροστά σε άνδρες.”

(Ράγκου, Ε., Η γυναίκα της Κύπρου το 18ο και 19ο αι., Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου 1, (1985), σ.111)

Ο Ολλανδός περιηγητής Van Bruyn (1683) αναφέρει:

“Οι Έλληνες του νησιού είναι εκ φύσεως αγαθοί και ευγενείς. (...) Το κάλυμμα της κεφαλής των γυναικών είναι απλά ένα μαντήλι, καφέ ή γκρι με ραβδώσεις μαύρες, χρυσές ή ασπρές και κάποτε είναι κεντημένο. Τα ενδύματά τους ήταν από μετάξι που το χρησιμοποίησαν με ποικίλους τρόπους. Το πουκάμισό τους έχει ένα είδος φράντζας γύρω από το λαιμό και στα μανίκια, αλλά αυτό είναι το ίδιο το ύφασμα δουλεμένο σ' ένα είδος δαντέλας. Οι χωρικοί έχουν γενικά πολύ κοντά μαλιά και πολύ μακριά γένια (...)

(Cobham, G., Excerpta Cypria, σ. 243, μετάφραση Κ.Χ.)

Άσκηση:

- α. Κάμετε διάκριση ανάμεσα στις πιο κάτω πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές.
- β. Διατυπώσατε τις παρατηρήσεις σας σχετικά με τις πληροφορίες που δίνονται στις πηγές και σχολιάσατε τις.

Πηγές που αναφέρονται στον αριθμό των Τούρκων στρατιωτών που παρέμειναν στο νησί, μετά την οθωμανική κατάκτηση:

1. Ο Α. Calerio, αυτόπτης μάρτυρας στην πολιορκία και άλωση της Λευκωσίας, (1570) αιχμαλωτίστηκε από τους Τούρκους και φυλακίστηκε. Στη φυλακή συνέλεξε πληροφορίες από φυλακισμένους που είχαν ζήσει την πολιορκία και την άλωση της Αμμοχώστου και τις κατέγραψε. Περιέγραψε ακόμη και τα γεγονότα που ο ίδιος είχε ζήσει κατά την πολιορκία της Λευκωσίας. Το διηγηματικό αυτό έργο του περιέλαβε στο δικό του (Chirographia) ο συγγραφέας Στέφανος Λουζινιανός, αργότερα.

Στην αγγλική μετάφραση αναφέρονται τα εξής:

“Ακούσαμε ότι δύο χιλιάδες άλογα (ιππείς), κακόμοιρα και όχι σε καλή κατάσταση, αφέθηκαν στην Κύπρο και είκοσι χιλιάδες στρατιώτες, όχι μόνο ως φρουροί αλλά και ως έποικοι, διότι το νησί είχε εγκαταλειφθεί”.

(όπ.π., σ. 158, μετάφραση Α. Π.)

2. Ο Α. Χαίεριο γράφει επίσης ότι, όταν στα 1572 Ξένα πλοία προσήγγισαν τις ακτές της Αμμοχώστου, μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, οι Τούρκοι καταθρομβήθηκαν και ζήτησαν ενισχύσεις από την Κων/πόλη, γιατί 'σ' ολοκλήρη την Κύπρο, τη φρουρά αποτελούσαν μόνο δύο χιλιάδες στρατιώτες και οκτακόσια άλογα (ίππεις), έτσι ώστε αλταχώς στάληκαν 500 Γενίτσαροι δια Ήρας (...).
(όπ.π., σ.162)

3. Στη γαλλική έκδοση του έργου του Στέφανου Λουζινιάν *«Description de toute l'isle de Chypre»* που εκδόθηκε στα 1580 διαβάζουμε: "Σκέπτονταν ακόμη οι Τούρκοι ν' αφήσουν στην Κύπρο δύο χιλιάδες άλογα (ίππεις) που είχαν συλληφθεί και ήταν σε κακή κατάσταση και επίσης άφησαν και δύο χιλιάδες στρατιώτες για να μένουν εκεί ως κάτοικοι".

(Κυπρίσ, C., (1985), *History of Cyprus*, σ.262, μετάφραση Α.Π.)

4. Ο αρχιμανδριτής Κυπριανός γράφει στην Ιστορία του που εκδόθηκε στα 1788:

"Ο Μουσταφασαάς προσταγή του Άνακτος απέλυσε τα πολυάριθμα εκείνα τάγματα δια τους τόπους των, μείναντες όσοι ηξιώθησαν απηρεαίων δια την ανδρείαν των, και άλλοι όσοι ηθέλησαν να μένουν κάτοικοι ως εικοσι χιλιάδες, σγκαλά και να λέγει, πως διατί ήταν έρημος η Νήσος, ο Πασάς εδωρίσε να μένουσιν αι άνωθεν προς κατοικισμόν αυτής παρά δια φύλαξιν".

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, (1902), *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, σ.448)

5. Ο ίδιος γράφει επίσης ότι για τη φύλαξη της Κύπρου ο Λαλά Μουσταφά πασάς "εδωρίσεν καθ' όλην την Νήσον χιλίους Γιαννιτζάρους και ... εδωρίσε και σπαίδες τον αριθμό δύο χιλιάδες και εξεκοσίους εξήντα εξή".

(όπ. π., σ.448)

6. "... κάπου 20.000 Τούρκοι αφέθηκαν στο νησί ή μεταφέρθηκαν εκεί, για να χρησμεύσουν όχι απλώς ως στρατιωτική φρουρά αλλά και ως έποικα".

(Hill, Sir George, (1952), *A history of Cyprus*, τολ.ΙV, σ.20)

7. "Ο Τούρκος καθηγητής του Πανεπιστημίου της Κων/πόλεως *Seniz Orhanlı* αναφέρει ότι στα 1572 υπήρχαν στην Κύπρο 2 779 στρατιώτες ως φρουρά και 1000 Γενίτσαροι· έτσι ο ολικός αριθμός των στρατευμάτων στο νησί ανερχόταν σε 3779."

(Χατζηγιάννου, Κ., (1976), *Η καταγωγή των Τουρκοκυπρίων και το Κυπριακό*, σ.18)

Πηγές που αναφέρονται στην εθνική καταγωγή των εποίκων που στάληκαν στην Κύπρο από την Ανατολία, αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση:

1. *“Ο Τουρκοκύπριος Vergi Bedeni γράφει:*

Αυτοί οι στρατιώτες, για να αποφευχθεί η μίξη με τους ντόπιους, έφεραν τις οικογένειές τους από την Τουρκία ή πήραν γυναίκες από την Τραπεζούντα, Σαμψούντα, Σινώπη και Κερασούντα.

Όμως η ιστορία βιά για την ελληνικότητα των περιοχών αυτών, όπου και σήμερα ακόμα συναντά ο περιηγητής χιλιάδες κρυπτοχριστιανών ελληνικής καταγωγής. Μα αν οι στρατιώτες πήραν για συζύγους ελληνίδες, για να μη νοθευτεί η φυλή τους, τούτο δεν σημαίνει τίποτα άλλο παρά ότι και οι ίδιοι κατάγονταν από εκεί. Ήσαν δηλαδή γενίτσαροι των περιοχών εκείνων ή ακόμα και απόγονοι εκτουρκισμένων Ελλήνων του Πόντου.”

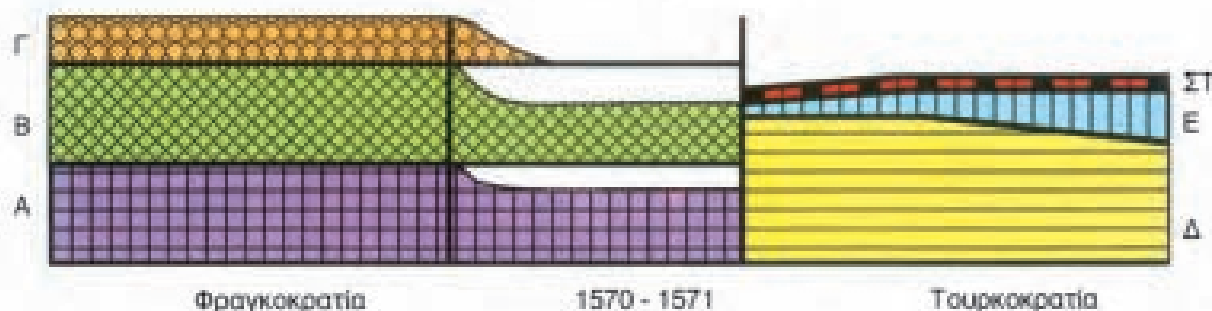
(Σαμάρα, Π., (1987), Η ελληνική καταγωγή των Τουρκοκυπρίων, σ.16)

2. *“Σχετικά μ’ ένα γράμμα προς την Μεγάλη Αυλή από τον αρχηγό των αρχιτεκτόνων της Αυτοκρατορίας μου, με το οποίο με παρακαλεί όπως οι χριστιανοί συγγενείς του, Σαρίογλου Δυΐησι, από το χωριό Κιρί Βυρύνκίζ, Νισάνογλου Ελισάβετ από το χωριό Ύργιρ, και οι κάτοικοι της γενέτειράς του Αϊθίπας εξαιρεθούν από την μεταφορά των Ελλήνων ραγιάδων της Καισαρείας στην Κύπρο, που διετάχθη από το προηγούμενό μου φερμάνι, διατάσσω όπως, αμέσως με την παραλαβή του παρόντος, οι πιο πάνω χριστιανοί συγγενείς του προαναφερθέντος εξαιρεθούν, ακόμα κι αν έχουν περιληφθεί στον κατάλογο των απίστων που θα σταλούν στην Κύπρο. (...)*

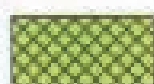
Ο αρχηγός των αρχιτεκτόνων της Αυτοκρατορίας, για τον οποίο μιλά το φερμάνι, είναι ο ελληνικής καταγωγής περίφημος αρχιτέκτονας Σινάν, που έκτισε στην Κωνσταντινούπολη το Γαλάζιο Τζαμί με 6 μιναρέδες, ένα αρχιτεκτονικό θαύμα, και που εξισλαμίστηκε με το παιδομάζωμα και δεν έχασε τους συγγενείς και τους συμπατριώτες του Έλληνες, και, ισχυρός καθώς ήταν, πέτυχε την απαλλαγή τους από τις ταλαιπωρίες του ξεριζωμού τους. Μα το διάταγμα μιλά καθαρά πως οι οικογένειες που διελάμβανε το προηγούμενο σουλτανικό διάταγμα για εγκατάστασή τους στην Κύπρο ήταν “Έλληνες ραγιάδες της Καισαρείας”. Επομένως αυτά τα φερμάνια δεν περιόριζαν τον εποίκισμό της Κύπρου μόνο μεταξύ των Μουσουλμάνων.”

(Κατζηγιάννου, Κ., (1976), Η καταγωγή των Τουρκοκυπρίων και το κυπριακό, σ.21)

Η εθνική και κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού της Κύπρου πριν, κατά και μετά την οθωμανική κατάκτηση (1570-71)*

Α. Πάροικοι: Έλληνες Κύπριοι στη μεγάλη πλειοψηφία τους.

Β. Φραγκομάτοι (κυρίως Έλληνες Κύπριοι), περπουριάριοι, Λευκοί Βενετοί κ.ά.

Γ. Βενετοί και Φράγκοι ευγενείς, συμπεριλαμβανομένου του λατινικού Κλήρου και άλλων ανώτερων αστών.

Δ. Κοινωνική ισοπέδωση του πληθυσμού.

Οι προηγούμενες τάξεις Α και Β που μειώθηκαν αισθητά και τα κατάλοιπα της Γ τάξης που καταστράφηκε ξέπεσαν στην κατάσταση των ραγιάδων.

Ε. Άνοδος της μουσουλμανικής κοινότητας: τον αρχικό πυρήνα της αποτέλεσαν μετανάστες και στρατιωτικοί, στους οποίους είχε παραχωρηθεί γη· η μεταγενέστερη αύξηση της οφείλεται σε θρησκευτική αφομοίωση των χριστιανικών πληθυσμών.

ΣΤ. Η οθωμανική άρχουσα τάξη που είχε στρατιωτική και πολιτική προέλευση και δεν είχε σταθερότητα. Εγκαθίδρυση φεουδαρχικής οργάνωσης πάνω σε οθωμανικές γραμμές.

(Paradopoulos, Th., Social and historical data on population (1570 - 1881) Cyprus Research Centre, Λευκωσία 1965, σ. 36. Μετάφραση Α.Π.)

Άσκηση:

Μελετήστε το σχεδιάγραμμα και κάνετε τις παρατηρήσεις σας σχετικά με την κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού της Κύπρου κατά τις περιόδους στις οποίες αναφέρεται.

*Το σχεδιάγραμμα έχει ως στόχο να παρουσιάσει εποπτικά τις φάσεις της κοινωνικής διαφοροποίησης στην Κύπρο πριν, κατά και μετά την τουρκική κατάκτηση. Πρέπει επομένως να θεωρηθεί κατά προσέγγιση και όχι απόλυτο.

Κύπριοι χωρικοί με τα γιορτινά ρούχα τους κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. (Γκραβούρα του 1880)

Με την τουρκική κατάκτηση οι Κύπριοι δουλοπάροικοι έγιναν ελεύθεροι χωρικοί και απέκτησαν το δικαίωμα να κατέχουν γη και να την κληροδοτούν στα αρσενικά τους παιδιά, υπό τον όρο να πληρώνουν ένα μέρος της ετήσιας παραγωγής τους σε είδος όπως και άλλους φόρους. Ήταν επίσης υποχρεωμένοι να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους δωρεάν μια φορά την εβδομάδα στους αγρούς των αγάδων ή στους ζαχαρόμυλους της κυβέρνησης και αλλού. Ενώ λοιπόν θα περίμενε κανείς πως η θέση των χωρικών θα βελτιωνόταν, στην πραγματικότητα συνέβηκε το αντίθετο. Αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση οι τιμές των τροφίμων αυξήθηκαν κατακόρυφα κι έπεσε μεγάλη φτώχεια, κυρίως στον αγροτικό πληθυσμό. Αυτό οφειλόταν στο ότι η γη είχε μείνει ακαλλιεργητή, εξαιτίας του πολέμου και των λεηλασιών. Την οικονομική εξαθλίωση επιδείνωσε η βαριά φορολογία που επέβαλαν οι Τούρκοι. Η σκληρότητα των φοροσυλλεκτών, η διαφθορά της διοικητικής μηχανής, η ανομβρία, η ακρίδα, οι αρρώστιες και οι θεομηνίες δεν άφηναν τους χωρικούς και γενικά τους ραγιάδες ν' αναπνεύσουν. Γι' αυτό πολλοί Κύπριοι μετανάστευαν, για να επιβιώσουν.

Η Υψηλή Πύλη, για να περιορίσει το μεταναστευτικό ρεύμα και παράλληλα για ν' αναζωογονήσει την ισχνή οικονομία του νησιού, πήρε διάφορα μέτρα. Στο πλαίσιο των μέτρων αυτών εντάσσεται και η πολιτική του μεγάλου βεζύρη Μεχμέτ Πασά Σακόλοβιτς· αυτός σύστησε στον Μπεηλέρμπεη ν' απαγορευτεί σε Τούρκους κατόχους γης να ζητούν μεγαλύτερη τιμή από την πραγματική της αξία, ώστε να μπορέσουν οι Κύπριοι ν' αγοράσουν γη. Δυστυχώς μετά το θάνατό του, συνεχίστηκε η εκμετάλλευση των Κυπρίων από τους Τούρκους αξιωματούχους.

‘Ο περιηγητής Φερμανέλ το 1630 περιέγραφε την τουρκική τυραννία ως εξής:

Παρά το γεγονός ότι μπορούσαν να έχουν φτωμί για ολόκληρο το έτος οι Χριστιανοί κάτοικοι του νησιού είναι λίγοι, γιατί σ’ ολόκληρη την Οθωμανική αυτοκρατορία δεν υπάρχουν άλλοι χριστιανοί που να υφίστανται τόση κακομεταχείριση. Ο πληθυσμός καταπιεζόμενος εγκαταλείπει την καλλιέργεια της γης και την κεντρική πεδιάδα και επιστρέφει στους βάλτοτοπους και στις ελώδεις περιοχές. Οι πυρετοί και οι συνεχείς επιδημίες πανώλους τόσο πολύ βασανίζουν τον πληθυσμό που οι Ευρωπαίοι δεν μπορούν ν’ αντέξουν’.

(Αριστείδου, Απ. Χ., Οικονομία, Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 11ος, σ.310, εκδόσεις ‘Φιλόκυρος’).

Ασχολίες των κατοίκων

Η κυπριακή οικονομία κατά την Τουρκοκρατία στηρίχτηκε στον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής. Σπονδυλική της στήλη ήταν η γεωργία, στην οποία χρησιμοποιούνταν πρωτόγονα συστήματα. Οι Κύπριοι κάτοικοι της υπαίθρου ασχολούνταν επίσης και με την κτηνοτροφία. Τα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα της Κύπρου ήταν γνωστά από την αρχαιότητα για την εξαιρετική τους ποιότητα. Φημισμένα ήταν επίσης και τα δημιουργήματα των Κυπρίων στο δευτερογενή τομέα παραγωγής, τη βιοτεχνία.

Από τις αρχές του 17ου αι. εγκαταλείφθηκε η παραγωγή ζάχαρης και μετώθηκε εκείνη του αλατιού, ενώ του βαμβακιού διατηρήθηκε σε ψηλά επίπεδα. Κύρια προϊόντα του νησιού εξακολούθησαν να είναι το κρασί, κυρίως η κουμανδαρία, τα χαρούπια, τα σιτηρά, το μετάξι, τα μαλλιά και τα δέρματα· απ’ αυτά ένα μέρος εξαγόταν από το νησί.

Χαϊρικές δουλεύουν στην ανέμη

Ένας Τσέχος ταξιδιώτης, ο K. Hagarit, που επισκέφθηκε την Κύπρο το 1598, δίνει αρκετές πληροφορίες για τα προϊόντα του νησιού:

"Την άλλη μέρα το πρωί πήγαμε στην εκκλησία να λειτουργηθούμε και μετά πήγαμε από την Λάρνακα με την συνοδεία ενός μοναχού σε μια περιοχή δυο μίλια ιταλικά όπου υπάρχει πολύ αλάτι και ονομάζεται ιταλικά runito delle saline.

Εδώ βρίσκεται μια μεγάλη λίμνη που απέχει από τη θάλασσα ένα ιταλικό μίλι. Το χειμώνα γεμίζει με θαλάσσιο νερό, που το καλοκαίρι από τη ζέση ξηραίνεται και μένει το αλάτι, όπως σε διάφορες χώρες της Ευρώπης, στην Ισπανία, στη Γαλλία (...) ή στο βασίλειο της Νεάπολης στην Ιταλία. Η διαφορά του κυπριακού αλατιού από το ευρωπαϊκό είναι ότι το πρώτο είναι πιο ψιλό. Στην γύρω περιοχή είδαμε πολλούς άνδρες ξαπλωμένους. Πολλοί απ' αυτούς ήταν Έλληνες, οι οποίοι φαίνεται δουλεύουν εκεί σαν δουλολάρακοι. Οι εργάτες αυτοί γέμιζαν καλάθια με αλάτι και τα φάρτωναν πάνω σε γαϊδουρία. Για την περιοχή υπάρχει η εξής παράδοση: όταν γίνονταν οι πορείες των Αποστόλων του Χριστού απ' αυτήν την περιοχή πέρασε ο Απόστολος Βαρνάβος, μαθητής του Αποστόλου Παύλου. Τότε εδώ ήταν γεμάτο αμπέλια. Αφού έφτασε σ' ένα πηγάδι είδε μια νεαρή γυναίκα να βγάζει νερό. Ο Απόστολος διψασμένος της ζήτησε να πιει, αλλά αυτή του αρνήθηκε λέγοντας ότι το νερό είναι αλμυρό και ακατάλληλο προς πόση. Αλλά ο Βαρνάβος ξέροντας ότι είναι γλυκό θύμωσε και της είπε "Επειδή ισχυρίζεσαι ότι είναι αλμυρό, σς γίνει αλμυρό και αυτό και όλη η γύρω περιοχή". Από τότε όλη η περιοχή έγινε τέτοια. (...)

(...) Η Κύπρος ήταν και συνεχίζει να είναι μέχρι σήμερα η πιο εύφορη από τις γύρω χώρες. Στο νησί βρίσκεται ο καλύτερος χαλκός, κρασιά, μέλι, σιτηρά και βαμβάκι. Η παραγωγή του βαμβακιού γίνεται ως εξής: κάθε χρόνο σπέρνουν σπόρο βαμβακιού που δεν είναι μεγαλύτερος από τον κόκκο του κερασιού. Απ' αυτό βλασταούν θάμνοι και πάνω σ' αυτούς φυτρώνουν μικρές μπάλες, που όταν ωριμάσουν σπάζουν στα τέσσερα και απ' εκεί βγαίνει το βαμβάκι. Απ' όλες τις χώρες της Ανατολής στην Κύπρο φυτρώνει το καλύτερο βαμβάκι(...) Ακόμη στη νήσο υπάρχει αρκετό ζαχαροκάλαμο και κοινό καλάμι. Ιδιαίτερα εδώ φυτρώνει το ξυλοκέρατο, που εμείς το ονομάζουμε στην γλώσσα μας "άρτο του Αγίου Ιωάννη". Οι Κύπριοι γεωργοί συνήθως αρχίζουν βεριαμό την ημέρα του Αγίου Πνεύματος γιατί μετά έρχονται οι καύσωνες. (...)

(...) Στην κορυφή του Ολύμπου υπάρχουν τα καλύτερα αμπέλια του κόσμου, που τα σταφύλια τους είναι διαφόρων ειδών. Απ' αυτά γίνεται το σπουδαίο κρασί της Κύπρου, όπως γράφει και ο Σολομών στο πρώτο κεφάλαιο των Ψαλμών του(...)

(Φλουρέντζου, Π., Τα Τσέχικα οδοιπορικά της Αναγέννησης και η Κύπρος, (1977), σσ. 39, 40, 42, 43, 44)

“Τα κρασιά της Κύπρου, φημισμένα για την εξαιρετική τους ποιότητα, αφθονία και δύναμη, πιο πλούσια απ’ όσα ολόκληρη η Ελλάδα θα μπορούσε να καυχηθεί, ήταν ένας βασικός παράγοντας που παρακίνησε το Σελίμ να κατακτήσει το νησί.”

(Antonio Maria Graziani, De Bello Cipro, book 1. Μετάφραση Α. Π.)

Εσωτερικό εμπόριο

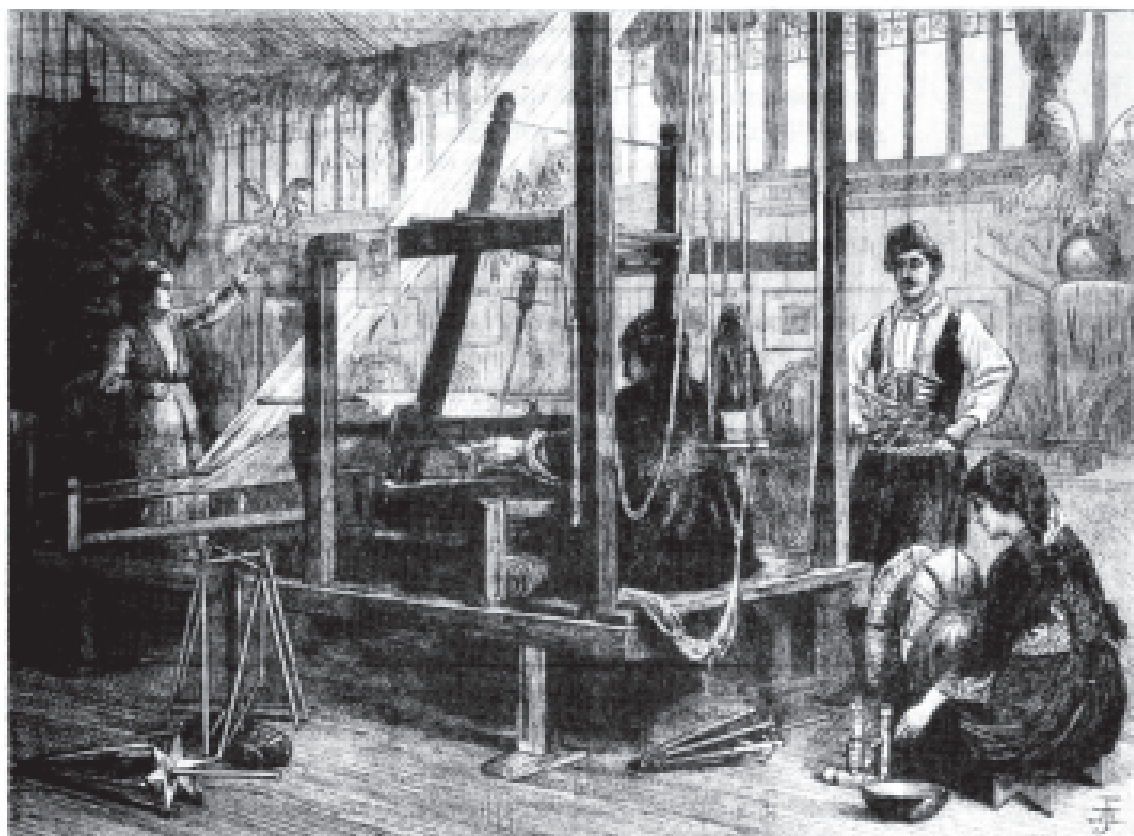
Το εσωτερικό εμπόριο διεξαγόταν κατά τον παραδοσιακό τρόπο στα πανηγύρια. Βέβαια τα νοικοκυριά της υπαίθρου χαρακτήριζε η αυτάρκεια, δηλαδή η ικανοποίηση των βασικών αναγκών τους σε τρόφιμα και ως ένα βαθμό και σε είδη ένδυσης. Από τα ζώα που έσφαζαν οι ίδιοι παρασκεύαζαν διάφορα είδη διατηρημένων τροφίμων (λουκάνικα, ζαλατίνα (πηχτή), τσαμαρέλα, τα κουμνιαστά, τα παστά κ.ά.) Οι γυναίκες, ύφαιναν στη “βούφα” και εξασφάλιζαν τα απαραίτητα για το νοικοκυριό τους από το λινάρι, το βαμβάκι, το μαλλί και το μετάξι που παρήγαν οι ίδιες. Πολλοί Κύπριοι ασχολούνταν με την καλαθοπλεκτική και την αγγειοπλαστική.

“(...) κατά την παλαιάν συνήθειαν του τόπου, γίνεται συνάθροισις εκ πάσης της Νήσου του λαού έξωθεν της Λευκωσίας, και κοινώς πανηγύρι του αγίου Δημητρίου λεγόμενον, όπου οι χωριανοί αγοράζουσιν και πωλούνται δια την χρείαν της γεωργίας και του χειμῶνος, και συμβιβάζονται μετά των χρεωφειλετών αυτών και άλλας χρείας των βλέπουσι.”

(Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, (1902) Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου, σ.475)

Το 18ο και 19ο αι. αναπτύχθηκαν όλοι οι κλάδοι της βιοτεχνίας:

- α) η μεταξουργία όπως στην Πάφο, στη Λάρνακα, και στο Κοιλάνι
- β) η υφαντουργία στο Δάλι, τη Γαλαύσα, το Λευκόνοικο, τη Λάπηθο και τα χωριά της Μαραθάσας· τα υφαντά βάφονταν με ντόπιες χρωστικές ουσίες, όπως το ριζόρι (κόκκινο χρώμα).
- γ) η κεντητική· το 19ο αι. τα εξαιρετά λευκαρίτικα (λευκά κεντήματα) έγιναν γνωστά σ’ όλη την Ευρώπη και την Αμερική και απέφερε μεγάλα κέρδη στους Λευκαρίτες που τα εμπορεύονταν.
- δ) η παραδοσιακή αγγειοπλαστική στο Φοινί, τη Λάπηθο και το Βορώσι και
- ε) η παραγωγή κρασιού και οινόπνευματωδών στη Λεμεσό.

Υφαινοντας μεταξωτά στον αργαλειό. (Γκραβούρα του 1886)

Στη Λευκωσία ήταν συγκεντρωμένες οι περισσότερες βιοτεχνίες, όπως η χρυσοχοία, η ξυλουργική, η βυρσοδεξία και η οικοδομική, στις οποίες ειδικεύονταν οι Έλληνες. Σε άλλες βιοτεχνίες της πρωτεύουσας του νησιού - τη σαμαροποιία, την υποδηματοποιία και το τύπωμα των υφασμάτων - ειδικεύονταν οι Τούρκοι. Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνώρισε η μεταλλοτεχνία των χάλκινων και ασπμένων ειδών καθώς και η κατασκευή βαμβακερών και μεταξωτών.

Στα νεότερα χρόνια και συγκεκριμένα το 18ο αι. το εμπόριο και η ναυτιλία άκμασαν στην ανατολική Μεσόγειο. Το νησί μας τότε έγινε ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά κέντρα της Ανατολής και της Μεσογείου. Τα κυπριακά προϊόντα της υφαντουργίας, όπως τα διμτα, τα βαμβακερά, τα σατέν και τα μεταξωτά μαντίλια ήταν περιζήτητα. Τα είδη αυτά μεταφέρονταν σ' όλες τις χώρες με πλοία όλων των εθνικοτήτων. Μπορούσαν όμως οι Ευρωπαίοι έμποροι να τα προμηθευτούν και από εμπορικά κέντρα της Ανατολής, με τα οποία οι Κύπριοι είχαν αναπτύξει εμπορικές σχέσεις. Η Οθωμανική αυτοκρατορία είχε παραχωρήσει σε Ευρωπαίους ειδικά προνόμια (διομολογήσεις) για τη διεξαγωγή του εμπορίου σ' όλες τις κτήσεις της. Το 18ο και 19ο αι. το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο της Κύπρου ήταν η Λάρνακα όπου ζούσαν οι περισσότεροι Ευρωπαίοι έμποροι και διέμεναν οι πρόξενοι των ξένων χωρών.

*Χαλκωματάς της
Λευκωσίας.
Σχέδιο Γάλλου
καλλιτέχνη.*

Εργαστήριο πήλινων αγγείων στο Φοινί. (Η Κύπρος του Ι. Π. Φώσκολο, φωτ. 100)

Ο θεσμός των προξενείων υπήρξε αρκετά σημαντικός κατά την εποχή αυτή, τόσο για τις εμπορικές όσο και για τις πολιτικές υποθέσεις του νησιού. Οι πρώτοι πρόξενοι εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο από τις ευρωπαϊκές χώρες στα πρώτα χρόνια του 17ου αι., για να εξασφαλίσουν τα εμπορικά τους συμφέροντα στην Οθωμανική αυτοκρατορία και να προστατέψουν τους υπηκόους τους. Στην αρχή βέβαια προξενεία εγκατέστησαν λίγες χώρες μόνο, αργότερα όμως ο αριθμός των χωρών αυξήθηκε.

Στα μέσα του 19ου αι. παρατηρήθηκε κάποια ανάκαμψη στον τομέα της γεωργίας, εξαιτίας της αύξησης του αγροτικού πληθυσμού και, κατά συνέπεια της αναζωογόνησης των χωριών που είχαν εγκαταλειφθεί.

Το εσωτερικό εμπόριο εξακολουθούσε να είναι υποτυπώδες, γιατί και η υποδομή του ήταν πρωτόγονη - αμαξίτος δρόμος σ' ολόκληρο το νησί ήταν μόνο ένας, εκείνος της Λευκωσίας - Λάρνακας. Οι τραπεζικές εργασίες ως το 1864, που ιδρύθηκε στη Λάρνακα η Αυτοκρατορική Οθωμανική Τράπεζα (παράρτημα εκείνης της Κων/πολης), διεξαγόταν από τους πλούσιους εμπόρους.

Λευκωσία. Το παζάρι μπροστά στην Αγ. Σοφία (Γκραβούρα του 1878).

Το παζάρι (αγαρά) ήταν χώρος κοινωνικής προσέγγισης και συνεργασίας των διαφόρων εθνοτήτων, χώρος οικονομικών συναλλαγών και κάλυψης όλων των βασικών αναγκών της ζωής των κατοίκων.

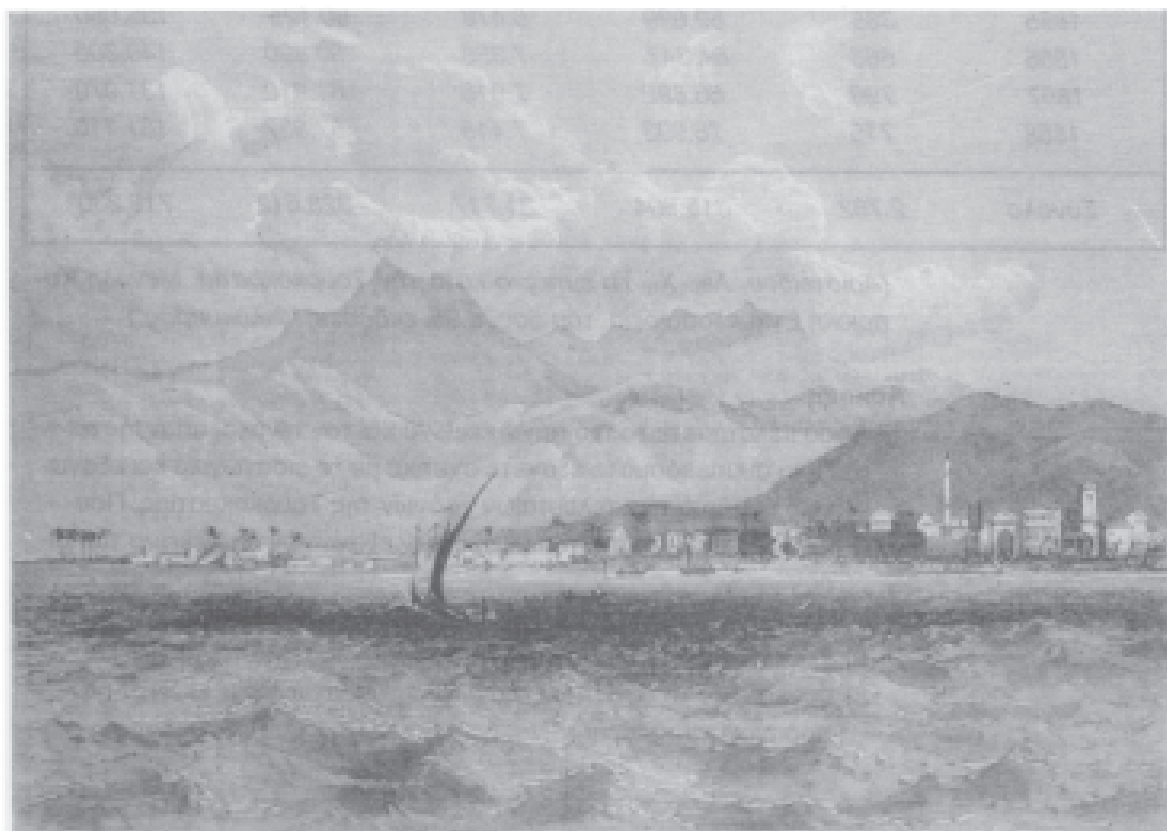
Εξαγωγικό εμπόριο

Ο σημαντικότερος τομέας της οικονομίας του νησιού ήταν το εξαγωγικό εμπόριο, ενώ το εισαγωγικό ήταν περιορισμένο. Η υπεροχή των εξαγωγών οφειλόταν στην περιορισμένη εσωτερική κατανάλωση, γεγονός που δημιουργούσε πλεονάσματα για εξαγωγή.

Το νησί εισήγαγε μερικά είδη τροφίμων, κυρίως αποικιακών, όπως ο καφές, το ρύζι, η ζάχαρη κ.ά. καθώς και βιομηχανικών προϊόντων από την Αγγλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Αυστρία και την Τουρκία. Από το πρώτο μισό του 19ου αι. η Κύπρος άρχισε να γνωρίζει τα αγαθά του τεχνικού πολιτισμού, γεγονός που είχε ευνοϊκές επιπτώσεις στην ανάπτυξη του εμπορίου. Έτσι στα 1839 η Λάρνακα απέκτησε το πρώτο της ατμόπλοιο και στα 1841 εμπορικό δικαστήριο.

Όπως έχει αναφερθεί, στις παράλιες πόλεις της Κύπρου και κυρίως στη Λάρνακα και τη Λεμεσό είχαν εγκατασταθεί Ευρωπαίοι, όπως Γάλλοι, Ιταλοί, Επτανήσιοι. Η οικονομική δραστηριότητα των Ευρωπαίων στις πόλεις αυτές συνέβαλε, ως ένα βαθμό, στη δημιουργία μιας ομάδας Κυπρίων αστών εμπόρων. Από την επόμενη γενιά των αστών αυτών προήλθαν οι πρώτοι επιστήμονες που άσκησαν το επάγγελμα του γιατρού, του δικηγόρου και οι πρώτοι πολιτικοί που αργότερα ασχολήθηκαν με το εθνικό ζήτημα.

Οι πρώτες λοιπόν κοινωνικές διαφοροποιήσεις ήταν το αποτέλεσμα της εμπορικής δραστηριότητας των Κυπρίων που αναπτύχθηκε παράλληλα με την παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Η Λάρνακα από τη θάλασσα, (Γκραβούρα του 1878)

"Στην τελευταία πενταετία της τουρκοκρατίας (1873 - 1877) οι κυριότερες εξαγωγές ήταν: δημητριακά (αξίας 115.000 αγγλικών στερλινών), κρασιά και οινόπνευματώδη (40.000), βαμβάκι (35.000), μετάξι (30.000), αλάτι (25.000) και χαρούπια (10.000). Στα ίδια χρόνια οι κυριότερες εισαγωγές ήταν βαμβακερά υφάσματα και άλλα βιομηχανικά προϊόντα (αξίας 60.000 αγγλικών στερλινών), δέρματα (15.000), καπνός (12.000), λινά (6.000), σαπούνι (4.500), ζάχαρη (3.500), χαλκός και σίδηρος (3.000). Το συνολικό ύψος των εισαγωγών ήταν 127.000 στερλίνες, ενώ των εξαγωγών ήταν περισσότερο από το διπλάσιο, 300.400 στερλίνες."

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ', σ.440)

ΑΦΙΞΕΙΣ ΠΛΟΚΩΝ ΣΤΗ ΛΑΡΝΑΚΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1854 - 1858

Έτος	Αριθμός πλοίων	Χωρητικότητα σε τόννους	Πλήρωμα σε αρ. ανδρών	Αξία εισαγωγών σε λίρες	Αξία εξαγωγών σε λίρες
1854	320	47.643	4.451	87.750	179.690
1855	385	59.629	5.478	60.125	136.060
1856	563	64.347	7.358	60.890	140.300
1857	799	66.892	7.015	61.910	131.070
1858	715	76.993	7.415	57.937	131.110
Σύνολο	2.782	315.504	31.717	328.612	718.230*

(Αρισταΐδου, Αικ. Χ., Το εμπόριο κατά την Τουρκοκρατία, Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τόμ 5ος, σ.96, εκδόσεις "Φιλόκυπρος")

Άσκηση

- Αφού μελετήσετε το πιο πάνω κείμενο και τον πίνακα, απαντήστε:
 - Ποια συμπεράσματα εξαγάγετε σχετικά με το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας; Πού οφείλεται η διαφορά του ύψους των εξαγωγών από εκείνο των εισαγωγών;
- Συγκρίνετε τη λιμενική κίνηση στη Λάρνακα από το 1854-8 και
 - συγκρίνετε το ύψος των εξαγωγών -εισαγωγών μ' εκείνο της προηγούμενης πηγής.

Τέχνη

Αρχιτεκτονική

Εκκλησιαστική

Από την αρχή της Τουρκοκρατίας, με την αποκατάσταση της ορθόδοξης Εκκλησίας στη θέση που κατείχε πριν από τη Φραγκοκρατία, άρχισε η σταδιακή επανοικοδόμηση ναών κυρίως εκεί όπου προϋπήρχαν παλαιότεροι. Η ναοδομία την εποχή αυτή αντανάκλα τα περιορισμένα οικονομικά μέσα αλλά και την αγωνία της ορθόδοξης Εκκλησίας για την επιβίωσή της και την ασφάλεια του ποιμνίου της. Τούτο είναι φανερό στην εξωτερική μορφή ορισμένων ναών – χαμηλή θύρα εισόδου και περιορισμός του αριθμού και του μεγέθους των παραθύρων – όπως στο ναό του Αγίου Σάββα στη Λευκωσία.

Η μεταβυζαντινή* αρχιτεκτονική στην Κύπρο έχει ως πρότυπα παλαιότερους τύπους ναών, με εμφανή όμως την τάση για απλούστευση ή, σε μερικές περιπτώσεις, αλλοίωση της εξωτερικής μορφής του ναού εξαιτίας ξένων επιδράσεων. Οι επιδράσεις αυτές είναι φανερές στην τοιχοδομία, τα περίθυρα και στα οξυκόρυφα τόξα. Σε βυζαντινό ρυθμό επανακτίστηκε (1735) στη Λευκωσία η εκκλησία της Χρυσολιωτίσσης εκεί όπου, σύμφωνα με την παράδοση, υπήρχε η εκκλησία που ανήγειρε η βασίλισσα Ελένη Παλαιολογίνα. Επίσης στα 1872 κτίστηκε η εκκλησία της Φανερωμένης, στη θέση παλαιότερης ομώνυμης εκκλησίας, σε τύπο τρικλιτης βασιλικής με τρούλο.

Άποψη της εκκλησίας της Χρυσολιωτίσσης στη Λευκωσία

Απλούστευση παρατηρείται στον Καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη στη Λευκωσία. Ο ναός αυτός είναι μικρών διαστάσεων, χωρίς τρούλο κι εξωτερικά δίνει την εντύπωση φρουρίου με τα ψηλά αντερείσματα (στηρίγματα) στους εξωτερικούς τοίχους. Σύμφωνα με την επιγραφή που βρίσκεται πάνω από τη δυτική είσοδο του ναού, το θεμέλιο λίθο έθεσε ο αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος στα 1662, εκεί όπου παλαιότερα ήταν κτισμένο το μοναστήρι των Βενεδικτινών.

* Η βυζαντινή τέχνη από το 1453 ως το 18ο αι.

Ο ναός Αγ. Ιωάννη, 17ος αι., Λευκωσία.
Ο Αρχιεπίσκοπος Σιλβεστρος
κατέστησε το ναό καθεδρικό.

Ο άμβωνας του ναού του Τριπιάτη,
χαρακτηριστικό δείγμα ξυλογλυπτικής των αρχών
του 19ου αι.

Κοντά στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη βρίσκεται η παλιά Αρχιεπισκοπή της Κύπρου, ένα ιστορικό μνημείο μεγάλης θρησκευτικής και εθνικής σημασίας για το νησί και τον ελληνιασμό γενικότερα. Στο χώρο αυτό υπήρχε ένα μεσαιωνικό μοναστήρι με Βενεδικτίνους μοναχούς του Αγ. Ιωάννη του Ευαγγελιστή Πίπη. Το μοναστήρι αυτό περιήλθε στα χέρια της ορθόδοξης Εκκλησίας, όταν το τάγμα των Βενεδικτίνων εγκατέλειψε το νησί στα 1426· το κτίριο ανακαίνισε στα 1720 ο Αρχιεπίσκοπος Σιλβεστρος και το μετέτρεψε σε Αρχιεπισκοπή. (βλέπε φωτ. σ. 116).

Το κτίριο της Αρχιεπισκοπής λάμπρυναν και άγιασαν με τη ζωή και τη δράση τους Αρχιεπίσκοποι όπως ο Φιλόθεος, ο Χρύσανθος, ο εθνομάρτυρας Κυπριανός και πολλοί άλλοι αργότερα.

Ναός Αρχαγγέλου Μιχαήλ (Τριπιάτη), 1690, Λευκωσία

Οι ξένες επιδράσεις στη μορφή, όπως το οξυκόρυφο τόξο, είναι εμφανείς σε φραγκοβυζαντινούς ναούς που κτίστηκαν την εποχή αυτή. Στον τύπο αυτό ανήκει ο ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ (Τριπιάτη) στη Λευκωσία· είναι τρίκλιτος ναός με τρούλο, που έχει τη μορφή πετρόχιστου φρουρίου κι αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά μνημεία της Ορθοδοξίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Σε αρκετές εκκλησίες της υπαίθρου είναι φανερά πολλά στοιχεία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής όπως π.χ. στον Αγ. Γεώργιο της Άρπερας, κοντά στο χωριό Τερσεφάνου. Ο ναός αυτός είναι μονόκλιτος, καμαροσκέπαστος με φραγκοβυζαντινές καμάρες στο εσωτερικό και αντερείσματα στους εξωτερικούς μακρούς τοίχους. Στο άκρο του βόρειου τοίχου μια μικρή θύρα αποτελεί την είσοδο σ' ένα διαμέρισμα αποκομμένο από τον υπόλοιπο ναό με ξύλινα διαχωριστικά· απ' εκεί μια σκάλα οδηγεί στο γυναικωνίτη απ' όπου οι γυναίκες αθέατες από κάτω, παρακολουθούσαν τη λειτουργία δια μέσου ξύλινων καφασωτών. Η εκκλησία αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των κοινωνικών και ιστορικών συνθηκών που επικρατούσαν την εποχή αυτή στο νησί.

Ο δραγαμάνος Χριστοφόρης με τους συγγενείς του. Τεχνολογία του 1747 στην εκκλησία του Αγ. Γεωργίου Άρπερας.

Επιγραφή πάνω από τη βόρεια θύρα του ναού του Αγ. Γεωργίου Άρπερας.

Ὁ, ἅγιε Γεώργιε, γενναίε μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ, προστάτη καὶ δύναμη τῶν Χριστιανῶν, προστάτευε, φύλαγε καὶ κράτα τὸ δωρητὴ Χριστοφόρη τὸ δραγαμάνο καὶ ταπεινὸ δούλο σου, ἀκλόνητο, σταθερὸ καὶ υποστήριξέ τον, μαζί με τοὺς συγγενεῖς καὶ τὰ παιδιά του σπιτοῦ, ὡς χάρη γιὰ τὴ σεμνὴ ἐκκλησία που σου ἀνήγειρε, μόνος, ἐκ θεμελίων καὶ διακόσμησε με δικά του ἐξοδα (...) γιατί σε βρήκε ἀκούραστο μεσίτη καὶ σωτήρα ἀπὸ τὴν ἐξορία· καὶ τώρα μεσίτευε ἕτσι ὥστε νὰ κατορθώσῃ νὰ κερδίσῃ τὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν.*

(Stylianiou, A. and J. (1985), Painted churches of Cyprus, σ.440, μετ. Α.Π.)

Ζωγραφική

Τοιχογραφίες

Η κατάληψη της Κύπρου από τους Τούρκους ήταν ανασταλτικός παράγοντας στην εξέλιξη της βυζαντινής ζωγραφικής.

Προσωρινή αναβίωση στη μνημειακή ζωγραφική σημειώθηκε το 18ο αι. Τη μοναδική πλήρη σειρά τοιχογραφιών της εποχής αυτής διασώζει ο καθεδρικός ναός του Αγίου Ιωάννη του Ευαγγελιστή. Σ' αυτές επιβιώνει η βυζαντινή παράδοση, όμως παρατηρείται κάποιος εκφυλισμός, τόσο στην εικονογραφία, όσο και στην τεχνική. Ο ναός εικονογραφήθηκε επί του Αρχιεπισκόπου Φιλόθεου στα 1736. Σύμφωνα με μια επιγραφή η εικονογράφηση του ναού αποσκοπεί κυρίως στην εποπτική διδασκαλία των πιστών και τη βελτίωση του εαυτού τους.

Εκτός από τις συνηθισμένες τοιχογραφίες που συναντούμε στους βυζαντινούς ναούς υπάρχουν και μερικές σπάνιες, όπως εκείνη των επτά συνόδων της Εκκλησίας και μια άλλη παράσταση που για πρώτη φορά στην ιστορία της βυζαντινής τέχνης εικονογραφήθηκε. Είναι η ανακάλυψη του λειψάνου του Απ. Βαρνάβα και η παραχώρηση των προνομίων στον Αρχιεπίσκοπο Ανθέμιο από τον αυτοκράτορα Ζήνωνα, σε τέσσερις σκηνές. Παρόλο που η καλλιτεχνική αξία της παράστασης είναι μικρή, έχει μεγάλη ιστορική αξία, γιατί σηματοδοτεί τους αγώνες της Εκκλησίας της Κύπρου για επιβίωση στην Τουρκοκρατία.

Η ανακάλυψη του λειψάνου του Απ. Βαρνάβα και η παραχώρηση προνομίων, από τον αυτοκράτορα Ζήνωνα, 18ος αι. Τοιχογραφία καθεδρικού ναού Αγίου Ιωάννη, Λευκωσία.

Το δένδρον του Ιεσσαί, 18ος αι., τοιχογραφία καθεδρικού ναού Αγ. Ιωάννη, Λευκωσία.

Εικόνες

Η αγιογράφηση εικόνων βρίσκεται την εποχή αυτή σε παρακμή. Φαίνεται μάλιστα πως η μετανάστευση Κυπρίων ζωγράφων στο εξωτερικό έδωσε την ευκαιρία σε Κρήτες και Επτανήσιους ζωγράφους να φιλοτεχνήσουν εικόνες που έστειλαν Κύπριοι στο νησί μέσα στο 17ο αι. Αξιόλογη είναι η

εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου με 12 μικρογραφίες από τη ζωή του που εστάλη από Κύπριο εγκατεστημένο στη Βενετία κι είναι έργο ζωγράφου από την Κρήτη.

Στο τέλος του 18ου αι. ήλθε στην Κύπρο ο ζωγράφος Ιωάννης Κορνάρης από την Κρήτη, μετά από πρόσκληση του Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου. Κατά τον Παπαγεωργίου, Αθ. (Βυζαντινό Μουσείο, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 1983, σ. 18): "Η ζωγραφική του Κορνάρου ήταν τελείως ξένη προς την παραδοσιακή ζωγραφική. Πρακάλεσε όμως μεγάλη εντύπωση και δημοκράτησε στην Κύπρο Σχολή". Ανάμεσα στα έργα του είναι και η Παναγία της Μακεδονίτισσας και εικόνες όπως του Χριστού, της Θεοτόκου, του Ιωάννη Προδρόμου και του Αγ. Νικολάου στον καθεδρικό ναό του Αγ. Ιωάννη στη Λευκωσία.

Σπάνια είναι η εικονογραφία μιας φορητής εικόνας του Αγίου Γεωργίου Άρπερας στην οποία απεικονίζεται ο Άγ. Χριστόφορος ως κυνοκέφαλος.

Εικόνα Αγ. Γεωργίου και Χριστοφόρου (κυνοκέφαλου) από το ναό του Αγ. Γεωργίου Άρπερας, 1745.

Αστική
αρχιτεκτονική

Σημαντικό δείγμα αστικής αρχιτεκτονικής αποτελεί το κονάκι του σπουδαιότερου δραγομάνου της Κύπρου του Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου στη Λευκωσία. Είναι διώροφο κτίριο με σιδερόφρακτα παράθυρα· αυτά καθώς και η τοιχοποιία του δίνουν ένα χαρακτήρα πραγματικά φρουριακό. Το υπέρθυρο στην κύρια είσοδο αποτελεί μια οξυκόρυφη καμάρα με ανάγλυφο διάκοσμο, πάνω από την οποία προεξέχει το κιάσκι (ξύλινος κλειστός εξώστης). (Φωτ. σ. 136).

Τις τρεις πλευρές του κτιρίου προς την εσωτερική αυλή κοσμεί ένα σύμπλεγμα αψίδων που σχηματίζει έναν υπόστεγο διάδρομο σε σχήμα Π. Στον όροφο εντυπωσιακή είναι η αίθουσα με την πελώρια ξύλινη καμάρα στο κέντρο και κυρίως η αίθουσα υποδοχής (ο Οντάς ή Αρχοντικό) με το περίτεχνο ξυλόγλυπτο ζωγραφιστό ταβάνι. Η αίθουσα αυτή - μοναδική σ' ολόκληρη την Κύπρο - έπαιρνε φως και αέρα απ' όλες τις πλευρές, γιατί εξείχε σε πλάτος από το κτίριο.

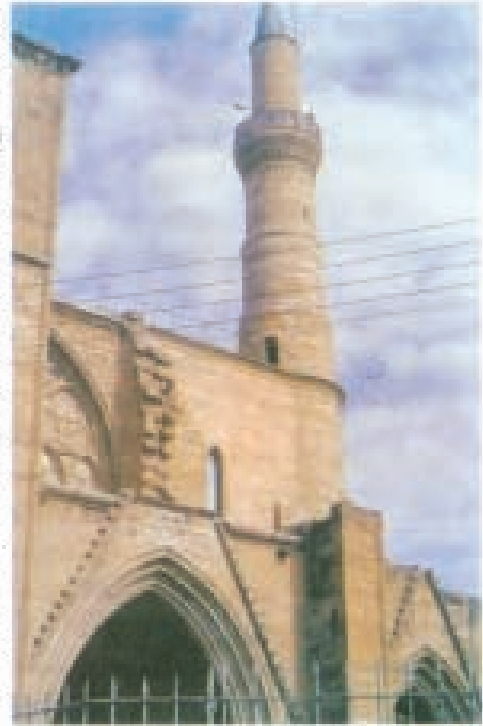
Το αρχοντικό είχε ανακαινιστεί και επεκταθεί στα 1793 από το Χατζηγεωργάκη, όπως φαίνεται από τη μαρμάρινη πλάκα - φυλαχτό που είναι εντοιχισμένη στο εσωτερικό υπέρθυρο.

Η αίθουσα
υποδοχής στο
κονάκι του
Χατζηγεωργάκη
Κορνέσιου

Οθωμανικοί χώροι λατρείας

Οι οθωμανικοί χώροι λατρείας περιλαμβάνουν κυρίως τα τζαμιά και τους τεκκέδες. Οι σημαντικότεροι χώροι λατρείας των Οθωμανών στεγάστηκαν σε καθεδρικούς ναούς των Λουζινιάν, αφού προηγήθηκαν οι αναγκαίες μετατροπές για προσαρμογή τους στις νέες ανάγκες λατρείας, όπως π.χ. η προσθήκη μιναρέδων. Έτσι ο γοτθικός ναός της **Αγίας Σοφίας**, αφού μετατράπηκε σε τζαμί, έγινε το κέντρο λατρείας των μουσουλμάνων στη Λευκωσία και μετονομάστηκε σε Σελιμέ Τζαμί. Το ίδιο συνέβη και με τον Άγιο Νικόλαο στην Αμμόχωστο, που μετατράπηκε σε τζαμί προς τιμή του Λαλά Μουσταφά.

Νέα τζαμιά κτίστηκαν σε πόλεις και χωριά. Ένα τέτοιο τζαμί είναι του Μπαιρακτάρη (σημαιοφόρου) στη Λευκωσία που κτίστηκε στο σημείο του προμαχώνα Constanze όπου είχε ανεβεί ο πρώτος Τούρκος σημαιοφόρος, για να στήσει την τουρκική σημαία. Αξιόλογοι τεκκέδες που κτίστηκαν την εποχή αυτή είναι ο Χαλά Σουλτάν Τεκκέ στη Λάρνακα προς τιμή της Ουμ Χαράμ και των Δερβίσηδων στη Λευκωσία.

Το τζαμί του
Μπαιρακτάρη στη
Λευκωσία

**Οθωμανικά κτίρια
δημόσιας χρήσης**

Σε άμεση σχέση με τους οθωμανικούς χώρους λατρείας βρίσκονταν τα κτίρια δημόσιας χρήσης, όπως τα χάνια και τα λουτρά. Τα χάνια, ένα είδος πανδοχείων στο κέντρο των πόλεων ή στα ενδιάμεσα δύο πόλεων, ήταν χαρακτηριστικά οικοδομήματα των χωρών της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. Τα κτίρια αυτά είχαν ως προορισμό την εξυπηρέτηση των ταξιδιωτών. Χρησίμευαν όμως και ως κέντρα εμπορικών συναλλαγών. Το πιο αξιόλογο είναι το Μπουγιούκ - Χαν (Μεγάλο Χάνι) στο κατεχόμενο σήμερα από τους Τούρκους τμήμα της Λευκωσίας.

Άλλα κτίρια δημόσιας χρήσης ήταν τα χαμάμ (λουτρά) που με τους τρούλους τους ήταν ευδιάκριτα από μακριά. Η επίσκεψη τόσο των Τούρκων όσο και των Ελλήνων στα λουτρά ήταν σημαντικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Σημαντικά λουτρά στη Λευκωσία είναι το Ομεριέ που δώρισε στην πόλη (1571) ο Σαλά Μουσταφά πασάς και λειτουργεί ως σήμερα, δίπλα από το ομώνυμο τζαμί και το Μπουγιούκ χαμάμ (Μεγάλο λουτρό). Άλλα λουτρά διασώζονται στην Αμμόχωστο, τη Λεμεσό και την Πάφο.

Το Μπουγιούκ Χαν (Μεγάλο Χάνι), κτίστηκε στο 1572 από τον μπηλέρμπαση της Κύπρου και περιλάμβανε 68 δωμάτια και 10 μαγαζιά. (Σχεδ. Αθηνάς Τασουλάκη)

Οχυρώσεις

Όσον αφορά την οχυρωματική αρχιτεκτονική των Οθωμανών στην Κύπρο ελάχιστα δείγματα έχει να επιδείξει, όπως **το κάστρο της Πάφου**. Το κάστρο αυτό ξανακτίστηκε πάνω στα ερείπια του μεσαιωνικού (1592) και χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή και διαμονή φρουράς.

Γενικά οι Τούρκοι προσαρμοσαν τα οχυρωματικά έργα των Βενετών, μετά τις απαραίτητες επιδιορθώσεις, στις νέες ανάγκες της άμυνας που προέκυψαν από τη γενίκευση της χρήσης των πυροβόλων. Προσπάθησαν να συμπληρώσουν τα κάστρα των παραλιακών πόλεων, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως φυλακές, και ενίσχυσαν τους προμαχώνες των τειχών της Λευκωσίας και της Αμμοχώστου με προχώματα· επίσης ανύψωσαν το επίπεδο της τάφρου. Στις τρεις πύλες της Λευκωσίας – τα μόνα ανοίγματα επικοινωνίας της πόλης με το υπόλοιπο νησί – έκαναν επεμβάσεις· χαρακτηριστικός είναι ο καμαρωτός πέτρινος*κιουσλές* με το μονόγραμμα του σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ που πρόσθεσαν στη κορυφή της πύλης Αμμοχώστου. (φωτ. σ. 94).

Το μονόγραμμα του Μαχμούτ Β΄ στην πύλη Αμμοχώστου

Το κάστρο της Πάφου

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι φανερώνει το γεγονός ότι αρκετά συχνά εκδηλώνονταν στην Κύπρο - όπως και σε άλλα μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας - ανταρσίες των τοπικών διοικητών; Ποιος ήταν οι συνέπειές τους για τον ντόπιο πληθυσμό;
2. Ο 18ος αι. είναι αιώνας "φυσικών και πολιτικών θεομηνιών" για τους Κυπρίους. Πώς δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός αυτός; Ποια γεγονότα αποτέλεσαν το αποκορύφωμα των "πολιτικών θεομηνιών";
3. Αναφέρετε περιπτώσεις κατά τις οποίες Κύπριοι, Έλληνες και Τούρκοι, συνεργάστηκαν για την αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων.
4. Ποια υπήρξε η συμβολή της Κύπρου στην επανάσταση του 1821;
5. Για ποιους λόγους η Αγγλία επιδίωξε και πέτυχε το 1878 να θέσει υπό τον έλεγχό της την Κύπρο; Πώς δεχτηκε ο ελληνισμός του νησιού την αλλαγή του καθεστώτος;
6. Κρίνετε τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης στην Κύπρο κατά την Τουρκοκρατία. Να δικαιολογήσετε τις κρίσεις σας.
7. Εξηγήστε τι ήταν ο θεσμός της δραγαμανίας και ποιος ο ρόλος του κατά την Τουρκοκρατία.
8. Ποιες ήταν οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις του 19ου αι. και ποια η σημασία τους;
9. Πώς η προσωπική τύχη του Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου φανερώνει από τη μια τη διαφθορά που επικρατούσε στην Οθωμανική αυτοκρατορία και από την άλλη τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις στα πλαίσια του Ανατολικού Ζητήματος;
10. α. Ποιο ρόλο διαδραμάτισε η Εκκλησία της Κύπρου κατά την Τουρκοκρατία και ποια υπήρξε η περίοδος της μεγάλης δύναμής της; Εξηγήστε αναφέροντας συγκεκριμένα παραδείγματα.
β. Ποιοι παράγοντες συνέβαλαν στην ισχυροποίηση της θέσης της Εκκλησίας;
11. "Η Εκκλησία έγινε τα τελευταία πενήντα χρόνια της Τουρκοκρατίας ο κύριος φορέας του ενωτικού κινήματος." Να εξηγήσετε την άποψη αυτή με συγκεκριμένες αναφορές.
12. Ποια ήταν τα αίτια για την οικονομική εξαθλίωση των ραγιάδων κατά την Τουρκοκρατία;

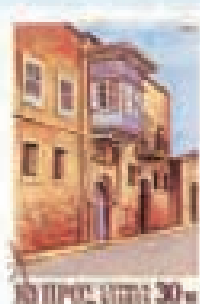
13. Πώς δημιουργήθηκε ο πυρήνας της μουσουλμανικής κοινότητας στην Κύπρο και πού οφείλεται η μεταγενέστερη αύξησή της; Πώς η παρουσία της στο νησί επηρεάζει σήμερα την ιστορική μοίρα του;

14. Πού οφείλεται η ανασύνταξη των δυνάμεων του υπόδουλου κυπριακού ελληνομού στους τομείς της θρησκείας, της παιδείας και της κοινωνίας το 18ο και 19ο αιώνα και πώς εκδηλώθηκε;

15. Να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους η Κύπρος, και ιδιαίτερα η Λάρνακα, εξελίχθηκε σ' ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά κέντρα της Ανατολής και της Μεσογείου κατά το 18ο και κυρίως το 19ο αιώνα. Ποια υπήρξε η σημασία του γεγονότος αυτού;

16. Πώς οι συνθήκες που επικρατούσαν κατά την Τουρκοκρατία επηρέασαν την τέχνη (αρχιτεκτονική, ζωγραφική) στην Κύπρο; Εξηγήστε αναφέροντας συγκεκριμένα παραδείγματα.

17. Αναγνωρίστε τις απεικονίσεις στα πιο κάτω γραμματόσημα:

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Επισκεφθείτε το αρχονικό του Χατζηγεωργιάκη Κορνέσιου στη Λευκωσία και γράψτε μια μικρή εργασία γι' αυτό.

2. Επισκεφθείτε το Λεβέντιο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας και μελετήστε τα εκθέματα που αναφέρονται στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Περιγράψτε όσα σας εντυπωσίασαν.

3. Μελετήστε τα μνημεία της Τουρκοκρατίας που διασώζονται στην επαρχία σας.

4. Θα ήταν ενδιαφέρον να γράψετε μια εργασία για την καταστροφή της βυζαντινής πολιτιστικής μας κληρονομιάς από τον τουρκικό Αττίλα στην κατεχόμενη Κύπρο.

(Βοηθήματα: α) *Κύπρος 9 000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται*. (Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Ακαδημία Αθηνών, Επιτροπή για τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου, Ίδρυμα Περίδη, Αθήνα, 1985). β) *Flagellum Dei* (Published by the Press and Information Office, Nicosia, Cyprus, 1989).

ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ

1878 - 1960

Εισαγωγή

Η παραχώρηση της Κύπρου στην Αγγλία, μια φιλελεύθερη Μεγάλη Δύναμη, έθετε τέρμα στην επαχθή οθωμανική διακυβέρνηση τριών αιώνων και διάνοιγε προοπτικές για μεταρρυθμίσεις στην πολιτική, τη δημόσια, την οικονομική και κοινωνική ζωή της Κύπρου. Οι προσδοκίες όμως των Κυπρίων για ουσιαστικές μεταβολές στους πιο πάνω τομείς δεν επαληθεύτηκαν και η πρόοδος που σημειώθηκε δεν ήταν η αναμενόμενη.

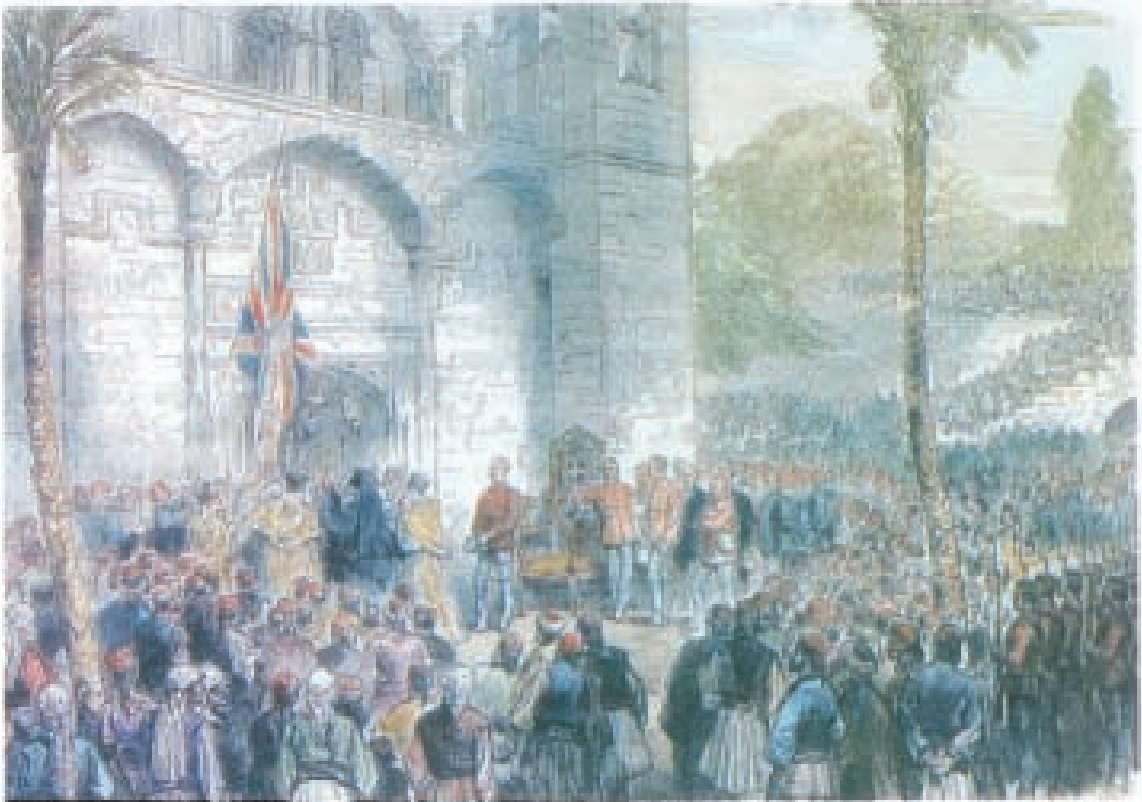
Η καχεκτική οικονομία του νησιού υφίστατο πραγματική αφαιμάξη από "το φόρο υποτέλειας". Το φόρο αυτό εισέπραττε η αγγλική κυβέρνηση, για ν' ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει έναντι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τη συνθήκη του 1878.

Στον τομέα της διοίκησης βελτιώθηκαν, βέβαια, αρκετά οι διοικητικοί θεσμοί συγκρινόμενοι μ' εκείνους που ίσχυαν στην περίοδο της Τουρκοκρατίας· η συμμετοχή όμως των Ελλήνων της Κύπρου - του 80% του κυπριακού πληθυσμού - στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τη διακυβέρνηση του νησιού δεν πραγματοποιήθηκε. Με την έναρξη της Αγγλοκρατίας οι Έλληνες της Κύπρου προσδοκούσαν ότι η σημαντικότερη μεταβολή θα εκδηλωνόταν στον πολιτικό τομέα. Ευελπιστούσαν, δηλαδή, ότι οι Άγγλοι θα παραχωρούσαν την Κύπρο στην Ελλάδα, όπως είχαν πράξει στην περίπτωση της Επτανήσου στα 1864. Βασικό λοιπόν αίτημά τους ήταν η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Οι Άγγλοι, στην προσπάθειά τους να κατασιγάσουν τον εθνικό πόθο των Ελλήνων της Κύπρου, επιδίωξαν, χωρίς όμως να το πετύχουν, ν' απεληθύνουν το νησί μέσω, κυρίως, της παιδείας.

Η απογοήτευση του ελληνισμού της Κύπρου από την αγγλική στάση στο εθνικό ζήτημα και η οικονομική δυσπραγία οδήγησαν στα γεγονότα του Οκτώβρη του 1931 (τα Οκτωβριανά): η αποτυχία του κινήματος αυτού είχε δυσμενείς επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ζωής των Κυπρίων. Οι Έλληνες της Κύπρου συνέχισαν να προβάλλουν το αίτημα για Ένωση με την Ελλάδα με ειρηνικές διαδικασίες, προσέκρουαν όμως στην άρνηση της αγγλικής κυβέρνησης· αφού εξάντλησαν και αυτά τα μέσα, ανέλαβαν τον ένοπλο αγώνα του 1955- 59, για ν' απελευθερώσουν το νησί από τους Άγγλους αποικιοκράτες.

Το 1960, μετά τις συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου, άρχισε τη ζωή της η ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία.

*Η κατάληψη της Κύπρου - Έλληνες ιερείς ευλογούν τη βρετανική σημαία στη Λευκωσία.
(Γκραβούρα του 1878)*

Οι Άγγλοι στο Λευκανάκο (Γκραβούρα του 1878)

Από την Τουρκοκρατία στην Αγγλοκρατία

Στις 12 Ιουλίου του 1878, ύστερα από οθωμανική κυριαρχία τριών αιώνων, άρχισε για την Κύπρο μια νέα ιστορική περίοδος, η Αγγλοκρατία.

Κατάληψη της
Κύπρου από τους
Αγγλους

Η κατάληψη και κατοχή του νησιού από τους Άγγλους, όπως είναι γνωστό, συμφωνήθηκε και υπογράφηκε στα παρασκήνια του συνεδρίου του Βερολίνου με τη Συνθήκη Αμυντικής Συμφωνίας μεταξύ Αγγλίας και Τουρκίας (4 Ιουνίου και 1η Ιουλίου 1878). Τα αίτια που οδήγησαν τους συμβαλλομένους στην υπογραφή της συμφωνίας, οι συνθήκες και πρόνοιές της, έχουν εκτεθεί αναλυτικά στην ενότητα για την Τουρκοκρατία. Η αναγνώριση της Συνθήκης μεταβίβασης έγινε από τις Μεγάλες Δυνάμεις στις 13 Ιουλίου 1878, όταν ο ναύαρχος Hay είχε ήδη καταπλεύσει στη Λάρνακα και η κατάληψη της Κύπρου ήταν πια τετελεσμένο γεγονός.

Οι αντιδράσεις που προκάλεσε η κοινοποίηση της Συμφωνίας υπήρξαν ποικίλες και ανάλογες με τα συμφέροντα, τις επιδιώξεις ή και τους εθνικούς πόθους των επηρεαζόμενων μερών (συνέδρων).

Ο κυπριακός λαός, όπως και οι τουρκικές αρχές στην Κύπρο, πληροφορήθηκαν τα σχετικά με τη συνθήκη και την αλλαγή κυριαρχίας στο νησί μετά την άφιξη του ναύαρχου Hay.

Την αλλαγή αυτή δέχτηκαν ευνοϊκά οι Έλληνες Κύπριοι, γιατί, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ανέμεναν από το "χριστιανικό και πολιτισμένο έθνος" που παραχώρησε τα Επτάνησα στην Ελλάδα το 1864, να ικανοποιήσει και το δικό τους αίτημα για ένωση με τον εθνικό κορμό. Αυτή την πεποίθηση εξέφρασαν στις ομιλίες για την υποδοχή του Υπατού Αρμοστή σερ Γκάρνερ Γούλαλεί οι θρησκευτικοί ηγέτες του νησιού, ο αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος και ο Κιτίου Κυπριανός.

Ο Αρχιεπίσκοπος
Σωφρόνιος

Πηγές για τις αντιδράσεις που προκάλεσε η παραχώρηση της Κύπρου στην Αγγλία.

Επιστολή του διαδόχου της Γερμανίας προς τη βασίλισσα Βικτώρια.

"Κανείς δε δύναται να χαρεί εγκραδύτερον και ειλικρινέστερον από εμέ επί τη συνθήκη μετά της Τουρκίας, και επί τη Κατοχή της Νήσου Κύπρου! Μεταξύ όλων των φίλων της Αγγλίας τούτο παρήγαγε την αρίστην εντύπωσιν και πολλοί των Γερμανικών εφημεριδων επήνεσαν το μέτρον πάρα πολύ.

Φρονώ ότι θα είναι εξαιρετον και έχω πεποιθήσιν ότι η κατά την αρχαίαν εποχήν τόσοσ ακμαζουσα Νήσος θα καταστεί πάλιν τοιαύτη και ότι τούτο εμπορεί να είναι το μέσον το οποίον θα αναγκάσει τους δυστυχείς Τούρκους να κυβερνώσι καλύτερον και να φέρωσι την απυχή χώραν των εις καλύτεραν τάξιν, να γίνωσιν "υγιές" κώλυμα εις τους Ρώσους."

(Κωνσταντινίδου, Κ., (1930), Η αγγλική κατοχή της Κύπρου το 1878, σ. 124).

Άρθρο της 17ης Ιουλίου 1878, στην ιταλική εφημερίδα "Bersagliere".

"Η θεία Νήσος επωλήθη από τους ευνοήτους της Κωνσταντινουπόλεως εις τους τοκογλύφους του Λονδίνου. Πτωχή Κύπρος! υποστάσα τας επιδρομάς τόσοσ πολλών κατακτητών, αμυνθείσα με τόσοσ πολλήν δύναμιν, βαφείσα με τόσοσ ιταλικόν αίμα, ποιος ηδύνάτο να προσείπει ότι μίαν ημέραν θα επωλείτο δια μίαν δράκα χρυσού εις τους εμπόρους, οι οποίοι κατάγονται από τον αιχλώδη Βορράν; Την αγόρασαν και θα επιφεληθώσι της νέας των κτήσεως: θα στρέψωσι τα τηλεβόλα των της Αμμοχώστου, όπου οι Ιταλοί ιδρυταί ενεχάραξαν τα ανάματά των, εναντίον των ιταλικών πλοίων, άτινα διασχίζουσι την θάλασσαν· θα επιζητώσιν από τον βράχον όπου η σημαία της Σαβοΐας εκυμάτιζε, να βυθίζωσι τα πλοία τα φέροντα την σημαίαν της Ιταλίας.

Ω! πόσον γλυκύ θα ήτο, εάν ήτο δυνατόν να σκεφθώμεν ότι αυτό δεν ήτο παρά μόνο όνειρον!..."

(όπ.π., σ. 123).

Μόνιμος στόχος των Κυπρίων στη διάρκεια της Αγγλοκρατίας, την οποία θεωρούσαν ως προσωρινή κατάσταση, ήταν η Ένωση με την Ελλάδα. Όμως ο στόχος αυτός δεν υλοποιήθηκε ούτε όταν έληξε η Αγγλοκρατία με τον ένοπλο απελευθερωτικό αγώνα του 1955 - 59.

Από το 1878 ως το 1914 η Κύπρος βρισκόταν κάτω από ειδικό καθεστώς· η Συνθήκη την όριζε ως "αντικείμενο νομής και κατοχής" από τη Βρετανία. Όταν όμως το 1914 η Τουρκία μπήκε στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο στο πλευ-

ρό της Γερμανίας, η Αγγλία προσάρτησε την Κύπρο. Το 1925, μετά τη συνθήκη της Λωζάνης και την παραίτηση της Τουρκίας από τα δικαιώματά της πάνω στην Κύπρο, το νησί ανακηρύχθηκε επίσημα βρετανική αποικία.

Η έπαρση της αγγλικής σημαίας στην Πύλη Πάφου (Λευκωσία).

"Το ότι θα εγίνετο εντός ολίγου η ανύψωσις της αγγλικής σημαίας είχε διαδοθεί ευρύτατα εις την πόλιν και δια τούτο ο χώρος είχε καταληφθεί από πλήθος λαού, όχι μόνον από άνδρες, αλλά και γυναίκες και παιδιά. Δεν έλειπαν και Τούρκοι, μεταξύ των οποίων ήσαν και 15-20 αξιωματικοί, κατ' ανάγκην βεβαίως αυτοί, δια την τυπικήν παράδοσιν της στρατιωτικής διοικήσεως.

Εν τω μέσω της γενικής ανυπακομής εμφανίζεται αίφνης ο Ναυάρχος Ηαγ, επιβαίνων λευκού ίππου(...). Με την γραφικήν και επιβλητικήν στολήν του ο Ηαγ ενεφανίσθη εις τα έκθαμβα από την εξωτερικήν αυτήν λάμψιν βλέμματα των ραγιάδων ως κάτι υπερφυσικόν, θεϊκόν, πραγματικός "άγγελος"(...). Ο Αγγλος αξιωματικός ήραχετο έφυγτος από του Σερράγιου, όπου είχε λάβει χώραν προηγουμένως η ανάγκωσις του Ισουλτανικού Φιρμανίου. Σημειωτέον, ότι ενώ ακόμη ο Ηαγ ευρίσκετο εις το Σερράγιον, είχε πληροφορηθεί ότι ανυψώθη (...) η τουρκική σημαία. Αμέσως τότε διέταξε να καταβιβασθεί και δια λόγους προφανούς σκοπιμότητος και από αβρότητα πάντως προς τους Τούρκους, δια να μη καταβιβασθεί δηλ, ενώπιόν του η σημαία των και θηεί τοιαυτοτρόπως η φιλοσημία των.

Όστε δεν έγινεν υποστολή της τουρκικής σημαίας, καθώς θα επερίμενε κανείς, αλλά μόνον ανύψωσις της Αγγλικής. Εν τω μέσω γενικής συγκινήσεως υψηλόσωμος Αγγλος στρατιώτης(...) ανήρτησεν εις τον ιστόν, όπου τέως εκμιάτιζεν η Σημαία της Ημισελήνου και παρέδωσεν εις τας πνοάς του αέρος την Αγγλικήν Σημαίαν, Σημαίαν του Σταυρού, ενώ το Αγγλικόν όγγμα απέδιδε τας νενομισμένας τμάς παρουσιάζον όπλα(...).

Εις το θέαμα του σταυρού, κινυαίζοντος παρηγόρως, ο Ραγιάς τον οποίον έπιηγεν έως τότε η Τουρκική δουλεία, ο ραγιάς ο μέχρι θρησκομανίας χριστιανός, ο ζαρωμένος υπό το Τουρκικόν μασπίγον, ως να εγαλβανίσθη από αόρατον ηλεκτρικόν ρεύμα, έννοιωσε το αίμα του να εκπνύσεται με ορμήν από την καρδίαν εις τας αρτηρίας του, την ύπαρξιν του να κλονίζεται σύσσωμος και τρελλός από χαράν έβγαλε το φέσι και παράφορος το έρριξεν εις τον αέρα: το πλήθος σαν κύμα "που κυλά" στο πέλαγος ορμητικών και αφροστεφανωμένων εκινήθη με ορμήν, χειροκρότησε ζυηρά και εφώνηζε με μα φωνήν "Ζήτω η Αγγλία!!! Ζήτω η Βικτώρια!!!". Ζητωκραυγαί και αναφωνήσεις πολύ φυσικαί εφόσον εκτός άλλων λόγων ψυχολογικών, υπήρχεν η έλπις η μάλλον η βεβαιότης, ότι το νέον Καθεστώς εγκαινιαζόμενον με την πανηγυρικήν ανύψωσιν της Αγγλικής Σημαίας θα ήτο εντελώς και καθ' όλα αντίθετον του προηγουμένου και θα έφερεν εις την Νήσον τα αγαθά του ελευθέρου Πολιτευματος, τα αγαθά της Επαγγελίας".

(όπ.π., σσ. 79-80)

Από τα 143 συνολικά άρθρα της συνθήκης της Λωζάνης τα τρία αφορούσαν την Κύπρο.

Άρθρο 16

Η Τουρκία παραιτείται από κάθε δικαίωμα και τίτλο πάνω στα εδάφη που βρίσκονται έξω από τα σύνορα που ορίζει η παρούσα συνθήκη και τα νησιά, εκτός από εκείνα στα οποία η ηγεμονία της αναγνωρίζεται από τη συνθήκη.

Άρθρο 20

Η Τουρκία αναγνωρίζει την προσάρτηση της Κύπρου, που ανάγγειλε η βρετανική κυβέρνηση στις 5 Νοεμβρίου 1914.

Άρθρο 15

Οι Τούρκοι υπήκοοι που ήταν μόνιμοι κάτοικοι Κύπρου στις 5 Νοεμβρίου 1914 θα αποκτήσουν τη βρετανική υπηκοότητα με τους όρους που αναφέρονται στους τοπικούς νόμους και θα χάσουν έτσι την τουρκική υπηκοότητα. Ωστόσο θα έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν την τουρκική υπηκοότητα μέσα σε δύο χρόνια από την έναρξη της ισχύος της παρούσας συνθήκης, υπό την προϋπόθεση ότι θα εγκαταλείψουν την Κύπρο μέσα σε δώδεκα μήνες μετά από σχετική δήλωσή τους.

(Κύπρος (1987), Ιστορικά και πολιτισμός, εκδόσεις "Διαγόρας", τόμ. 3ος, σ. 185).

Άσκηση:

1. Πώς είδε την έναρξη της Αγγλοκρατίας στο νησί ο κυπριακός λαός;
2. Ποιοι είναι "οι φίλοι της Αγγλίας" και γιατί "η κατοχή της νήσου Κύπρου", σύμφωνα με το διάδοχο της Γερμανίας, τους χαροποίησε τόσο πολύ;
3. Σχολιάστε το άρθρο της εφημερίδας "Beşşagüne".

Τα τείχη της Λακκωσίας - Η είσοδος του δρόμου από τη Λάρνακα.

*Το εσωτερικό του κάστρου της Λάρνακας στα χρόνια της Αγγλοκρατίας.
(Γκραβούρες του 1878)*

Πολιτειακές εξελίξεις

Ο Υπάτος
Αρμοστής
σερ Γκάρνερτ
Γούλασει.
(Thomson, J. (1879)
CYPRUS)

Ο εκπρόσωπος του Στέμματος στην Κύπρο αρχικά έφερε τον τίτλο του Υπάτου Αρμοστή. Πρώτος Υπάτος Αρμοστής ήταν ο σερ Γκάρνερτ Γούλασει. Μετά το 1925 όμως, ονομαζόταν Κυβερνήτης. Πρώτος Κυβερνήτης της Κύπρου ήταν ο σερ Μάλκομ Σπύβενσον, τον οποίο το 1926 διαδέχτηκε ο σερ Ρόναλντ Στορς. Με βάση το σύνταγμα που παραχωρήθηκε στο νησί το 1878 ιδρύθηκαν δύο Συμβούλια, το Νομοθετικό και το Εκτελεστικό. Το Εκτελεστικό Συμβούλιο, πενταμελές στην αρχή, επταμελές μετά το 1925, διοριζόταν είτε απευθείας από την αγγλική κυβέρνηση είτε από τον ίδιο τον Κυβερνήτη. Ο εκάστοτε κυβερνήτης προήδρευε του Εκτελεστικού και ουσιαστικά συγκέντρωνε στα χέρια του όλη την εκτελεστική εξουσία.

Νομοθετικό Συμβούλιο

Το Νομοθετικό Συμβούλιο ήταν αρχικά οκταμελές με την εξής σύνθεση: Πρόεδρος ήταν ο εκάστοτε Κυβερνήτης και μέλη τέσσερις Άγγλοι δημόσιοι υπάλληλοι και τέσσερις Κύπριοι που διοριζόνταν από τη βασίλισσα μετά από εισήγηση του Κυβερνήτη. Στην πράξη, λοιπόν, ο Κυβερνήτης ασκούσε και τη νομοθετική εξουσία, με τη σύμφωνη γνώμη του Νομοθετικού. Επρόκειτο δηλαδή για παρωδία κοινοβουλίου, το οποίο με κανένα τρόπο δεν ικανοποιούσε τον κυπριακό λαό. Γι' αυτό συνεχές αίτημα των Ελλήνων της Κύπρου ήταν η ίδρυση νομοθετικής συνέλευσης με αντιπροσώπους από όλες τις επαρχίες.

Στο σύνταγμα του 1882 τα μέλη του Νομοθετικού αυξήθηκαν σε δεκαοκτώ: έξι ήταν Άγγλοι και δώδεκα Κύπριοι, αφετοί αντιπρόσωποι του λαού (9 Έλληνες και 3 Τούρκοι). Οι Τούρκοι αρχικά διαμαρτυρήθηκαν για την αναλογία αυτή, σύντομα όμως οι φόβοι τους διαλύθηκαν. Με τη λειτουργία του Νομοθετικού και την εκδήλωση αντιπολιτευτικής στάσης εκ μέρους των Ελλήνων της Κύπρου, οι Άγγλοι χρησιμοποιούσαν τις τουρκικές ψήφους, για να εξουδετερώσουν κάθε ελληνική διεκδίκηση. Από τότε εγκαινιάστηκε μια συνεργασία αποικιοκρατίας και τουρκοκυπριακής κοινότητας, η οποία αποδείχτηκε ολέθρια για το νησί.

Οι Έλληνες της Κύπρου συνέχισαν να αγωνίζονται για συνταγματικές ελευθερίες και αύξηση των Ελλήνων αντιπροσώπων στο Νομοθετικό, ώστε να πάψει ο εμπαιγμός που γινόταν σε βάρος τους με την ισοστάθμι-

ση των ψήφων: 9 Έλληνες εναντίον 9 (6 Άγγλων και 3 Τούρκων). Στην περίπτωση ισοψηφίας λειτουργούσε ο μηχανισμός της "νικώσας ψήφου" του προέδρου - Κυβερνήτη. Η κατάσταση ουσιαστικά δεν άλλαξε ούτε και με το σύνταγμα του 1925, το οποίο αύξησε μεν τον αριθμό των αντιπροσώπων σε εικοσιτέσσερις, όμως διατήρησε το θεσμό της "νικώσας" του Κυβερνήτη και την πιθανότητα ισοστάθμισης των ψήφων: 12 Έλληνες εναντίον 12 (9 Άγγλων και 3 Τούρκων).

Όταν το 1929 σχημάτισαν στην Αγγλία κυβέρνηση οι Εργατικοί, μια κυπριακή πρεσβεία πήγε στο Λονδίνο και πρόβαλε τα κυπριακά αιτήματα. Η απάντηση των δήθεν φιλελεύθερων εκπροσώπων του αγγλικού λαού ήταν ότι "αυτό που χρειάζεται τώρα η Κύπρος είναι περισσότερες ευκαιρίες για εποικοδομητική εργασία και λιγότερες για πολιτική συζήτηση" (Χατζηδημητρίου, Κ., (1987), *Ιστορία της Κύπρου*, σ. 281).

Στην υπεροπτική αντιμετώπιση των κατακτητών η Κύπρος αντέδρασε ποικιλότροπα. Το επιστέγασμα των αντιαποικιακών εκδηλώσεων ήταν η εξέγερση του 1931. Με αφορμή το κίνημα αυτό η αποικιοκρατική κυβέρνηση κατόργησε το Νομοθετικό Συμβούλιο, οπότε από το 1931 μέχρι και την Ανεξαρτησία ο τόπος κυβερνήθηκε αυταρχικά. Ο Κυβερνήτης συγκέντρωσε στα χέρια του όλη την εξουσία και νομοθετούσε με διατάγματα που επικύρωνε η κυβέρνηση του Λονδίνου.

Αξιωματούχοι Όπως έχει αναφερθεί, ο εκπρόσωπος του Στέμματος στην Κύπρο ήταν ο **Κυβερνήτης**. Δεύτερος στην ιεραρχία ήταν ο αρχιγραμματέας, ο οποίος μετά το 1925 πήρε τον τίτλο του **αποικιακού γραμματέα**. Μπορούσε να αντικαθιστά τον Υπάτο Άρμοστή σε όλα του τα καθήκοντα, όταν εκείνος απουσίαζε. Στους αξιωματούχους περιλαμβάνονταν και οι **διοικητές ή έπαρχοι** των έξι διοικητικών επαρχιών στις οποίες είχε διαιρεθεί το νησί αυτοί ήταν Άγγλοι και διοριζόνταν από τον Κυβερνήτη. Άγγλοι ήταν επίσης και οι διευθυντές των κυβερνητικών τμημάτων, που είχαν εξουσίες υπουργών.

Δημοτικές αρχές Στις πόλεις και κωμοπόλεις λειτουργούσαν τα **Δημοτικά Συμβούλια**, ενώ στην ύπαιθρο η τοπική αυτοδιοίκηση εξασφαλιζόταν από τα **Κοινοτικά Συμβούλια** και τις **Χωρικές Αρχές**. Τα μέλη των Συμβουλίων τόσο των Δημοτικών, όσο και των Κοινοτικών, εκλέγονταν ανά τετραετία. Ο θεσμός της εκλογής των διοικητικών Συμβουλίων καταργήθηκε το 1931, οπότε άρχισε να ισχύει το διοριστικό σύστημα. Λόγω της πληθυσμιακής υπεροχής των Ελλήνων έναντι των Τούρκων όλοι σχεδόν οι δήμαρχοι και οι κοινοτάρχες κατά τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας ήταν Έλληνες.

Δικαιοσύνη Με τη μετάβαση στην Αγγλοκρατία ήταν φυσικό να γίνουν αλλαγές και στον τομέα της δικαιοσύνης. Το οθωμανικό δίκαιο ίσχυε σε μεγάλο βαθμό μέχρι το 1935. Όταν όμως οι Άγγλοι αποφάσισαν να εισαγάγουν μαζικά την αγγλική νομοθεσία (1935), οι οθωμανικοί νόμοι έπαψαν να ισχύουν και εφαρμόζονταν μόνο στις περιπτώσεις που υπήρχαν κερκτημένα δικαιώματα. Νόμοι που διατηρήθηκαν ήταν: ο περί γαιών οθωμανικός κώδικας και ο

ναυτικός κώδικας. Επίσης η Βρετανία τήρησε τη συμβατική υποχρέωση για σεβασμό των μουσουλμανικών ιεροδικείων. Διατήρησε ακόμα το χριστιανικό οικογενειακό δίκαιο που απένεμαν τα επισκοπικά δικαστήρια.

Όσον αφορά την εισαγωγή του αγγλικού δικαίου, μπορούμε να πούμε ότι έγινε με έναν τρόπο που εξυμνητούσε περισσότερο την αποικιοκρατική δύναμη παρά τον κυπριακό λαό. Το 1931 και το 1955, που υπήρξαν περίοδοι έξαρσης των αντιαποικιακών εκδηλώσεων, οι Άγγλοι εξέδωσαν τους νόμους έκτακτης ανάγκης με τους οποίους ανέστειλαν ατομικές ελευθερίες. Τα σημαντικότερα δικαστήρια που λειτουργούσαν στο νησί ήταν τα έξι Επαρχικά και το Ανώτατο Δικαστήριο της Αποικίας της Κύπρου ή Εφετείο με τον αρχιδικαστή και τους εφέτες.

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ

**Υπάτος Αρμοστής [1878-1925]
Κυβερνήτης [1925-1960]**

Πρόεδρος Εκτελεστικού - Πρόεδρος Νομοθετικού

Εκτελεστική Εξουσία

Εκτελεστικό Συμβούλιο

5μελές στην αρχή
7μελές αργότερα

Νομοθετική Εξουσία

Νομοθετικό Συμβούλιο

1878 8μελές
4 Άγγλοι δημόσιοι υπάλληλοι
4 Κύπριοι [διορίζονται]

1882 18μελές
6 Άγγλοι δημόσιοι υπάλληλοι
12 Κύπριοι [εκλέγονται]
[9 Έλληνες + 3 Τούρκοι]

1925 24μελές
9 Άγγλοι δημόσιοι υπάλληλοι
15 Κύπριοι [εκλέγονται]
[12 Έλληνες + 3 Τούρκοι]

1931 Κατάργηση του Νομοθετικού

Άσκηση

Μελετήστε το πιο πάνω διάγραμμα:

Ποια τα συμπεράσματά σας σχετικά με τη συμμετοχή των Ελλήνων της Κύπρου στη νομοθετική εξουσία και τις "συνταγματικές παραχωρήσεις" των Άγγλων;

Κατάλογος Δημάρχων της Λευκωσίας κατά την Αγγλοκρατία.

Χριστόδουλος Σεβέρης	1882 - 1888
Αχιλλέας Λιασιδής	1888 - 1905
Μεχμέτ Σιεφκέτ - Μπέης*	1908 - 1911
Αχιλλέας Λιασιδής	1911 - 1923
Αντώνης Θεοδότου	1924 - 1926
Γεώργιος Μαρκίδης	1926 - 1929
Θεμιστοκλής Δέρβης	1929 - 1946
Ιωάννης Κληρίδης	1946 - 1949
Θεμιστοκλής Δέρβης	1949 - 1959*

(Λεβέντσιο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας, 1989, σ. 28).

Οι δρόμοι στην Αγγλοκρατία

"... Ονομασίες των δρόμων δεν υπήρχαν, εκτός απ' εκείνες που επιβλήθηκαν ένεκα ορισμένων επαγγελματιών των κατοίκων. Για κάθε σχεδόν επάγγελμα υπήρχε ο ειδικός δρόμος, που κατά την έκφραση της επαχής εκεί μαζευόταν ένα ιονάφι - μια ειδικότης (...). Ονομασίες στους δρόμους δόθηκαν επίσημα μετά το 1912 από το Δημοτικό Συμβούλιο, ύστερα από επιλογή από ένα κατάλογο διακοσίων πενήντα ονομάτων από την αρχαία και νεότερη Ιστορία της Κύπρου και την Ιστορία της Ελλάδας.

Οι δρόμοι ήταν χωματένιοι και σε μερικούς μόνο δρόμους υπήρχε χαβόρα. Μετά το 1878 η πόλη άρχισε να νοικοκυρεύεται, όταν σχηματίστηκε η πρώτη Δημοτική Επιτροπή, που προσπάθησε να διορθώσει κάπως και την κατάσταση των δρόμων.

Το κακό περιορίστηκε κάπως, όταν το 1893 ο Δήμος προμηθεύτηκε "καταβρεκτήριοι άμαξαν", που κατά τους θερινούς μήνες κατόβρεχε πρωί και απόγευμα τους κεντρικότερους δρόμους..."

(Μιχαηλίδου, Αγνης, 1977, Χώρα, η παλιά Λευκωσία, σ.21).

* Η εκλογή Τούρκου ως δημάρχου της Λευκωσίας οφειλόταν στη διαφιλία των έξι Ελλήνων δημοτικών συμβούλων σχετικά με το αρχιεπισκοπικό ζήτημα (Βλέπε σ. 207)

Η πλατεία Μεταξά (σήμερα Ελευθερίας) κατά την Αγγλοκρατία

Ο Βρετανός επαρχιακός διοικητής εκδικάζει μια υπόθεση προσαγωγής στην Επτακωμη (Γκραβούρα του 1879)

Οικονομία - Κοινωνία - Συνδικαλισμός

Οικονομία

Στην πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας (1878 - 1914) σημειώθηκαν αρκετές αλλαγές στον τομέα της οικονομίας του νησιού. Αυτές όμως δεν κατόρθωσαν να την αναζωογονήσουν και να επιτύχουν την ευημερία και το βιοτικό επίπεδο που οι νέοι κατακτητές υποσχέθηκαν.

Γεωργία

Η κυπριακή οικονομία στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας παρουσίαζε τα χαρακτηριστικά μιας καθυστερημένης γεωργικής χώρας. Η γεωργία αποτελούσε την κυριότερη οικονομική πηγή και απασχολούσε το 80% του ενεργού πληθυσμού. Τα μέσα καλλιέργειας ήταν πρωτόγονα, ενώ η γη και το κεφάλαιο ήταν συγκεντρωμένα στα χέρια των ολίγων. Η μεγάλη μάζα των γεωργών διέθετε ένα μικρό κλήρο που δεν απέδιδε ικανοποιητικά κάτω από τις συνθήκες που επικρατούσαν· η κατάσταση επιδεικνυόταν σε χρονιές ανομβρίας, οπότε ο φτωχός αγρότης κατέφευγε στον τοκογλύφο, μια που πριν από το 1904 δεν υπήρχε καμιά συνεργατική πιστωτική εταιρεία στην ύπαιθρο.

Συχνό ήταν το φαινόμενο της αναγκαστικής πώλησης γης και σπιτιών, με σκοπό την εξόφληση χρεών. Έτσι, στην εποχή που εξετάζουμε, πολλοί άνθρωποι ήταν επίσημα δηλωμένοι ως "γεωργικοί εργάτες", δηλαδή εργάτες σε ξένα κτήματα. Οι παραδοσιακές καλλιέργειες συνεχίζονταν. Τα χαρούπια και τα εσπεριδοειδή εξαγονταν και έφερναν καλό εισόδημα, όπως και το μετάξι. Το βαμβάκι και ο καπνός δεν είχαν μεγάλη παραγωγή, ενώ τα κυπριακά κρασιά αντιμετώπιζαν τον ανταγωνισμό ξένων αγορών.

Βιοτεχνία

Στα τέλη του 19ου αιώνα παρουσιάστηκε κάποια ανάπτυξη σε ορισμένους τομείς της βιοτεχνίας, όπως στην υφαντουργία, αγγειοπλαστική, χαλκοουργία, υποδηματοποιία και στην κατασκευή οικιακών σκευών. Κι αυτή, ωστόσο, η δραστηριότητα περιοριζόταν στα επίπεδα της κοινότητας και των λίγων περικύρων. Η ανάπτυξη κι αυτού ακόμα του εσωτερικού εμπορίου προσέκρουε στην ανυπαρξία ή κακή κατάσταση του οδικού δικτύου.

Παπουτσιδές

Το παζάρι.

Το Παζάρι δουλεύει καθημερινά, ακόμα και Κυριακές, μετά την εκκλησία.

Το 1907 θεσπίστηκε νόμος για την αργία της Κυριακής.

Οι καζαντζήδες είχαν τα εργαστήριά τους κοντά στην Πύλη Πάφου. Κατασκευάζουν με μπακίρι οικιακά σκεύη (χαρτζιά, καζάνια, τηγάνια, λαβομάνους, μπρίκια κ.ά.).

Οι κωμοδρόμοι είχαν τα εργαστήριά τους κοντά στην Πύλη Πάφου. Κατασκευάζουν με σίδηρο κάγκελλα παραθύρων, πόρτες, μπαλκόνια, κ.ά.

Οι χρυσοχαί έχουν τα εργαστήριά τους στην οδό Χρυσοχών. Φτιάχνουν αντικείμενα από ασήμι και χρυσό. Κουτολόγια, σκουλαρίκια, καπνιστρομέρηχα, σταυρούς, καδένες κ.ά.

Οι βαφείς βρίσκονται κοντά στην Πύλη Πάφου. Βάφουν λευκά πανιά σε διάφορα χρώματα και κάνουν σταμπωτά υφάσματα.

Οι βυρσοδέψες έχουν τα εργαστήριά τους έξω από την Πύλη Πάφου. Το 1888, με ενέργειες του Δημαρχείου, τα βυρσοδεψεία μεταφέρθηκαν εκτός Λευκωσίας, για να αποφευχθεί η άσχημη μυρωδιά που έβγαζαν από την κατεργασία των δερμάτων.

Οι ταπάκκηδες έκοβαν φύλλα καπνού και πουλούσαν καπνό σε σακκούλια.

Οι μαχαράδες - οι πιξαξηδες, ακονιστές μαχαριών, είχαν τα εργαστήριά τους κοντά στην Αγία Σοφία.

Οι σαμολατζήδες είχαν τα εργαστήριά τους στην οδό Ερμού. Κατεργάζονταν το σισάμ για να βγάλουν σισαμέλαιο (σαμόλαδο).

Οι στρατουράδες είχαν τα εργαστήριά τους κοντά στα χάνια και έφτιαχναν σέλλες "στρατουρία" για τα γαϊδούρια και τα μουλάρια.

Οι κεροπούληδες έφτιαχναν κεριά και κέρινα ομοιώματα."

(Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας, 1989, σ. 33).

"(...) Στην περιοχή του παζαριού, όπου ο θάμβος, ανακατεμένος με τη σκάνη και τη ζέστη του καλοκαιριού, παίδευε τους τεχνίτες και τους αγοραστές, η τακτική παρουσία του λεμοναδιτζή ήταν μια ευλογία. Αυτός ήταν ένας πανύψηλος άνθρωπος με φορτωμένη στην πλάτη του μια πελώρια μπρούντζινη τσαγέρα, στολισμένη με πολύχρωμες πέτρες.

Νόμισμα της βασίλισσας Βικτώριας

Μέσα είχε δροσερή λεμονάδα και στις θήκες της δερμάτινης ζώνης του χρωματιστά ποτήρια. Σ' αυτά σέρβιρε τη λεμονάδα, που δροσίζε κι ανακούφιζε τους παζαριώτες(...)"

(Μιχαηλίδου, Αγνής, 1977, Χώρα, η παλιά Λευκωσία, σ. 169).

"[...]Οι μαγαζάτορες και οι τεχνίτες είχαν τα μαγαζιά τους σε μια μεγάλη περιοχή, που άρχιζε από τη βόρεια πλευρά της Γύλης Αμμοχώστου κι έφθανε ως την Γύλη Πάφου, σε τρόπο που η μισή πόλη ήταν όλο μαγαζιά. Κάθε ειδικότητα, κάθε "ισνάφι" κατά την έκφραση της εποχής, είχε το δικό της δρόμο. Μερικά επαγγέλματα διατήρησαν ως τα χρόνια μας τον ιδιαίτερό τους δρόμο, χωρίς να τολμιά κανένας, που δεν ανήκε στο "ισνάφι", ν' ανοίξει εκεί μαγαζι. (...) Επειδή τα περισσότερα χρειώδη γίνονταν στο χέρι, υπήρχαν πολλοί τεχνίτες με διάφορες ειδικότητες, και πάρα πολλά μαγαζιά - εργαστήρια. Αυτά όλα τα μαγαζιά προμηθεύαν με διάφορα είδη όχι μόνο τη Λευκωσία, αλλά και τις άλλες πόλεις και τα χωριά(...)"

(όπ. π., σ. 154).

"Στο κάτω μέρος του Μακρόδρομου, προς το τέλος του, σ' ένα χώρο προς τα αριστερά λειτουργούσε κάθε Παρασκευή το γνωστό σ' όλο το νησί Γυναικοπάζαρο. Πάνω στα καλντερίμια και στις πεζούλες οι γυναίκες τοποθετούσαν τα εμπορεύματά τους. Το παζάρι αυτό δημιουργήθηκε από την προσπάθεια των πρακταϊκών - υφαντρών - κι άλλων χειροτεχνιών να διαθέσουν τα είδη, που με τόσο κόπο κατασκεύαζαν. Κοντά σ' αυτές άρχισαν να εκθέτουν κι άλλες γυναίκες άλλου είδους χειροτεχνήματα. Έτσι στο Γυναικοπάζαρο έβρισκε κανείς απ' όλα. Κάθε Παρασκευή η συγκοινωνία σταματούσε στο κομμάτι εκείνο του δρόμου και μόνο οι γυναίκες διαφέντευαν την περιοχή. Ήταν γραφικό το Γυναικοπάζαρο και ταυτόχρονα πρακτικό. Εκεί έβρισκε κανείς, εκτός από τα διάφορα υφαντά, όλων των ειδών τα κεντήματα, τα φημισμένα λεικαρίτικα και τις πιπίλες της Λαπήθου, αλατζές της Κυθραίας, μεταξωτά της Χώρας, κοραέδες του Στραβόλου, κουργκλες με φλόκους για το λουτρό, σπιτικά γλυκίσματα κι ένα σωρό άλλα πράγματα(...) Κατά το 1928 η εκκλησία Φανερωμένης, στην προσπάθειά της να βοηθήσει στη βελτίωση του Γυναικοπάζαρου, διασκεύασε ένα υπαίθριο χώρο πλάι στην Εμπορική Λέσχη σ' ένα μεγάλο υπόστεγο με γυάλινους θόλους, στηριγμένους σε όμορφες σιδερένιες βάσεις. Από τότε το Γυναικοπάζαρο λειτουργούσε κανονικά στο χώρο αυτό κάθε Παρασκευή μέχρι τα γεγονότα της ΕΟΚΑ, οπότε σταμάτησε τελειωτικά. Τώρα στη θέση του χώρου αυτού του παζαριού κτίστηκαν τα ακίνητα Φανερωμένης: μαγαζιά, γραφεία. Για να προσδιορίσει, όμως, κανείς την τοποθεσία, αναφέρεται ακόμα στο Γυναικοπάζαρο."

(όπ. π., σ. 33-34).

Οι δύο όψεις νομίσματος του βασιλιά Γεώργιου Ε΄

Το παζάρι της Παρασκευής στη Λευκωσία (Η Κύπρος του Ι. Π. Φώσκολο, φωτο. 60)

Σοβαρός ανασταλτικός παράγοντας στην οικονομική πρόοδο του τόπου υπήρξε η βαριά και άδικη φορολογία σε βάρος του κυπριακού λαού. Ενώ δηλαδή συνεχίζονταν αρκετές από τις οθωμανικές φορολογικές επιβαρύνσεις (η δεκάτη, ο στρατιωτικός, ο επαγγελματικός, ο κτηματικός φόρος), προστέθηκαν κι άλλες από τους Άγγλους.

Ο φόρος που απομυζούσε το ένα δέκατο περίπου του κατά κεφαλή ετήσιου εισοδήματος του Κυπρίου ήταν "ο φόρος υποτελείας". Η καταβολή του φόρου αυτού απαιτούσε αιματηρές θυσίες και επανειλημμένα προκάλεσε σφοδρές διαμαρτυρίες. "Φόρος υποτελείας" ονομάστηκε το ποσό των 92 800 λιρών, το οποίο, με βάση τη Συνθήκη του 1878, ανέλαβε η Αγγλία να καταβάλλει στους δανειστές της οθωμανικής αυτοκρατορίας, επειδή εκείνη αρνιόταν να τους εξοφλήσει. Η φορολογία αυτή το 1906/7 περιορίστηκε στις 42 800 λίρες, ύστερα από διαβήματα του Ουίνστον Τσόρτσιλ, ο οποίος αναγνώρισε την αδικία που γινόταν σε βάρος των Κυπρίων και την αδυναμία της κυπριακής οικονομίας να την αντέξει. Το 1927, το ποσό ανέλαβε να το πληρώνει εξ ολοκλήρου η βρετανική κυβέρνηση με τη συμφωνία να δεχτούν οι Κύπριοι μια φορολογία του ύψους των 10 000 λιρών ετησίως για την άμυνα του νησιού. Έτσι εξέλιπε ένας σοβαρός ανασταλτικός παράγοντας στην ανάπτυξη της οικονομίας του τόπου.

Την εποχή αυτή, που συμπίπτει με το τέλος της πρώτης Αγγλοκρατίας, κατασκευάστηκαν δρόμοι μεταξύ των πόλεων και λειτούργησε ο κυπριακός σιδηρόδρομος που συνέδεε τη Λευκωσία με την Αμμόχωστο και τη Μόρφου. Στην Αμμόχωστο κατασκευάστηκε νέο λιμάνι. Οργανώθηκε η ταχυδρομική υπηρεσία και επιτεύχθηκε ατμοπλοϊκή σύνδεση με το εξωτερικό. Αυτή την εποχή επίσης έγιναν έρευνες, για να εξακριβωθεί αν υπήρχε ορυκτός πλούτος στο νησί. Τα αποτελέσματα υπήρξαν θετικά, ιδιαίτερα στις περιοχές Σκουριώτισσας και Αμιάντου.

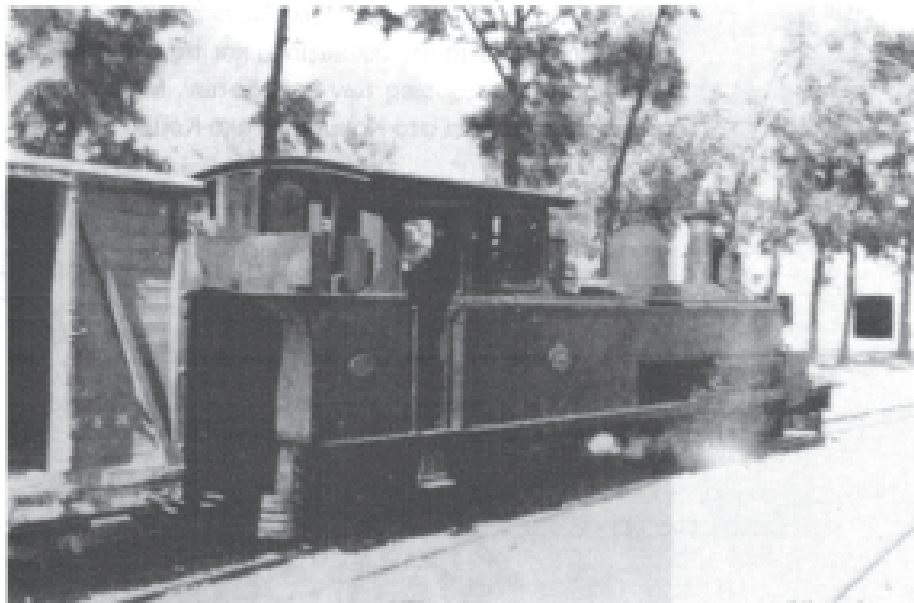
Η πλατεία Σεραγίου. Αριστερά το κτήριο του Σεραγίου. Η κολόνα στη μέση της πλατείας χρησιμοποιήσε επί Αγγλοκρατίας για τη μέτρηση των αποστάσεων από τη Λευκωσία στις άλλες περιοχές του νησιού.

Βασικό γνώρισμα της κυπριακής οικονομίας μετά το 1914 ήταν η εμφάνιση μικρών κεφαλαίων. Αυτά προέρχονταν κυρίως από εμπορικές δραστηριότητες και επενδύονταν σε βιομηχανικές μονάδες περιορισμένης κλίμακας όπως τα καπνουργοστάσια, τα βυρσοδεφεία, τα κεραμοουργεία, τα σαπουνοποιεία κ.ά. Σημαντική εξέλιξη στη δεύτερη αυτή οικονομική περίοδο (1914 - 1940) αποτέλεσε η λειτουργία του μεταλλείου της Σκουριώτισσας, που, μαζί με τις υπόλοιπες βιομηχανίες, πρόσφερε απασχόληση σε χιλιάδες άκληρους και φτωχούς αγρότες. Το μεταλλείο της Σκουριώτισσας λειτούργησε το 1914 με αμερικάνικα κεφάλαια. Από το 1916 το διαχειρίστηκε η CMC (Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία), που ήταν αμερικανικής ιδιοκτησίας.

Υπολογίστηκε ότι το 1920 απασχολούνταν στη βιομηχανία γύρω στις 6 000 άτομα, αριθμός που θα καταστήσει την εργατική τάξη στην Κύπρο μια υπολογίσιμη δύναμη, ιδιαίτερα όταν αυτή αποκτήσει κοινωνική συνείδηση.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 - 31 επηρέασε δυσμενέστατα την παραπαίουσα κυπριακή οικονομία. Πραγματική ανάκαμψη παρατηρήθηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, όταν αυξήθηκε η ζήτηση των κυπριακών μεταλλευμάτων και κατά συνέπεια ανέβηκαν οι τιμές. Άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της οικονομίας μας ήταν η δημιουργία τουριστικής κίνησης προς το νησί, ιδιαίτερα στην περίοδο 1952 - 1954· επίσης οι δαπάνες που συνεπαγόταν η δημιουργία στρατιωτικών εγκαταστάσεων στο νησί κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα (1955 - 59).

Η μηχανή του κυπριακού σιδηροδρόμου (Castle, W., Cyprus σ. 114)

Συνέπεια των οικονομικών αλλά και των ευρύτερων αλλαγών που έγιναν στη διάρκεια της αγγλικής κατοχής ήταν η μεταβολή του κοινωνικού σκηνικού.

Η κλειστή αγροτική κοινωνία της πρώτης Αγγλοκρατίας παρουσίαζε τα εξής χαρακτηριστικά: υπήρχαν οι λίγοι πλούσιοι γεωργοί και οι ελάχιστοι έμποροι, αλλά η πλειοψηφία των Κυπρίων ήταν αγράμματοι, χρωστούσαν σε δανειστές και υποσιτιζόνταν. Μεγάλο πρόβλημα αποτελούσε και η παιδική θνησιμότητα. Η δομή της οικογένειας ήταν αυστηρά πατριαρχική, κυρίως στα πρώτα χρόνια, όταν δεν υπήρχε για τα παιδιά το πλεονέκτημα μιας υποφερτής μόρφωσης ή τεχνικής κατάρτισης· ήταν η εποχή που "ο πατέρας ήξερε καλύτερα", γι' αυτό και πολλές φορές εκμεταλλευόταν τον κόπο των αρσενικών παιδιών για τις ανάγκες της οικογένειας, αλλά προπάντων για να εξασφαλιστεί η προίκα της αδελφής.

Σιγά - σιγά, όμως, καθώς το βιοτικό επίπεδο βελτιωνόταν και οι ευκαιρίες μόρφωσης αυξάνονταν, παρουσιάστηκαν οι πρώτοι δάσκαλοι, δικηγόροι, δημοσιογράφοι και οι κάθε λογής "γραμματικοί", οι οποίοι, μαζί με τους εμπόρους και μικροβιομηχάνους, αποτέλεσαν τη βάση της κυπριακής αστικής τάξης.

Εργατική τάξη

Δυναμική παρουσιάστηκε από τα πρώτα βήματά της η εργατική τάξη στην Κύπρο, η οποία περιλάμβανε τους γεωργικούς εργάτες, τους μεταλλωρύχους και τους εργάτες στις διάφορες βιομηχανίες. Η τάξη αυτή εμπνευσμένη από την ευρωπαϊκή σοσιαλιστική σκέψη οργάνωσε συντεχνιακό κίνημα, διακήρυξε τα ίσα δικαιώματα και τις ελευθερίες, και αμφισβήτησε τις παραδοσιακές εξουσίες των εργοδοτών. Μάλιστα το 1926 πλείστοι εργάτες είχαν εγγραφεί στο Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου.

Μία ομάδα χωρικών στο χωριό Τραχυπέδουλα της Πάφου (Thompson, J., CYPRUS, 1879)

Τα πολιτικά κόμματα αυξήθηκαν στην κυπριακή κοινωνία και άρχισαν να προσδιορίζουν τις σχέσεις των ανθρώπων σε μεγάλο βαθμό.

Η θέση της γυναίκας μόνο στα τέλη της Αγγλοκρατίας βελτιώθηκε σημαντικά. Κι αυτό, εξαιτίας της ανόδου του μορφωτικού της επιπέδου· σημαντικό βέβαια ρόλο για τη χειραφέτηση και καταξίωση της Κυπρίας έπαιξε και η συμμετοχή της στον απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ. Ευκαιρίες μόρφωσης και χειραφέτησης της γυναίκας πρόσφεραν επίσης τα σωματεία της αριστεράς.

Μαθήτριες του Παρθενοναγωγείου Φανερωμένης με τη δασκάλα τους

Συνδικαλισμός

Απ' όσα έχουν αναφερθεί προκύπτει ότι η ανάγκη για εργατικό συνδικαλισμό ήταν πειστική. Οι συνθήκες, όμως, δεν ευνοούσαν την ανάπτυξη του· οι περιορισμοί προέρχονταν τόσο από την πλευρά των εργοδοτών που πολεμούσαν τις συντεχνίες ως εχθρικές, όσο κι από το συντηρητισμό αρκετών εργαζομένων που ταύτιζαν το συνδικαλισμό με τον κομμουνισμό.

Το πιο σοβαρό εμπόδιο στην εξέλιξη του συνδικαλισμού στο νησί ήταν η αποικιοκρατία και ο νόμος "Περί Συντεχνιών" (1932), ο οποίος έδινε το δικαίωμα της οργάνωσης σε συντεχνίες, κάτω όμως από αυστηρούς περιορισμούς.

Τη θέσπιση Νόμου υπαγόρευσε η ύπαρξη αρκετών εργατικών λεσχών ή συνδέσμων. Ήδη από το 1927 είχαν καρποφορήσει οι προσπάθειες για ίδρυση συνδέσμου από τους δημόσιους υπαλλήλους. Η μετατροπή του Συνδέσμου δημοσίων υπαλλήλων σε Συντεχνία έγινε στις 28.4.1947. Η ημέρα αυτή αποτέλεσε τη γενέθλια μέρα της σημερινής Παγκύπριας Συντεχνίας Δημοσίων Υπαλλήλων (ΠΑΣΥΔΥ).

Παρά τις δυσκολίες, οι συντεχνίες αυξάνονταν με εκπληκτικό ρυθμό και το

1940 είχαν φθάσει τις 62. Σταθμό στην ιστορία του κυπριακού συνδικαλισμού αποτέλεσε η σύσταση της Παγκύπριας Συντεχνιακής Επιτροπής (ΠΣΕ, 1941) που λειτουργήσε ως κεντρικός συντονιστικός φορέας συντεχνιών και ήταν ο πρόδρομος της Παγκύπριας Εργατικής Ομοσπονδίας (ΠΕΟ, 1946). Σύντομα, ωστόσο, το 1943 το συντεχνιακό κίνημα διασπάστηκε για ιδεολογικούς κυρίως λόγους και άρχισαν σταδιακά να ιδρύονται στις διάφορες πόλεις οι "νέες", λεγόμενες, συντεχνίες. Το 1944 αποφασίστηκε να δημιουργηθεί ένα παγκύπριο κεντρικό καθοδηγητικό σώμα: και τότε γεννήθηκε η Συνομοσπονδία Εργατών Κύπρου (ΣΕΚ).

Εθνολογική σύνθεση

Η εθνολογική σύνθεση της κυπριακής κοινωνίας, κατά την Αγγλοκρατία, είναι η εξής: Εκτός από τους Ελληνοκυπρίους, υπάρχουν οι Μουσουλμάνοι σε ποσοστό 20% (που αργότερα μειώνεται) και σε πολύ μικρότερα ποσοστά Αρμένιοι, Μαρωνίτες και Λατίνοι.

Ο πληθυσμός του νησιού (πίνακες 1,2,3) αυξανόταν σταθερά, ιδιαίτερα μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Στη διάρκεια του πολέμου παρατηρήθηκε μεταναστευτικό ρεύμα προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ στη δεκαετία του 1920 η κυπριακή μετανάστευση στράφηκε προς την Αγγλία, Αφρική και Αυστραλία.

Η μείωση που παρατηρείται στον τουρκοκυπριακό πληθυσμό οφείλεται σε μια μακρής κλίμακας μετανάστευση προς την Τουρκία το 1925, όταν η Αγγλία προσάρτησε πλήρως την Κύπρο. Την ίδια εποχή Αρμένιοι, πρόσφυγες από τη Μικρασία, εγκαταστάθηκαν στο νησί και αύξησαν το ποσοστό της κοινότητάς τους.

Από το 1878 μέχρι το 1912 η Κύπρος πλήρωνε συνολικά 1,972,054 λίρες για το "φόρο υποτέλειας", ποσό που ισοδυναμούσε με τα 28% των κρατικών εσόδων. Σαν αποτέλεσμα η οικονομική και κοινωνική εξέλιξη, ιδιαίτερα στις δύο πρώτες δεκαετίες της Αγγλικής κατοχής, προχωρούσε με πολύ αργό ρυθμό...

Η πρώτη εισροή κεφαλαίων για ανάπτυξη επιτεύχθηκε το 1899, όταν η αποικιακή Κυβέρνηση κατόρθωσε να δανειστεί στο Λονδίνο 314,000 για αρδευτικά έργα, και για την κατασκευή σιδηροδρόμου και λιμανιού στην Αμμόχωστο. Το 1906 η απόφαση του Βρετανικού Υπουργείου Οικονομικών να ελαττώσει την Κυπριακή συνεισφορά για το "φόρο υποτέλειας" στις 42,000 τον χρόνο, αυτόματα επέτρεψε στις τοπικές αρχές να διαθέσουν μεγαλύτερο μέρος των εσόδων τους σε χρησιμα έργα.)"

(Γεωργαλλίδης, Γ. (1984), Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας στην Κύπρο, Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου, τόμ. 1, σσ. 25-26).

Πίνακας 1.

Εθνολογική σύνθεση πληθυσμού 1881 - 1911.

	1881	1891	1901	1911
Ελληνες ορθόδοξοι	73,9%	75,8%	77,1%	78,2%
Μουσουλμάνοι	24,4%	22,9%	21,6%	20,6%
Αρμένιοι	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%
Λατίνοι	1,1%	0,4%	0,4%	0,4%
Μαρωνίτες		0,6%	0,5%	0,4%
Άλλες ομάδες	0,5%	0,2%	0,2%	0,3%

Πίνακας 2.

Εκατοστιαία αναλογία Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου από το 1921 μέχρι το 1946.

Κοινότητες	1921	%	1931	%	1946	%
Ελληνες κτλ.	248.376	80,3	283.271	81,5	389.566	82,1
Τούρκοι	61.339	19,7	64.283	18,5	80.548	17,9

Πίνακας 3.

Πληθυσμός Κύπρου.

Έτος	1911	1921	%	1931	%	1946	%
Κάτοικοι	274.108	310.715	+13,26	347.959	+11,98	450.114	+28,1

(Κύπρος (1987), Ιστορία και Πολιτισμός, εκδόσεις "Διαγόρας", τόμ.3, σ. 204).

Άσκηση:

1. Μελετήστε στους πίνακες 1 και 2 την κίνηση που παρουσιάζεται στην εκατοστιαία αναλογία Ελλήνων και Τούρκων, από το έτος 1881 - 1946.
2. Σχολιάστε την πληθυσμιακή αύξηση που παρατηρείται στην περίοδο 1911 - 1946 (πίνακας 3), σε συσχετισμό με την οικονομική κατάσταση της εποχής.

Εκκλησία - Εκπαίδευση

*Σχέσεις
κυπριακής
Εκκλησίας και
αποικιοκρατικής
κυβέρνησης*

Η αγγλική κατάληψη της Κύπρου εγκαινίασε μια νέα εποχή και για την κυπριακή Εκκλησία, γιατί οι Άγγλοι στον τομέα αυτό αποδείχθηκαν φιλελεύθεροι και ανεξίθρησκοι. Για πρώτη φορά από πολλούς αιώνες μπορούσαν οι Κύπριοι να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, να κτίζουν, να διακοσμούν και να λειτουργούν χωρίς περιορισμούς τους ναούς τους. Οι πρώτοι αγγλικανοί κληρικοί που ήλθαν στο νησί έδειξαν σεβασμό στην αποστολική Εκκλησία της Κύπρου και τιμούσαν τον προκαθήμενό της αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο. Από το κλίμα θρησκευτικής ελευθερίας που επικράτησε, ενθαρρύνθηκαν μερικοί κρυπτοχριστιανοί του νησιού και επέστρεψαν στην Ορθοδοξία.

Όξυνση των σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας και αγγλικής κυβέρνησης δημιουργήθηκε, ωστόσο, όταν τέθηκε το θέμα του πολιτειακού διακανονισμού του καθεστώτος της κυπριακής Εκκλησίας. Δηλαδή, οι Κύπριοι αρχιερείς ανέμεναν από τη νέα διοίκηση του "χριστιανικού έθνους" των Άγγλων να αναγνωρίσει τουλάχιστο ότι συνέχιζαν να ισχύουν τα οθωμανικά προνόμια και τα σουλτανικά βεράτια. Όμως προσέκρουσαν στον ορθολογισμό ενός σύγχρονου καθεστώτος, το οποίο δεν εννοούσε να παραχωρήσει στην Εκκλησία αρμοδιότητες που θεωρούσε αποκλειστικά δικές του.

Έτσι οι Άγγλοι κατάργησαν το δικαίωμα της Εκκλησίας να της παραχωρούνται αστυνομικοί, για να βοηθούν τους εισπράκτορές της στην είσπραξη των φόρων. Επίσης κατάργησαν το προνόμιο των κληρικών να μη συλλαμβάνονται και να μην υφίστανται ταπεινωτική για το σχήμα τους τιμωρία. Ακόμη από το 1930 η Εκκλησία στερήθηκε το δικαίωμά της ν' απονέμει δικαιοσύνη σε θέματα οικογενειακού δικαίου. Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια μετά το 1930 εξετάζουν το πνευματικό μόνο μέρος διαφορών που προκύπτουν σε υποθέσεις διαζυγίου, κηδεμονίας τέκνων και προικοσυμφώνων. Προβλήματα δημιουργήθηκαν, όταν οι Άγγλοι αρνήθηκαν ν' αναγνωρίσουν το προνόμιο της Εκκλησίας να μην πληρώνει φόρους για την εκκλησιαστική περιουσία. Τελικά, βέβαια, η Εκκλησία απαλλάχτηκε από τη φορολογία αυτή.

*Η Εκκλησία
κύριος φορέας
του εθνικού
φρονήματος*

Η Εκκλησία, παρά το οικονομικό πλήγμα που δέχτηκε από τον περιορισμό των εσόδων της, διατήρησε την ηγετική της θέση στην πολιτική ζωή του νησιού και αποτέλεσε, μαζί με τα ελληνικά σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης, το βασικό συντελεστή ανάπτυξης του εθνικού φρονήματος. Επίσκοποι και ηγούμενοι μοναστηριών είχαν διατελέσει κατά καιρούς δραστήρια μέλη του Νομοθετικού και τόσο από τη θέση του βουλευτή, όσο και από τον άμβωνα, ασκούσαν σκληρή αντιπολίτευση προς την αγγλική κυβέρνηση. Πιο κάτω θα αναφερθεί με λεπτομέρειες η συμβολή της Εκκλησίας τόσο στην εθνική εξέγερση του 1931, όσο και στον απελευθερωτικό αγώνα του 1955-59.

Σοβαρό πρόβλημα στους κόλπους της Εκκλησίας δημιουργήθηκε μετά το θάνατο του αρχιεπισκόπου Σωφρόνιου (1900) στην περίοδο 1900 - 1910 για τους εξής λόγους:

Πρώτο, γιατί δεν υπήρχε νομοθεσία που να ρυθμίζει την αρχιεπισκοπική εκλογή και δεύτερο, γιατί οι δύο διεκδικητές του αρχιεπισκοπικού θρόνου χωρίζονταν από ιδεολογικές αντιθέσεις που τότε φαινόταν αγεφύρωτες. Οι δύο επίσκοποι που διεκδικούσαν τον αρχιεπισκοπικό θρόνο ήταν ο Κυρηναίος Κύριλλος και ο Κιτίου, επίσης, Κύριλλος.

Ο μητροπολίτης Κιτίου - "Κυριλλάτος", όπως τον αποκαλούσε ο λαός, γιατί ήταν μεγαλόσωμος - εξέφραζε το αδιάλλακτο ενωτικό ρεύμα που υπήρχε στο νησί, σε αντίθεση με το μητροπολίτη Κυρηναίος - "Κυριλλούδι", γιατί ήταν μικρόσωμος - που ήταν ήπιος και μετριοπαθής άνθρωπος. Το θέμα διχασε τον κυπριακό ελληνισμό και οδήγησε σε συχνές διαδηλώσεις και συγκρούσεις ανάμεσα στους οπαδούς των αντίπαλων παρατάξεων. Στη διαμάχη αναμείχθηκε και ο Οικουμενικός Πατριάρχης υπέρ του Κυρηναίου και η ενέργειά του αυτή προκάλεσε πολλές αμφισβητήσεις. Επίσης η αποικιοκρατική κυβέρνηση, για να σταματήσει τις συγκρούσεις, ανάμεσα στους αντιπάλους, επέβαλε το 1908 στρατιωτικό νόμο και κατέλαβε το κτίριο της Αρχιεπισκοπής.

Ο μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μουλωνάς

Το 1908 το Νομοθετικό θέσπισε ένα νόμο, με τον οποίο λύθηκε τελικά το πρόβλημα με την ανάδειξη ως Αρχιεπισκόπου του μητροπολίτη Κιτίου, ως Κυριλλου Β' (1910 - 1916). Μετά το θάνατό του τον διαδέχτηκε, όπως είχε προσημνηθεί, ο μητροπολίτης Κυρηναίος ως Κύριλλος Γ' (1916 - 1933).

Το 1918 εξελέγη μητροπολίτης Κιτίου ο **Νικόδημος Μουλωνάς** "ο λογιότερος και πολιτικότερος επίσκοπος της Αγγλοκρατίας, του οποίου τις δημοσιονομικές και οικονομικοκοινωνικές αναλύσεις οι Βρετανοί πολύ υπολόγιζαν και φοβούνταν". (Κύρρη, Κ.Π., *Το αρχιεπισκοπικό ζήτημα, ο χαρακτήρας και οι συνέπειές του, Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις "Φιλόκυπρος" τόμ. 5ος, σ. 7*). Ο Νικόδημος Μουλωνάς εξορίστηκε από τους Άγγλους εξαιτίας του ρόλου που έπαιξε στα Οκτωβριανά του 1931 και πέθανε εξόριστος στα Ιεροσόλυμα το 1937.

Μετά το θάνατο του Κύριλλου Γ', οι Άγγλοι ανέθεσαν στο μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο την τοποτηρησία του αρχιεπισκοπικού θρόνου, καθιστώντας τον αρχιεπίσκοπο από τις 16.11.1933 ως τις 20.6.1947, οπότε ο Λεόντιος εξελέγη Αρχιεπίσκοπος: πέθανε 37 μέρες αργότερα και τον διαδέχτηκε ο μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος, ως Μακάριος Β'. Ο Μακάριος είχε επίσης εξοριστεί μετά τα γεγονότα του 1931, αλλά του επιτράπηκε να επαναπατριστεί το 1946. Το Μακάριο Β' διαδέχτηκε μετά το θάνατό του ο τότε μητροπολίτης Κιτίου Μακάριος, ως Μακάριος Γ'. Από τον Οκτώβρη του 1950 που εξελέγη Αρχιεπίσκοπος ως τις 3 Αυγούστου 1977 που πέθανε, ο Μακάριος Γ' αφράγισε με την παρουσία και με τη δράση του τόσο τα εκκλησιαστικά, όσο και τα πολιτικά πράγματα στην Κύπρο.

Άσκηση

Αφού διαβάσετε και τις πιο κάτω πηγές, ν' απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

1. Ποιες ήταν οι σχέσεις της αποικιοκρατικής κυβέρνησης με την κυπριακή Εκκλησία και πώς ερμηνεύονται;
2. Σε ποιους τομείς η Εκκλησία της Κύπρου έχει να επιδείξει αξιόλογο έργο στα χρόνια της Αγγλοκρατίας;

“Στο Νομοθετικό Συμβούλιο, από την ίδρυσή του μέχρι τη διάλυσή του το 1931, οι καλύτεροι γνώστες των προβλημάτων του λαού και οι σθεναρότεροι προασπιστές των δικαιωμάτων του και των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων υπήρξαν, κατά κοινή ομολογία, οι εκλεγμένοι κληρικοί βουλευτές, Κιτίου Κυπριανός Οικονομίδης, Κύριλλος Παπαδόπουλος, πρώτο Κιτίου και ύστερα Αρχιεπίσκοπος, και Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς. Αυτοί που κράτησαν επίσης την ηγεσία της αντιπολίτευσης στο εθνικό ζήτημα. Για την Εκκλησία τα δύο θέματα ήταν αδιαχώριστα, αν και ορθά επίστευε πως οι υποθέσεις της παιδείας και της κοινωνικής ανόδου όφειλαν να εξυπηρετούν την πολιτική αποκατάσταση του μέλλοντος. Χωρίς τους κληρικούς βουλευτές, το Νομοθετικό θα ήταν πολύ λίγο κάτι παραπάνω από ένα κλάμπ συζητήσεων της άνω μεσαίας τάξης (...)

Ότι όλοι οι κληρικοί βουλευτές ήταν μητροπολίτες Κιτίου δεν ήταν τυχαίο. Η κοσμοπολίτικη Λάρνακα και η νεαρή εμπορική Λεμεσός ήταν - καθώς ήδη το έχω πει - οι πιο κοινωνικά ανήσυχες. Καθόλου λοιπόν παράξενο ότι και ο πρώτος κληρικός που συνειδητοποίησε τα προβλήματα των εργατών, μιας νέας τάξης που άρχισε να εμφανίζεται κυρίως στην έδρα του στη Λεμεσό, ήταν ξανά ο Κιτίου Νικόδημος”.

(Εγγλεζάκη, Βεν., Η εκκλησία της Κύπρου από το 1878 - 1955. Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου, (1986), τόμ. 2, σ. 43).

“Για μια αγροτική κοινωνία, όπως κυρίως ήταν η Κύπρος της περιόδου που εξετάζουμε, η πρώτη ανάγκη ήταν ο συνεργατισμός, γιατί μόνο με

αυτόν θα μπορούσε ο αγρότης να λυτρωθεί από την τακογλυφία, και να προχωρήσει ο τόπος σε μια οικονομία παραγωγική και δημιουργική.(...)
 Πατέρας του κυπριακού συνεργατισμού είναι ο ανεξίτηλος και υπότροφος του Κιτίου Κυπριανού Ιωάννης Δ. Οικονομίδης, που το 1909 ίδρυσε στο Λευκόνοικο, με τη βοήθεια του δασκάλου Μάρκου Χαράλαμπος, το πρώτο συνεργατικό στην Κύπρο, σύμφωνα με γερμανικά πρότυπα.(...)

Νομοθετικά η ανάπτυξη του κινήματος, εάν οφείλεται σε κάποιο άτομο, αυτό δεν είναι άλλο από τον κληρικό βουλευτή Κιτίου Νικόδημο Μιλιανά.(...)

(όπ., π., σ. 44)

“Αναφέρω πρόχειρα ότι ο Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, ο περιφανέστερος δάσκαλος της Λευκωσίας της εποχής, ήταν βαθύτατα πιστός άνθρωπος με μεγάλη εκκλησιαστική επίσης προσφορά, ότι η δημοσιογραφία υπηρετήθηκε σοβαρά από τον Αρχοντα Πρωτοψάλτη Στυλιανό Χουρμούζιο του οποίου η καλλιτεχνική δημιουργία και κληρονομία είναι γνωστή, ότι ο κυπριακός χορός διδάχτηκε για πρώτη φορά, και διασώθηκε, από το διάδοχο του Χουρμούζιου στα αρχιεπισκοπικά αναλόγια Θεόδουλο Καλλίνικο, ότι ένας από τους θεμελιωτές των κυπριολογικών σπουδών είναι ο Κιτίου Νικόδημος (με 200 σελίδες έρευνας και εκδόσεις κειμένων και εγγράφων, που αποτελούν το 4,8% της όλης των 13 τόμων των Κυπριακών Χρονικών, των οποίων ήταν ο ιδρυτής). Η εισαγωγή και ανάπτυξη του αθλητισμού στην Κύπρο, ακόμα και η δημιουργία σταδίων, σε εκκλησιαστικούς επίσης οφείλεται σε μεγάλο βαθμό, όπως τον Πάφου Ιάκωβο”.

(όπ., π., σ. 42)

“Η υποστήριξη ήλθε αμέριστη με τον Κύριλλο Γ’ , και το 1918 η Ιερά Σύνοδος ανέλαβε επίσημα το Ιεροδιδασκαλείο, που κρατήθηκε ανοιχτό μέχρι το 1932.(...) Παρά το ψηλό του επίπεδο και τη γενικότερη προσφορά, απότυχε να πείσει, διότι οι περισσότεροι απόφοιτοί του δεν ιερώθηκαν.

Ύστερα από το 1931 οι καιροί δεν ήταν μενετοί. Μια στοιχειώδη Ιερατική Σχολή δεν κατόρθωσε να ανοίξει η ακόραλη πα,ένεκα των Αγγλων, Εκκλησία παρά το 1949, μόλις αποκαταστάθηκε η ιεραρχία επί Μακαρίου Β’, ιεράρχη που στην περίοδο της επισκοπείας του στην Κερύνεια έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μόρφωση του κλήρου του.

(όπ., π., σ. 47)

Εκπαίδευση

Στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας η εκπαιδευτική οργάνωση στην Κύπρο ήταν υποτυπώδης, παρά το γεγονός ότι στα τελευταία πενήντα χρόνια της Τουρκοκρατίας είχε παρουσιαστεί σχετική πρόοδος στον τομέα αυτό. Το μορφωτικό επίπεδο του λαού ήταν χαμηλό, ενώ τα ποσο-

στά των αναλφαβήτων έφθαναν το 80%. Την ευθύνη για την ίδρυση, συντήρηση και λειτουργία των σχολείων είχε η Ελληνική κοινότητα. Το έργο της στήριζε οικονομικά και κατεύθυνε ιδεολογικά η οργανωμένη Εκκλησία.

Η προσφερόμενη παιδεία φάνηκε ευθύς εξαρχής ότι ήταν καθαρά ελληνοκεντρική και στόχευε στην υλοποίηση της πανελληνίας πολιτικής της Μεγάλης Ιδέας. Η διαπίστωση αυτή, όπως ήταν φυσικό, απασχόλησε σοβαρά την αποικιοκρατική κυβέρνηση, η οποία, ύστερα από μια περίοδο ανοχής, προχώρησε σε σκληρά νομοθετικά μέτρα, με σκοπό την άσκηση ελέγχου στην εκπαίδευση. Το αποτέλεσμα ήταν η Στοιχειώδης εκπαίδευση να υποταχτεί πλήρως, ιδίως μετά το 1935. Όμως η Μέση προτίμησε να διατηρηθεί — εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις - την ανεξαρτησία της μέχρι το 1960. Γι' αυτό το λόγο στερήθηκε οποιαδήποτε κυβερνητική επιχορήγηση.

Για την ανάπτυξη του σχολικού δικτύου και τον περιορισμό του αναλφαβητισμού καταβλήθηκαν αρκετές προσπάθειες από την αγγλική κυβέρνηση. Τα αποτελέσματα, όμως, στην αρχή τουλάχιστο, ήταν απογοητευτικά: παρά το γεγονός ότι το 1911 τα ελληνικά σχολεία είχαν τετραπλασιαστεί σε σχέση με τα υφιστάμενα το 1878, το ποσοστό αναλφαβητισμού παρέμενε στα ύψη (76%). Εκπαιδευτική έρευνα του 1946 αποκάλυπτε ότι το 46% των Κυπρίων δεν μπορούσαν να γράψουν ή να διαβάσουν μια απλή επιστολή.

Η αιτία του προβλήματος μπορεί να αναζητηθεί και στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής, όπου τα εργατικά χέρια, ακόμα και παιδικά, ήταν πολύτιμα για τις γεωργικές εργασίες. Η κυπριακή όμως πλευρά, εκπαιδευτικοί σύμβουλοι και άλλοι πνευματικοί ηγέτες, επιρρίπτουν την ευθύνη στην αποικιοκρατία και στη "σκληρή φιλαργυρία" που συστηματικά επιδείκνυε για τις εκπαιδευτικές ανάγκες του τόπου. Η πολιτική αυτή στην πράξη σήμαινε:

- α) μικρή κυβερνητική επιχορήγηση στα σχολεία και
- β) απόρριψη του επίμονου αιτήματος των εκπαιδευτικών συμβουλίων για επιβολή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Σε διάφορες περιόδους και στα πλαίσια του κυβερνητικού εκπαιδευτικού προγράμματος, λειτούργησαν στην ύπαιθρο εκτός από τα εξατάξια δημοτικά σχολεία, και επτατάξια ή οκτατάξια, για να ικανοποιήσουν, έστω και εν μέρει, τη φιλομάθεια παιδιών που δεν μπορούσαν να φοιτήσουν σε Γυμνάσια των πόλεων.

Σημασία δόθηκε, αν και καθυστερημένα, στην Τεχνική Εκπαίδευση με την εισαγωγή του Συστήματος Μαθητείας (1948) και την ίδρυση των πρώτων Τεχνικών Σχολών στη Λευκωσία (1951) και Λεμεσό (1956). Την ίδια, ακριβώς, εποχή ιδρύθηκε το Δασικό Κολλέγιο Κύπρου στον Πρόδρομο. Η γλώσσα διδασκαλίας τόσο στις Τεχνικές Σχολές, όσο και στο Δασικό Κολλέγιο ήταν η αγγλική, γι' αυτό και το ενδιαφέρον που εκδηλώθηκε εκ μέρους των Ελλήνων της Κύπρου υπήρξε περιορισμένο.

Μέση εκπαίδευση

Ανεξάρτητα και αντίθετα προς την κυβερνητική προσπάθεια κινήθηκε ο μηχανισμός της Μέσης εκπαίδευσης. Την ανεξαρτησία τους τα σχολεία Μέσης την εξασφάλιζαν χάρη στις γενναιόδωρες χορηγίες της Εκκλησίας, της Κοινότητας ή και φιλόμουσων πολιτών. Εχοντας αυτή την οικονομική στήριξη τα σχολεία Μέσης, όπως το Παγκύπριο Γυμνάσιο, το Γυμνάσιο Πάφου και το ημιγυμνάσιο Κερύνειας, πρόβαλλαν αντίσταση στα ανθελληνικά εκπαιδευτικά νομοθετικά μέτρα. Επιδίωκαν και πετύχαιναν να καθορίζουν τους δικούς τους εκπαιδευτικούς στόχους, να ακολουθούν τη δική τους εκπαιδευτική πολιτική, να επιλέγουν τα δικά τους αναλυτικά προγράμματα, να διορίζουν το δικό τους διδακτικό προσωπικό κτλ. Με βάση όλα αυτά το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας τα αναγνώρισε ως σχολεία ισότιμα των Ελλαδικών.

Ανεκτίμητη πρέπει να θεωρηθεί η προσφορά των σχολείων Μέσης εκπαίδευσης στον απελευθερωτικό αγώνα του 1955-59. Δε θα ήταν υπερβολή αν παραλληλιζόταν με το έργο των Διαφωτιστών στη Δυτική Ευρώπη και την Ελλάδα στις παραμονές της ελληνικής επανάστασης. Πράγματι, τα Γυμνάσια στην Κύπρο έγιναν τα φυτώρια των αγωνιστών της ελευθερίας του νησιού.

Παράλληλα με τα κοινοτικά, κλασικά Γυμνάσια, ιδρύθηκαν σταδιακά και κάποια ιδιωτικά σχολεία, τα πλείστα εμπορικής - οικονομικής κατεύθυνσης, που πρόσφεραν και αυτά, στον τομέα του το καθένα, ουσιαστικές υπηρεσίες στην παιδεία του τόπου. Το πρώτο ιδιωτικό σχολείο ιδρύθηκε στη Λεμεσό το 1920 από την Αθηνά Λανίτου πρόκειται για το μετέπειτα Αθηναϊκό Γυμνάσιο Θηλέων. Ο συνολικός αριθμός των ιδιωτικών Σχολών στη διάρκεια της Αγγλοκρατίας ανήλθε στις 13. Μερικοί βέβαια Κύπριοι μαθητές φοιτούσαν σε ξενόγλωσσα εκπαιδευτήρια, όπως ήταν η Αγγλική Σχολή Λευκωσίας (1900), η Αμερικανική Ακαδημία Λάρνακας, η Αμερικανική Ακαδημία Λευκωσίας κ.ά.

Εκπαίδευση δασκάλων

Για την επαρκή εκπαίδευση των δασκάλων είχε λειτουργήσει από το 1893 στο Παγκύπριο Γυμνάσιο το Παγκύπριο διδασκαλείο, που πρόσφερε διετή παιδαγωγική κατάρτιση. Δέκα χρόνια αργότερα ιδρύθηκε το Διδασκαλείο Θηλέων Φανερωμένης. Τα δυο εκπαιδευτικά ιδρύματα λειτούργησαν με επιτυχία μέχρι το 1935 και 1937 αντίστοιχα. Τότε η αποικιοκρατία κρίνοντας ως επιζήμια γι' αυτήν την κοινοτική εκπαίδευση των δασκάλων, προχώρησε στην ίδρυση κυβερνητικών διδασκαλείων. Το Διδασκαλικό Κολλέγιο Αρρένων λειτούργησε στη Μόρφου και το Διδασκαλικό Κολλέγιο Θηλέων στη Λευκωσία. Το 1958 τα δυο Διδασκαλεία συγχωνεύθηκαν σε ένα και μεταφέρθηκαν σε νέες κτιριακές εγκαταστάσεις, αυτές που στεγάζαν μέχρι το 1991 την Παιδαγωγική Ακαδημία Κύπρου σ' αυτές στεγάζεται προσωρινά το Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Το Παγκύπριο Γυμνάσιο - Λευκωσία

Η αποικιακή επέμβαση στην ελληνική παιδεία

Με βάση τους περί παιδείας νόμους του 1905 συστάθησαν εκπαιδευτικά συμβούλια, ένα για κάθε κοινότητα. Αυτά θα διακανόνιζαν «πάντα τα σχετιζόμενα προς την εν τοις Σχολείοις της Κύπρου εκπαίδευσιν» και θα συμβούλευσαν τον Ύπατο Αρμοστή για τις εκπαιδευτικές ανάγκες των κοινοτήτων. Το «Ελληνικόν Χριστιανικόν Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον» αποτελούσαν ο Άγγλος αρχιγραμματέας ως πρόεδρος, ο Αρχιεπίσκοπος, τρεις Έλληνες βουλευτές του Νομοθετικού Συμβουλίου και έξι αιρετά μέλη της ελληνικής κοινότητας (ένα από κάθε επαρχία), που εκλέγονταν κάθε δυο χρόνια. Το σύστημα φαινόταν να λειτουργεί ομαλά ως τη στιγμή που οι «δημοδιδάσκαλοι» πρόβαλαν μισθοδοτικά αιτήματα και ζητούσαν να κατοχυρωθούν επαγγελματικά με την υπαγωγή τους στην κρατική υπηρεσία. Μια τέτοια, όμως, εξασφάλιση του διδασκαλικού κλάδου από την αγγλική κυβέρνηση θα αποτελούσε σοβαρή επέμβαση της εξουσίας στη Στοιχειώδη εκπαίδευση.

Ο νόμος του 1923

Η αφορμή για την επίτευξη των στόχων της αποικιοκρατίας, που ήταν η δημιουργία κυπριακής εθνικής συνείδησης με την εξοστράκιση, αν ήταν

δυνατά, κάθε ελληνικού στοιχείου, είχε δοθεί για την ψήφιση, εν τούτοις, του "Περί Παιδείας Νόμου του 1923", συνέβαλαν και άλλοι παράγοντες, όπως η εθνική απογοήτευση από τη μικρασιατική καταστροφή και η διείσδυση στο Νομοθετικό Συμβούλιο ανθρώπων πρόθυμων να συνεργαστούν με την κυβέρνηση. Με βάση τη νέα νομοθεσία οι δάσκαλοι θα διορίζονταν από τον Υπάτο Αρμοστή - και όχι από τις κοινοτικές ή χωρικές επιτροπές - ενώ το εκπαιδευτικό συμβούλιο γινόταν υπόλογο για κάθε ενέργειά του στην κυβέρνηση.

Ο νόμος
του 1929

Ο νόμος του 1929 επέβαλλε την πλήρη εξάρτηση της Στοιχειώδους εκπαίδευσης από τον Κυβερνήτη και από τον Άγγλο Διευθυντή της Παιδείας. Επιπρόσθετα η κυβέρνηση επιφύλασσε στον εαυτό της το δικαίωμα να διορίζει τα έξι (πρώην αιρετά) μέλη του εκπαιδευτικού συμβουλίου.

Οι νόμοι
του 1931
και του 1935

Η περίοδος που ακολούθησε το κίνημα του 1931, η γνωστή ως "Παλμεροκρατία", έγινε ταυτόσημη με την ανελευθερία και την καταπίεση. Η ανελεύθερη πολιτική της εκδηλώθηκε, κατά κύριο λόγο, στον εκπαιδευτικό νόμο του 1935, ο οποίος στόχευε στην καθιπόταξη της Στοιχειώδους και την άλωση της Μέσης εκπαίδευσης, για να επιτευχθεί η επιδιωκόμενη αποδυνάμωση του ενωτικού κινήματος.

Οι διατάξεις του νόμου που αφορούσαν τη Στοιχειώδη εκπαίδευση διαλάμβαναν τα εξής:

- α) απαγόρευαν τη χρήση των εθνικών συμβόλων, (τον εθνικό ύμνο αντικατέστησε ο αγγλικός) τους εθνικούς γιορτασμούς και την πατροπαράδοτη διακόσμηση των Σχολείων με ήρωες του 1821
- β) περιορίζαν το μάθημα της ελληνικής Ιστορίας σε βαθμό που ισοδυναμούσε με κατάργησή του
- γ) εισήγαγαν το μάθημα των αγγλικών στις δύο τελευταίες τάξεις του Δημοτικού.

Με τον ίδιο νόμο καταργήθηκαν τα δύο κοινοτικά Ελληνικά Διδασκαλεία, ώστε να μονοπωλείται η κατάρτιση των δασκάλων από την αποικιοκρατία. Σε κυβερνητικό έλεγχο έγινε απόπειρα να υποβληθεί και η Μέση εκπαίδευση. Στο χώρο, εν τούτοις, της Μέσης λίγα ήταν τα σχολεία που υποτάχτηκαν στα κυβερνητικά μέτρα· αυτά βέβαια ανταμείφθηκαν με κρατική επιχορήγηση.

Τα μέτρα της αποικιοκρατίας εξσήκωσαν θύελλα διαμαρτυριών. Ο κυπριακός ελληνισμός ζητούσε το ανθρώπινο δικαίωμα να έχει λόγο στα εκπαιδευτικά πράγματα του τόπου του και στο είδος της αγωγής που προσφερόταν στα παιδιά του. Με το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, ωστόσο, σημειώθηκαν πολλές βελτιώσεις στις σχέσεις αρχόντων και αρχομένων· όμως η κυβερνητική προσπάγνδα συνεχιζόταν στα Δημοτικά σχολεία. Ως αντιστάθμισμα στην προσπάθεια των Άγγλων να αφελληνίσουν το νησί η Εκκλησία, υπό την εθναρχική της ιδιότητα, οργάνωσε ένα μεγάλο δίκτυο κατηχητικών σχολείων.

Μετά την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ, οι Άγγλοι αντιλήφθηκαν τα λάθη τους στην εκπαιδευτική πολιτική που είχαν επιβάλει στο νησί. Το 1958 υπέβαλαν προτάσεις για να επιτύχουν συμβιβαστικές λύσεις στο εκπαιδευτικό πρόβλημα. Το ελληνικό εκπαιδευτικό συμβούλιο, εν τούτοις, κρίνοντας ότι το εκπαιδευτικό ζήτημα ήταν άρρηκτα δεμένο με το εθνικό, απέρριψε τις προτάσεις συζητητί και τα μέλη του παραπήθηκαν ομαδικά.

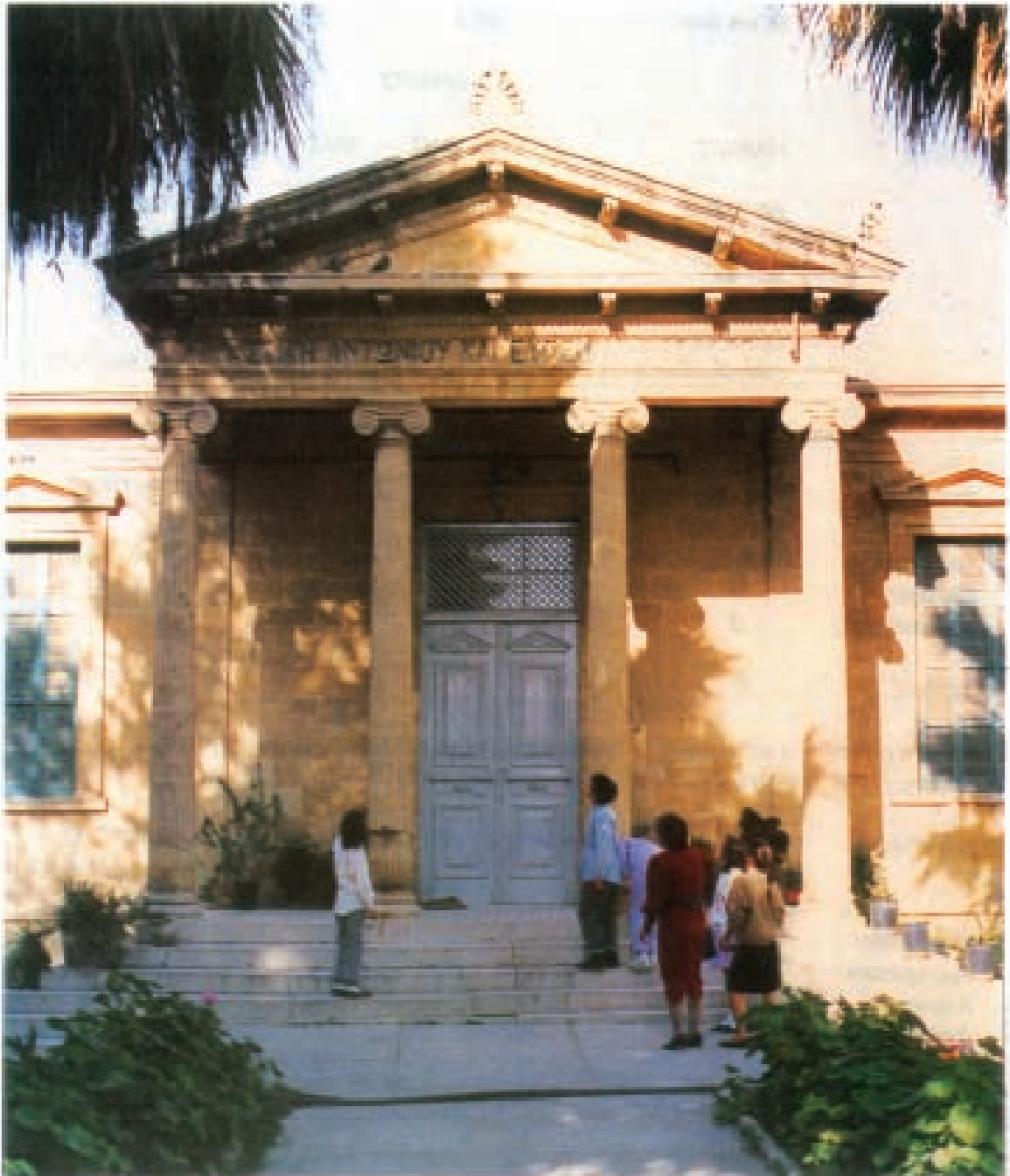
Μαθητές του Παγκυπρίου Γυμνασίου κατά τη γιορτή της Σημαίας (πρώτη δεκαετία του 20ου αι.)

Ἄι κρίσεις του εκπαιδευτικοῦ συμβούλου Σιακαλλή δια την Παιδείαν. Ὑπάρχουν εν Κύπρῳ 413 σχολεῖα με 20621 μαθητὰς. Ἐκ τούτων 269 εἶναι Χριστιανικὰ σχολεῖα καὶ 144 Μουσουλμανικά. Με την εξαίρεσιν του Παγκυπρίου Γυμνασίου, τῶν πέντε Ἑλληνικῶν Ἀνωτέρων Σχολείων καὶ ενός Μουσουλμανικοῦ Ἀνωτέρου Σχολείου, ὅλα τα ἄλλα εἶναι Δημοτικὰ Σχολεῖα.

Ἡ Κυβερνητικὴ επιχορήγησις δι' ὅλα τα σχολεῖα τῆς νήσου εἶναι Α. 4.254.7.8. Ἡ επιχορήγησις εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ πολλά παρακλήσεις ἔχουν γίνει εἰς τὴν Κυβέρνησιν δι' αὐξήσασθαι ἀλλ' εἰς μῆτιν. Εἰμεθα εξουσιοδοτημένοι να παραπονηθῶμεν ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως δια τὴν σκληρὰν φιλαργυρίαν τὴν ἐπιδακνυομένην εἰς τὰς ἀνάγκας του τόπου, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν παιδείαν.

Είναι περιέργον να σημειώσωμεν ότι αυτή η φιλαργυρία δεικνύεται υπό της Αγγλικής Κυβερνήσεως μόνον εις Κύπρον(...) Εις την Βρεττανικήν Γουιάναν η οποία κατά την τελευταίαν απογραφή του 1891 έχει πληθυσμόν 278,328 υπάρχουν 212 σχολεία με 27,512 μαθητάς λαμβάνοντα Κυβερνητικήν επιχορήγησιν Α. 21.663.(...)

(Μυριανθοπούλου, Κ., (1946), Η παιδεία εν Κύπρῳ ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας, σελ. 56).

*Δημοτικό σχολείο Αγ. Αντωνίου
(πρώην Αστική Σχολή Αντωνίου και Ευγενίας Θεοδότου), Λεωκωσία*

Η εκπαίδευση στην Κύπρο το 1946

ΑΡΡΕΝΕΣ

ΗΛΙΚΙΕΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ	ΜΕΣΗ	ΑΝΩΤΕΡΗ
20 - 24	93,5	18,3	1,3
25 - 34	90,1	15,7	2,4
35 - 44	82,0	13,8	3,5
45 - 64	67,1	8,2	2,3
65 και άνω	42,3	5,9	1,4

ΘΗΛΕΙΣ

ΗΛΙΚΙΕΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ	ΜΕΣΗ	ΑΝΩΤΕΡΗ
20 - 24	76,4	8,8	0,8
25 - 34	59,6	8,8	1,5
35 - 44	40,8	5,5	1,3
45 - 64	21,7	2,2	0,9
65 και άνω	8,2	1,9	0,3

(Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις "Φιλόκυπρος", τόμ.5ος σ.27)

Πίνακες για τη μέση εκπαίδευση κατά το τέλος της αγγλικής κατοχής

ΣΧΟΛΕΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ/ΤΡΙΕΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ	
Κοινοτικές	21	492	9 191	5 715
Ιδιωτικές	13	197	3 527	2 158
Κυβερνητικές	3	54	710	-
Σύνολο	37	743	13 428	7 873

Εις ό,τι αφορά στη στοιχειώδη εκπαίδευση, κατά το τέλος της αγγλικής κατοχής λειτουργούσαν (1959 - 1960) ελληνικά σχολεία ως εξής:

ΕΠΑΡΧΙΑ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΔΑΣΚΑΛΟΙ	ΜΑΘΗΤΕΣ ΑΝΑ ΔΑΣΚΑΛΟ
Λευκωσίας	151	21 969	601	38
Αμμοχώστου	83	13 339	362	36
Λάρνακας	53	6 793	188	36
Λεμεσού	112	11 782	312	38
Πάφου	90	6 867	198	34
Κερύνειας	36	3 703	100	37
Σύνολο	525	64 453	1 761	

(Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις "Φιλόκυπρος", τόμ. 5ος, σ.29)

Πίνακες για την εκπαίδευση μετά την Ανεξαρτησία**ΔΗΜΟΣΙΑ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ ΑΝΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
1961 - 62	30	22 507	801	28,1
1964 - 65	34	22 274	795	28,0
1969 - 70	38	22 211	976	22,8
1971 - 72	42	27 461	1 196	23,0
1973 - 74	45	33 827	1 620	20,9

ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ ΑΝΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
1961 - 62	4	1 048	35	29,9
1964 - 65	8	2 656	95	28,0
1969 - 70	23	8 315	318	26,1
1971 - 72	25	8 701	354	24,6
1973 - 74	29	7 419	343	21,6

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΔΑΣΚΑΛΟΙ	ΜΑΘΗΤΕΣ ΑΝΑ ΔΑΣΚΑΛΟ
1961 - 62	532	67 591	1 953	34,6
1964 - 65	532	69 218	1 983	34,9
1967 - 68	542	70 690	2 101	33,6
1973 - 74	548	62 221	2 194	28,4

(οπ. π.)

Άσκηση:

1. Σχολιάστε τον πίνακα με τ' αποτελέσματα της εκπαιδευτικής έρευνας του 1946 και δικαιολογήστε το ποσοστό αναλφαβητών που αποκάλυψε.
2. Συγκρίνετε τα στοιχεία που δίνονται για την εκπαίδευση στα τελευταία χρόνια της Αγγλοκρατίας με τα αντίστοιχα της περιόδου μετά την Ανεξαρτησία. Σχολιάστε τα.

Πνευματική Ζωή

Η εκπαιδευτική εξέλιξη - έστω και περιορισμένη - που σημειώθηκε στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, είχε ως άμεση συνέπεια την πνευματική και πολιτιστική κίνηση που παρατηρήθηκε στο νησί, από την πρώτη κιόλας δεκαετία της Αγγλοκρατίας.

Τυπογραφία

Σταθμό στην ιστορία των κυπριακών Γραμμάτων αποτέλεσε η ίδρυση του πρώτου τυπογραφείου το 1878 στη Λάρνακα. Με τη λειτουργία του έκαναν την εμφάνισή τους και οι πρώτες εφημερίδες. Στην πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα κυκλοφορούσαν συνολικά δώδεκα εφημερίδες. Η ύπαρξη των ημερησίων καθώς και περιοδικών εντύπων βοήθησε πολλαπλά τον τόπο. Η σημαντικότερη όμως προσφορά τους ήταν ότι έδιναν τη δυνατότητα στους πνευματικούς ανθρώπους του νησιού να δημοσιεύσουν και να καταστήσουν, επομένως, γνωστό το έργο τους, πράγμα που στο παρελθόν ήταν σχεδόν ανέφικτο.

Λογοτεχνία

Στα πρώτα της βήματα η κυπριακή λογοτεχνία ακολούθησε το παράδειγμα του αθηναϊκού ρομαντισμού και είχε ως εκφραστικό της όργανο την καθαρεύουσα γλώσσα. Εκπρόσωποι του ρομαντισμού στην Κύπρο ήταν οι Γ. Παπαδόπουλος, Γουσταύος Λαφιών, Πολυξένη Λοϊζιάς κ.ά. Τα έργα τους - ποιητικές συλλογές, δραματικά έργα και μεταφράσεις από την αγγλική κυρίως λογοτεχνία - δεν έχουν ιδιαίτερη λογοτεχνική αξία.

Στα τέλη του 19ου αι. η λογοτεχνία στην Κύπρο ανανεώνεται από πλευράς θεματολογίας, στρέφεται στο ρεαλισμό και την ηθιογραφία, ενώ από πλευράς γλώσσας γίνεται φανερή η προτίμηση της πανελλήνιας δημοτικής. Με τον Κωνσταντίνο Ελευθεριάδη και πολύ περισσότερο με το Γιάννη Σταυρινό Οικονομίδη το κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα εισβάλλει στο χώρο της πεζογραφίας και χρησιμοποιείται στους διαλόγους, κατά το παράδειγμα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Το φαινόμενο της διγλωσσίας παρουσιάζεται πιο συχνά στην ποιητική δημιουργία του νησιού. Οι Κύπριοι ποιητές γράφουν στην πανελλήνια γλώσσα είτε δημοτική είτε καθαρεύουσα. Στην κυπριακή διάλεκτο εκφράστηκαν:

α) η δημοτική ποίηση (ακριτικά, ερωτικά, δίστιχα κ.ά.)

β) η ποιητάρικη ποίηση - επώνυμη από λαϊκούς δημιουργούς και

γ) η δόκιμη ποίηση (Βασ. Μιχαηλίδης, Δημ. Λιπέρτης).

Στην εποχή που εξετάζουμε μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ποιητάρικη ποίηση. Με ρίζες βυθισμένες στο δημοτικό τραγούδι προχωρεί, εμπλουτίζει τα θέματά της και ασκεί τέτοια γοητεία στο πλατύ κοινό, που μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι διαμορφώνει τα αισθητικά πρότυπα του Κυπρίου της εποχής.

Δόκιμοι ποιητές που καταξιώθηκαν γράφοντας στην κυπριακή διάλεκτο είναι ο Βασίλης Μιχαηλίδης (1849; - 1917) και ο Δημήτρης Λιπέρτης (1866 - 1937).

Ο Βασίλης Μιχαηλίδης γεννήθηκε στο Λευκόνοικο και η σχολική του μόρφωση ήταν περιορισμένη. Θεωρείται ο εθνικός ποιητής της Κύπρου εξαιτίας της εθνικής του δράσης, αλλά και του καθαρά πατριωτικού έργου του. Με τα δύο του έπη, "Ενάτη Ιουλίου 1821" και "Χιώτισσα" κατόρθωσε να συλλάβει το βαθύτερο νόημα της κυπριακής Ιστορίας και να το μεταδώσει με αποτελεσματικότητα συμβάλλοντας στην τόνωση του εθνικού φρονήματος των Κυπρίων.

Β. Μιχαηλίδης (1848-1917)

"Η ΧΙΩΤΙΣΣΑ" Β. Μιχαηλίδη
(Απόσπασμα)

Ύ... Περίτου άψασιν τα λαμπρά της,
περίτ' η πλήξη την συμπουρκά,
περίτου έκρουσεν η καρδιά της
απού τα λόγια που' πεν η ρκα
τζαι σαν αρνάδα νεροκαμένη
πέφτει στο στήθος της ρκας κλαμένη
τζ' αρτζεύκει φίλημα του σταυρού της
τζ' η σκοτωμένη της η φωνή
κρυφή εξέβηκεν του λαιμού της:
- "Άχ! είμαι, θκαιούλλα μου, Γρισκιανή". (...)

(Ανθολογία Κυπριακής Λογοτεχνίας,
1986), τόμ. Α', σ. 203, εκδ. Χρ. Ανδρέου)

Σε μια άλλη ιστορική περίοδο ζει και κινείται ο Δημήτρης Λιπέρτης (1866 - 1937). Είναι η εποχή του Μεσοπολέμου, κατά την οποία οι πνευματικοί ορίζοντες των Κυπρίων έχουν διευρυνθεί από τη συχνότερη επαφή με τον έξω κόσμο (Ελλάδα, Αίγυπτο, Ευρώπη). Δέχονται, βέβαια, οι Κύπριοι τις ξένες επιδράσεις, αλλά τις αξιοποιούν με τον πιο δημιουργικό τρόπο, προσαρμόζοντάς τις στην κυπριακή πραγματικότητα.

Θεματογραφικά παρατηρούνται αρκετές διαφορές ανάμεσα στην ποίηση του Μιχαηλίδη και εκείνη του Λιπέρτη. Η ομορφιά του κυπριακού τοπίου, οι παραδοσιακές ανθρώπινες σχέσεις και οι ηθικές αξίες που τις διέπουν, τα έθιμα κι οι παραδόσεις του λαού αποτελούν πηγή έμπνευσης για το λυρικό ποιητή Λιπέρτη. Ταυτόχρονα όμως τον συγκινεί και τον εμπνέει ο πόθος της ελευθερίας - Ένωσης, που έντονα εκφράζεται στο τετράτομό του έργο "Τζυπρώτικα Τραούδικα".

Ο διαλεκτικός ποιητής που ακολούθησε με επιτυχία το παράδειγμα του Λιπέρτη είναι ο καθιερωμένος, πλέον, Παύλος Λιαλιδής (1901 - 1985).

Ποίηση σε πανελλήνια γλώσσα, μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, έγραψε ο Γλαύκος Αλιθέρσης, ο κυριότερος εκφραστής ενός νεο - παλαμικού ρεύματος, που αναπτύχθηκε στο νησί παράλληλα με το ενωτικό κίνημα, κ.ά.

Στην πεζογραφία της εποχής διακρίνονται οι Νίκος Νικολαΐδης, Μελής Νικολαΐδης, Λουκής Ακρίτας κ.ά.

Δ. Λιπέρτη *"ΚΑΡΤΕΡΟΥΜΕΝ ΜΕΡΑΝ ΝΥΧΤΑΝ"* (Απόσπασμα)

Χαριζμένο στον πατριώτη Δήμαρχο της Λευκωσίας Α. Μαρκίδην.

*"Καρτερούμεν μέραν νύχταν να φυσήσ' ένας αέρας
Σ' τούντον τόπον πόν' καμένος τζι εν θωρεί ποττέ δροσίδν,
Για να φέξει καρτερούμεν το φως τζείνης της ημέρας
Πόν' να φέρει στον καθέναν τζαι χαράν τζαι ποσπασιδν.
Την Μανούλλαν μας γηρ πάντα μιτσοί μάλαι καρτερούμεν
Για να μας σφιχταγκαλιόσσι τζαι να νεκραναστηθούμεν (...)*

*Πκοίρς αντίκοφεν ποττέ του τον αέραν γηρ το τζιμίαν
Τζι έκαμέν το γηρ ν' αλλάξει φυσικόν τζαι να σταθει;
Ομπροστά στον Πλάστην ούλλαι εν εμάσπιν παρδ φτίμμαν,
Εν' αβόλετον ο νόμος ο δικός του να χαθεί
Τζαι γηρ ταύτον μιτσοί μάλαι γηρ την Μάναν λαχταρούσιν
Εν' η γέννα, εν' το γάλαν, εν' τα χνώτα που τραβούσιν." (...)*

όπ. π., σσ. 225-226

Στα πλαίσια του εθνικού φρονηματοσιαμού και της αντίστασης στα αφελληνιστικά προγράμματα που εφάρμοσε η αποικιακή κυβέρνηση, ιδιαίτερα μετά το 1925, εντάσσονται οι εκδόσεις επιστημονικών περιοδικών όπως ήταν τα "Κυπριακά Χρονικά" (1923-37), "Κυπριακά Σπουδαί" και "Κυπριακά Γράμματα". Με τα περιοδικά αυτά θεμελιώθηκαν οι Κυπριολογικές σπουδές – Ιστορία, Λαογραφία – και βοηθήθηκαν να αναπτυχθούν οι Τέχνες και τα Γράμματα όπως η Λογοτεχνία, το Θέατρο και η Μουσική.

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και ως το 1960 σημαντική στην κυπριακή λογοτεχνία υπήρξε η συμβολή των Κ. Μόντη, Κ. Χρυσάνθη, Μ. Κρόλη, Γ. Φιλίππου Πιερίδη κ.ά.

Δ. Λιπέρτης

"Γεννήθηκε στη Λάρνακα. Αφού τελείωσε το σχολαρχείο της γενέτειράς του σπούδασε ξένες γλώσσες (αγγλικά και γαλλικά)στη Βηρυτό (1880 - 1884)· εργάστηκε πρώτα στα δικαστήρια Λάρνακας, μετά σε διάφορες κυβερνητικές δουλειές και αργότερα υπηρέτησε ως καθηγητής γαλλικών σε διάφορα σχολεία, κυρίως όμως στην Αγγλική Σχολή Λευκωσίας. Έγινε ευρύτατα γνωστός και καθιερώθηκε χάρη στους τέσσερις τόμους των Τζυπριώτικων Τραουδικιών, μέσα στους οποίους αποτύπωσε την εικόνα της κυπριακής κοινωνίας του μεσοπολέμου, καθώς και πολλά λαογραφικά στοιχεία της Κύπρου. Τα ποιήματά του χωρίζονται σε πατριωτικά, ερωτικά και διδαχτικά - συμβουλευτικά. Το 1931 τιμήθηκε με τον τίτλο του αξιωματικού της Γαλλικής Ακαδημίας για την προσφορά του στην ποίηση".

(Ανθολογία Κυπριακής Λογοτεχνίας, (1986), τόμ. Α', σ. 218, εκδόσεις Χρ. Ανδρέου).

Δ. Λιπέρτης (1866-1937)

Εθνικές διεκδικήσεις

Από το 1878 - 1931

Η συνείδηση της εθνικής ταυτότητας υπήρξε έντονη στις ψυχές των Ελλήνων της Κύπρου σ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας τους. Με την ίδρυση, όμως, του ελεύθερου ελληνικού κράτους ο εθνισμός αυτός εμπεδώθηκε και ήδη από το 1830 η Ελλάδα ως κρατική οντότητα αποτελούσε τον πόλο έλξης κάθε Κύπριου πατριώτη.

Το ενωτικό ιδεώδες

Όταν το 1878 έγινε η κατάληψη της Κύπρου από τη Βρετανία, η θρησκευτική ηγεσία του κυπριακού λαού –η μόνη που υπήρχε– δήλωνε στον Υπάτο Αρμοστή ότι η αγγλική κατοχή γινόταν δεκτή ως μια μεταβατική κατάσταση και ότι οι Κύπριοι ανέμεναν από τη Μ. Βρετανία να επαναλάβει και στην περίπτωση της Κύπρου τη χειρονομία που είχε κάνει για τα Επτάνησα το 1864. Το αίτημα της Ένωσης, που τότε διατυπώθηκε, γρήγορα εξελίχθηκε σε εθνικό ιδανικό, το οποίο γαλούχησε γενιές ολόκληρες Ελλήνων της Κύπρου, στοίχισε τη ζωή πολλών ανθρώπων και, όταν εγκαταλείφθηκε, προκάλεσε συνειδησιακά προβλήματα.

Στα πρώτα πενήντα, περίπου, χρόνια ο ενωτικός αγώνας του κυπριακού Ελληνισμού διεξαγόταν σε δύο επίπεδα. Το ένα ήταν εκείνο των ψηφισμάτων, υπομνημάτων και εθνικών πρεσβειών που αποστέλλονταν στο Λονδίνο, με σκοπό να προβάλουν το δικαιο αίτημα του κυπριακού λαού και να κινητοποιήσουν τη βρετανική κοινή γνώμη.

Το άλλο επίπεδο του αγώνα ήταν η συμμετοχή Κυπρίων εθελοντών στους πολέμους που η Ελλάδα αναλάμβανε, για να ελευθερώσει αλύτρωτα ελληνικά εδάφη. Πλούσια υπήρξε η προσφορά της Κύπρου στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο (1897), στους Βαλκανικούς (1912-13), στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1914-18) και στη Μικρασιατική εκστρατεία (1922).

Το αίτημα των Ελληνοκυπρίων για εθνική αποκατάσταση η επίσημη βρετανική κυβέρνηση, στην αρχή, το απέρριπτε διπλωματικά. Έλεγαν χαρακτηριστικά ότι σέβονταν τα αισθήματά τους, αλλά αδυνατούσαν να παραχωρήσουν την Κύπρο, της οποίας μόνο την κατοχή είχαν και η οποία εξακολουθούσε ν' ανήκει στην οθωμανική αυτοκρατορία.

Αντίθετη με την κυβερνητική πολιτική ήταν η στάση που τήρησαν στο θέμα της Κύπρου φιλελεύθεροι πολιτικοί και άλλοι πνευματικοί άνθρωποι της εποχής. Ο γνωστός πολιτικός Γλάδστων - παρά την κατοπινή αλλαγή της στάσης του - παρακαλούσε το 1880 το δούκα του Γουεστμίνστερ να του δώσει, πριν το τέλος της ζωής του, την ικανοποίηση να δει τον πληθυσμό της ελληνικής Κύπρου, μέσω ενός φιλικού διακανονισμού, ενωμένο με τους αδελφούς του της Ελλάδας.

Αργότερα ο μεγάλος ιστορικός Τογνίθεε αντίκριζε την Ένωση ως μια εύλογη λύση, η οποία θα αποζημίωνε την Ελλάδα για τις απώλειες που προκλήθηκαν από την αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών.

Η Αγγλία προσφέρει την Κύπρο στην Ελλάδα (1915)

Το ρεύμα του αγγλικού φιλελευθερισμού, δυστυχώς, δεν είχε άμεσα αποτελέσματα, πιθανό όμως να συνέβαλε μαζί με άλλους παράγοντες στο να προχωρήσει η αγγλική κυβέρνηση το 1915 στην προσφορά της Κύπρου στην Ελλάδα. Στόχος, βέβαια, της αγγλικής πολιτικής ήταν να πετύχει την είσοδο της μέχρι τότε ουδέτερης Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ώστε να υποστηριχθεί η Σερβία που αντιμετώπιζε τη βουλγαρική εισβολή. Η τότε ελλαδική κυβέρνηση Ζαΐμη αρνήθηκε να δεχτεί την πρόταση της Μ. Βρετανίας με τη δικαιολογία ότι η ουδετερότητα της Ελλάδας θα ήταν πιο χρήσιμη στους Συμμάχους από την ενεργό συμμετοχή της στον πόλεμο. Η αλήθεια είναι ότι η κυβέρνηση Ζαΐμη ήταν όργανο της γερμανόφιλης δυναστείας των Γλόεμπουργκ που πίστευε πως η Γερμανία θα νικούσε στον πόλεμο και θα πρόσφερε την Κύπρο στην Ελλάδα.

Η άρνηση εκείνη δεν μπόρεσε να αντισταθμιστεί ούτε από την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο το 1917 με το μέρος της Αντάντ, μετά την επάνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία, ούτε από την παρουσία των 13 χιλιάδων Κυπρίων εθελοντών στις συμμαχικές δυνάμεις που πολέμησαν εναντίον της Αυστροουγγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Το ενδεχόμενο της Ένωσης είχε αποκλειστεί οριστικά και αμετάκλητα από τη Βρετανία. Τούτο οφειλόταν στο γεγονός ότι η σημασία της Κύπρου ως ναυτικής και αεροπορικής βάσης για τον έλεγχο των πετρελαίων της Εγγύς και Μέσης Ανατολής είχε αναβαθμιστεί από το αγγλικό Επιτελείο Στρατού. Ως εκ τούτου, μετά τη συνθήκη της Λωζάνης, η Κύπρος ανακηρύχθηκε σε αποικία (1925).

Το κίνημα του 1931

Τα αίτια

Βασικοί στόχοι της αποικιακής πολιτικής που θέλησε να εφαρμόσει στο νησί ο Κυβερνήτης - πλέον -σερ Ρόναλντ Στορς, εκτός των άλλων, ήταν η δημιουργία κυβερνητικού κόμματος και η καλλιέργεια κυπριακής συνείδησης μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα της Δημοτικής εκπαίδευσης.

Τα μέτρα αυτά, σε συνδυασμό με την οικονομική εξοθλίωση της αγροτικής και εργατικής τάξης, οδήγησαν στην εθνική εξέγερση του 1931, τα γνωστά Οκτωβριανά. Άλλος λόγος ήταν η απογοήτευση που ένωσαν οι Κύπριοι από τη διαπίστωση ότι και η εργατική κυβέρνηση της Αγγλίας ευθυγραμμίστηκε πλήρως με τις προηγούμενες συντηρητικές κυβερνήσεις και απέρριψε το αίτημα για ένωση, που υπέβαλε η κυπριακή πρεσβεία του 1929 στο Λονδίνο.

Αιτία, λοιπόν, του πρώτου απελευθερωτικού κινήματος ήταν κατά το Ν. Κρανιδιώτη, (Η Κύπρος εις τον αγώνα της Ελευθερίας, σ. 45), "(...) η άκαμος έκφρασις μιας από μακρού συγκοιμένης απογοητεύσεως και η εκδήλωσις ενός υπερεκχειλίσαντος εθνικού αισθήματος".

Η αφορμή

Η τυπική αφορμή δόθηκε με το κυβερνητικό διάταγμα που επέβαλε δικτατορικά τελωνειακούς δασμούς, τους οποίους το Νομοθετικό Συμβούλιο "κατά πλειοψηφίαν" είχε προηγουμένως καταψηφίσει. Το βόναυσο αυτό

πλήγμα εναντίον του θεσμού του κυπριακού Νομοθετικού Συμβουλίου εξόργισε τους πάντες και είχε ως άμεση συνέπεια τις παρατήσεις των Ελληνοκυπρίων βουλευτών. Πρώτος παραιτήθηκε ο μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς. Την ίδια μέρα, 17 Οκτωβρίου, εξέδωσε διάγγελμα προς τον κυπριακό λαό, με το οποίο "κήρυξε την Ένωση της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος" και παρακινούσε σε ανυπακοή προς τους κατακτητές.

Τα τεχνάσματα του Ρ. Στορς σύμφωνα με μαρτυρία του Α. Κύρου.

"Ο Α. Κύρου γράφει για τον Στορς: Δεν έπαυεν, έτσι, να μεταβαίνει επίσημως εις διάφορους πόλεις και να περιοδεύει εις την ύπαιθρον, να επαπέπτεται τα σχολεία και τους συλλόγους των και να αυτοπροσκαλείται εις τας συγκεντρώσεις και τας εορτάς των [των Κυπρίων]. Με ολίγας λέξεις: έθεσεν τέμα εις το σύστημα των "στεγανών διαμερισμάτων" μεταξύ Βρετανών κυβερνήτων και Ελλήνων κυβερνημένων, το οποίον επικράτει εις την Κύπρον προ της ελευσεώς του. Ουδόλως, σημειωτέον, απέκρυπτεν, ότι τελικόν αντικειμενικόν σκοπόν της τριαυτής πολιτείας του αποτελει η καθ' ολοκληρίαν εξουδετέρωσις της ενωτικής κινήσεως, δια της βαθμιαίας αναπτύξεως εις τους Ελληνοκυπρίους νοοτροπίας "ελληνοφώνων Βρετανών" διατεθειμένων να παραμείνουν εσσει υπο βρετανικην διοίκησιν και ειλικρινώς οφροσισμένων εις την κυρίαρχον Μεγάλην Δύναμιν. Θα εξησφάλιζον, εν τριαυτή περιπτώσει, την έννοιαν του Λονδίνου - αντί να το ερεθίζουσαν ασκόπως εις βάρος των με τελειώς πλατωνικάς, καθ' ο ανεπιτεύκτους, εθνικάς αξιώσεις - και θα ήτα, ως εκ τούτου, δυνατόν, μετά βεβαιότητος ν' αποβλέπουσαν εις πλήρη αλλαγήν της οικονομικής καταστάσεως και, πολώ ταχέως, εις ευρυτάτην αυτοδιοίκησιν. Η Κύπρος θα μεταβάλλετο εις επίγειον παράδεισον και οι "τογαί", οι νομμόφρονες κάτοικαί της, εις τον ευτυχέστερον λαόν της Εγγύς Ανατολής".

(Κύπρος, (1987), Ιστορία και Πολιτισμός, εκδ. "Διαγόρας", τόμ.4ος, σ.22)

Απόσπασμα από την επιστολή που έστειλε ο Νικόδημος Μυλωνάς στον Κυβερνήτη Σερ Ρόναλντ Στορς.

"Έχει πράγματι, εξοχώτατε, και η χριστιανικότερα υπομονή τα όριά της. Υπεμείναμεν επί 59 ολοκληρα έτη μίαν διοίκησιν αλλοφύλων, ξένων προς τα αισθήματα και τα στοιχειωδέστερα ημών δικαιώματα και αδιαφορούσαν προς τας ανάγκας της στυχούς αυτης νήσου με την ελπίδα, ότι επί τέλους θα υπερνικήων τας μικροσυμφεροντολογικάς αποκακός απόψεις τα φιλελεύθερα αισθήματα της παλαιάς Αγγλίας, τα οποία τόσοσν είχαν βοηθήσει την μεγάλην ημών πατρίδα κατά την απόκτησιν της ελευθερίας της. Δεν παρελείψαμεν, κατά την θλιβεράν αυτην πενήτηκονταεσιάν, ουδεμίαν ευκαιρίαν να διακηρύξωμεν τον ιερόν πόθον, όπως ενωθώμεν μετά της μητρός Ελλάδος, πόθον του οποίου πρώτη η Αγγλία ανεγνώρισε το δικαίον και την ιερότητα όταν τον Οκτώβριον του 1915 προσέφερε την Κύπρον εις την τότε ελλη-

κην κυβέρνηση(...) επράξατε και πράττετε παν ό,τι δυνατόν να μας αποδειξετε ότι ηπατήθημεν οικτροτάτα βασισθέντες επί των φιλελευθέρων αισθημάτων σας. Σερμύνεσθε ότι εις την Αγγλίαν βασιλεύει η Ελευθερία και το Δίκαιον, αλλ' εις την Κύπρον θέλετε να εξακολουθήσουν κυβερνώσαι η τυραννία και η αδικία(...) Πρό της καταστάσεως αυτής, το καθήκον μου ως Θρησκευτικού αρχηγού του υποδούλου κυπριακού λαού εκφεύγει πλέον των στενών ορίων του ψευδοκοινοβουλευτικού κατασκευάσματος, εντός του οποίου η έννομος αντίδρασις των λαϊκών αντιπροσώπων καταπνίγεται υπό της νόθου πλειοψηφίας και των τυραννικών βασιλικών Διαταγμάτων του Λονδίνου. Ως βουλευτής ωρκίσθην κατ' ανάγκην πίστιν προς τον Βασιλέα Γεώργιον, ως ιεράρχης και εθνικός ηγέτης είμαι σήμερα υποχρεωμένος να συστήσω εις τους βίαι Κυπρίους υπηκόους του την ανυπακοήν, την υπαγορευμένην υπό των πλητταμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων μας. Θα είναι καθήκον μου από τούδε και εις το εξής να εξέρχωμαι παντού και να καλώ τους συμπατριώτας μου εις την έννομον αντίστασιν κατ' αρχών παρανόμων και νόμων ανόμων. Ηλθε πλέον η ώρα να δείξωμεν εις τους ξένους δυνάστας ότι, εάν ημείς ηπατήθημεν ως προς τα φιλελεύθερα αισθηματά των, και αυτοί, όμως, δεν είναι αλιγώτερον ηπατημένοι, εάν μας θεωρούν λασόν τόσον φαύλον και εξουθενωμένον ώστε να πτωσείται πρό της βίας και της αυθαιρεσίας(...) κηρύσσομεν την Ένωσιν της Κύπρου μετά της μητρος ημών Ελλάδος και δηλούμεν ότι θα πράξωμεν παν το ανθρωπίνως δυνατόν, όπως πραγματοποιηθεί το ταχύτερον η απόφασις αυτή, με τη βεβαιότητα ότι ο Θεός της Δικαιοσύνης και της Ηθικής θα βοηθήσει τον αγώνα αυτόν του Δικαίου κατό της χυδαίας βίας".

(Χριστοδούλου, Μιλτ., (1987), Η Πορεία μιας Εποχής, σ. 41)

Την επομένη, 18 Οκτωβρίου, κυκλοφόρησε προκήρυξη της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης Κύπρου (ΕΡΕΚ) που γνωστοποιούσε την ίδρυση και τους στόχους της οργάνωσης. Τόσο η εθνική - αγωνιστική γραμμή που χάραξε η ΕΡΕΚ, όσο και το διάγγελμα του Νικ. Μυλωνά έγιναν δεχτά με ακράτητο ενθουσιασμό.

Ακολούθησαν αυθόρμητες συγκυβεις συγκεντρώσεις στις διάφορες πόλεις, όπου οι Κύπριοι πολίτευτες με φλογερούς λόγους καλούσαν το λαό σε παθητική αντίσταση. Οι εκδηλώσεις κορυφώθηκαν στη Λευκωσία το βράδυ της 21ης Οκτωβρίου, όταν πλήθη λαού ξεκίνησαν από την Εμπορική Λέσχη Λευκωσίας με επικεφαλής τις ελληνικές σημαίες και τον αρχιμανδρίτη Διονύσιο Κυκκώτη, με σκοπό να φτάσουν στο Κυβερνείο και, αφού διαμαρτυρηθούν για την αποικιακή πολιτική της Αγγλίας, να επιδώσουν στον Κυβερνήτη σερ Ρόναλντ Στορς ενωτικό ψήφισμα.

Κορύφωση των γεγονότων

Ο Κυβερνήτης αρνήθηκε να δεχτεί οποιαδήποτε αντιπροσωπεία, πριν αποσυρθούν τα πλήθη των διαδηλωτών από το χώρο του Κυβερνείου· στη συνέχεια κάλεσε μεγάλη αστυνομική δύναμη που προσπαθούσε με ρόπαλα να απομακρύνει τους διαδηλωτές. Τότε ακριβώς η κατάσταση ξέφυγε από

τον έλεγχο της ηγεσίας και άρχισε σφοδρός λιθοβολισμός του Κυβερνείου. Λίγο αργότερα τέσσερα κυβερνητικά αυτοκίνητα ζώνονταν από φλόγες, οι οποίες, στη συνέχεια, έφτασαν στο κτίριο του Κυβερνείου την ίδια ώρα η αστυνομία πυροβολούσε εναντίον των όπλων διαδηλωτών.

Το Κυβερνείο μέχρι το 1931 ήταν ένα λυόμενο κτίριο που αρχικά προοριζόταν για την Κεϋλάνη. Κάηκε στα γεγονότα του 1931.*

Συνέπειες

Ο απολογισμός της σύγκρουσης στη Λευκωσία ήταν επτά τραυματίες, από τους οποίους ο ένας υπέκυψε στα τραύματά του αργότερα: πρόκειται για τον Οναόφριο Κληρίδη, τον πρωτομάρτυρα της κυπριακής ελευθερίας. Παγκύπρια ο αριθμός των νεκρών ανέβηκε στους δεκαπέντε και των τραυματιών στους εξήντα. Από τους Άγγλους κανένας, ούτε επίσημος ούτε απλός πολίτης, δεν έπαθε το παραμικρό. Οι ζημιές σε κυβερνητικές εγκαταστάσεις ήταν εκτεταμένες και οι Άγγλοι απαίτησαν - και μέσα σ' ένα μήνα εισέπραξαν - 35 000 λίρες, ως πρόστιμο για "κακόβουλη ζημιά". Άλλα πρωρητικά μέτρα, που επέβαλαν οι Άγγλοι για την εξέγερση, ήταν συλλήψεις, φυλακίσεις, εντοπισμοί και απελάσεις. Ανάμεσα στους Κυπρίους πολιτευτές που εξορίστηκαν ήταν οι μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, Κυρηναίας Μακάριος κ.ά.*

Η πολιτική που υιοθέτησε στη συνέχεια η αποικιακή κυβέρνηση ήταν καθαρά εκδικητική. Εγκαθίδρυσε στο νησί στυγνή δικτατορία με έκδηλη αφέλλητιστική τάση. Η δεκάχρονη περίπου δικτατορία του κυπριακού λαού,

* Ο αρχιμανδρίτης Διονύσιος Κυκκώτης και οι βουλευτές Γεώργιος Χατζηπαύλου, Αντώνης Θεοδότου, Θεοφάνης Τσαγγαρίδης, Θεόδωρος Καλοκασιδής, Νικόλας Λανίτης και Σάββας Λοιζίδης.

της οποίας η χειρότερη φάση ήταν η "Παλμεροκρατία", δεν έκαμψε το φρόνημά του. Ο λαός έμεινε προσηλωμένος στο ιδανικό της Ενωσης και αντιδρούσε επίμονα στην αφελληνωστική πολιτική της τοπικής κυβέρνησης.

Στη μητροπολιτική Ελλάδα ιδρύθηκε η "Κεντρική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα" από προσωπικότητες διεθνούς ακτινοβολίας (όπως ο ναύαρχος Κουντουριώτης και ο Φίλιππος Δραγούμης) που κράτησε το κυπριακό πρόβλημα ζωντανό στο ελληνικό και διεθνές πολιτικό προσκήνιο. Η επίσημη, όμως, Ελλάδα του Ελευθέριου Βενιζέλου ακολουθούσε άλλη γραμμή στο Κυπριακό, εκείνη της φρόνησης αναμονής και της αποκατάστασης των Κυπρίων "διά των διαδοχικών σταδίων".

Άσκηση

Με βάση τα κείμενα που ακολουθούν απαντήστε:

1. Ποια υπήρξε η πολιτική του Βενιζέλου απέναντι στο κίνημα του 1931; Προσπαθήστε να την εξηγήσετε.
2. Ποιες υπήρξαν οι απόψεις του Αλέξη Κύρου και του Ζήνωνα Ρωσσίδη πάνω στο ίδιο θέμα;

Επιστολή του Βενιζέλου στον υπουργό των εξωτερικών Μιχαλακόπουλο, (23 Οκτωβρίου, 1931):

"Τα εν Κύπρω λαμβάνουν δυστυχώς τροπήν εις άκρον δυσάρεστον. Από τας διαμαρτυρίας των λόγων τας οποίας οι Άγγλοι ανέχονται με πολλήν φιλοσοφικήν, επροχώρησαν εις τα έργα οι εν Κύπρω, εμπρήσαντες το κυβερνείον της Λευκωσίας. Οι Άγγλοι θα δείξουν επί του σημείου τούτου μεγάλην αυστηρότητα και θ' αρχίσουν καταδιώσεις και καταδικας ενόχων. Το δυστύχημα είναι ότι εν Κύπρω διατελούν πιθανώς εν αγνοία ότι η ελληνική κυβέρνησις κάθε άλλο παρά να επιδοκμάζει δύναται τιαύτας ενεργείας."

Και μια άλλη περίπτωση:

"Στις 18 Νοεμβρίου ο Βενιζέλος μιλώντας στη Βουλή ανέπτυξε ως εξής τη θέση του: Ο ακοίμητος εθνικός πόθος των Ελλήνων της Κύπρου, μη συγκρατηθείς από τους πολιτικούς άνδρας της μεγαλονήσου, ως όφειλεν, εντός των ορίων των νομίμων εκδηλώσεων, ήγαγεν εις παρεκτροπές, οι οποίας δεν είναι προωρισμένα προφανώς να επιτύχουν τον επιδιωκόμενον σκοπόν. Η εν Κύπρω κίνησις ήτο φυσικόν να έχει βαθυτάτην και αιμπαθεστάτην απήχησιν εις την ψυχήν ολοκλήρου του ελληνικού έθνους..."

Εκτίμηση της εξέγερσης του 1931, όπως την έκαναν ο Αλέξης Κύρου, πρόεδρος της Ελλάδας στην Κύπρο, και ο Ζήνων Ρωσσίδης:

"Ο Αλέξης Κύρου σε κατορινές δηλώσεις του χαρακτήριζε την πολιτική του Βενιζέλου σαν καθαρή αυτοπία. Η αυτοπία της θεωρίας περί διαδοχικών σταδίων - έλεγε - είχεν από του 1914 αποβεί εις χείρας

της αγγλικής κυβερνήσεως εν εκ των περισσοτέρων χρησιμοποιούμενων επιχειρημάτων δια την διατήρησιν των Κυπρίων εις αιωνίαν δουλείαν. Και ο εκ των τότε Κυπρίων ηγετών και κατόπιν εκπρόσωπος της Δημοκρατίας της Κύπρου στα Ηνωμένα Έθνη Ζήνων Ρωσιδης έγραφε στην "Καθημερινή" των Αθηνών το Μάρτη του 1955 ότι "η περίπτωση της Κύπρου είναι εντελώς διάφορος εκείνης των άλλων βρετανικών αποικιών" και ότι "η αυταγματοκή οδός εν ουδεμίā περιπτώσει προώριεται να οδηγήσει εις την αυτοδιάθεσιν".

(όπ. π., σσ. 43,45)

Από το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο στην Ανεξαρτησία

Κινητικότητα στο Κυπριακό παρατηρήθηκε με την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Στη σύρραξη αυτή η Ελλάδα ανεπιφύλακτα τάχθηκε με το μέρος της Βρετανίας και των συμμάχων που αγωνίζονταν ενάντια στο φασισμό, για την επικράτηση των ιδεωδών της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης στον κόσμο.

Θέμα δικαιοσύνης θεωρούσε ο Ελληνισμός την αναγνώριση της ελληνικής προσφοράς στη συντριβή του Άξονα και ως εκ τούτου την ικανοποίηση των εδαφικών διεκδικήσεων της Ελλάδας. Αισιοδοξία εξάλλου δημιουργούσαν και οι μεγαλόστομες υποσχέσεις του πρωθυπουργού της νίκης Ούνισταν Τσώρτσιλ, ότι ο ελεύθερος κόσμος δε θα λησμονούσε τις θυσίες του ελληνικού λαού.

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς δεν έγινε αναφορά στην Κύπρο ούτε από τον πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου ούτε από τους μετέπειτα πρωθυπουργούς Πλαστήρα, Βούλγαρη, Τσαλδάρη. Μια δήλωση που έκανε ο Φιλ. Δραγούμης στις 30 Σεπτεμβρίου 1948, ως υπουργός Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Σοφούλη, είναι αρκετά εύγλωττη. "... Την Κύπρο τη θέλουμε. Δεν υπάρχει Έλληνας που να μην τη θέλει... Αλλά η λύση πρέπει να βρεθεί μόνο μέσα στα πλαίσια της πολύτιμης - πολύτιμης όσο ποτέ άλλοτε - ελληνοβρετανικής φιλίας. Η τύχη μας τώρα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με της Αγγλίας...". (Χριστοδούλου, Μ., (1987), Η πορεία μιας εποχής, σ. 50)

Η σημαία του κυπριακού συντάγματος που πολέμησε κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (Μεβέντιο Δημοτικό Μουσείο, Λευκωσία)

Η Κύπρος και ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος

“Εἰς ἀλόκληρον τὴν νῆσον ἐψώθησαν ἐλληνικαὶ σημαῖαι, αἱ ὁποῖαι κυματίζουν παρὰ τὰς ἀγγλικὰς. Μέγα πλῆθος συνεκεντρώθη προ τοῦ ἐλληνικοῦ Προξενείου τῆς Λευκωσίας καὶ ἐβάλλεν ἐλληνικοὺς καὶ ἀγγλικούς ὕμνους... Εἰς τὸ Προξενεῖον τῆς Λευκωσίας κατὰ πυκνὰς μάζας προσέρχονται εὐσταταεῖς Κύπριοι ζητοῦντες ν’ ἀποσταλοῦν εἰς τὴν Ελλάδα ὅπως ὑπηρετήσουν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ”.

(Ανταποκριτῆς Ρέουτερ στὴν Κύπρο, 1940, Λεβέντειο Δημοτικὸ Μουσεῖο Λευκωσίας (1989), σ.36)

Οἱ Ἀγγλοὶ ὁργανώνουν τὸ “Κυπριακὸ Σύνταγμα”

Τὸ Μάρτη τοῦ 1941 κάπου 15,000 Κύπριοι ἐπὶ ἀνδρῶν μονάδες στὴ Μέση Ἀνατολή, ἐνῶ ὡς τὸ τέλος τοῦ πολέμου ὑπηρετήσαν ὑπὸ τὴ σημαία τοῦ Κυπριακοῦ Συντάγματος σὲ διάφορα μέτωπα 30,000 Κύπριοι, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους 25,000 ἦταν ἐθελοντὲς ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἦταν Κύπριοι τῆς Αἰγύπτου ποὺ στρατολογήθηκαν ὑποχρεωτικά. Ἐπιπρόσθετα πρὸς τὴ δύναμη τοῦ Κυπριακοῦ Συντάγματος, ἄλλοι 7,000 Κύπριοι τῆς Ἀγγλίας, ποὺ κλήθηκαν ὑποχρεωτικά στὰ ὄπλα, πρόσφεραν ὑπηρεσίες στὸν ἀγγλικὸ στρατὸ καὶ τὴ συμμαχικὴ ὑπόθεση γενικότερα. Τέλος, Κύπριοι, φοιτητὲς κυρίως, ὑπηρετήσαν ἐθελοντικά στὸν ἐλληνικὸ στρατὸ καὶ ἀργότερα καὶ στὴν ἐθνικὴ ἀντίσταση.

Τὸ Κυπριακὸ Σύνταγμα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ λόχους ἡμιμονοδηγῶν, γενικοῦ μεταγωγικοῦ, ἀκαπανέων, κινητῶν πλυντηρίων, ἀποβατικῶν σκαφῶν, τάγμα πεζικοῦ καὶ τάγμα μηχανικοῦ, ὑπηρετήσε σὲ διάφορα μέτωπα στὴ Γαλλία, ἀνατολικὴ Ἀφρική, Ελλάδα, Κρήτη, Συρία καὶ Ἰταλία. Δώδεκα αξιωματικοὶ καὶ ἔντεκα οπλίτες παρασημοφορήθηκαν, πολλοὶ ἄλλοι μνημονεύθηκαν σὲ ἡμερήσιες διαταγές, τὸ δε Βρετανικὸ Πολεμικὸ Συμβούλιο διακήρυττε μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου: “Τὸ Κυπριακὸ Σύνταγμα ἔδωσε ἓνα παράδειγμα καὶ ἐδημιούργησε μιὰ παράδοση, ποὺ θὰ παραμείνει στὴν ἱστορία τοῦ βρετανικοῦ Στρατοῦ”.

Περίπου 200 Κύπριοι ὑπηρετήσαν στὴ Βασιλικὴ Στρατιωτικὴ Ὑπηρεσία, δηλαδὴ στὰ γνωστὰ Α.Τ.Σ. (Auxiliary Territorial Service). Ἡ κατάταξη ἄρχισε τὸν Αὐγούστου τοῦ 1942 καὶ οἱ νεοσύλλεκτες προωθοῦνταν στὴ βάση τοῦ Α.Τ.Σ. στὴ Μέση Ἀνατολή.

Σε δέκα στρατόπεδα συγκέντρωσης κρατήθηκαν 2,500 περίπου Κύπριοι ἀχμάλωτοι πολέμου.

Σε 47 κοιμητήρια τῆς Ἑυρώπης βρίσκονται οἱ τάφοι 650 Κυπρίων ποὺ πολέμησαν καὶ ἀποτώθηκαν στὸν Β΄ Παγκόσμιον πόλεμο.

(ὁπ. π., σ. 37)

Τὸ ἔμβλημα τοῦ κυπριακοῦ συντάγματος

Ὁ Γεώργιος Παπανδρέου, υπουργὸς δημοσίας τάξεως καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς κυβέρνησης Πλαστήρα, (1950) ἐξηγεί τὴ στάση τῆς Ελλάδος στὸ Κυπριακὸ μετὰ τὸ Β΄ παγκόσμιον πόλεμο.

“Ἡ Ελλάδα ἀναπνέει με δύο πνεύμονας, τὸν μὲν Ἀγγλικόν, τὸν δε Ἀμερικανικόν καὶ δι’ αὐτὸ δὲν ἔμπορεῖ, λόγῳ τοῦ Κυπριακοῦ, νὰ κινδυνεύσει νὰ πάθει ἀπὸ ἀσφυξίαν.”

(Χριστοδοῦλου, Μ., (1987), Ἡ πορεία μιᾶς ἐποχῆς, σ.62)

Οι Κύπριοι όμως δεν κάμφθηκαν από την αλλαγή πολιτικής που υιοθέτησε το εθνικό κέντρο, ούτε από τα συνεχιζόμενα ανελεύθερα μέτρα, που η Αποικιοκρατία είχε επιβάλει στο νησί με αφορμή τα Οκτωβριανά. Έτσι απέστειλαν πρεσβεία στο Λονδίνο επικεφαλής της οποίας ήταν ο τοποτηρητής του αρχιεπισκοπικού θρόνου Λεόντιος, για να ζητήσουν την Ένωση. Η πρεσβεία επέστρεψε στο νησί το 1947 με αρνητική απάντηση.

Διασκεπτική

Στο μεταξύ η αγγλική κυβέρνηση, για να μη φανεί αδιάλλακτη, συγκάλεσε τη λεγόμενη Διασκεπτική Συνέλευση και πρόσφερε μια μορφή αυτοκυβέρνησης. Στη Διασκεπτική, που ήταν και ένα μέσο σφυγμομέτρησης των αισθημάτων του κυπριακού λαού, πήραν μέρος μόνο εκπρόσωποι της αριστεράς και κάποιοι ανεξάρτητοι παράγοντες. Οι συνεδριάσεις ήταν επεισοδιακές. Οι προτάσεις δεν ικανοποιούσαν ούτε την ελληνοκυπριακή πλευρά ούτε και την τουρκοκυπριακή, η οποία πρόβαλε κάποιες δικές της αξιώσεις.

Το σύνταγμα του Λόρδου Γουίνστερ

Το ολοκληρωμένο Σύνταγμα, το γνωστό ως Σχέδιο του Κυβερνήτη (της Κύπρου) λόρδου Γουίνστερ, είδε το φως της δημοσιότητας το Μάιο του 1948. Το Σχέδιο απορρίφθηκε ομόφωνα από την εθνικιστική δεξιά ασυζητητί, ενώ από το συνασπισμό της αριστεράς, ύστερα από προσεκτική μελέτη. Όλοι φοβούνταν ότι με την αποδοχή του Σχεδίου θα απέκλειαν το δικαίωμα Αυτοδιάθεσης - Ένωσης και θα νομιμοποιούσαν κάτι το ανεπιθύμητο.

Το ενωτικό δημοψήφισμα

Ακολούθησε το ενωτικό δημοψήφισμα που αποφάσισε η Εθνορχία επικεφαλής της οποίας ήταν ο τότε Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Β'. Τούτο διενήργησε στις 15 Ιανουαρίου 1950 και σ' αυτό το 95,7% των Ελλήνων Κυπρίων ψήφισαν υπέρ της Ένωσης· υπέρ ψήφισαν επίσης μερικοί Τουρκοκύπριοι και μερικοί Αρμένιοι. Δυστυχώς ούτε και το δημοψήφισμα δεν έφερε κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα.

Στις 20 Οκτωβρίου 1950 εξελέγη Αρχιεπίσκοπος ο Μακάριος Γ', μέχρι τότε μητροπολίτης Κιτίου.

Βαριά ευθύνη για το αδιέξοδο στο εθνικό θέμα της Κύπρου επιρρίπτεται από σοβαρούς μελετητές στη βρετανική κυβέρνηση "που με τόσο πείσμα αρνήθηκε να ανοίξει το δρόμο για μια φυσιολογική εξέλιξη του Κυπριακού και αγνόησε περιφρονητικά τη μέχρι το 1953 αυτοσυγκράτηση που έδειξαν οι ελληνικές κυβερνήσεις(...). Βαριά είναι και η ευθύνη των Άγγλων για την ενθάρρυνση της Τουρκίας να εμφανιστεί ως δυναμικός διεκδικητής με υπέρμετρες αξιώσεις στην Κύπρο". (Αλεξανδράκη, Μ., Θεοδωροπούλου, Β., Λαγάκου, Ευ., (1987), *Το Κυπριακό 1950 - 1974. Μια ενδοσκοπήση*, σ.12).

Την αδιάλλακτη βρετανική πολιτική στο θέμα της Κύπρου απηχούσαν τόσο οι δηλώσεις του υπουργού εξωτερικών σερ Άντονι Ήντεν όσο και η σκληρή γλώσσα του υπουργού αποικιών Χόπκινσον. Και οι δύο απέκλειαν την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα και μάλιστα ο τελευταίος διευκρίνιζε τον Ιούλιο του 1954 ότι "[...] υπάρχουν ορισμένα εδάφη εις την Κοινοπολιτείαν, τα οποία λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους ουδέποτε μπορούν να αναμένουν να καταστούν πλήρως ανεξάρτητα(...)".

(Χριστοδούλου, Μ., (1987), *Η πορεία μας εποχής*, σ.88)

Ο Αρχιεπίσκοπος
και Εθνάρχης
Κύπρου
Μακάριος Γ΄

Τα "ιδιαίτερα χαρακτηριστικά" που καθιστούσαν την Κύπρο πολύτιμη βάση για την εξασφάλιση των πολιτικών, στρατιωτικών και οικονομικών συμφερόντων του δυτικού κόσμου, ήταν ότι βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, πολύ κοντά στην Παλαιστίνη και στην πετρελαιοφόρα Μέση Ανατολή, δίπλα από τη διώρυγα του Σουέζ και ακόμα πλησιέστερα στις "Πύλες της Κιλίκιας", σε μια εποχή που η σοβιετική επιρροή κέρδιζε έδαφος στην περιοχή. Ας μην ξεχνοούμε ότι βρισκόμαστε στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, του αμείλικτου ανταγωνισμού ανάμεσα στη Σοβιετική Ένωση και τις ΗΠΑ.

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ

15-22 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1950

ΑΞΙΟΥΜΕΝ

ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πολις Α-χωριον Λευκωσία Ένορμα Άγιος Περσίδης

Αξίων
ἀριθμ.

Όνομα και επώνυμον

Πυύδρες Γαρίδα
 Ανδρέας Σωϊδου
 Κώστας Καρααού
 Πεζουναίγγα Κωσταντίνου
 Γεωργίου Κερκαλάου
 Ανδρέας Κηυσίμης
 Γεώργιος Ν. Βασιλείου
 Χρυσόστομος Λαίβου
 Χαράλαμπος Κραυχιάνου
 Αναστασία Κυριάκου
 Βάσος Καρασολωμίου
 Δημήτριος Διονυσίου
 Χιφνί Γεωργίου
 Χαλκίμης Ριζομάνου
 Άρμυία Ν. Βασιλείου
 Νεφέλη Βασιλείου

Πρώτη
προσφυγή
στον ΟΗΕ
(1954)

Ακολούθησε η προσφυγή της Κύπρου στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, την οποία κατέθεσε ο Έλληνας Πρωθυπουργός στρατηγός Παπάγος ως εντολοδόχος του κυπριακού λαού, ενώ η Αμερική πίεζε την ελληνική κυβέρνηση να περιμένει πιο εύθετο χρόνο. Η θέση αυτή των ΗΠΑ προδικάζε και το αποτέλεσμα της προσφυγής. Η συζήτηση της ουσίας του προβλήματος, δηλαδή του δικαιώματος Αυτοδιάθεσης των Κυπρίων, αναβλήθηκε μέχρι την επόμενη σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης, για να δοθεί χρόνος στις κυβερνήσεις Αγγλίας και Ελλάδας να εξετάσουν το θέμα μεταξύ τους.

Ο αγώνας
του 1955-59

Τα πολιτικά αδιέξοδα που αντιμετώπισε η κυπριακή ηγεσία την εξώθησαν σε μια δυναμική αντίδραση: στην ανάληψη του ένοπλου απελευθερωτικού Αγώνα του 1955 - 59 από τη μυστική οργάνωση ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών).

Η ΕΟΚΑ συγκροτήθηκε με κάθε μυστικότητα από το συνταγματάρχη, τότε, του Ελληνικού στρατού, Γεώργιο Γρίβα - Διγενή, δυο περίπου χρόνια, πριν από την έναρξη του Αγώνα, ύστερα από διαβουλεύσεις με στρατιωτικούς και πολιτικούς παράγοντες της Ελλάδας και της Κύπρου. Ο χαρακτήρας της Οργάνωσης ήταν καθαρά συνωμοτικός και απαιτούσε απόλυτη μυστικότητα και τυφλή πειθαρχία στον Αρχηγό. Σκοπός της Οργάνωσης ήταν ο ανυποχώρητος αγώνας για την πραγμάτωση της "ελευθερίας της Μεγαλονήσου Κύπρου".

Τον πυρήνα της ΕΟΚΑ αποτέλεσαν νέοι των οργανώσεων ΟΧΕΝ και ΠΕΚ, οι οποίοι ήταν αυστηρά προσηλωμένοι στα ιδανικά της θρησκείας και της πατρίδας και έτοιμοι να προσφέρουν τη ζωή τους για την ελευθερία της Κύπρου.

Πρώτη προτεραιότητα του Αρχηγού ήταν ασφαλώς η στρατιωτική οργάνωση του Αγώνα. Στόχοι της ήταν η συγκρότηση των μαχητικών ομάδων, η κατανομή του οπλισμού σ' αυτές, η εκπαίδευση μαχητών και στελεχών για ένοπλη δράση αλλά και για πράξεις δολιοφθοράς: απαραίτητη επίσης ήταν η οργάνωση του δικτύου πληροφοριών και των συνδέσμων.

Πέρα, όμως, από τη στρατιωτική κρίθηκε σκόπιμη και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα, έργο που ανατέθηκε στην ΠΕΚΑ (Πολιτική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα). Βασικοί της στόχοι θεωρήθηκαν η διαφώτιση και καθοδήγηση του κυπριακού λαού, ώστε να εξιμωθεί το εθνικό φρόνημα και να διατηρηθεί το εσωτερικό μέτωπο αδιάσπαστο από την προπαγάνδα του κατακτητή. Χάρη στις επιτυχείς ενέργειές της, όπως η μαθητική αντίσταση, κερδίστηκε η "μάχη του πληθυσμού", δηλαδή η συμμετοχή και συμπαράσταση του λαού στον Αγώνα.

Ετσι, για άλλη μια φορά ο Ελληνισμός - στην Κύπρο τώρα - προέτασε την ευμυχία του στην αδιαμφισβήτητη υλική υπεροχή μιας πανίσχυρης αυτοκρατορίας, της αγγλικής, και στο πλήθος του εχθρού το δικό του ήθος, όπως φαίνεται από την προκήρυξη που κυκλοφόρησε τη νύχτα της 1ης Απριλίου ο αρχηγός της ΕΟΚΑ.

Ε.Ο.Κ.Α.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Με τη βοήθεια του θεού, με πίστη εις τον τιμόν αγώνα μας, με την συμπαράστασιν ολοκλήρου του Ελληνισμού και με την βοήθεια των Κυπρίων.

ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΙΝΑΣΙΝ
ΤΟΥ ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΖΥΓΟΥ

Με σύνθημα εκείνο, το οποίον μας κατέλειπαν οι πρόγονοί μας ως ιερών παρακαταθήκην " *Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ*".

ΑΔΕΛΦΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ,

Από τα βάθη των αιώνων μας στενίζουν όλοι εκείνοι, οι οποίοι ελάμπρυναν την Ελληνικήν ιστορίαν δια να διατηρήσουν την ελευθερίαν των, οι Μαραθινομάχοι, οι Σαλαμινομάχοι, οι τριακόσιοι του Λεωνίδα και οι νεώτεροι του Αλβανικού έπους. Μας στενίζουν οι αγωνισταί του 21, οι οποίοι μας εδίδαξαν, ότι η απελευθέρωσις από τον ζυγόν δυνατόν αποκτάται πάντοτε με το ΑΙΜΑ. Μας στενίζει, ακόμη, σύμπας ο Ελληνισμός, ο οποίος μας παρακολουθεί με αγωνίαν, αλλά και με εθνικήν υπερηφάνειαν.

Ας απαντήσωμεν με έργα, όπ θα γίνομεν "πολλώ κάρρονες" τούτων.

Είναι καιρός να δείξωμεν εις τον κόσμον, ότι εάν η διεθνής διπλωματία είναι ΑΔΙΚΟΣ και εν πολλοίς ΑΝΑΝΔΡΟΣ, η Κυπριακή ψυχή είναι γενναία: εάν οι δυνάσται μας δεν θέλουν να αποδώσουν την Λευτεριά μας, μπορούμεν να την διεκδικήσωμεν με τα ίδια μας τα ΧΕΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕ ΤΟ ΑΙΜΑ μας..."

(Παπαγεωργίου, Σπ., (1977), Κυπριακή θύελλα, σ. 120)

Ο όρκος της ΕΟΚΑ

Ορκίζομαι εις τον ιερών, τιμόν και απελευθερωτικόν αγώναν τον οποίον διεξάγωμεν υπέρ της ελευθερίας της Μεγαλονήσου μας Κύπρου, υπό τους ακόλουθους όρους:

- (α) Οφείλω να υπακούω εις τας διαταγάς των ανωτέρων μου εις οιαδήποτε δύσκολον, ακληρόν και επικίνδυνον ρόλον ήθελε μου ανατεθεί.
- (β) Είμαι έτοιμος να θυσιάσω και αυτήν την ζωήν μου χάριν της ελευθερίας της Πατρίδος μου.
- (γ) Υπηρετών εις την Οργάνωσιν οφείλω να υπακούω εις τας διαταγάς της παραμερίζων κάθε εμπόδιον.
- (δ) Οφείλω να τηρώ τα μυστικά της Οργανώσεως καθώς και τα ψευδώνυμα των Συγκαταμιστών.

Ο παραβάτης των άνω όρων θα εκτελείται υπό των ανωτέρων εάν προδώσει μυστικά ή ήθελε αρνηθεί διαταγάς.

Γιας όστις αισθάνεται φόβον, δειλίαν ή κλονισμόν δεν υποχρεούται να λάβει τοιαύτον όρκον.

Παν μέλος ήθελε λάβει τοιαύτον όρκον οφείλει να υπογράψει τον εν λόγω όρκον με το νέον όνομα της Οργανώσεως Ε.Ο.Κ.Α. "Ζήδρος".

Ο Όρκος των Φιλικών

“(...) Ορκίζομαι ενώπιον του αληθινού Θεού οικαιοθελώς, ότι θέλω είμαι επί ζωής μου πιστός εις την Εταιρείαν κατά πάντα. Να μη φανερώσω το παραμικρόν από τα σημεία και λόγους της, μήτε να σταθώ κατ’ ουδένα λόγον η αφορμή του να καταλάβωσιν άλλοι ποτέ ότι γνωρίζω τι περί τούτων, μήτε εις συγγενείς μου, μήτε εις πνευματικών, μήτε εις φίλον μου. (...)”

(...) Ορκίζομαι να μην ερωτώ ποτέ κανένα των Φιλικών με περιέργειαν, δια να μάθω οποίος τον εδέχη εις την Εταιρείαν. Κατά τούτο δε μήτε εγώ να φανερώσω, η να δώσω αφορμήν εις τούτον να καταλάβει ποιος με παρεδέχθη. Να υποκρίνωμαι μάλιστα άγνωσιαν, αν γνωρίσω το σημείον εις το εφοδιαστικόν τινός.

(...) Τέλος πάντων ορκίζομαι εις σε, ω Ιερά Πατρίς, ορκίζομαι εις τας πολυχρονίους βασάνους σου, ορκίζομαι εις τα πικρά δάκρυα, τα οποία τόσους αιώνας έχυσαν τα ταλαίπωρα τέκνα σου, εις τα ίδια μου δάκρυα χυνόμενα εις ταύτην την στιγμήν, και εις την μέλλουσαν ελευθερίαν των ομογενών μου, ότι αφιερώνομαι όλος εις σε. Εις το εξής συ θέλεις είσαι η αιτία και ο σκοπός των διαλογισμών μου. Το όνομά σου ο οδηγός των πράξεών μου, και η ευτυχία σου η ανταμοιβή των κόπων μου. Η θεία δικαιοσύνη να εξαντλήσει επί της κεφαλής μου όλους τους κεραυνούς της, το όνομά μου να είναι εις αποστραφήν, και το υποκείμενόν μου, το ανηκείμενον της κατάρας και του αναθέματος των ομογενών μου, αν ίσως λησμονήσω εις μίαν στιγμήν τας δυστυχίας των και δεν εκπληρώσω το χρέος μου. Τέλος ο θάνατός μου ας είναι η άφρευκτος τιμωρία του αμαρτήματός μου, δια να μη μαλώνω την αγιότητα της εταιρείας με την συμμετοχήν μου”.

Άσκηση:

1. Ποιές διαχρονικές αξίες της φυλής επικαλείται στην πρώτη Προκήρυξη της ΕΟΚΑ ο αρχηγός της Διγενής;
2. Συγκρίνετε τους δύο όρκους.

Τη νύχτα της 31ης Μαρτίου προς την 1η Απριλίου του 1955 (για την ακρίβεια στις 0.30 π.μ.) οι κυριότερες πόλεις του νησιού συγκλονίστηκαν από ισχυρές εκρήξεις βομβών που ανατίναξαν κυβερνητικές εγκαταστάσεις, όπως η Αρχιγραμματεία, ο Ραδιοφωνικός σταθμός, το Διοικητήριο Λάρνακας κ.ά. Πρώτος νεκρός του Αγώνα ήταν ο Μόδεστος Παντελή.

Αρχηγοί του απελευθερωτικού αγώνα ήταν στον πολιτικό στίβο ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Γ΄ και στο στρατιωτικό ο Διγενής (ψευδώνυμο του συνταγματάρχη του ελληνικού στρατού Γεώργιου Γρίβα, καταγόμενου από το Τρίκωμο).

Η ηγεσία του ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού) δεν είδε ευνοικά, στην αρχή, τον Αγώνα και σύστησε στα μέλη του επαγρύπνηση και αυτοσυγκράτηση. Ωστόσο, σύντομα η επιλογή του ένοπλου αγώνα ως

μέσου απελευθέρωσης αγκαλιάστηκε απ' όλες τις μάζες της κυπριακής κοινωνίας. Χάρη στη μαζική αυτή αποδοχή και υποστήριξη συντελέστηκε το έπος του 1955 - 59.

Πρωταγωνιστικές μορφές της εποποιίας εκείνης στάθηκαν οι ήρωες Γρηγόρης Αυξεντίου, Κυριάκος Μάτσης, Μιχαλάκης Καραολής, Χαράλαμπος Μούσκος, Ανδρέας Ζάκος, Χαρίλαος Μιχαήλ, Ευαγόρας Παλληκαρίδης, Φώτης Πίττας, Μάρκος Δράκος και άλλοι πολλοί επώνυμοι και αφανείς. Αυτοί με την ένοπλη δράση τους και ο λαός με τις μαζικές κινητοποιήσεις του (διαδηλώσεις, εθνικά μνημόσυνα, παθητική αντίσταση) κλόνησαν τα θεμέλια της αποικιοκρατίας στο νησί.

Ο Γεώργιος Γράβας-Δίγενης ανάμεσα σε άλλους αντάρτες της ΕΟΚΑ

Κορυφαίες στιγμές του αγώνα του 1955-59 υπήρξαν το ολοκαύτωμα του Γρηγόρη Αυξεντίου στο Μαχαιρά, η θυσία του Κυριάκου Μάτση στο Δίκωμο και ο ηρωικός θάνατος των τεσσάρων αγωνιστών στο Λιοπέτρι.

Η θυσία του Γρηγόρη Αυξεντίου

“Η δεκάωρη ηρωική αντίσταση που πρόβαλε από το κρησφύγετό του, στις 3 Μαρτίου 1957, ο σταυραστός του Μαχαιρά Γρηγόρης Αυξεντίου εναντίον εκατοντάδων Άγγλων στραπτωτών και στη συνέχεια ο μαρτυρικός θάνατός του αποτελούν υπέροχο παράδειγμα προσήλωσης στα ιδανικά της ελευθερίας και της δικαιοσύνης.

Όταν η θέση του κρησφυγέτου προδόθηκε από τον αγωγό του μοναστηριού του Μαχαιρά και περικυκλώθηκε από τους Άγγλους, ο ήρωας διέταξε τους τέσσερις συντρόφους του να παραδοθούν και να σώσουν

Ο ηρωικός θάνατος του Κυριάκου Μάτση στο Δίκωμο

Στις 19 Νοεμβρίου του 1958 σκοτώθηκε μέσα στο κρησφύγετό του, στο Κάτω Δίκωμο, ο τομεάρχης Κυρηναίος Κυριάκος Μάτσης, μια από τις φωτεινότερες μορφές του απελευθερωτικού αγώνα του 1955-59.

Ο Κυριάκος Μάτσης αισθανόταν στρατευμένος και στην υπηρεσία των ιδεωδών της πατρίδας και της ελευθερίας, ενώ φοιτούσε ακόμα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και πολύ πριν από το ξέσπασμα του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ.

Πρωτοστατούσε τότε σε εκστρατείες διαφώτισης του κοινού σχετικά με τις εξελίξεις στο Κυπριακό και τότε σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, όταν η αδιαλλαξία των Αγγλων γινόταν ανυπόφορη.

Ο ίδιος διαφωτιστικός ζήλος τον διέκρινε και αργότερα στην Κύπρο κατά τη διάρκεια της κράτησής του στα κρατητήρια Κοκκινوترμιθιάς. Πολλοί αγωνιστές - μαθητές τότε - οφείλουν το απολυτήριο Γυμνασίου που κατέχουν, στις προσπάθειες του Κυριάκου Μάτση να παρακολουθούν μαθήματα από συγκρατούμενούς τους καθηγητές.

Το Μάρτη του 1956 στα ανακριτήρια Ομορφίτας, όταν ύστερα από φρικτά βασανιστήρια ο ίδιος ο στρατάρχης Χάρπινγκ του πρόσφερε μια εκατομμύριο λίρες, για να παραδώσει τον αρχηγό Δγενή, ο Μάτσης απάντησε: "Εξοχότατε, ου περί χρημάτων τον αγώνα ποιούμεθα αλλά περί αρετής. Λυπούμαι, γιατί με προσβάλλετε με την πρότασή σας".

Όταν το σπίτι στο οποίο βρισκόταν το κρησφύγετο του Μάτση προδόθηκε και περικυλώθηκε από Αγγλους στρατιώτες, ο ήρωας κλήθηκε να παραδοθεί. Η απάντησή του ήταν: "Δε θα βγω ζωντανός, θα βγω πυροβολώντας". Τότε οι Αγγλοι έριξαν μερικές χειροβομβίδες μέσα στο κρησφύγετο, που προκάλεσαν το θάνατο στο σταυραετό του Πενταδακτύλου.

Η προτομή του Μάτση στο Δίκωμο

Το κρησφύγετο του Κυριάκου Μάτση λίγο μετά την ανατίναξη του

Η μάχη στον αχυρώνα του Λιοπετρίου

Μια από τις επικότερες μάχες του απελευθερωτικού αγώνα είναι αναμφισβήτητα αυτή που έδωσαν στον ταπεινό αχυρώνα στο Λιοπέτρι οι γενναίοι μαχητές της ΕΟΚΑ Ανδρέας Κάριος, Φώτης Πίττας, Ηλίας Παπακυριακού και Χρήστος Σαμάρας, στις 2 Σεπτεμβρίου 1958.

Οι τέσσερις αγωνιστές, μετά το πέρας αποστολής που τους είχε αναθέσει η Οργάνωση στο Λιοπέτρι, στην προσπάθειά τους να επιστρέψουν στη βάση τους, συγκρούστηκαν με άντρες του αγγλικού στρατού που συγκεντρώθηκαν στην περιοχή. Το αποτέλεσμα ήταν να συμπιχθούν προς το χωριό και να αποκλειστούν στον αχυρώνα του Παναγιώτη Καλλή.

Η μάχη στον αχυρώνα κράτησε τέσσερις ώρες, στη διάρκεια των οποίων οι ήρωες του Λιοπετρίου συναγωνίζονταν ποιος θα πεθάνει πιο γενναία. Ύστερα από ηρωική αντίσταση βρήκαν και οι τέσσερις ηρωικό θάνατο.

Ο κυπριακός και ξένος πλπος εξήραν τη γενναϊότητα των τεσσάρων ηρώων και χαρακτήρισαν τον αχυρώνα του Λιοπετρίου ως "το νέο χάνι της Γραβιάς".

Το μνημείο των ηρώων του αχυρώνα του Λιοπετρίου

Ευαγόρας
Παλληκαρίδης

Ανάμεσα στους ηρωες της αγχόνης συγκαταλέγεται ο δεκαοκτάχρονος Ευαγόρας Παλληκαρίδης, μαθητής του Γυμνασίου Πάφου, ο οποίος στις 14 Μαρτίου 1957 πρόσφερε τη ζωή του "ιερό σφάγιο" στο βωμό της ελευθερίας.

Στον επίλογο του έργου του "Ευαγόρας Παλληκαρίδης, ο ποιητής κι ο ήρωας" ο Γεώργιος Χατζηκωστής αναφέρει:

"Αυτό είναι όσα μπόρεσα να μαζέψω και να γράψω για τον ήρωα Ευαγόρα Παλληκαρίδη. Λίγα και λιιλά κι όχι αντάξια της αμάρτινης προσφοράς του. Μα ήταν τόσο λίγο που έζησε ο Παλληκαρίδης! Δεν πρόλαβε ποτέ να γίνει νέος. Έμεινε για πάντα στο σκαλοπάτι της εφηβείας, της ηλικίας του ανείρου. Μα κι έτσι ακόμα θα στέκει αιώνια μπροστά στα μάτια μας μεγάλος, σ' όλο το ηθικό του μέγεθος.

Γιατί στην ηλικία τούτη που τ' άλλα αγόρια συνεχίζουν να τυλιγονται σε ρομαντικούς ρεμβασμούς, ο Παλληκαρίδης ξετύλιξε τη σημαία της Λευτεριάς κι ανέβαινε τραγουδώντας την τις ανηφορές και τα σκαλοπάτια, για να την αποθέσει στον ιερό βωμό της! (...)"

Ο ήρωας μαθητής
Ευαγόρας Παλλη-
καρίδης

Οι Άγγλοι Κυβερνήτες, ο ένας μετά τον άλλο, πανκοβλημένοι από την αδυναμία τους να επιβάλουν την "τάξη" δε διάσπασαν να μετέλθουν δόλια μέσα και μεθόδους βάνουσεσ. Εκτός από τις προσωποκρατήσεις χωρίς δική χιλιάδων πολιτών στα κατά τόπους κρατητήρια – Κοκκινότριμιθιάς, Πύλας, Αμμοχώστου, Πολεμίου – οι Άγγλοι επικηρύσσουν αγωνιστές, επιδίδονται σε εξονυχιστικές έρευνες, υποβάλλουν κρατουμένους σε φρικτά βασανιστήρια, επιβάλλουν κατ' οίκον περιορισμούς (τα περιβόητα "κέρφιου") και το πιο αποτρόπαιο, στέλλουν στην αγχόνη τους αγωνιστές της ελευθερίας. Ο απώτερος όμως σκοπός τους, που ήταν η κάμψη του ηθικού των Κυπρίων και η διάσπαση της ενότητας του λαού, δεν πραγματοποιήθηκε.

Από τη δράση των μαθητών του Παγκυπρίου Γυμνασίου (Μάχη της Σεβερειού, 26 Ιανουαρίου 1956)

Η τουρκική αντίδραση στον ένοπλο αγώνα, όπως ήταν φυσικό, υπήρξε έντονη και εκδηλώθηκε ποικιλότροπα. Κατ' αρχή, συνεχίζοντας την παραδοσιακή συνεργασία με τους Άγγλους, πολλοί Τουρκοκύπριοι εντάχθηκαν στις δυνάμεις ασφαλείας του νησιού ως επικουρικοί αστυνομικοί. Παράλληλα οργανώθηκε και κινητοποιήθηκε η μυστική οργάνωση TMT, η οποία ευθύνεται για τις βιαιοπραγίες εναντίον των Ελληνοκυπρίων. Εκτενέστερη αναφορά για τη TMT θα γίνει στις επόμενες σελίδες.

Με την έναρξη του ένοπλου αγώνα εντάθηκε και η διπλωματική δραστηριότητα των ενδιαφερόμενων μερών. Η Κυπριακή πλευρά με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο ακολούθησε τη γραμμή της διεθνοποίησης του Κυπριακού προβλήματος, η οποία εγκαινιάστηκε με την προσφυγή στη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών το 1954.

Στη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα κατατέθηκαν συνολικά τέσσερις προσφυγές στον ΟΗΕ από τις ελληνικές κυβερνήσεις που δρούσαν πάντοτε ως εντολοδόχοι του κυπριακού λαού. Από το 1954 και μέχρι το 1957 οι προσφυγές υποβάλλονταν με το πατροπαράδοτο και τόσο δίκαιο αίτημα της Αυτοδιάθεσης (Ενωσης). Στην τελευταία, εντούτοις, προσφυγή της Ελλάδας για το Κυπριακό, εκείνη του 1958, το αίτημα μετατράπηκε από Αυτοδιάθεση σε Ανεξαρτησία. Στην ίδια χρονική περίοδο Νατοϊκοί κύκλοι έκαναν προσπάθειες για εξεύρεση λύσης στο Κυπριακό και κατάπαυση του πυρός, συζητώντας το πρόβλημα μέσα στα στενά πλαίσια της Συμμαχίας.

Τριμερής διάσκεψη του Λονδίνου

Πρώτη και βαρυσήμαντη επιτυχία της αγγλικής διπλωματίας ήταν η σύγκληση της Τριμερούς διάσκεψης του Λονδίνου (1955), όπου κλήθηκαν να πάρουν μέρος οι κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας, ενώ ο άμεσα ενδιαφερόμενος κυπριακός λαός αγνοήθηκε. Η Ελλάδα πέφτοντας στην παγίδα των Άγγλων αποδέχτηκε την πρόσκληση. Έτσι από τη στιγμή εκείνη η μεν Τουρκία επιβαλλόταν ως ισότιμος συνομιλητής στο Κυπριακό, το δε Λονδίνο φαινόταν ν' αναλαμβάνει ρόλο επιδιαιτητή σε μια διαφορά ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία.

Σε συνδυασμό με την Τριμερή οργανώθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, από αξιωματούχους της κυβέρνησης Μεντερές, βιαιοπραγίες μεγάλων διαστάσεων σε βάρος των Ελλήνων της Τουρκίας, ως προειδοποίηση στην ΕΟΚΑ, διότι δήθεν σχεδίαζε "σφαγές" των Τουρκοκυπρίων. Στην Κύπρο ιδρύθηκε η μυστική οργάνωση VOLKAN (αργότερα μετονομάστηκε σε TMT) με στόχο τη διατήρηση του *status quo* στο νησί. Η οργάνωση αυτή, σε περίπτωση που οι Ελληνοκύπριοι θα πετύχαιναν την αυτοδιάθεση, θα διεκδικούσε το ίδιο δικαίωμα για τους Τουρκοκυπρίους.

Ο πρωθυπουργός Μακμίλλαν ήταν πανευτυχής από την τροπή που έπαιρναν τα πράγματα. Το Κυπριακό έπαψε να θεωρείται ως αποικιακό πρόβλημα, στο οποίο όφειλε να δώσει λύση η Βρετανία, και μεταβαλλόταν σ' ένα σοβαρό διεθνές ζήτημα.

Σχέδια Λύσης του Κυπριακού

Η Τριμερής διάσκεψη και οι εισηγήσεις που έγιναν εκεί απορρίφθηκαν από την Ελληνική κυβέρνηση (Οκτώβρης 1955). Η προσπάθεια εξεύρεσης λύσης συνεχίστηκε το 1956 με τις αγγλοκυπριακές συνομιλίες μεταξύ του

νού Κυβερνήτη της Κύπρου στρατάρχη Χάρντιγκ και του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, οι οποίοι συμφώνησαν να επεξεργαστούν ένα σχέδιο εσωτερικής αυτοκυβέρνησης. Οι διαφορές, ωστόσο, που προέκυψαν ήταν τέτοιες που τελικά οδήγησαν τις συνομιλίες σε αδιέξοδο.

Μετά την αποτυχία των συνομιλιών ο Μακάριος εξορίστηκε στις Σεύχέλλες (9 Μαρτίου 1956) μαζί με το μητροπολίτη Κυρηναίας Κυπριανό, τον Παπασταύρο Παπαγαθαγγέλου, πρωθιερέα του ιερού ναού Φανερωμένης, και το γραμματέα της Μητρόπολης Κυρηναίας, Πολύκαρπο Ιωαννίδη. Εκεί παρέμειναν μέχρι το Μάρτη του 1957. Ο Μακάριος επέστρεψε στην Κύπρο την 1η Μαρτίου 1959, μετά την υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου.

Ο Ηντεν προς το Μακάριο: "Το Σύνταγμα σας είναι έτοιμο, Σεβασμιότατε."
(Γελοιογραφία του Φικ. Δημητριάδη)

Στις Σεύχέλλες γνωστοποιήθηκε στο Μακάριο το **Σύνταγμα Ράντκλιφ**, το οποίο για πρώτη φορά εισήγαγε την αρχή της διχοτόμησης. Το ενδεχόμενο αυτό αποτελούσε, και μέχρι σήμερα αποτελεί, εφιαλτική λύση για κάθε Ελληνοκύπριο.

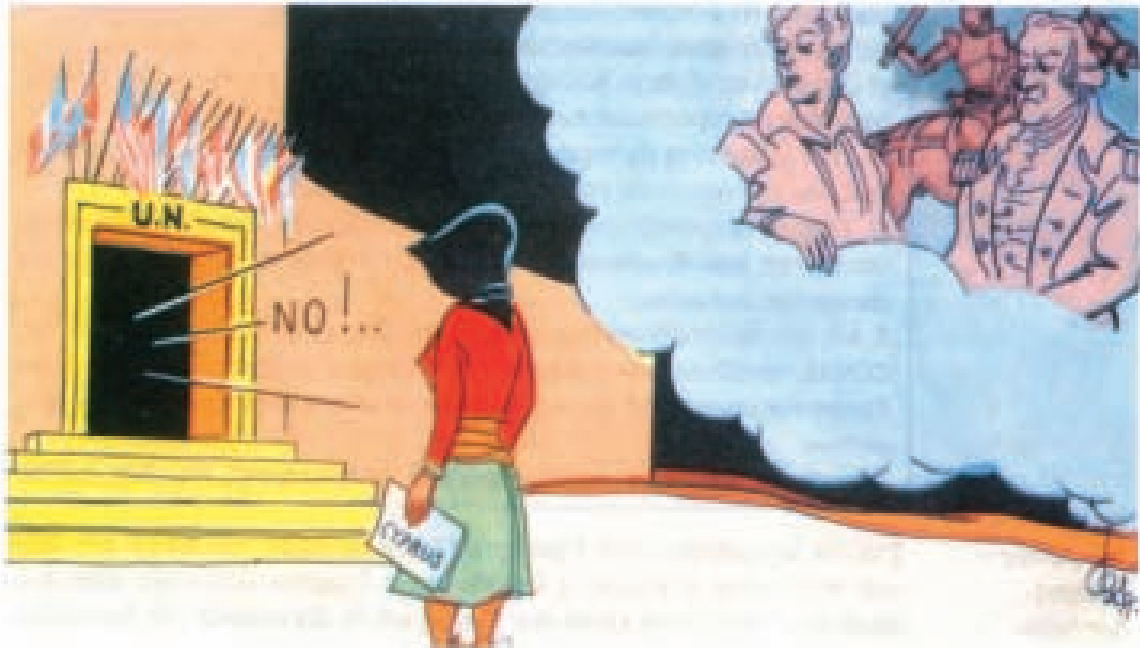
Ακολούθησε το **σχέδιο Μακμίλλαν**, που κι αυτό απορρίφθηκε με σφοδρότητα για τα διαιρετικά στοιχεία που περιείχε και γιατί καθιστούσε την Τουρκία συγκυρίαρχο στην Κύπρο. Προς ενίσχυση της τουρκοβρετανικής θέσης ότι η διχοτόμηση είναι λύση ανάγκης, η τουρκοκυπριακή πλευρά προκάλεσε τις διακοινοτικές ταραχές του 1958.

Στροφή προς
τη λύση της
Ανεξαρτησίας

Ο κίνδυνος να επιβληθεί το διχοτομικό σχέδιο Μακμίλλαν και η αποτυχία εξασφάλισης στον ΟΗΕ ψηφίσματος σύμφωνου με τους εθνικούς πόθους των Κυπρίων ώθησαν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο να διαφοροποιήσει την κυπριακή διεκδίκηση και να μελετά λύση του προβλήματος με στόχο την Ανεξαρτησία. Η ανεξαρτησία αποτελούσε λύση που τύγχανε της υπο-

στήριξης των Αδειαμεύτων και δεν αποκρούσαν από τους Νατοϊκούς κύκλους.

Μετά από το μεγάλο συμβιβασμό, την εγκατάλειψη δηλ. της γραμμής της Ένωσης, ο δρόμος ήταν ελεύθερος για ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις, αυτές που οδήγησαν στις συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου.

Ουάσιγκτον, Λόρδος Βύρων και Ζαν ντ' Αρκ: "Μάταια λοιπόν ήταν οι αγώνες μας;"
(Γελοιογραφία Φωκ. Δημητριάδη)

Άσκηση:

Περιγράψτε την πιο πάνω γελοιογραφία και σχολιάστε το επεξηγηματικό της σχέδιο.

Το σχέδιο ΜΑΚΜΙΛΛΑΝ (19.6.1958)

Ήταν ένα αισχρό σχέδιο "τριπλού συνεταιρισμού" Αγγλίας - Ελλάδας - Τουρκίας στην Κύπρο που, σε γενικές γραμμές, προνοούσε βασικά τα ακόλουθα:

1. Σύνδεση της Κύπρου με την Αγγλία (στο πλαίσιο της Κοινοπολιτείας), την Ελλάδα και την Τουρκία.
2. Συνεργασία των κυβερνήσεων Αγγλίας, Ελλάδας και Τουρκίας σε μια "κοινή προσπάθεια" για επίτευξη ειρήνης, προόδου και ευημερίας στην Κύπρο.
3. Διορισμός αντιστοίχων αντιπροσώπων (Ελλάδας και Τουρκίας) για συνεργασία με τον Αγγλο κυβερνήτη της Κύπρου.
4. Οι Κύπριοι να έχουν δύο υπηκοότητες: ελληνική και αγγλική οι Έλληνες, και τουρκική και αγγλική οι Τούρκοι.
5. Έφαρμογή στην Κύπρο νέου συντάγματος που θα συμφωνείτο με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη.
6. Καμιά άμεση μεταβολή του καθεστώτος στην Κύπρο και διατήρηση

της βρετανικής κυριαρχίας για 7 χρόνια.

7. Το νέο σύνταγμα θα έπρεπε να προνοούσε και τα εξής :

α) Χωριστές βουλές για τις δύο κοινότητες της Κύπρου.

β) Συμβούλιο με πρόεδρο τον (Αγγλο) κυβερνήτη, με συμμετοχή αντιπροσώπων της Ελλάδας και της Τουρκίας και 6 υπουργών (4 Ελληνοκύπριοι, 2 Τουρκοκύπριοι) προερχομένων από τις αντίστοιχες βουλές. Το συμβούλιο θα ασκούσε εξουσία, εκτός από τις κοινοτικές υποθέσεις για τις οποίες θα ήταν αρμόδιες οι δύο βουλές.

γ) Ο κυβερνήτης και οι δύο εκπρόσωποι (Ελλάδας και Τουρκίας) θα εξασφάλιζαν την προστασία των κοινοτικών συμφερόντων.

δ) Στον κυβερνήτη θα παρέμεναν οι εξουσίες για τις εξωτερικές υποθέσεις, για την άμυνα και για την εσωτερική ασφάλεια.

ε) Υπαρξη αμερόληπτου δικαστηρίου για εξέταση οποιοδήποτε νομοθετήματος που θα εθεωρείτο από τους Έλληνες ή τους Τούρκους ότι εμπειριείχε διακρίσεις.

β. Με την προϋπόθεση τερματισμού της βίας (εννοούσε τον αγώνα της ΕΟΚΑ), προβλεπόταν χαλάρωση των μέτρων εκτάκτου ανάγκης στην Κύπρο και επιστροφή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και των άλλων εξορίστων.

(Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, εκδ. "Φιλόκυπρος", τόμ. 9ος, σ.275)

Συμφωνίες Ζυρίχης- Λονδίνου

Στις 18 Δεκεμβρίου 1958 έγινε στο Παρίσι σύνοδος του NATO στη διάρκεια της οποίας η Αγγλία, η Ελλάδα και η Τουρκία συζήτησαν λύση Ανεξαρτησίας, που ν' αποκλείει την Ένωση και τη Διχοτόμηση. Οι διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν και αργότερα και για τα βασικά σημεία τους είχε ενημερωθεί ο Μακάριος. Η τελική συμφωνία υπογράφηκε στη Ζυρίχη από τους πρωθυπουργούς Ελλάδας και Τουρκίας, Καραμανλή και Μεντερές, στις 11 Φεβρουαρίου 1959.

Τέσσερα ήταν τα κείμενα της Συμφωνίας που υπέγραψαν ο Καραμανλής και ο Μεντερές.

α. Βασικά άρθρα του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Κύπρου.

β. Συνθήκη Εγγύησης μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας, Μεγάλης Βρετανίας και της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με βάση τη συνθήκη αυτή καθενιά από τις τρεις χώρες ή από κοινού θα μπορούσαν να επέμβουν για ν' απομακρύνουν κάθε κίνδυνο που θ' απειλούσε την ακεραιότητα του κράτους. (Αυτήν ακριβώς τη συνθήκη πρόβαλε η Τουρκία ως δικαιολογία για την εισβολή της στην Κύπρο το 1974). (Βλέπε σημ. στη σελ. 272)

γ. Συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ της Κύπρου, της Ελλάδας και της Τουρκίας.

δ. Συμφωνία κυρίων.

Η συμφωνία Ζυρίχης θα επικυρωνόταν στο Λονδίνο από τους αντιπροσώπους της ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής ηγεσίας. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος έφτασε στο Λονδίνο στις 16 Φεβρουαρίου από την Αθήνα με εννεαμελή συνοδεία, ενώ άλλοι 26 εθναρχικοί σύμβουλοι ξεκινούσαν από την Κύπρο για τον ίδιο σκοπό. Ο Αρχιεπίσκοπος ενημέρωσε το Διγενή με επιστολή του για τα διαδραματιζόμενα. Στις συσκέψεις μεταξύ Μακαρίου και Εθναρχικών συμβούλων, διαφάνηκαν αντιθέσεις που προέρχονταν ως επί το πλείστον από την πλευρά των αγωνιστών και αφορούσαν την παρουσία τουρκικών στρατευμάτων στο νησί.

Ο Μακάριος ανέλαβε την υποχρέωση να αγωνιστεί, για να βελτιωθούν οι όροι των Συνθηκών και έτσι η τεράστια πλειοψηφία των Κυπρίων αντιπροσώπων τον εξουσιοδότησε να χειριστεί το θέμα, όπως αυτός έκρινε καλύτερα. Στις συνεδρίες όμως που έγιναν στο Λάνγκαστερ Χάους του Λονδίνου στις 17 και 18 του ίδιου μήνα δεν επιτράπηκε στην ελληνοκυπριακή πλευρά να μεταβάλει τίποτε από όσα είχαν ήδη συμφωνηθεί και έτσι στις 19 Φεβρουαρίου, ακριβώς στην εκπνοή της προθεσμίας, έδωσε ο Αρχιεπίσκοπος την έγκρισή του στη συμφωνία Ζυρίχης, παρά τις πολλές του επιφυλάξεις.

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου οδήγησαν στην ίδρυση του ανεξάρτητου Κυπριακού κράτους. Πολλά όμως ήταν τα μειονεκτήματά τους. Πρώτα - πρώτα καθιέρωναν ένα συνεταιρισμό Ελλήνων και Τούρκων στη διοίκηση δυσανάλογο προς την πληθυσμιακή τους αναλογία. Αυτή ήταν 82% Έλληνες και 18% Τούρκοι. Παρ' όλα αυτά οι Τούρκοι κέρδισαν το 30% στη Βουλή, το υπουργικό συμβούλιο και τη δημόσια υπηρεσία και το 40% στο στρατό και την αστυνομία. Ο Έλληνας πρόεδρος και ο Τούρκος αντιπρόεδρος είχαν δικαίωμα veto για πολιτικά, οικονομικά και αμυντικά ζητήματα. Προνοούσαν ακόμη οι Συμφωνίες διαχωρισμό των δημαρχείων στις κυριότερες πόλεις και χωριστή ψηφοφορία και πλειοψηφία των βουλευτών κάθε κοινότητας στη Βουλή για την ψήφιση του Προϋπολογισμού του κράτους. Δημιουργήθηκαν επίσης δύο Κοινοτικές συνελεύσεις, μια Ελληνική και μια Τουρκική, που η καθεμιά είχε ευθύνη για τα θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά θέματα της Κοινότητάς τους. Το Σύνταγμα προνοούσε ρύθμιση του θέματος των χωριστών δημαρχείων από τις δύο Κοινοτικές συνελεύσεις.

Όπως είναι φανερό, πολλά ήταν τα διχοτομικά στοιχεία στις συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου. Μεγάλο επίσης μειονέκτημα ήταν και η Συνθήκη Συμμαχίας με βάση την οποία εγκαταστάθηκε στην Κύπρο ελληνική στρατιωτική δύναμη (ΕΛΔΥΚ) από 950 άντρες και τουρκική (ΤΟΥΡΔΥΚ) από 650. Άλλο μειονέκτημα των Συμφωνιών ήταν και η διατήρηση στο νησί των κυρίαρχων αγγλικών στρατιωτικών βάσεων.

Ορισμένες πρόνοιες των Συμφωνιών προκάλεσαν την αντίδραση του ΑΚΕΛ αλλά και μερίδας αγωνιστών και του προαχθέντος στο μεταξύ σε στρατηγό Γεωργίου Γρίβα - Διγενή, ο οποίος με βάση την ενημέρωση που του είχε γίνει, τις είχε αποδεχτεί. Οι Άγγλοι είχαν απαιτήσει να φύγει από την Κύπρο ο Διγενής, πράγμα που έγινε στις 15 Μαρτίου 1959. Γενικά όμως ο κυπριακός λαός αποδέχτηκε τις συμφωνίες με ανακούφιση και αισιοδοξία για το μέλλον.

Στις 13 Δεκεμβρίου 1959 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εξελέγη πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ο Δρ Φαζίλ Κουτσιαούκ πρώτος αντιπρόεδρος.

*Η Κύπρος
ανεξάρτητη
Δημοκρατία*

Στις 16 Αυγούστου 1960 ανακηρύχτηκε επίσημα η Κυπριακή Δημοκρατία. Ο τελευταίος Κυβερνήτης της Κύπρου σερ Χιου Φουτ, σε επίσημη τελετή στην αίθουσα της σημερινής Βουλής των Αντιπροσώπων, διάβασε το διάγ-

γελμα της βασίλισσας Ελισάβετ, με το οποίο τερματιζόταν επίσημα η αγγλική διοίκηση στο νησί.

Ένα καινούργιο κεφάλαιο άρχιζε για τους Κυπρίους, οι οποίοι θα γέυονταν επιτέλους τ' αγαθά της ελευθερίας. Ταυτόχρονα όμως οι σύμφυτοι με το δοτό Σύνταγμα σφόδρα της διαίρεσης επιτάχυναν την έκρηξη δραματικών γεγονότων, που οι φοβερές συνέπειές τους απειλούν ως σήμερα αυτή την ίδια την ύπαρξη του κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Απόσπασμα από τις συνομιλίες στο Λάνγκαστερ Χάουζ, την παραμονή της υπογραφής των συνθηκών Ζυρίχης - Λονδίνου.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Μπορώ να πω λίγα λόγια παρακαλώ; Επιτρέψτε μου παρακαλώ να μιλήσω Ελληνικά και ο κ. Ρωσσιδής θα μεταφράζει. (Το υπόλοιπο της ομιλίας του Αρχιεπισκόπου ήταν στα Ελληνικά). Πιστεύω ότι εδώ έγινε παρεξήγηση. Με παρουσιάζετε σαν να απορρίπτω τη συμφωνία της Ζυρίχης. Νομίζω πως έχω κληθεί σε διάσκεψη. Η διάσκεψη σημαίνει ότι μου δόθηκε η ευκαιρία να εκφράσω τις απόψεις μου πάνω στις συμφωνίες που επετεύχθηκαν και όχι ότι θάπρεπε να αντιμετωπίσω ένα τελεσίγραφο αποδοχής ή απόρριψής των.

Εν πρώτοις, οι παρατηρήσεις μου αφορούσαν ορισμένα σημεία του Συντάγματος που καθιστούσαν τη λειτουργία της Κυβερνητικής μηχανής δύσκολη τουλάχιστον, που είναι και το δεύτερο σημείο.

Δεν μπορούμε να συζητήσουμε τα σημεία των συμφωνιών της Ζυρίχης που πιστεύω ότι καθιστούν δύσκολη τη λειτουργία του Συντάγματος; Πρέπει όλα όσα ετοιμάστηκαν από τις Τρεις Κυβερνήσεις να γίνουν αποδεκτά λέξη προς λέξη, χωρίς καμιά συζήτηση ή καμιά τροποποίηση που θεωρούμε αναγκαία; Πιστεύω ότι μόνο τα θεία πράγματα είναι τελειωτικά και ότι τα ανθρώπινα πράγματα, όσο κι αν υπολογισθούν, πάντα πρέπει να 'ναι ανοικτά προς συζήτηση.

Συζήτησα χθες το πρώτο από αυτά τα σημεία με τον κ. Ντενκτάς και τον κ. Κουτσούκ και αυτοί οι ίδιοι αντιλήφθηκαν ότι υπήρχαν ορισμένες δυσκολίες.

Ένα σημείο, που αναφέρθηκε χθες σαν παράδειγμα ήταν η περίπτωση της Συντονιστικής Επιτροπής στα δύο ξεχωριστά Δημαρχεία στις πόλεις.

Εάν υπάρχει διαφωνία στο διορισμό ή την εκλογή του Προέδρου, τι γίνεται; Δεν υπάρχει πρόνοια.

Όσον αφορά τη φορολογία: για να γίνει ένα νομοσχέδιο φορολογίας νόμος, απαιτείται πλειοψηφία και των δύο μερών του κοινοβουλευτικού σώματος. Είπα ότι αυτό δημιουργεί μεγάλες δυσκολίες(...) Θα μπορούσε

κάποιος να σταματήσει την κρατική μηχανή, κι αυτό είναι σημαντικό. Κι εκείνοι οι ίδιοι παραδέχθηκαν ότι υπήρχαν μερικές δυσκολίες και είπαν ότι θα ήρπε να συζητηθούν. Όσον αφορά το Σύνταγμα, έχω τελειώσει.

Όσον αφορά τη Συνθήκη, είπα ότι δεν θα ήρπε να γίνει με τρόπο που κάνει την Κύπρο να φαίνεται μη ανεξάρτητη χώρα, αλλά υπό κατοχή. Είπα ότι δεν αντιπρόθεμα στη συμμαχία, αλλά δεν θα ήρπε να εμφανίζει την Κύπρο σαν να ήταν υπό την εποπτεία εξωτερικών στρατευμάτων σταθμευμένων στο Νησί. Αυτό είναι το σημαντικότερο σημείο, κατά τη γνώμη μας, και θέλω να δω κατά κάποιο τρόπο να δίδεται μια σωστή λύση.(...)

ΠΡΟΕΔΡΟΣ*: Αυτό είναι το θέμα τάξεως σας, κ. Ζαριού. Νομίζω πραγματικά δε ότι ο Αρχιεπίσκοπος είχε σχεδόν τελειώσει. Βέβαια, είναι αλλαγή θέσεως. Η διάσκεψη συνεκλήθη όπως το αντιλαμβανόμασ με βάση τη συμφωνία μεταξύ των εδώ παρόντων αντιπροσώπων των δυο κοινοτήτων και των τριών κυβερνήσεων και βέβαια ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επανανοίγει θέματα που έχουν διακανονιστεί σ' αυτή τη συμφωνία. Εάν μου επιτρέπτε, του επέτρεψα να μιλήσει, διότι νόμιζα ότι θα ανέπτυξε πάλι τα σημεία που ανέφερε στην πρώτη του ομιλία. Όμως νομίζω πως πρέπει να πω ειλικρινά ότι όσα είπε ο Αρχιεπίσκοπος άλλαξαν τη βάση της κατάστασης, γιατί νομίζαμε πως συναντιόμασταν με βάση τη συμφωνία.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Όχι τη βάση, κ. Πρόεδρε. Η Αυτού Εξοχήτά του μου είπε ότι αμφισβητώ ξανά ολόκληρο το θέμα, και τα πράγματα δεν είναι έτσι.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Αρχιεπίσκοπε - μπορώ να σας κάνω αυτή την πολύ ευθεία ερώτηση; δέχεστε τα κείμενα που κατατέθηκαν πριν από αυτή τη συνάντηση, και τη δήλωση που ακούσαμε, σαν τη βάση για τον τελικό διακανονισμό; Εάν το δέχεστε(...)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Τι εννοείτε, τη βάση; - Όχι - Τη δέχομαι (...)

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Μπορώ να σας εξηγήσω, Αρχιεπίσκοπε, τι εννοούμε με τη λέξη βάση(θεμέλια); Θεμέλια είναι κάτι πάνω στο οποίο μπορείς να οικοδομήσεις, αλλά αν απομακρύνεις κάτι απ' αυτό, ολόκληρο το οικοδόμημα πέφτει. Αυτό εννοώ με τη λέξη θεμέλια. (...)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Δεν είμαι σίγουρος κατά πόσο ο Κυπριακός Λαός θα αποδεχθεί όλα αυτά τα κείμενα έτσι απλά, χωρίς αλλαγή ούτε μιας λέξης, και γι' αυτό δεν μπορώ να το αποδεχθώ όπως έχει - χωρίς να αλλάξει ούτε μια λέξη (...)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Σ' αυτό το στάδιο; Δεν μπορώ να αποδεχθώ σ' αυτό το στάδιο. Θα ερωτήσω τους συμβούλους μου (διάλογος μεταξύ του Αρχιεπισκόπου και Αβέρωφ στα Ελληνικά).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Σαν Πρόεδρος πρέπει να ζητήσω την εισεκεία σας, διότι λαμβάνει χώρα αρκετή συζήτηση που δεν κατανοώ πλήρως. Πού είμαστε ακριβώς; Αρχιεπίσκοπε, σας έκανα, νομίζω, μια πολύ απλή ερώτηση και ήλπιζα ότι θα μπορούσατε να απαντήσετε.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Μπορώ να απαντήσω μέχρι αύριο; (Κύπρος, Ιστορία και Πολιτισμός, εκδόσεις "Διαγόρας", τόμ.4ος, σ.189-190).

Προόντες κατά τον απελευθερωτικό αγώνα 1955-59

Όνομα	Ηλικία	Τόπος καταγωγής	Ημερομηνία θανάτου
Αβρααμίδης Ανδρέας	21	Ταμπριά	3.8.1958
Αναξαγόρα Κώστας	27	Σπήλια	20.6.1958
Αναστάση Γεώργιος	23	Νέο Χωριό	4.11.1956
Αναστάση Δημήτριος Φανή	22	Λύση	23.3.1958
Αναστάση Γακουμής	55	Χάρτζια	18.11.1958
Αυξεντίου Γρηγόρης	28	Λύση	3.3.1957
Βιάμης Ανδρέας	20	Βουνί	20.11.1956
Γεωργιάλλας Μιχαήλ	21	Μαραθόβουνος	31.12.1956
Γεωργιάδης Παναγιώτης	30	Λεμβάδια (Λευκωσίας)	20.6.1958
Γεωργίου Σικμίκος Ανδρέας	18	Αναρίτα	30.10.1956
Γεωργίου Ανδρέας	16	Διερώνια	27.9.1955
Γεωργίου Νίκος	35	Παλαχώρι	25.1.1957
Γεωργίου Γεώργιος Ιωάν	20	Λύση	2.8.1958
Γιάγκου Νικόλαος	27	Π. Ζώδια	9.10.1958
Γιάλλουρος Πετράκης	18	Ριζοκάρπασο	7.2.1956
Γιαννή Ιωάννης Στυλιανού	28	Τρίκωμο	24.10.1958
Δημητριάδης Δημητράκης	7	Λάρνακα	14.3.1956
Δρόκος Μάρκος	28	Λεύκα	18.1.1957
Ευαγόρου Νίκος	17	Παλώδια	5.10.58
Ζάνος Σάββας	40	Λευκόνοικο	6.10.1958
Ζαχαρία Παναγιώτης	45	Αυγόρου	5.7.1958
Ζήνωνας Θεόδωρος	21	Χολέτρα	30.7.1958
Ηλιάδης Πέτρος	24	Αγρός	14.6.1956
Ηροδότου Δήμος	33	Φοινί	21.1.1957
Θεοφάνους Νίκος	30	Κάιρο	11.9.1956
Ιωάννου Νίκος	22	Λευκωσία	17.7.1958
Καυλή Μιχαήλ Σιάλος	25	Λύση	23.8.1958
Καλαϊτζής Χαράλαμπος	40	Κάθηκας	14.9.1958
Καραντώνης Νίκος	24	Τρίκωμο	24.10.1958
Κάρμος Ανδρέας	33	Αυγόρου	2.9.1958
Κάρμος Γεώργιος	28	Αυγόρου	19.9.1958
Κάσσης Παναγιώτης	19	Ριζοκάρπασο	13.10.1958

* Σ. Λούντι, υπουργός Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας.

Κατελάρης Παντελής	24	Επισκοπειά	18.1.1958
Κκέλης Χρίστος	23	Κισσόνεργα	7.3.1957
Κόκκινος Πάτροκλος	20	Λύση	10.2.1958
Κολακάσης Κυριάκος	24	Γέρι	31.8.1958
Κουκής Μιχαήλ	35	Αγ. Μάμας	7.10.1958
Κυπριανού Πετράκης	17	Λάρνακα	21.3.1957
Κωνσταντίνου Αλέκος	23	Βαρύσια	20.6.1958
Λένας Στυλιανός	25	Χανδριά	28.3.1957
Λοίζου Κώστας	23	Μαραθόβουνος	26.10.1958
Μάτσης Κυριάκος	32	Παλαχώρι	19.11.1958
Μιχαήλ Κ. Γεώργιος	17	Κισσόνεργα	13.3.1956
Μιχαήλ Χαράλαμπος	19	Καλοψίδα	16.3.1956
Μούσκος Χαράλαμπος	27	Παναγιά	15.12.1956
Μυλωνάς Χρύσανθος	22	Γαλάτα	7.10.1957
Νικολάου Ιωνάς	20	Γέρι	31.8.56
Νικολάου Γεώργιος	26	Κ. Πύργος	12-13.11.1956
Νικολάου Μιχαήλ	24	Μεσόγη	21.9.1958
Ξενοφάντος Ευστάθιος	24	Φονί	22.3.1957
Ξενοφάντος Πρόδρομος	18	Αγριδάκι	12.11.1958
Ονησιφόρου Ανδρέας	22	Κολόσσα	13.2.1956
Παναγή Βάσος	37	Ν. Χωρίο	4.11.1956
Παναγιώτης Χριστοφής	19	Λύση	2.8.1958
Παναγιώτου Ανδρέας	31	Πολύστιπος	19.11.1956
Παντελή Μόδεστος	31	Λιοπέτρι	1.4.1955
Παπαβερκίου Γεώργιος	19	Αρόδες	7.2.1957
Παπαγεωργίου Λουκία	32	Αυγόρου	5.7.1958
Παπακυριακού Ηλίας	21	Λυθράγκωμη	2.9.1958
Παπαχριστοφόρου Ευαγόρας	20	Κάτω Αμιάντος	7.10.1957
Παρασκευά Ανδρέας	16	Κάμα Γιαλού	2.7.1956
Παρίδης Μιχαήλ	25	Αναρωτία	27.8.1958
Πατσαλίδης Ανδρέας	28	Καννάβια	26.6.1958
Πεττεμερίδης Χαράλαμπος	28	Καννάβια	7.10.1958
Πίπτας Φώτης	24	Φρέναρος	2.9.1958
Ροτσιδης Σάββας	23	Μάμμαρι	25.11.1958
Σακκά Καλλής	27	Λύση	23.8.1957
Σαμάρας Χρίστος	33	Λιοπέτρι	2.9.1958
Σουρουλλάς Αναστάσιος	23	Λύση	2.8.1958
Σουρουκλής Ανδρέας	26	Τρούλλοι	1.8.1958
Σοφοκλέους Τάκης	16	Κτήμα	7.2.1957
Στυλιανίδης Σταύρος	30	Γιαλούσα	18.8.1957
Στυλιανού Γεώργιος	21	Τάλα	7.3.1956
Στυλιανού Μιλπάδης	21	Τάλα	7.3.1957
Στυλιανού Πλάτων	32	Βουλί	4.8.1958
Συμεού Παναγιώτης	20	Πάχνα	25.11.1958
Τουμάζου Παναγιώτης	19	Βαρύσια	22.10.1958
Τουμάζου Τουμάζος	22	Αθηναίου	24.8.1956
Τριταίος Στέλιος	28	Κάτω Πύργος	17.6.1958
Τσαγκάρης Σωτήριος	34	Πελέντρι	12.2.1957
Τσάρτας Χρίστος	30	Πολύστιπος	16.3.1956
Φιλιππίδης Χαράλαμπος	19	Αρόδες	11.10.1958

Φραντζέσκου Αρτέμιος	27	Αθναίνου	8.8.1956
Χαραλάμπους Αριστείδης	20	Ποδουλός	11.3.1956
Χαραλάμπους Γεώργιος	18	Κυπερούντα	4.3.1956
Χαραλάμπους Δημήτριος	32	Λιμνάπ	13.10.1958
Χατζηγιακουμής Σπύρος	26	Κυθρέα	16.10.1958
Χατζηθεοδοσίου Γεωργίου	18	Άχνα	2.8.1958
Χατζηθεοδοσίου Θεοδόσης	24	Στόλλαι	18.12.1957
Χατζηκυριάκου Μιχαήλ	26	Ακάκι	9.3.1957
Χατζηχαραλάμπους Κυριάκος	18	Κυπερούντα	8.9.56
Χριστοδουμίδης Ιάκωβος	19	Αρόδες	15.12.1958
Χριστοδούλου Δημήτριος	21	Δερύνεια	17.2.1957
Χριστοφόρου Γεώργιος	19	Εμπα	20.11.1958

Άλλα 86 περίπου άτομα θανατώθηκαν από τους Τουρκοκυπρίους στη διάρκεια των διακοινοτικών ταραχών, ιδιαίτερα κατά το 1958.

ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΘΕΝΤΕΣ

1. Ανδρέας Δημητρίου	από τον Άγιο Μάμα	10. 5.56
2. Μιχαήλ Σάββα Καραολής	από το Παλαιχώρι	10. 5.56
3. Ανδρέας Χαριλάου Ζάκος	από τη Λεύκα	9. 8.56
4. Χαρίλαος Μιχαήλ	από τη Γαληνή	9. 8.56
5. Ιάκωβος Παπάτος	από τη Λευκωσία	9. 8.56
6. Στέλιος Χ. Μαυρομμάτης	από το Λάρνακα Λαπήθου	22. 9.56
7. Μιχαήλ Κουτσόφτας	από το Παλιομέτοχο	9.8.56
8. Ανδρέας Γ. Παναγίδης	από το Παλιομέτοχο	22. 9.56
9. Ευαγόρας Μ. Παλληκαρίδης	από την Τσάδα	14. 3.57

Τα φιλακισμένα μνήματα.

Φωτογραφίες προσόντων από το Μουσείο Αγώνα

Τα κρατητήρια Κοκκινοτριμιθιάς

Τέχνη

Κατά τη μακρά περίοδο της δουλείας τους οι Έλληνες Κύπριοι κράτησαν αμυντική στάση απέναντι στην οικονομική και πολιτική καταπίεση που τους επέβαλλαν οι κατακτητές τους. Η στάση τους αυτή εκδηλωνόταν με την προσηλυση τους στην τοπική λαϊκή παράδοση - που είχε βέβαια ελληνικό χαρακτήρα - και που εκφραζόταν μέσα από την αρχιτεκτονική αλλά και τους υπόλοιπους τομείς της καλλιτεχνικής δημιουργίας, όπως την ξυλογλυπτική, τη λιθογλυπτική, τη μεταλλοτεχνία, την κεντητική, την υφαντική, τη ζωγραφική κ.ά.

Αρχιτεκτονική

Στην περίοδο της Αγγλοκρατίας συνυπάρχουν ο αποικιακός ρυθμός των Άγγλων, που τον βλέπουμε στα διάφορα κυβερνητικά κτίρια, και η λαϊκή αρχιτεκτονική με την οποία κτίζονται τα ιδιωτικά σπίτια, ιδιαίτερα της υπαίθρου. Στις αρχές του 20ού αι. εισάγεται στην Κύπρο και ο νεοκλασικός ρυθμός από τους πρώτους αρχιτέκτονες που έφτασαν από την Αλεξάνδρεια και τη Σμύρνη. Νεοκλασικά σπίτια κτίζονταν στις πόλεις.

Αποικιακός ρυθμός

Όλοι οι κατακτητές της Κύπρου με τα μνημειακά και δημόσια κτίρια που κατασκεύαζαν είχαν ως στόχο να προβάλουν την πολιτική δύναμη ή τη θρησκεία τους. Έτσι, κατά κανόνα τα μνημεία αυτά κτίζονταν χωρίς να λαμβάνονται υπόψη η φύση της Κύπρου ή η πολιτιστική της παράδοση. Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση των Άγγλων που με τα αρχιτεκτονικά τους δημιουργήματα αντικατοπτρίζουν τον πολιτισμό και την παράδοσή τους και πολλές φορές αγνοούν ακόμη και τις κλιματολογικές συνθήκες του τόπου. Τα κυριότερα από αυτά είναι το Κυβερνείο (τώρα Προεδρικό Μέγαρο), τα δικαστήρια, τα κτίρια της Αρχιγραμματείας, η Αγγλική Σχολή κ.ά.

Το Υπουργείο Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας, κτίριο της Αγγλοκρατίας

**Νεοκλασικός
ρυθμός**

Στα νεοκλασικά σπίτια χαρακτηριστικές είναι οι εισοδοί, διακοσμημένες με ημικίονες που απολήγουν σε αρχαία κιονόκρανα, και κυρίως οι στεγασμένες βεράντες που στηρίζονται σε κίονες που επίσης απολήγουν σε κιονόκρανα. Κίονες και ημικίονες κατασκευάζονται από πωρόλιθο. Σε νεοκλασικό ρυθμό κτίστηκαν αρκετά σχολεία και άλλα οικοδομήματα.

Δημήτριο Δημοτικό Σχολείο - Πάρος, Κτίστηκε το 1929

*Χαρακτηριστικό κτίριο του Μεσοπολέμου στη Λευκωσία.
Εδώ στεγάζεται η Κρατική Πινακοθήκη Κύπρου.*

Λαϊκή
αρχιτεκτονική

Καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας οι Έλληνες της Κύπρου, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, εξακολούθησαν να κτίζουν τις ιδιωτικές κατοικίες τους με βάση τα λαϊκά αρχιτεκτονικά πρότυπα που προέκυψαν από τις φυσικές, οικονομικές, ιστορικές και κοινωνικές ανάγκες του νησιού. Με το σχήμα και τους χώρους του σπιτιού τους μπορούσαν όχι μόνο να εξυπηρετήσουν τις άμεσες ανάγκες τους αλλά και τη διάρθρωση της οικογένειάς τους.

Οι αγροτικοί συνταξιακοί παρουσιάζουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τα υπαγορεύουν οι φυσικές και ιστορικές συνθήκες της περιοχής. Στις πεδιάδες, για παράδειγμα, τα σπίτια κτίζονται σε μεγάλη έκταση και, ανάλογα με την ασφάλεια που είχε η περιοχή, ή άνοιγαν προς τα έξω απευθείας ή σε αυλή με ψηλό περιτείχισμα. Στα ορεινά χωριά τα σπίτια κτίζονται πολύ πυκνά, προσαρμόζονται στη μορφολογία του εδάφους και, λόγω έλλειψης χώρου, εκτείνονται σε ύψος. Στις πεδιάδες τα σπίτια έχουν επίπεδες στέγες (δώματα), ενώ στα ορεινά οι στέγες είναι μονακλινείς ή δακλινείς με

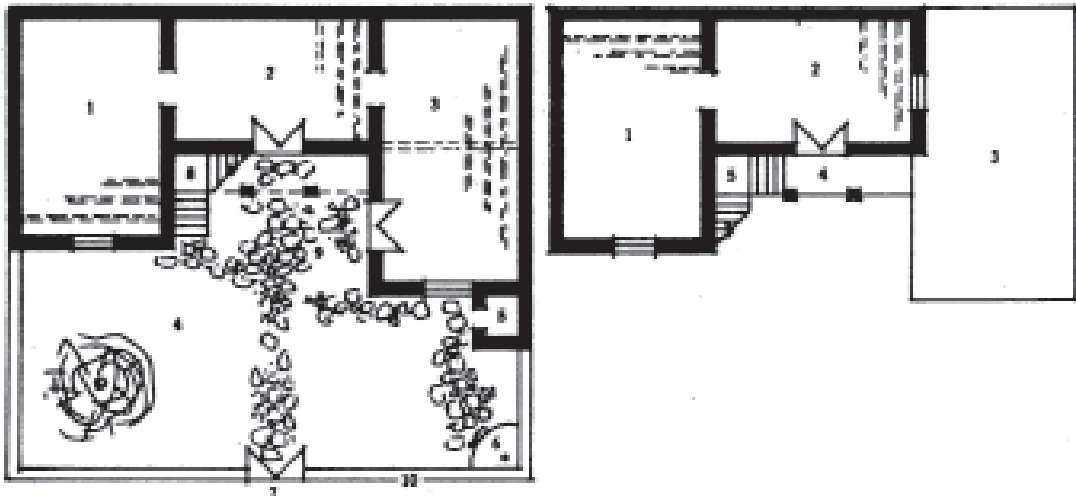

Χορός του
ποτηριού ή
της καντήλας
(Γ.Θ. Φωτιάδης)

κεραμίδια. Συχνά στις ορεινές περιοχές συνυπάρχουν και οι δύο τύποι στέγης, γιατί το δάμα χρησιμοποιε στους χωρικούς για το άπλωμα και την αποξήρανση διάφορων προϊόντων.

Τα υλικά που χρησιμοποιούνταν για το κτίσιμο των σπιτιών ήταν αυτά που υπήρχαν σε κάθε περιοχή. Στις πεδιάδες, όπου το χώμα ήταν άφθονο, χρησιμοποιούσαν κυρίως πλιθάρια, ενώ στις ορεινές περιοχές κυρίως πέτρα.

Τον πιο απλό τύπο λαϊκού σπιτιού αποτελούσε το μονόσπιτο ή μακρινάρι (μονόχωρο). Αυτό ήταν ένας ορθογώνιος στεγασμένος χώρος που εξυπη-
 ρετούσε όλες τις ανάγκες της οικογένειας. Όταν αυτές αυξήθηκαν, απαι-
 τήσαν επέκταση του ορθογώνιου αυτού χώρου τότε όμως χρειάστηκε κα-
 λύτερη στήριξη. Έτσι τοποθέτησαν στο μέσο της απόστασης μια χοντρή
 ξύλινη δοκό (νευκά) που χώριζε το χώρο σε δύο μακρόστενους ορθογώ-
 νιους χώρους (δίχωρο). Στη Μεσαορία τους δυο χώρους χώριζε μεγάλη
 καμάρα από πουρόπετρα.

Τυπική κατοικία κυπριακού λαϊκού σπιτιού σε σχήμα Π.
 (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις "Φιλόκυπρος", τόμ.3ος, σ.8)

Ισόγειο		Όροφος	
1. Αποθήκη (Σωάσπιτον)	6. Φούρνος	1. Σπίτι (Κατοικία)	4. Μπαλκόνι
2. Σταύλος	7. Επιπόρτιν	2. Κουζίνα	5. Σκάλα
3. Δίχωρο	8. Σκάλα	3. Δάμασ	
4. Αυλή	9. Πλακόστρωτο		
5. Αποχωρητήριο	10. Περτείχιαμα		

Σταδιακά το μονόχωρο ή το δίχωρο χρησιμοποιήθηκαν μόνο ως χώροι κα-
 τοικίας, ενώ ο στάβλος, η αποθήκη και κάποτε το μαγειρείο μεταφέρθηκαν
 σε μικρότερους, ανεξάρτητους συνήθως, χώρους. Αργότερα οι ανάγκες
 οδήγησαν και στην προσθήκη ορόφου (το ανώι) που συνήθως κάλυπτε ένα
 μέρος από το χώρο του ισόγειου. Στο ανώι οδηγούσε εξωτερική σκάλα.
 Πολύ σημαντικό στοιχείο του αγροτικού σπιτιού είναι η αυλή που υπάρχει
 και στους πεδινούς και στους ορεινούς οικισμούς, όταν το επιτρέπει ο
 χώρος. Στην αυλή βρίσκονται οι βοηθητικοί χώροι, ο κήπος και ο φούρνος.
 Απαραίτητα στοιχεία κάθε σπιτιού - αγροτικού κυρίως - ήταν το τζάκι (η

τοιμινιά), η σουβάντζα (ξύλινο ή γύψινο ράφι, όπου τοποθετούσαν διάφορα σκεύη) και το σέντε, ξύλινο πατάρι που κάλυπτε ένα μέρος του χώρου και χρησιμοποιε ως αποθήκη ή χώρος ύπνου.

Ιδιαίτερη προσοχή τόσο στις πόλεις όσο και στα χωριά δίνεται στη διακόσμηση της εισόδου στην πρόσοψη του σπιτιού ή στο "ξυπόρτιν" της αυλής. Οι εισοδοί πλασιώνονται με γλυπτές διακοσμήσεις ή τοξωτά ανοίγματα, που θυμίζουν τα γοτθικά μνημεία. Πολύ συχνά στο πάνω μέρος τους έχουν ανάγλυφες παραστάσεις (στουρό, λικοντάρι, αετό ή διάφορα μονογράμματα), όπως και την ημερομηνία κατασκευής του σπιτιού.

*Παραδοσιακό σπίτι
στο χωριό Γούρες*

Στις πόλεις ο απλός τύπος του λαϊκού σπιτιού γίνεται πιο σύνθετος, ανάλογα με την οικονομική άνεση των ιδιοκτητών. Ο βασικός τύπος του μονόσπιτου διατηρείται και πάντα σχεδόν τοποθετείται με τη μακρά πλευρά προς το δρόμο. Όταν οικοδομείται στο βάθος της αυλής, στην πλευρά του δρόμου κτίζεται ψηλός τοίχος. Σε πολλά αστικά σπίτια που ήταν διάφορα κατασκευάζεται κιόσκι, δηλ. κλειστός εξώστης.

Ακόμη στα διώροφα σπίτια οι χώροι της κατοικίας ήταν στο ανώ, ενώ το χώρο του ισόγειου χρησιμοποιούσαν ως αποθηκευτικό ή για βοηθητικές εργασίες. Στις εμπορικές γειτονιές οι χώροι του ισόγειου μετατρέπονταν σε μαγαζιά ή βιοτεχνικά εργαστήρια. Στην αυλή, που συνήθως βρισκόταν στο πίσω μέρος του σπιτιού, ήταν ο κήπος με δεξαμενή και διάφοροι χώροι εργασίας.

Μια σημαντική αλλαγή που έγινε στην πόλη της Λευκωσίας, λίγα χρόνια μετά την άφιξη των Αγγλων, ήταν ότι η πόλη άρχισε να επεκτείνεται προς τα έξω με το άνοιγμα που έγινε στα τείχη το 1882, στη θέση της σημερινής Πλατείας Ελευθερίας. Προηγουμένως (1879) ένα άνοιγμα είχε γίνει δίπλα από την Πύλη της Πάφου.

Στενά συνδεδεμένοι με την κατοικία ήταν και οι άλλοι τομείς της καλλιτεχνικής δημιουργίας, λιθογλυπτική και ξυλόγλυπτική, ενώ άμεση σχέση με τη ζωή και τις ανάγκες των ανθρώπων είχαν η μεταλλοτεχνία, η υφαντική, η κεντητική κτλ.

Ξυλόγλυπτο με παράσταση των Πρωτοπλάστων.
Αρχές του 20ου αι. (Αγ. Βαρθάρα, Καϊμακλίου)

Έργο λιθογλυπτικής από σπίτι στο Καϊμακλί (1891)

Ζωγραφική

Η ζωγραφική ήταν ανύπαρκτη στην Κύπρο στις περιόδους της Φραγκοκρατίας, της Βενετοκρατίας, της Τουρκοκρατίας και το μισό περίπου της Αγγλοκρατίας. Η σταδιακή όμως βελτίωση της οικονομικής κατάστασης στο νησί επέτρεψε σε αρκετούς Κυπρίους να ταξιδεύουν για διάφορους λόγους στην Ελλάδα αλλά και την υπόλοιπη Ευρώπη. Έτσι άρχισαν να έρχονται σε επαφή με τα καλλιτεχνικά ρεύματα που υπήρχαν τότε στις χώρες αυτές και μερικοί ακόμη να σπουδάζουν στις σχολές Καλών Τεχνών της Αθήνας, του Λονδίνου ή κάποιας άλλης ευρωπαϊκής πόλης. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι η ιστορία της κυπριακής ζωγραφικής αρχίζει μετά το 1920.

Μερικοί ζωγράφοι που γεννήθηκαν στο τέλος του 19ου αι. αποτέλεσαν τους πρωτεργάτες της κυπριακής ζωγραφικής, όπως ο Γιάννης Κισσονέργης (1889 - 1963) (βλέπε σ. 94).

Στην κυπριακή τέχνη του 20ού αι. διακρίνουμε τρεις ομάδες δημιουργών:

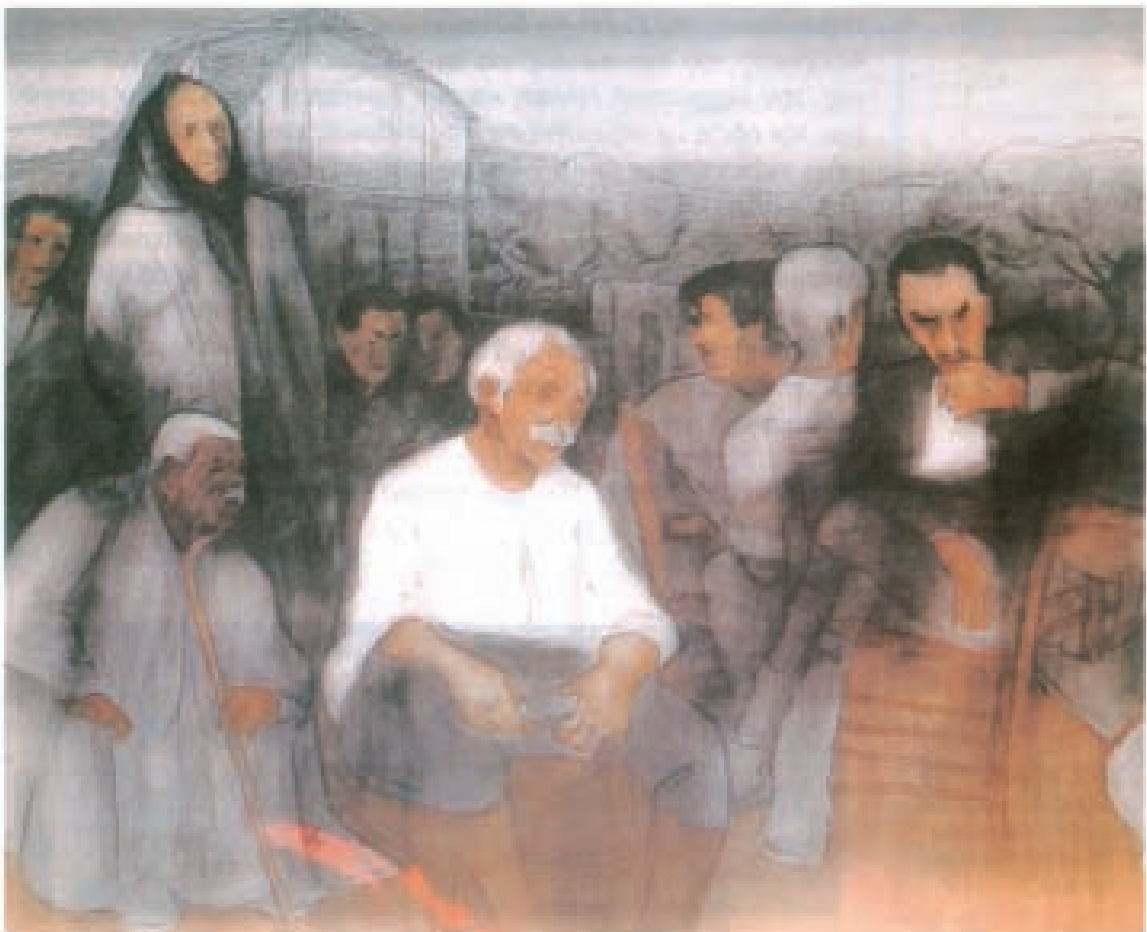
- α. όσους γεννήθηκαν μεταξύ 1900 - 1922 και ολοκλήρωσαν το έργο τους μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο
- β. όσους γεννήθηκαν μεταξύ 1922 - 1940 και κυρίως δημιούργησαν μετά το 1960
- γ. όσους γεννήθηκαν μετά το 1940 και άρχισαν να δημιουργούν γύρω στα 1965.

Στην πρώτη ομάδα ανήκουν Κύπριοι ζωγράφοι, μερικοί από τους οποίους ζουν και εργάζονται μέχρι σήμερα. Οι άνθρωποι αυτοί, όταν γύρισαν στην Κύπρο μετά τις σπουδές τους, αντιμετώπισαν πολλές δυσκολίες που οφείλονταν κυρίως στο γεγονός ότι δεν μπορούσαν να επιβιώσουν μόνο από την καλλιτεχνική τους δημιουργία. Και τούτο, γιατί οι καλλιτέχνες δεν είχαν καμιά υποστήριξη από το κράτος, ενώ το κοινό της Κύπρου δεν είχε καθόλου συνείδηση της σημασίας της τέχνης, ώστε ν' αγοράζει τα έργα τους. Παρ' όλα αυτά οι καλλιτέχνες της πρώτης αυτής γενιάς δημιούργησαν αξιόλογο έργο που είναι εμπνευσμένο από την ιστορία, τη φύση, το τοπίο και τους ανθρώπους της Κύπρου. Οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της γενιάς αυτής είναι ο Αδαμάντιος Διαμαντής (1900-) και ο Τηλέμαχος Κάνθος (1910-).

Άλλοι αξιόλογοι δημιουργοί είναι ο Γεώργιος Πολ. Γεωργίου (1901 - 1972), ο Βίκτωρ Ιωαννίδης (1903 - 1984), ο Σολωμός Φραγκουλιδής (1902 - 1981), ο Χαρίλαος Δίκαιος (1912-), ο Τάσος Στεφανίδης (1917-), ο Φώτος Χατζησωτηρίου (1912-), ο Ξάνθος Χατζησωτηρίου (1920-) κ.ά.

Ι. Κασσόνεργη, "Το Ανέμισμα", 1953. (υδατογραφία)

Α.Δ. Διαμαντή, "Ο κόσμος της Κύπρου" 1967-72, (λεπτομέρεια)

Ο Αδ. Διαμαντής αναφέρεται στο έργο του "Ο κόσμος της Κύπρου"

"Η εικόνα που το μέγεθος και το σχήμα τα διάλεξα σε 17,50 x 1,75 μέτρα συγκεντρώνει κάπου 75 πρόσωπα. Από αυτά τα 66 έχουν παρθεί από σχέδια καμμένα από το φυσικό. Τα 9 είναι δημιουργημένα για να προσαρμοστούν στην ανάγκη της συνθέσεως".

Ο Χρύσανθος Χρήστου αναφέρεται στο ίδιο έργο:

"Με το "Ο κόσμος της Κύπρου", το έργο κυριολεκτικά της ζωής του Διαμαντή, έχουμε ένα από τα σπουδαιότερα έργα τέχνης της νεότερης ευρωπαϊκής τέχνης. Γιατί εδώ συνδυάζεται το επικό πλάτος με το ελεγειακό περιεχόμενο, το ατομικό με το καθολικό, οι μαρφές με το χώρο, η δύναμη υποβολής του χρώματος και η οργανική σύνθεση. Στα καθοριστικά χαρακτηριστικά του έργου ανήκουν η δύναμη χαρακτηρισμού των μορφών και η ασκητικότητα και εσωτερικότητα του χρώματος, η παράλληλη χρησιμοποίηση ρεαλιστικών στοιχείων και σχηματοποίησης, σχεδιαστικής οξύτητας και γενικευτικών τύπων, και η ανύψωση του χρονικού στο διαχρονικό. Ο καλλιτέχνης εδώ μας εισάγει στο εκφραστικό περιεχόμενο του έργου με τα ψυχρά γκριζα χρώματα και την καθαρά οργανική ανάπτυξη των μορφών, την εναλλαγή ατομικών περιγραφικών τύπων και σχηματοποίησης, την έμφαση στο εσωτερικό και ακόμη τον κάπως λιτό και απρόσωπο χώρο του.(...)

Η ζωγραφική του Διαμαντή διακρίνεται σ' όλες τις περιόδους της καλλιτεχνικής του δημιουργίας για τη ρεαλιστότητα και την πηγασιότητα της, την εκφραστική δύναμη και την εσωτερική αλήθεια των μορφών του. Και αξίζει να σημειωθεί ότι στις ανδρικές μορφές του ο Διαμαντής μένει περισσότερο στη ρεαλιστική περιγραφή, βασίζεται στις σχεδιαστικές αξίες και δεν ενδιαφέρεται να προχωρήσει πολύ μακριά από το εξωτερικό. Στις γυναικείες του, αντίθετα, στρέφεται ιδιαίτερα στη σχηματοποίηση, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στο χώρο και αποβλέπει σχεδόν πάντα στο εσωτερικό. Έτσι έχουμε την επικράτηση του ατομικού και ακόμη του ειδικού στις ανδρικές, του τυπικού και του καθολικού στις γυναικείες, με συνέπεια μια πραγματική εξαιρετική διεύρυνση του εκφραστικού περιεχόμενου των έργων του."

(Χρήστου, Χρ. (1983), Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Κυπριακής Τέχνης, σ. 20)

Τηλ. Κόνθου "Έσοσφις αγμάλωτοι"
(ξυλογραφία από τη σειρά "Σκληροί χρόνοι")

Τηλ. Κάνθου, "Στη βρύση του χωριού"(ελαιογραφία)

Αναφορά του Χρ. Χρήστου στον Τηλέμαχο Κάνθο:

"Το δεύτερο μεγάλο δημιουργό και δάσκαλο της γενιάς αυτής τον έχουμε στον Τηλέμαχο Κάνθο, που η ζωγραφική του κινείται σε μια διαφορετική κατεύθυνση. Μαθητής του Κισσονέργη, όπως και ο Διαμαντής, καθηγητής και αυτός πολλά χρόνια σε σχολεία της Κύπρου, ζωγράφος και χαράκτης, ενδιαφέρεται στη ζωγραφική του για την τοπιογραφία ιδιαίτερα, και στη χαρακτική του για το συνδυασμό της ανθρώπινης μορφής με το φυσικό χώρο (...). Αλλά η τοπιογραφία είναι αναμφίβολα η περιοχή, όπου ο Κάνθος κατορθώνει να προχωρήσει σε καθαρά προσωπικές διατυπώσεις και να δώσει έργα, στα οποία συνδυάζεται πηγασιότητα και συνθετική ασφάλεια, πλούτος του χρώματος και εσωτερική αλήθεια του συνόλου.(...) Πρόκειται για έργα κτισμένα κυριαρχικά με χρώματα, που χρησιμοποιούνται όχι σαν περιγραφικά μέσα, αλλά σαν ογκομετρικές και χωροπλαστικές αξίες, και δίνουν μια εξαιρετικά πλούσια εκφραστική φωνή στη ζωγραφική επιφάνεια".

(Χρήστου, Χρ. (1983), Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Κυπριακής Τέχνης, σ. 21).

Το 1960 έγινε για πρώτη φορά έκθεση του Μιχαήλ Κάσιαλου (1885 - 1974), που καταγόταν από την Άσια και που εκπροσωπεί στην Κύπρο τη ναϊβ (απλοϊκή) ζωγραφική.

Μιχαήλ Κάσιαλος

“Στα έργα του ο Κάσιαλος μας δίνει κάθε είδους σκηνές της κυπριακής ζωής, χωρίς ποτέ να ενδιαφέρεται για τους κανόνες της ζωγραφικής αλλά πάντα με την αίσθηση του ανθρώπου που έχει μείνει παιδί. Πρόκειται για μια ζωγραφική περιγραφική και διηγηματική, με ιδιαίτερη έμφαση στις κάθε λογής γραφικές λεπτομέρειες και ιδιαίτερη αγάπη για τα κοινά καθημερινά θέματα, την ομαδική περισσότερο και λιγότερο την ατομική ζωή, με απόλυτη περιφρόνηση της προοπτικής και των καθιερωμένων ρεαλιστικών τύπων. Πέρα από τη λιτότητα της οργάνωσης και την αφέλεια της διήγησης, ό,τι κάνει μεγαλύτερη εντύπωση σε μερικές από τις πιο ολοκληρωμένες του προσπάθειες είναι αναμφίβολα η πηγασιότητα και ο εκφραστικός πλούτος του χρώματός του (...) Δίνει πραγματικά αριστουργήματα της απλοϊκής τέχνης, όχι μόνο της κυπριακής, αλλά της παγκόσμιας”.

(Χρηστού, Χρ. (1983), Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Κυπριακής Τέχνης, σ.41)

Μ. Κάσιαλος, "Κάμνουν πίτες"

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. α. " Οι Ελληνοκύπριοι δεν μπορούσαν να διαδραματίσουν αισιαστικό ρόλο στη λήψη αποφάσεων στο Νομισματικό σώμα, σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του". Να εξηγήσετε και να τεκμηριώσετε την άποψη αυτή.
β. Εξηγήστε ποιές συνέπειες είχε αυτή η υποχρεωτική αδυναμία τους.
2. Ποιοι ήταν οι στόχοι της εκπαιδευτικής πολιτικής των Αγγλων στην Κύπρο και γιατί δεν μπόρεσαν να τους υλοποιήσουν;
3. α. Με ποιούς τρόπους ο κυπριακός λαός διεκδικούσε την εθνική του αποκατάσταση στα πρώτα πενήντα περίπου χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878 - 1931);
β. Ποια ήταν, την ίδια εποχή, η στάση της βρετανικής κυβέρνησης στο αίτημα των Κυπρίων για Ένωση και ποιοι παράγοντες τη διαμόρφωναν;
4. Αναφερθείτε στους λόγους που οδήγησαν τον κυπριακό λαό στην εξέγερση του 1931. Εξηγήστε πού οφείλεται η αποτυχία της εξέγερσης.
5. Ποιες ήταν οι συνέπειες της εξέγερσης του 1931 για τον ελληνοισμό της Κύπρου;
6. Ποιοι παράγοντες επενεργούσαν αρνητικά στην ανάπτυξη της κυπριακής οικονομίας και ποια τα αίτια της οικονομικής της ανάκαμψης κατά την περίοδο 1914-1929;
7. Ποια σχέδια λύσης του Κυπριακού προτάθηκαν από τη βρετανική κυβέρνηση πριν από τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και γιατί απορρέφθηκαν από τους Ελληνοκυπρίους;
8. Ποιά ήταν τα κύρια μειονεκτήματα των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου και γιατί η ελληνική πλευρά τις υπέγραψε;
9. Να επισκεφθείτε το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και να μελετήσετε τα εκθέματά του. Ποιά τα συμπεράσματά σας όσον αφορά την αξία της λαϊκής μας τέχνης;
10. Μελετήστε τα νεοκλασικά σπίτια της επαρχίας σας και γράψτε τις παρατηρήσεις σας για τις επιβιώσεις του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στην αρχιτεκτονική (προαιρετική).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

α. Βιβλία:

- Αλεξανδράκη, Μ. - Θεοδοσιοπούλου, Β. - Λαγάκου, Ευ. *Το Κυπριακό 1950 - 1974. Μια ενδοσκοπήση* (Αθήνα, 1987).
- Αμάντου, Κ. *Σύντομος Ιστορία της Κύπρου* (Αθήνα, 1956).
- Αμμανίδου, Κ.Α. *Απόπειρα αφελληνισμού της Κύπρου ανά τους αιώνες και τα αίτια της αποτυχίας των* (έκδοση Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών, Αθήνα, 1967).
- Αριστείδου, Αικατερίνης, Χρ. *Ανέκδοτα έγγραφα της κυπριακής Ιστορίας από το αρχείο της Βενετίας, τόμ. Α' (1474 - 1508)* (εκδόσεις Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1990).
- Βαλέτα, Γ. *Νεόφυτος Ροδινός* (Αθήνα, 1979).
- Βουστρινίου, Γ. *Διήγησις κρόνακος Κύπρου αρχεύοντα από την εχρονίαν αιών' Χριστού και τελειώνοντα την εχρονίαν αιτα Χριστού που επήγεν εις την Ιταλίαν η ρήγματα, η Κατερίνα Κορνάρα* (έκδοση "Φιλόκυρος", Λευκωσία, 1988).
- Γάττου, Αγ. *Διήγησις της τρομεράς πολιορκίας και αλώσεως της Αμμοχώστου κατά το έτος 1571* (έκδοση Μορφωτικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας, 1972).
- Γεωργιάδη, Κλ. *Ιστορία της Κύπρου* (Λευκωσία, 1978).
- Γιόργκα, Νικ. *Η Φραγκοκρατία εν Κύπρω* (έκδοση "Φωνή της Κύπρου", Λευκωσία, 1938).
- Γρίβα, Γ. Διγενή. *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955 - 59* (Αθήνα, 1961).
- Γρίβα, Γ. Διγενή. *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955 - 59* (Λευκωσία, 1972).
- Γρηγοριάδη, Σ. *Ελλάδα - Τουρκία - Κύπρος 1830 - 1979* (εκδόσεις "Ρίζες", Αθήνα).
- Δάντη, Α. *Θεία Κωμωδία, μετάφρ. Νικ. Καζαντζάκη*, (έκδοση "Δίερος", Αθήνα, 1957).
- Εκδόσεις "Διαγόρας", ΚΥΠΡΟΣ (τόμ. Α' - Η', Λευκωσία, 1987).
- Εκδόσεις "Φιλόκυρος", *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, (τόμ. 1ος - 13ος Λευκωσία, 1984 - 1990).
- Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (τόμ. Θ', Ι', ΙΓ', ΙΔ', ΙΕ', Αθήνα 1974, 1977 - 1979).
- Ευαγγελίδη, Σ. *Σύντομον δοκίμιον επί της Ιστορίας της Κύπρου* (Λευκωσία, 1975).
- Ιωαννίδη, Κλ. *Ιστορία της Νεώτερης Κυπριακής Λογοτεχνίας* (Λευκωσία, 1986).
- Καταούρη, Γ. *Βασίλης Μιχαηλίδης* (εκδόσεις Χρ. Ανδρέου, Λευκωσία, 1987).
- Κηπάδου, Γ.Ι. *Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών* (Αλεξάνδρεια, 1888).
- Κυπριανού Αρχιμανδρίτου. *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου* (Βενετία, 1788, Λευκωσία, 1902).
- Κυπριανού, Χρ. Στ. *Η πεζογραφία εις την Κύπρον κατά τους χρόνους της Φραγκοκρατίας* (Λευκωσία, 1967).
- Κύρρη, Κ. Π. *Περί του εξισλαμισμού μέρος των εν Κύπρω ηγετικών τάξεων κατά το 1570 - 1571 κ.ε. και περί της εθνικής προελεύσεως της μουσουλμανικής κοινότητας της Νήσου* (Ανάτυπον από το περιοδικόν "Μόρφωσις", τόμ. ΚΔ - ΚΕ, 1968 - 1969, Λευκωσία, 1969).
- Κωνσταντινίδου, Κ. *Η Αγγλική Κατοχή της Κύπρου του 1878* (Λευκωσία, 1930).
- Μαχαρά, Α. *Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου η παία λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν* (έκδοση "Φιλόκυρος", Λευκωσία, 1982).
- Μισοΐδη, Α. *Η Εκκλησία της Κύπρου* (Λευκωσία, 1979).
- Μισοΐδη, Α. *Σύντομος Ιστορία της Εκκλησίας της Κύπρου* (Λευκωσία, 1986).
- Μιχαηλίδου, Αγνής. *Χώρα, η παλιά Λευκωσία* (Λευκωσία, 1977).
- Μιχαλοπούλου, Δ. *Ελλάδα και Τουρκία 1950 - 59* (Αθήνα, 1980).
- Μυριανθοπούλου, Κ. Ι. *Κατ'ηγεωργάκης Κορνέσιος, ο διερχόμενος της Κύπρου* (Λευκωσία, 1934).
- Μυριανθοπούλου, Κ. Ι. *Η παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας* (Λεμεσός, 1946).
- Μυριώτη, Π.Ι. *Κύπρος, Τα ιστορικά ντοκουμέντα Α'* (Λευκωσία, 1978).

- Παπαγεωργίου, Αθ. *Σύντομος Ιστορία της Εκκλησίας της Κύπρου* (Λευκωσία, 1962).
- Παπαγεωργίου, Σπ. *Κυπριακή Βυβλία* (εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 1977).
- Παπαγεωργίου, Σπ. *Δια χειρός ηρώων* (εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 1968).
- Πιτολλίδου - Σιακκάρ, Θέμιδας. *Ο Πετραρχισμός στην Κύπρο. Ρίμες αγάπης από χειρόγραφο του 16ου αιώνα με μεταφορά στην κοινή μας γλώσσα* (Αθήνα, 1976).
- Ράλλη, Γ. *Πολιτικές εκμυστηρεύσεις 1950 - 1989* (Αθήνα, 1990).
- Σόβα, Κ. Ν. *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τόμ. Α' - Στ'* (Βενετία, 1872 - 1877).
- Σακελλαρίου, Α. *Τα Κυπριακά, ήτοι γεωγραφία, ιστορία και γλώσσα της Κύπρου μέχρι σήμερα* (Αθήνα, 1890).
- Σαμόρα, Π. *Η ελληνική καταγωγή των Τουρκοκυπρίων* (Λάρνακα, 1967).
- Σπιριδάκι, Κ. *Σύντομος Ιστορία της Κύπρου* (Λευκωσία, 1972).
- Στυλιανού, Α. - Χαρμαντά, Κ. Καραβάς (έκδοση Αθλητικής Ενώσεως Καραβά (ΑΕΚ), Λευκωσία, 1969).
- Ταρσούλη, Αθηνάς. *Κύπρος, τόμ. Α', Β'* (Αθήνα, 1955, 1963).
- Τενεκίδη, Γ. - Κρανιδιώτη, Γ. *ΚΥΠΡΟΣ. Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της* (Αθήνα, 1981).
- Φιλίππου, Α. *Τα Ελληνικά γράμματα κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας* (Λευκωσία, 1930).
- Φλουρέντζου, Π. *Τα Τέχνη αιδονορικά της Αναγέννησης και η Κύπρος* (Λευκωσία, 1977).
- Φραγκούδη, Γ. Σ. *Κύπρις* (Αθήνα, 1890).
- Φραγκούδη, Ε. Ν. *Εγχειρίδιον Χωρογραφίας και Γενικής Ιστορίας της Κύπρου* (Αλεξάνδρεια, 1885).
- Χάκετ, Ι. - Παπαϊωάννου, Χ. Ι. *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου* (Αθήνα, 1923).
- Χατζηδημητρίου, Κάπας. *Ιστορία της Κύπρου* (Λευκωσία, 1987).
- Χατζηιωάννου, Κ. *Η καταγωγή των Τουρκοκυπρίων και το κυπριακό* (Λευκωσία, 1976).
- Χατζηκωστή, Γ. *Ευαγόρας Παλληκαρίδης, ο ήρωας και ο ποιητής* (εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 1984).
- Χατζηκωστή, Γ. *Η κυπριακή εξέγερση του 1931* (έκδοση Ελληνικού Πνευματικού Ομίλου Κύπρου (ΕΠΟΚ), Λευκωσία, 1983).
- Χρήστου, Χρ. *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Κυπριακής Τέχνης* (έκδοση Μορφωτικής Υπηρεσίας Υπουργείου Παιδείας, Λευκωσία, 1983).
- Χριστοδούλου, Μιλτ. *Η πορεία μιας Εποχής* (έκδοση Ι. Φλώρος, Μαρούσι, 1987).
- Ψυλλίτα - Ιωάννου, Παναγιώτας. *Λειτουργία Ελευθερίας* (Λευκωσία, 1989).
- δ. Περιοδικός τύπος:**
- Αρχαιολογία*, Αθήνα, τεύχ. 24 (Σεπτέμβριος, 1987), όπου δημοσιεύονται τα πιο κάτω άρθρα:
 Γεωργαλλίδη, Γ. Σ. *Η Βρετανική διακυβέρνηση στην Κύπρο 1878 - 1960. Μια σύντομη επανεκτίμηση.*
 Ηγουμενίδου - Ριζοπαύλου, Φρόσως. *Στοιχεία λαϊκής διακοσμητικής τέχνης στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Κύπρου.*
 Μπακρτζή - Παπανικόλα, Δ. *Ο μεσαιωνικός κόσμος της Κύπρου μέσα από παραστάσεις εφιαλομένων αγγείων.*
 Περδίκη, Σ. *Εκκλησίες της Κύπρου στον κατάλογο της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.*
 Φιούρη, Ε. και Γεωργίου, Ν. *Βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη στην Κύπρο.*
- Δελτίον της Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών*, τόμ. ΚΗ', (Λευκωσία, 1964).
 Χατζημέλιτη, Κ. *Ο Κύπριος Λόγος και Εθνομάρτυς Ιωάννης Καρατζάς.*
- Κυπριακά Γράμματα*, τόμ. ΙΔ', τεύχ. 166, (Λευκωσία, 1949).
 Χατζημέλιτη, Κ. *Ιωάννης Καρατζάς, ο Κύπριος συνεργάτης του Ρήγα.*
- Κυπριακά Σπουδαί*, Στυλιανού, Α. *Αι περιηγήσεις του Βάρσκι εν Κύπρω*, τόμ. ΚΑ', (Λευκωσία, 1957).
 Παπαχαραλάμπους, Γ. *Εγκύκλιος του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού αναφερομένη εις τα εν Κύπρω γεγονότα του 1821*, τόμ. ΚΗ', (Λευκωσία, 1964).
- Φιλολογική Κύπρος 1989* (έκδοση Ελληνικού Πνευματικού Ομίλου Κύπρου).
 Χριστοδούλου, Β. *Το Εικοσάχρο στην Κύπρο.*

γ. Ειδικές εκδόσεις:

- Α. Διαμαντής** (έκδοση Εθνικής Πινakoθήκης, Αθήνα, 1976).
- Αμφόχωστος**, 36 αιώνες πολιτισμού 1600 π.Χ. - 1974 μ. Χ. (Λευκωσία, 1988)
- Η Ελληνική Επανάσταση του 1821**. Έκθεση καμηλών, (έκδοση Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπεζής Κύπρου, Αθήνα, 1991).
- Η Λευκωσία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (1571 - 1878)** (έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1987).
- Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας (1182 - 1571)** (έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1985).
- Η ζωή στην Κύπρο το ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα**. Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου, 1. (έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1984), όπου δημοσιεύονται τα πιο κάτω άρθρα:
 Κιτρομηλίδη, Π. Μ. Τα συλλογικά πεπρωμένα του Κυπριακού Ελληνισμού. Διαπιστώσεις και προοπτικές.
 Γεωργαλλίδη, Γ. Σ. Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας στην Κύπρο, η μεταβίβαση της νήσου από την Τουρκία στη Μ. Βρετανία και οι επιπτώσεις της.
 Αριστοίδου, Αικατερίνης, Χρ. Η παραγωγή και το εμπόριο της Κύπρου κατά τους ΙΗ΄ - ΙΘ΄ αιώνες.
 Κύρρη, Κ.Π. Ανατομία του οθωμανικού καθεστώτος στην Κύπρο 1570 - 1878.
 Αντωνιάδη, Α. Ιδιαίτερες μορφές Κυπρίων το 18ο και 19ο αιώνα.
 Ράγκου, Ελέγκως. Η γυναίκα της Κύπρου το 18ο και 19ο αιώνα.
 Χατζηδημητρίου, Κάτιας. Οι σχέσεις των δύο κοινοτήτων το 18ο και 19ο αιώνα.
 Μαραθεύτη, Φρ. Σ. Η εξέλιξη των πόλεων στην Κύπρο κατά το 18ο και 19ο αιώνες.
 Πετρίδου, Αγνής. Η αστική αρχιτεκτονική.
 Κάνθου, Θ. Η καθημερινή ζωή των Κυπρίων κατά το 18ο και 19ο αιώνα.
 Σοφοκλέους, Α. Κλ. Οι Κυπριακές εφημερίδες στο τέλος του ΙΘ΄ αιώνα.
 Φλουρέντζου, Π. Η Κύπρος μέσα από τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του 18ου και 19ου αιώνα.
 Προδρόμου, Γ. Η εκπαίδευση στην Κύπρο το 18ο και 19ο αιώνα.
 Εγγλεζόκη, Β. Η Εκκλησία της Κύπρου το 18ο και 19ο αιώνα.
- Η Κατεχόμενη γη μας** (έκδοση Υπουργείου Παιδείας, Δεύτευνη Μέσης Εκπαίδευσης, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, Λευκωσία, 1991).
- Η Κύπρος χθες**. Γκραβούρες (εκδόσεις "Φιλόκυρος"), Λευκωσία, 1982.
- Κυπριακά 1878 - 1955**. Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου, 2. (έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1986).
 Ιωάννου, Μ. Η εξέλιξη του Συνδικαλισμού στην Κύπρο.
 Λοΐζος, Ρ. Αλλαγές στη δομή της κυπριακής κοινωνίας.
- Όρες της Λευκωσίας** (έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1980).
- Κοΐμακλι**, Συμβολή στη λαϊκή τέχνη (έκδοση Λαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου, Λευκωσία, 1987).
- Κατάλογος οθωμανικών εγγράφων της Κύπρου από τα αρχεία της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Σόφιας (1571 - 1878)** (έκδοση Θεοχαρίδη, Ι.Π., Κ.Ε.Ε., Λευκωσία, 1984).
- ΚΥΠΡΟΣ - 9000 χρόνων έργα πολιτισμού λαφλατώνται** (έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, Ακαδημία Αθηνών, Επιτροπής για τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου, Ιδρύματος Περίδη, Αθήνα, 1985).
- Λαζαρίδη, Στ. Γ.** Κύπρος 1878 - 1900. Μια ιστορική αναδρομή μέσα από γκραβούρες, Αθήνα, 1984.
- Νεοελληνική Φιλολογία** (Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Επιμέλεια Μ. Ραδίου, Αθήνα, 1958).
- Πρακτικά του Α΄ Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου** (Συντομογραφία Πρ. Α΄ ΚΥ.ΣΥ.) τόμ. Β΄ (Λευκωσία, 1972).
 Παπαγεωργίου, Αθ. *Ιδιόζουσα Βυζαντινά ταχυγραφία του 13ου αιώνα εν Κύπρω*.
 Πρ. Α΄ ΚΥ.ΣΥ τόμ. Γ-1 (Λευκωσία, 1973).
 Μπέλια, Ελένης Δ. *Ελληνικά προξενεία εις την τουρκοκρατούμενην Κύπρον (1834 - 1878)*.
- Χάρτες και Άτλαντες** (έκδοση Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπεζής Κύπρου, τόμ. Α΄, Λευκωσία, 1989).
- J. P. Foscolo**, Εισαγωγή και γενική επίμελεια Αντρέας Μαλέκος (Πολιτιστικό Κέντρο Λαϊκής Κυπριακής Τράπεζας, Λευκωσία, 1992).
- Ημερολόγια**: Συγκροτήματος Τραπεζής Κύπρου, 1986 - 1989, 1990, 1992.

δ. Οδηγοί Μουσείων - Μνημείων:

Βυζαντινό Μουσείο (έκδοση Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Πολιτιστικό κέντρο, Λευκωσία, 1983).

Βυζαντινό Μουσείο. Ιερά Μητρόπολις Πάφου (έκδοση "Κοχλίας", Λευκωσία, 1987).

Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας (έκδοση Λεβέντειου Δημοτικού Μουσείου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1989).

Σύντομος Οδηγός του Μουσείου Λαϊκής Τέχνης Κύπρου (Λευκωσία, 1973).

Το Αρχοντικό του Δραγομάνου της Κύπρου Χατζηγεωργίου Κορνέσιου (έκδοση Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπεζής Κύπρου σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων, Λευκωσία, 1991).

Β. Ξενόγλωσση

Bank of Cyprus Cultural Foundation (publ.), *Engravings of Cyprus*

Castle, W. T. F., *Cyprus, Postal history and Postage Stamps* (London, 1971).

Cavendish Anne (ed.) and Cultural Centre of the Cyprus Popular Bank, Nicosia, 1991 (publ.)

Cyprus 1878 The journal of Sir Gamel Walseley.

Chaucer, Geoffrey. *The Complete works* (Oxford University Press, London, 1964).

Cobham, Cl.D. *Excerpta Cyprica* (Cambridge, 1908, repr. 1969).

Georghalides, G. *A Political and administrative history of Cyprus 1918 - 1926* (Nicosia, 1979).

Hill, Sir George. *A History of Cyprus* (Cambridge, 1940).

Hunt, Sir David. *Footprints in Cyprus* (London, 1982, 1990).

Kyrris, C.P. *History of Cyprus* (Nicosia, 1985).

Mariti, G. *Wines of Cyprus* (transl. Gwyn Morris, Athens, 1984).

Persianis, P. *Church and State in Cyprus Education* (Nicosia, 1978).

Press and Information Office, Nicosia, 1989, *Flagellum Dei*.

Styllianou, A & J. *The painted churches of Cyprus* (A. G. Leventis Foundation, London, 1985).

Thomson, J. *Through Cyprus with the camera in the autumn of 1878* (έκδοση Κέντρου Συλλεκτών Λευκωσίας, Λευκωσία, 1978).

The Illustrated London News, Nos.2038, 2039, 2041, 2042, 2055, London, 1878.

ΠΗΓΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ - ΧΑΡΤΩΝ

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου: 260, 261· επίσης οι σσ. 19, 24, 27, 31, 38, 39, 55, 56, 57, 58, 84, 97, 98, 99, 100, 215, 253 και οι εικόνες του εξωφύλλου (φωτογράφιση Ανδρ. Μαλέκου).

Αρχείο Λεβέντιου Δημοτικού Μουσείου Λευκωσίας: σσ. 7, 10, 29, 33, 67, 68, 84, 94, 98, 123, 126, 130, 133, 134, 165, 168, 175, 177, 185, 190, 195, 196, 200, 203, 225, 227, 228

Αρχείο διαφανειών του Συγκροτήματος της Τράπεζας Κύπρου: σσ. 21, 34, 40, 59, 63, 91, 94, 101, 104, 120, 147, 259

Τμήμα Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Συγκοινωνιών και Έργων: σσ. 51, 80, 103, επίσης οι σσ. 135, 136, 178 (φωτογράφιση Ανδρ. Μαλέκου)

Αρχείο Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών: σσ. 116, 119, 179, 252

Ιερά Αρχιεπισκοπή: σσ. 140, 174, 176 (φωτογράφιση Ανδρ. Μαλέκου)

Υπηρεσία Φιλοτελισμού του Τμήματος Ταχυδρομικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Συγκοινωνιών και Έργων: σσ. 141, 174, 254

Αρχείο που δημιουργήθηκε από την Κυπριακή Δημοκρατία για την Έκθεση (EXPO 92) στη Σεβίλλη: σσ. 41, 52, 53 (φωτογράφιση Ανδρ. Μαλέκου)

J. P. Foscolo (εκδόσεις Λαϊκής Κυπριακής Τράπεζας ΑΤΔ): σσ. 169, 199

Αρχείο Μορφωτικής Υπηρεσίας: σσ. 219, 220, 262

Αρχείο Ανδρ. Πιτσιλλίδη: σσ. 6, 11, 15, 19, 20, 69, 71, 73, 129, 197, 198

Αρχείο Στ. Παπαστυλιανού: σσ. 120, 236, 239, 240, 250, 251

Αρχείο Τάκη Παντελίδη: σσ. 16, 23, 39, 51, 80, 85, 87, 95, 103, 179, 253, 256

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: σσ. 75, 113, 126, 127, 128, 207

Αρχείο εκδόσεων "Φιλόκυρος": σσ. 47, 131, 139, 169, 186, 255

Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου: σσ. 142, 212, 214

Αρχείο Γυμνασίου Αγλαντζιάς: σσ. 50, 54, 95, 111

The Illustrated London News: σσ. 153, 158, 185, 190, 195

Λαζαριδίη, Στ. Κύπρος 1878-1900: σσ. 155, 164, 170, 171

Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας (1192-1571): σσ. 25, 81, 83

Βυζαντινό Μουσείο Πολιτιστικού Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ': σ. 59

Τμήμα Κτηματολογίου και Χωρομετρίας του Υπουργείου Εσωτερικών: σ. 107

Αρχείο ΘΟΚ: σ. 13

Συλλογή Ανδρ. Χατζηπασχάλη: σ. 72

Αρχείο Ανδρέα Μαλέκου: σ. 181

Αρχείο Λυκείου Κύκκου Β': σ. 14

Αρχείο Λυκείου Παλουριώτισσας: σ. 257

Ταρσούλη, Αθ. Κύπρος, τόμ. Α': σ. 180

Αρχείο Ελευθ. Παπαδόπουλου: σ. 235

Φώτο Σμαρτ: σ. 237

Υπουργείο Γεωργίας και Φυσικών Πόρων: σ. 237

Αρχείο Λυκείου Παλουριώτισσας: σ. 257

Αρχείο Ομίλου "Φίλοι του Ομάδους": σ. 85

Αρχείο Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων: σ. 173 (φωτογράφιση Δημ. Σάββα)

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΩΣ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ (1960-1974)

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Συγγραφή:

Κώστας Κατσώνης: Συνοπτικό διάγραμμα της σύγχρονης Ιστορίας της Κύπρου
 Αγγελική Παντελίδου
 Κωνσταντία Χατζηκωστή } : Κοινότητες (Αρμενική, Μαρωνική, Λατινική)

Επιμέλεια:

Αντρέας Παπασταύρου, Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων

Πληκτρολόγηση:

Μάρω Σολωμού

Χρονολογικός Πίνακας των Γεγονότων της Περιόδου 1960-1977

1960

16 Αυγούστου: Επίσημη ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας και μεταβίβαση της εξουσίας από τον Άγγλο κυβερνήτη σερ Χιου Φουτ στον πρώτο πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπίσκοπο Μακάριο.

1963

30 Νοεμβρίου: Ο Μακάριος επιδίδει στο Φαζίλ Κουτσιούκ τα 13 σημεία.

21 Δεκεμβρίου: Εναρξη των διακοινοτικών συγκρούσεων.

31 Δεκεμβρίου: Χάραξη της πράσινης γραμμής.

1964

4 Μαρτίου: Έγκριση του ψηφίσματος 186 από το Συμβούλιο Ασφαλείας

15 Μαρτίου: Τα πρώτα στρατεύματα της Ειρηνευτικής Δύναμης (UNFICYP) φτάνουν στην Κύπρο.

30 Απριλίου: Συμφωνία ελληνικής και κυπριακής κυβέρνησης για αποστολή ελληνικής μεραρχίας στην Κύπρο.

7 Αυγούστου: Εναρξη των γεγονότων της Τηλλυρίας. Τουρκικά αεροπλάνα βομβαρδίζουν για πρώτη φορά την Κύπρο.

1965

26 Μαρτίου: Υποβολή της έκθεσης του μεσολαβητή Γκάλο Πλάζα στο Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ.

1967

21 Απριλίου: Πραξικόπημα των συνταγματάρχων στην Ελλάδα.

9 Σεπτεμβρίου: Συνομιλίες στον Εβρο ανάμεσα στη στρατιωτική κυβέρνηση της Ελλάδας και την Τουρκία.

14 Νοεμβρίου: Επιχείρηση Κοφίνου.

Δεκέμβριος: Αποχώρηση ελληνικής μεραρχίας από την Κύπρο.

1968

25 Φεβρουαρίου: Επανεκλογή του Μακαρίου στο προεδρικό αξίωμα.

24 Ιουνίου: Εναρξη ενδοκυπριακού διαλόγου.

1970

8 Μαρτίου: Πρώτη δολοφονική απόπειρα εναντίον του Μακαρίου.

Αύγουστος: Επιστροφή του Γεωργίου Γρίβα στην Κύπρο και ίδρυση της ΕΟΚΑ Β'.

1972

2 Μαρτίου: Οι τρεις μητροπολίτες ζητούν την παραίτηση του Μακαρίου από το προεδρικό αξίωμα.

1973

- 8 Φεβρουαρίου: Ο Μακάριος επανεκλέγεται στο προεδρικό αξίωμα χωρίς ανθυποψήφιο. Όργιο ανατινάξεων και βίας από την ΕΟΚΑ Β΄.
- 14 Ιουλίου: Μείζων και Υπερτελής Σύνοδος καθαιρεί τους τρεις μητροπολίτες.
- 7 Οκτωβρίου: Δολοφονική απόπειρα εναντίον του Μακαρίου κοντά στο χωριό Άγιος Σέργιος Αμμοχώστου.
- 17 Νοεμβρίου: Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Πτώση του δικτάτορα Γεώργιου Παπαδόπουλου, επικράτηση Δημήτριου Ιωαννίδη.

1974

- 27 Ιανουαρίου: Θάνατος του Γρίβα, αμνήστευση φυλακισμένων και καταζητούμενων μελών της ΕΟΚΑ Β΄.
- 15 Ιουλίου: Πραξικόπημα.
- 20 Ιουλίου: Τουρκική εισβολή.
- 23 Ιουλίου: Πτώση της πραξικοπηματικής κυβέρνησης Σαμψών, ανάληψη της προεδρίας από το Γλαύκο Κληρίδη.
- 24 Ιουλίου: Αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα.
- 14 Αυγούστου: Δεύτερη φάση της τουρκικής εισβολής και ολοκλήρωση της κατάληψης του 36,4% της Κύπρου από τα τουρκικά στρατεύματα.
- 7 Δεκεμβρίου: Επιστροφή του Μακαρίου στην Κύπρο.

1977

- 12 Φεβρουαρίου: Συνάντηση Μακαρίου-Ντενκτάς, πρώτη συμφωνία "κορυφής".
- 9 Μαρτίου: Η κυπριακή κυβέρνηση αποδέχεται τη διζωνική ομοσπονδία και υποβάλλει σχετική πρόταση με χάρτη στις ενδοκυπριακές συνομιλίες.
- 3 Αυγούστου: Θάνατος του Μακαρίου.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ 1960-1963

Στις 16 Αυγούστου 1960 έγινε η ανακήρυξη και εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους. Η μέρα αυτή σήμανε για την Κύπρο και το λαό της το τέλος της Αγγλοκρατίας. Ταυτόχρονα, μια νέα πορεία διανοιγόταν για τον κυπριακό λαό, ο οποίος, στην πλειοψηφία του, δέχτηκε με ανακούφιση την ανεξαρτησία του νησιού, με την ελπίδα μιας νέας ζωής μέσα σε συνθήκες ειρήνης, δημοκρατίας και ελευθερίας.

Όμως, το δαυτό σύνταγμα της Κύπρου, που εκπονήθηκε τότε από μια μικτή συνταγματική επιτροπή, παρ' όλο που διασφάλιζε τις βασικές ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών, εμπεριείχε τέτοια διαιρετικά στοιχεία, τα οποία κάθε άλλο παρά αποτελούσαν εγγύηση για μια ομαλή πορεία και εξέλιξη του νέου κράτους. Συγκεκριμένα, το σύνταγμα αντιμετώπιζε τους κατοίκους του νησιού ως μέλη των δύο κοινοτήτων, ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής, παρέχοντας στους Τουρκοκυπρίους αυξημένα δικαιώματα σε σχέση με την πληθυσμιακή τους αναλογία. Όπως ανέφεραν τότε χαρακτηριστικά συνταγματολόγοι και νομικοί, η Κύπρος ήταν η πρώτη χώρα στον κόσμο στην οποία το σύνταγμα αρνιόταν τη διακυβέρνηση στην πλειοψηφία. Κινδύνους επίσης για τη νεοσύστατη Δημοκρατία περιέκλειαν δύο Συνθήκες που υπογράφηκαν μέσα στα πλαίσια των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου: η Συνθήκη Συμμαχίας και η Συνθήκη Εγγυήσεως, η οποία έδινε το δικαίωμα στις τρεις εγγυητριες δυνάμεις (Αγγλία, Ελλάδα και Τουρκία) να αναλαμβάνουν δράση στην Κύπρο, ακόμα και χωριστά, σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεων της Συνθήκης.*

* Για την πρόνοια της Συνθήκης Εγγυήσεως (άρθρο 3) που παρέχει στις εγγυητριες δυνάμεις δικαίωμα μονομερούς δράσης, η Ελλάδα είχε ζητήσει, αμέσως μετά την υπογραφή των Συμφωνιών, γνωμοδότηση από το Νομικό Τμήμα της Γενικής Γραμματείας του ΟΗΕ. Η γνωμοδότηση δόθηκε στις 12.5.1960 και ανέφερε κατηγορηματικά ότι το άρθρο 103 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ υπερισχύει του άρθρου 3 της Συνθήκης Εγγυήσεως και περιορίζει "το δικαίωμα επεμβάσεως των εγγυητριών εις μέτρα, πλην της ενόπλιου επεμβάσεως, τα οποία επιτρέπονται υπό του Χάρτου" (Βλάχος, σ.270)

ΒΑΣΙΚΑ ΑΡΘΡΑ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΕΓΓΥΗΣΕΩΣ

Άρθρον 1

Η Δημοκρατία της Κύπρου αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως εξασφαλίσει την διατήρησιν της ανεξαρτησίας της, της εδαφικής της ακεραιότητος και της ασφαλείας της, ως και τον σεβασμόν του συντάγματός της.

Αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως μη συμμετάσχει καθ' ολοκληρίαν ή εν μέρει εις ουδεμίαν πολιτικήν ή οικονομικήν ένωσιν μετά ουδεμίαν κράτους. Εν τη εννοία ταύτη δηλοῖ ότι είναι απαγορευμένη πάσα δραστηριότης δυναμένη να ευνοήσει αμέσως ή εμμέσως τάσων την ένωσιν όσον και την διχοτόμησιν της νήσου.

Άρθρον 2

Η Ελλάς, το Ηνωμένον Βασίλειον και η Τουρκία, λαμβάνουσαι υπό σημείωσιν τας υποχρεώσεις της Δημοκρατίας της Κύπρου τας καθιερούμενας υπό του άρθρου 1, αναγνωρίζουν και εγγυώνται την εδαφικήν ακεραιότητα και την ασφάλειαν της Δημοκρατίας της Κύπρου, ως και την κατάστασιν πραγμάτων την καθιερωθείσαν υπό των θεμελιωδών άρθρων του συντάγματός της.

Αναλαμβάνουν επίσης την υποχρέωσιν όπως απαγορεύσουν, καθ' όσον εξαρτάται εξ αυτών, πάσαν δραστηριότητα έχουσαν ως σκοπόν να ευνοήσει αμέσως ή εμμέσως τάσων την ένωσιν της Δημοκρατίας της Κύπρου με παν άλλο κράτος όσον και την διχοτόμησιν της νήσου.

Άρθρον 3

Εν περιπτώσει παραβιάσεως των διατάξεων της παρούσης Συνθήκης, η Ελλάς, το Ηνωμένον Βασίλειον και η Τουρκία υπόσχονται όπως συνεννοούνται (se concertar) επί των διαβημάτων ή των απαραίτητων μέτρων προς εξασφάλισιν του σεβασμού των εν λόγω διατάξεων.

Εν ώ μέτρω μια κοινή ή συμφωνημένη δράσις δεν θα καθίστατο δυνατή, εκάστη των τριών εγγυητριών δυνάμεων επιφυλάσσει εις εαυτήν το δικαίωμα να ενεργήσει προς τον αποκλειστικόν σκοπόν της αποκαταστάσεως της τάξεως των πραγμάτων των καθιερουμένων δια της παρούσης Συνθήκης.

(Κρανιδιώτης, 1981, σ. 543)

Πρώτος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας εξελέγη από τους Ελληνοκυπρίους, στις 13 Δεκεμβρίου 1959, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', ηγέτης του ελληνισμού της Κύπρου από τις αρχές της δεκαετίας του πενήντα και κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα. Στη θέση του αντιπροέδρου εξελέγη από τους Τουρκοκυπρίους ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Φαζίλ Κουτσιαούκ. Το πρώτο υπουργικό συμβούλιο της νεοσύστατης Δημοκρατίας περιλάμβανε επτά Ελληνοκύπριους και τρεις Τουρκοκύπριους υπουργούς.

Ο Μακάριος, ο Κουτσιαούκ και ανάμεσά τους ο τελευταίος κυβερνήτης της Κύπρου σερ Χιου Φουτ, κατά την επίσημη τελετή της ανακήρυξης της Κυπριακής Δημοκρατίας, στην αίθουσα της Βουλής των Αντιπροσώπων (16.8.1960)

Στη συνέχεια έγιναν οι πρώτες βουλευτικές εκλογές, στις 31.7.1960, από τις οποίες προήλθε η πρώτη Βουλή της ανεξάρτητης Κύπρου. Τη βουλή αποτελούσαν 35 Ελληνοκύπριοι βουλευτές και 15 Τουρκοκύπριοι, που εξελέγησαν ξεχωριστά από κάθε κοινότητα.

Αμέσως μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας η Κυπριακή Δημοκρατία έγινε δεχτή στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) ως το 99ο κράτος μέλος του. Το 1961 η Κύπρος έγινε μέλος της Κοινοπολιτείας και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τον ίδιο χρόνο εντάχθηκε στο Κίνημα των Αδεσμεύτων, στην ίδρυση του οποίου είχε πρωτοστατήσει.

Τον πρώτο χρόνο της ανεξαρτησίας πραγματοποιήθηκε και η πρώτη επίσημη απογραφή του πληθυσμού, η οποία καθόρισε τα πληθυσμιακά δεδομένα με τα οποία άρχισε την ανεξάρτητη πορεία του το νέο κράτος.

Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΤΟ 1960

Εθνικότητα	Πληθυσμός	Ποσοστό (%)
Ελληνες	441 656	77,0
Τούρκοι	104 942	18,3
Αρμένιοι	3 378	0,6
Ρωμαιοκαθολικοί (Λατίνοι)	4 505	0,8
Μαρωνίτες	2 752	0,5
Άλλα (Βρετανοί κτλ.)	16 333	2,8
Σύνολο	573 566	

(*Δημογραφική Έκθεση*, Έκδοση Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών Υπουργείου Οικονομικών, Λευκωσία, 1990, σελ.57.)

Στην πρώτη περίοδο της Δημοκρατίας (1960-1963) παρατηρήθηκε γενικά μια έντονη ανταγωνιστική προσπάθεια των Ελλήνων και των Τούρκων της Κύπρου, με στόχο να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα και να εξουδετερώσουν τα μειονεκτήματα που τους πρόσφερε το σύνταγμα της Ζυρίχης. Αναμφίβολα, τα πλεονεκτήματα που ο διακανονισμός της Ζυρίχης παρείχε προς την τουρκοκυπριακή κοινότητα ήταν καταφανώς υπέρτερα όσων δόθηκαν στην ελληνοκυπριακή που αποτελούσε και τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού. Όπως έχει προαναφερθεί, υπήρχαν στο σύνταγμα πρόνοιες που καθιστούσαν πράγματι τη λειτουργία του κράτους προβληματική. Τέτοιες πρόνοιες ήταν το δικαίωμα αρνησικυρίας (νετό) και τα άλλα δικαιώματα του αντιπροέδρου, οι χωριστές πλειοψηφίες στη Βουλή, η εκλογή χωριστών δημοτικών συμβουλίων στις πόλεις κ.ά.

Με προφανείς λοιπόν και δεδομένες τις δυσκολίες που είχε ν' αντιμετωπίσει στο δρόμο της η νεαρή Δημοκρατία της Κύπρου, άρχισε την ανεξάρτητη ζωή της, προσπαθώντας να οργανωθεί από τη μια ως ενιαίο ανεξάρτητο κράτος και από την άλλη να διαδραματίσει το δικό της ρόλο στο διεθνές προσκήνιο. Ο πρόεδρος Μακάριος, με επισκέψεις του σε διάφορες χώρες, χάραξε την εξωτερική πολιτική της Κύπρου, που είχε αδέσμευτους προσανατολισμούς, αλλά διατηρούσε στενές σχέσεις με τη Δύση και φιλικές σχέσεις με τις χώρες της Ανατολής και τον υπόλοιπο κόσμο.

Από την πρώτη περίοδο της ανεξαρτησίας παρατηρήθηκε στην Κύπρο μια τάση εμμονής της ελληνοκυπριακής πλευράς στην ιδέα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, παρόλο που η επιλογή αυτή είχε ρητά αποκλειστεί με τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και παρόλο που ήταν γνωστές τόσο οι ελλαδικές όσο και οι τουρκικές αντιδράσεις για το θέμα αυτό.

Ταυτόχρονα οι Τουρκοκύπριοι επέμεναν μεθοδικά και συστηματικά στην εφαρμογή όλων των ευνοϊκών γι' αυτούς διαιρετικών προνοιών του συντάγματος, με αποτέλεσμα να υπάρχει δυσλειτουργία του κράτους και δυστοκία στη λήψη αποφάσεων, τόσο από την κυβέρνηση όσο και από τη βουλή. Παράλληλα προέβαιναν σε μυστικές στρατιωτικές προετοιμασίες, ενώ η ΤΜΤ, τρομοκρατική οργάνωση που ελεγχόταν από εξτρεμιστικά στοιχεία της τουρκοκυπριακής ηγεσίας, προσπαθούσε να φιμώσει ή ακόμα και να εξουδετερώσει κάθε τουρκοκυπριακή προοδευτική φωνή, που πίστευε και εργαζόταν για την οικοδόμηση ενός κλίματος εμπιστοσύνης και συνεργασίας ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους της Κύπρου. Τα δεδομένα αυτά φανερώνουν ότι οι Τούρκοι επιδίωκαν τη διχοτόμηση της Κύπρου, θεωρώντας τη Ζυρίχη ως ενδιάμεσο σταθμό, που θα υποβοηθούσε τις παραπέρα διεκδικήσεις τους.

Συνάντηση του προέδρου Μακαρίου με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Τζον Κένεντυ, στην Ουάσιγκτον, τον Ιούνιο του 1962

Τα δεκατρία σημεία

Η επιμονή της τουρκικής πλευράς για ξεχωριστά δημοτικά συμβούλια στις πέντε πόλεις, η άρνηση των Τουρκοκυπρίων βουλευτών να ψηφίσουν τους φορολογικούς και άλλους νόμους του κράτους και οι δυσκολίες που προέκυπταν στα θέματα του στρατού και της εφαρμογής της αναλογίας 70% με 30% στις προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων,^{*} ήταν μερικά από τα βασικά προβλήματα που απασχολούσαν το νέο κράτος και ενδυνάμωναν τις προθέσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς να επιδιώξει την τροποποίηση του συντάγματος, ώστε να καταργηθούν ή να περιοριστούν τα διαιρετικά και αρνητικά του στοιχεία.

Όπως αναφέρουν οι περισσότεροι μελετητές της ιστορίας της παραγμένης αυτής περιόδου, ο Μακάριος επιδίωκε πράγματι την τροποποίηση του συντάγματος από την αρχή της ανεξαρτησίας, για τους λόγους που ήδη έχουν αναφερθεί. Επιθυμούσε όμως η αλλαγή αυτή να πραγματοποιηθεί μέσω διαπραγματεύσεων με την τουρκοκυπριακή πλευρά και με τη συγκατάθεση των τριών εγγυητριών δυνάμεων.

Αναφορικά με τη στάση των εγγυητριών χωρών στο θέμα αυτό, η κατάσταση διαμορφωνόταν ως εξής: Η Αγκυρα ήταν σαφώς και κατηγορηματικά αρνητική στις προθέσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς για αναθεώρηση του συντάγματος. Για τη στάση της Μεγάλης Βρετανίας υπάρχουν διάφορες εκτιμήσεις. Δεν υπάρχει όμως καμιά αμφιβολία ότι ο Βρετανός Υπάτος Αρμοστής στην Κύπρο σερ Άρθουρ Κλαρκ ενθάρρυνε το Μακάριο να προχωρήσει στην υποβολή των προτάσεων για τροποποίηση του συντάγματος, ενώ, όπως μαρτυρείται, είχε και άμεση ανάμειξη στην τελική διατύπωση των προτάσεων, που έμειναν γνωστές στην ιστορία ως "τα δεκατρία σημεία". Η Ελλάδα, στην οποία είχε σημειωθεί κυβερνητική αλλαγή (την κυβέρνηση Καραμανλή είχε διαδεχθεί, ύστερα από τις εκλογές της 3ης Σεπτεμβρίου 1963, η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου), υποσχόταν κάθε βοήθεια στην Κύπρο και παράλληλα συμβούλευε την κυπριακή ηγεσία να αποφύγει οποιαδήποτε μονομερή ενέργεια.

Με αυτά λοιπόν τα δεδομένα ο πρόεδρος Μακάριος, με τη συγκατάθεση της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελληνοκυπρίων βουλευτών και άλλων παραγόντων του τόπου, παρέδωσε στις 30 Νοεμβρίου του 1963 στον αντιπρόεδρο Φαζίλ Κουτσιούκ μνημόνιο από δεκατρία σημεία, για την τροποποίηση του κυπριακού συντάγματος. Ταυτόχρονα ενημέρωσε τις κυβερνήσεις των τριών εγγυητριών χωρών για το διάβημά του, κοινοποιώντας τους συνάμα το περιεχόμενο του μνημονίου.

Στο μνημόνιο αυτό ο Μακάριος, αφού αναφερόταν στις δυσκολίες που προέκυψαν κατά την εφαρμογή του συντάγματος στα τρία πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας, παρέθετε στη συνέχεια τα δεκατρία σημεία.

^{*} Σύμφωνα με το σύνταγμα το 70% των δημοσίων υπαλλήλων θα έπρεπε να προέρχονται από την ελληνική κοινότητα της Κύπρου και το 30% από την τουρκοκυπριακή.

ΤΑ ΔΕΚΑΤΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

ΥΠΟΔΕΙΚΝΥΟΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΡΙΒΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

1. Να καταργηθεί το δικαίωμα βέτο του προέδρου και του αντιπροέδρου της Δημοκρατίας.

2. Ο αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας να εκπροσωπεί και να αντικαθιστά τον πρόεδρο της Δημοκρατίας σε περίπτωση προσωρινής απουσίας του ή αδυναμίας του να εκτελεί τα καθήκοντά του. Κατά συνέπεια, όλες οι συνταγματικές προβλέψεις για την από κοινού δράση του προέδρου και του αντιπροέδρου της Δημοκρατίας πρέπει να τροποποιηθούν αναλόγως.

3. Ο Έλληνας πρόεδρος της βουλής των αντιπροσώπων και ο Τούρκος αντιπρόεδρος να εκλέγονται από τη βουλή συνολικά και όχι όπως σήμερα ο πρόεδρος από τους Έλληνες βουλευτές και ο αντιπρόεδρος από τους Τούρκους.

4. Ο αντιπρόεδρος της βουλής των αντιπροσώπων να εκπροσωπεί και να αντικαθιστά τον πρόεδρο της βουλής σε περίπτωση προσωρινής απουσίας του ή αδυναμίας του να εκτελεί τα καθήκοντά του.

5. Να καταργηθεί η συνταγματική πρόβλεψη που επιβάλλει χωριστή πλειοψηφία για την ψήφιση νόμων από τη βουλή των αντιπροσώπων.

6. Να καταργηθεί η συνταγματική πρόβλεψη που επιβάλλει την καθιέρωση χωριστών δήμων στις πέντε κυριότερες πόλεις. Να υπάρξει πρόβλεψη ώστε:

(α) Το δημοτικό συμβούλιο σε καθεμιά από τις παραπάνω πέντε πόλεις να αποτελείται από Έλληνες και Τούρκους συμβούλους, κατ' αναλογία προς τον αριθμό των Ελλήνων και Τούρκων δημοτών κάθε πόλης, από τους οποίους αντιστοίχως θα εκλέγονται.

(β) Στον προϋπολογισμό καθεμιάς από τις παραπάνω πόλεις, μετά την αφαίρεση των απαιτούμενων για κοινές υπηρεσίες δαπανών, ένα ποσοστό του υπολοίπου, ανάλογο προς τον αριθμό των Τούρκων κατοίκων κάθε πόλης, θα απομονώνεται και θα διατίθεται σύμφωνα με τις επιθυμίες των Τούρκων συμβούλων.

7. Να καταργηθεί η συνταγματική πρόβλεψη που επιβάλλει δικαστήρια αποτελούμενα από Έλληνες δικαστές για να δικάζουν Έλληνες, και Τούρκους δικαστές για να δικάζουν Τούρκους, και μεικτά δικαστήρια απαρτιζόμενα από Έλληνες και Τούρκους δικαστές, για να δικάζουν υποθέσεις όπου οι διάδικοι είναι Έλληνες και Τούρκοι.

8. Να καταργηθεί η διάκριση των δυνάμεων ασφαλείας σε αστυνομία και χωροφυλακή. Να γίνει πρόβλεψη ώστε σε περίπτωση που ο αρχηγός της αστυνομίας είναι Έλληνας, ο υπαρχηγός να είναι Τούρκος και αντιστρόφως.

9. Η αριθμητική δύναμη των δυνάμεων ασφαλείας και του στρατού να καθορίζεται από νόμο και όχι με συμφωνία προέδρου και αντιπροέδρου της Δημοκρατίας.

10. Η αναλογία συμμετοχής Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στη σύνθεση της δημόσιας υπηρεσίας και των δυνάμεων της Δημοκρατίας, δηλαδή της αστυνομίας και του στρατού, να τροποποιηθεί κατ' αναλογία προς τον πληθυσμό Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

11. Ο αριθμός των μελών της επιτροπής δημόσιας υπηρεσίας να μειωθεί από δέκα σε πέντε ή επτά.

12. Όλες οι αποφάσεις της επιτροπής δημόσιας υπηρεσίας να λαμβάνονται με απλή πλειοψηφία. Αν υπάρχει ισχυρισμός περί διακρίσεων, με την ομόφωνη αίτηση είτε των Ελλήνων είτε των Τούρκων μελών της επιτροπής, ο πρόεδρος της να υποχρεώνεται να αναφέρει το ζήτημα στο ανώτατο συνταγματικό δικαστήριο.

13. Να καταργηθεί η ελληνική κοινοτική συνέλευση.”

(Κληρίδης, τ.α', σ. 188)

Τα γεγονότα του 1963

Η τουρκική απάντηση στις προτάσεις Μακαρίου για τροποποίηση του συντάγματος δόθηκε στις 16 Δεκεμβρίου από τον Τούρκο πρέσβη στη Λευκωσία, ο οποίος επέδωσε στο Μακάριο απορριπτική διακοίνωση της τουρκικής κυβέρνησης. Η Τουρκία, μάλιστα, ταυτόχρονα με την απόρριψη των δεκατριών σημείων, διατύπωνε και την απειλή ότι θα επενέβαινε στρατιωτικά στην Κύπρο, σε περίπτωση διατάραξης της ισορροπίας που επιτεύχθηκε με τις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου.

Εντούτοις, και παρά το γεγονός ότι η τουρκική πλευρά είχε ήδη τοποθετηθεί αρνητικά στο θέμα των δεκατριών σημείων, στις 19 Δεκεμβρίου οι υπουργοί εξωτερικών Ελλάδας, Τουρκίας και Κύπρου (Σοφοκλής Βενιζέλος, Φερντιντίν Ερκίν και Σπύρος Κυπριανού), σε συνάντησή τους στο Παρίσι, συμφώνησαν να επιδιωχθεί διαπραγμάτευση των προτάσεων Μακαρίου ανάμεσα στις ηγεσίες των δύο κοινοτήτων της Κύπρου.

Και ενώ τα πράγματα φαίνονταν προς στιγμή να ακολουθούν την πορεία

ενός ειρηνικού διακανονισμού μέσω διαπραγματεύσεων, ένα τυχαίο επεισόδιο, τα Εφημερίσματα της 21ης Δεκεμβρίου 1963, πυροδότησε την πρώτη σοβαρή ένοπλη σύγκρουση Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου, η οποία είχε απρόβλεπτες εξελίξεις και καταλυτικές συνέπειες στην παραπέρα πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η έναρξη των διακοινοτικών συγκρούσεων

"Την 21η Δεκεμβρίου 1963, αργά τη νύχτα, μια αστυνομική περίπαλος σταμάτησε ένα αυτοκίνητο με Τουρκοκυπρίους. Αυτό συνέβη στην κακόφημη συνοικία της Λευκωσίας στα όρια ελληνικού και τουρκικού τομέα. Οι Τούρκοι επιβάτες του αυτοκινήτου, ακολουθώντας τις διαταγές του Βοζκούρτ, αρνήθηκαν την έρευνα κι άρχισαν να βρίζουν την αστυνομία. Πολύ σύντομα συγκεντρώθηκε ένα εχθρικό πλήθος Τουρκοκυπρίων, που άρχισε να απειλεί τους αστυνομικούς. Όταν αυτοί περικυκλώθηκαν από το αγριεμένο πλήθος που προχωρούσε κατεπάνω τους, άνοιξαν πυρ, και στη φασαρία που επακολούθησε τραυματίστηκε σοβαρά ένας Έλληνας αστυνομικός και σκοτώθηκαν δύο Τουρκοκύπριοι. Το επόμενο πρωί η βία κλιμακώθηκε"*

(Κληρίδης, τ. α', σ. 239)

Οι συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες, που έμειναν γνωστές στην ιστορία ως οι "διακοινοτικές ταραχές του 1963" ή ως "η τουρκοκυπριακή ανταρσία", συνεχίστηκαν ως το τέλος του Δεκεμβρη. Στις 31 Δεκεμβρίου 1963, ύστερα από συμφωνία των τριών εγγυητριών δυνάμεων και της κυπριακής κυβέρνησης, βρετανικά στρατεύματα, που βρίσκονταν στις στρατιωτικές βάσεις των Άγγλων στην Κύπρο, ανέλαβαν το ρόλο του "ειρηνοποιού", παρεμβαίνοντας ανάμεσα στις αντιμαχόμενες δυνάμεις και χαράσσοντας από τότε τη λεγόμενη "πράσινη γραμμή".⁵ Η συμφωνία για την εκεχειρία και τη χάραξη της πράσινης γραμμής έγινε στις 30.12.1963. Η δημιουργία της πράσινης γραμμής, που υπήρξε βρετανική επινόηση, ήταν ένα μέτρο που επιβλήθηκε στην κυβέρνηση της Κύπρου και εξυπνήθησε σε μεγάλο βαθμό, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, τα μακροπρόθεσμα τουρκικά σχέδια για τον εδαφικό διαμελισμό του νησιού.

Εξυπηρετώντας ακριβώς τα διχοτομικά της σχέδια στην Κύπρο, η τουρκική πλευρά προχώρησε στη συνέχεια στην εφαρμογή μονομερών αποφάσεων και ενεργειών, με αφορμή τα αιματηρά γεγονότα του Δεκεμβρίου του 1963. Συγκεκριμένα, στο χρονικό διάστημα μεταξύ της 21ης και της 31ης Δεκεμβρίου, με την καθοδήγηση Τούρκων επιτελικών, μετα-

* Ο Μπαζκούρτ ήταν ο αρχηγός της ΤΜΤ.

⁵ Η γραμμή αντιπαράταξης μεταξύ των θέσεων των Ελλήνων και των Τούρκων ονομάστηκε "πράσινη γραμμή", γιατί χαράχτηκε πάνω στο χάρτη της Λευκωσίας με πράσινο μολύβι.

κινήθηκαν χιλιάδες Τουρκοκύπριοι από τα χωριά τους όπου ζούσαν ως τότε ειρηνικά με τους Έλληνοκυπρίους και εγκαταστάθηκαν σε αμιγείς τουρκοκυπριακές περιοχές. Δημιουργήθηκαν έτσι οι λεγόμενοι τουρκοκυπριακοί θύλακες (έξο τον αριθμό), ενώ η ΤΟΥΡΔΥΚ βγήκε από το στρατόπεδό της και έθεσε κάτω από τον έλεγχό της το δρόμο Λευκωσίας - Κερύνειας μέσω Κιόνελλι, γεγονός που δημιούργησε προγεφύρωμα για τη διχοτόμηση και την ενδεχόμενη τουρκική εισβολή. Ταυτόχρονα, εφαρμόζοντας σχέδιο που είχαν ετοιμάσει από τις 14.9.1963 και το οποίο βρέθηκε το Δεκέμβρη του 1963 στο γραφείο του Κουτσιαούκ, αποχώρησαν από την κυβέρνηση οι τρεις Τουρκοκύπριοι υπουργοί μαζί με τον αντιπρόεδρο. Αποχώρησαν επίσης οι δεκαπέντε Τουρκοκύπριοι βουλευτές από τη Βουλή και όλοι οι Τουρκοκύπριοι δημόσιοι υπάλληλοι από τη δημόσια υπηρεσία.

Από τότε οι Τουρκοκύπριοι δε συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενώ, παράλληλα, έχουν προχωρήσει στην παράνομη σύσταση και οργάνωση ξεχωριστών διοικητικών οργάνων. Το 1964 ίδρυσαν τη "Γενική Επιτροπή", με "εκτελεστική" και "νομοθετική" εξουσία, η οποία το 1967 ονομάστηκε "Προσωρινή Τουρκοκυπριακή Διοίκηση". Ύστερα από την τουρκική εισβολή του 1974 προχώρησαν (15.11.1983) στην ανακήρυξη του τουρκοκυπριακού ψευδοκράτους, με την ονομασία "Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου", που έχει αναγνωριστεί μόνο από την Τουρκία.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1964-1967

Το 1964 υπήρξε έτος πολλών σημαντικών εξελίξεων και γεγονότων που σημάδεψαν καθοριστικά τη σύγχρονη ιστορική πορεία της Κύπρου. Ύστερα από τα αιματηρά γεγονότα και τις άλλες εξελίξεις του τέλους του 1963, η Μ. Βρετανία, με την ενθάρρυνση και υποστήριξη της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, ανέλαβε και πάλι μεσολαβητικό ρόλο για επαναδιαπραγμάτευση του κυπριακού προβλήματος ανάμεσα στις δύο κοινότητες της Κύπρου και τις εγγυητριες δυνάμεις. Για το σκοπό αυτό, συγκλήθηκε στο Λονδίνο, χωρίς όμως θετικό αποτέλεσμα, νέα πενταμερής διάσκεψη, με συμμετοχή των τριών εγγυητριών δυνάμεων και εκπροσώπων των δύο κοινοτήτων, τον Ιανουάριο του 1964. Την αποτυχημένη πενταμερή διάσκεψη του Λονδίνου ακολούθησε, στις αρχές Φεβρουαρίου, η υποβολή αγγλοαμερικανικού σχεδίου λύσης, το οποίο όμως απορρίφθηκε από την κυπριακή κυβέρνηση ως διχοτομικό. Στο μεταξύ οι διακοινοτικές ταραχές συνεχίζονταν κατά διαστήματα σε διάφορες περιοχές του νησιού, ενώ η Τουρκία απειλούσε συνεχώς την Κύπρο με στρατιωτική επέμβαση, επιδεικνύοντας μάλιστα τις πολεμικές της προθέσεις με τη συχνή παραβίαση του κυπριακού εναέριου χώρου από τουρκικά πολεμικά αεροπλάνα.

Η επιδείνωση της κατάστασης στην Κύπρο και η συνεχής τουρκική απειλή για στρατιωτική εισβολή στο νησί οδήγησαν και πάλι το κυπριακό πρόβλημα, ύστερα και από την αποτυχία των βρετανο-αμερικανικών μεσολαβητικών προσπαθειών, στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ.

Στις 4 Μαρτίου 1964 το Συμβούλιο Ασφαλείας ενέκρινε ομόφωνα το ψήφισμα 186, που αναγνώριζε την κυρίαρχη Δημοκρατία της Κύπρου και τη νόμιμη κυβέρνησή της, η οποία, όπως τονιζόταν στο ψήφισμα, είχε την ευθύνη της διατήρησης και της επαναφοράς του νόμου και της τάξης. Με το ίδιο ψήφισμα αποφασίστηκε επίσης η αποστολή στην Κύπρο ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ και ο διορισμός, από το Γενικό Γραμματέα του Οργανισμού, ενός μεσολαβητή για την προώθηση ειρηνικής επίλυσης του κυπριακού προβλήματος, σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Ως αποτέλεσμα αυτού του πρώτου και πολύ σημαντικού ψηφίσματος που πέτυχε η Κύπρος μετά την ανεξαρτησία της, έφτασε στην Κύπρο, στις 15 Μαρτίου 1964, η διεθνής ειρηνευτική δύναμη (UNFICYP) με στρατεύματα από την Αυστρία, τον Καναδά, τη Δανία, τη Φιλανδία, την Ιρλανδία, τη Σουηδία και τη Βρετανία. Η ειρηνευτική δύναμη, της οποίας η αρχική δύναμη ανερχόταν στους 6 411 οπλίτες και αξιωματικούς, εξακολουθεί να υπηρετεί και σήμερα στην Κύπρο με μικρότερο αριθμό ανδρών για εξυπηρέτηση των ίδιων στόχων που τέθηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας το Μάρτιο του 1964.

Η Κυπριακή Δημοκρατία άρχισε στη συνέχεια να ενισχύεται στρατιωτικά για την αντιμετώπιση της διαρκώς εντεινόμενης τουρκικής απειλής για στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο. Ιδρύθηκε έτσι μέσα στο 1964, η Εθνική Φρουρά. Την ηγεσία της ανέλαβε ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας, ο Διγενής του 1955-59, που επέστρεψε από την Αθήνα στην Κύπρο γι' αυτό το σκοπό.

Παράλληλα η ελληνική κυβέρνηση του Γεώργιου Παπανδρέου έστειλε στην Κύπρο μυστικά μια μεραρχία στρατού (8-10 χιλιάδες άντρες), όπως επίσης και αριθμό Ελλήνων αξιωματικών, για στελέχωση της κυπριακής Εθνοφρουράς. Στόχος της κυβέρνησης Παπανδρέου ήταν να καταστήσει την Κύπρο αμυντικά αυτοδύναμη.

Η ίδρυση της Εθνικής Φρουράς στην Κύπρο και η παρουσία της ελληνικής μεραρχίας στο νησί προκάλεσαν έντονες τουρκικές αντιδράσεις. Η ένταση που δημιουργήθηκε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις - με αφορμή τις συνεχείς απειλές της Τουρκίας για επέμβαση στην Κύπρο - και το ορατό ενδεχόμενο ενός ελληνοτουρκικού πολέμου δραστηριοποίησαν ακόμα περισσότερο τον αμερικανικό παράγοντα. Έτσι, τον Ιούνιο του 1964 επισκέφτηκε την Ουάσινγκτον, ύστερα από σχετική πρόσκληση, ο Έλληνας πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου, ο οποίος συναντήθηκε με τον Αμερικανό πρόεδρο Λύντον Τζόνσον. Απέρριψε όμως τις έντο-

νές αμερικανικές πιέσεις για την έναρξη απευθείας ελληνοτουρκικών συνομιλιών με αντικείμενο το κυπριακό πρόβλημα επικαλούμενος αφενός τους κινδύνους μιας πιθανής αποτυχίας ενός τέτοιου διαλόγου και αφετέρου τις αποφάσεις του ΟΗΕ για την Κύπρο.

Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Γεώργιος Παπανδρέου προς τον Αμερικανό υφυπουργό εξωτερικών Τζωρτζ Μπιολ (Ιούνιος 1964)

"Το 1940 εκλήθημεν να παραδοθώμεν ή να υποστώμεν τας συνέπειας της εισβολής. Είπαμεν τότε όχι εις τον φασισμόν. Λυπούμεθα βαθύτατα, διότι, το 1964, αναγκάζομεθα να είπαμεν όχι εις την δημοκρατικήν Αμερικτήν διότι η εκλογή την οποίαν μας προσφέρετε δεν είναι διάφορος αυτής που μας προσέφερεν ο Μουσολίνι"

(Παπανδρέου, 201)

Στη συνέχεια, και ενώ η κρίση στην Κύπρο κορυφωνόταν, η δραστική παρέμβαση του αμερικανικού παράγοντα και η παράλληλη σοβιετική αντίδραση απέτρεψαν προς στιγμή τον κίνδυνο μιας στρατιωτικής εισβολής της Τουρκίας στην Κύπρο. Ταυτόχρονα άρχισαν νέες διπλωματικές προσπάθειες για λύση του κυπριακού, με την ανάληψη σχετικών πρωτοβουλιών και πάλι από την κυβέρνηση των ΗΠΑ. Ο πρώην υπουργός εξωτερικών της Αμερικής Ντιν Άτσασον με εντολή της αμερικανικής κυβέρνησης, ανέλαβε ρόλο "μεσολαβητή" και υπέβαλε στα ενδιαφερόμενα μέρη σχέδιο λύσης του κυπριακού προβλήματος, το οποίο όμως τελικά απορρίφθηκε τόσο από την ελληνική κυβέρνηση όσο και από την κυβέρνηση της Κύπρου, ως διχοτομικό. Το σχέδιο αυτό πρότεινε την πραγματοποίηση της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, αλλά με ανταλλάγματα (παραχώρηση μεγάλης στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία στην περιοχή Καρπασός κ.ά.).

Στο μεταξύ η ένταση στην Κύπρο κορυφώθηκε με τις πολεμικές συγκρούσεις που ξέσπασαν στις αρχές Αυγούστου στην περιοχή Τηλλυρίας. Οι αιματηρές συγκρούσεις της Τηλλυρίας άρχισαν στις 7 Αυγούστου 1964, όταν η Εθνική Φρουρά, που αντιμετώπιζε μια συνεχή τουρκική προκλητικότητα στην περιοχή, προσπάθησε να εξουδετερώσει τον ισχυρό θύλακα Μανσούρας-Κοκκίνων. Το θύλακα αυτό είχαν δημιουργήσει οι Τούρκοι με προφανή στόχο να διαδραματίσει ρόλο προγεφυρώματος σε μια ενδεχόμενη τουρκική απόβαση στην Κύπρο.

Οι συγκρούσεις κράτησαν τέσσερις μέρες, στη διάρκεια των οποίων τα τουρκικά βομβαρδιστικά αεροπλάνα βομβάρδισαν ανηλεώς και αδιακρίτως θέσεις της Εθνικής Φρουράς αλλά και κατοικημένες περιοχές, προκαλώντας μεγάλο αριθμό θυμάτων και τεράστιες καταστροφές. Σύμφωνα με επίσημη ανακοίνωση της κυπριακής κυβέρνησης, στη μάχη της

Μανσούρας σκοτώθηκαν 53 Ελληνοκύπριοι και Ελλαδίτες (25 στρατιώτες και 28 πολίτες) και τραυματίστηκαν 125 (69 στρατιώτες και 56 πολίτες) .

Τα αιματηρά επεισόδια της Τηλλυρίας, που τερματίστηκαν τελικά ύστερα από παρέμβαση του Συμβουλίου Ασφαλείας (απόφαση για εκκευρία, 9 Αυγούστου 1964), προκάλεσαν ταυτόχρονα την έντονη αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης, της οποίας ο τότε πρόεδρος Νικήτα Κρουτσόφ, ύστερα από έκκληση του Μακαρίου στους αρχηγούς όλων των κρατών, έκανε έντονο διάβημα προς την τουρκική κυβέρνηση, καλώντας την να τερματίσει τις πολεμικές ενέργειες εναντίον της Δημοκρατίας της Κύπρου.

Η σοβιετική ανάμειξη στο κυπριακό ανησούχησε τον αμερικανικό παράγοντα, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε και πάλι προς την κατεύθυνση ενός απευθείας ελληνοτουρκικού διαλόγου, για εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης του κυπριακού. Η λύση αυτή θα έπρεπε να ικανοποιεί και τις δύο σύμμαχες χώρες και να περισώζει ταυτόχρονα την απειλούμενη, λόγω του κυπριακού, ενότητα της νοτιανατολικής πτέρυγας της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO). Υποβλήθηκε έτσι στη συνέχεια από την αμερικανική πλευρά προς τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας νέο σχέδιο Άτσεσον, με κάποιες βελτιωμένες για την ελληνική πλευρά εισηγήσεις, το οποίο όμως απορρίφθηκε και πάλι τόσο από την ελληνική όσο και από την τουρκική πλευρά.

Μια άλλη σημαντική προσπάθεια για εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης του κυπριακού ήταν η υποβολή, στις 26.3.1965, της επίσημης έκθεσης του μεσολαβητή του Γκάλο Πλάζα στο Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ Ου Θάντ. Αυτό απαιτούσε σχετική πρόνοια του ψηφίσματος για την Κύπρο, που είχε ομόφωνα εγκρίνει το Συμβούλιο Ασφαλείας στις 4 Μαρτίου 1964. Ο Γκάλο Πλάζα, με την έκθεσή του, που ήταν αποτέλεσμα εξαμήνων διαβουλεύσεών του με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, διαπίστωνε το ανεφάρμοστο των Συμφωνιών της Ζυρίχης, απέκλειε την ιδέα του εδαφικού διαχωρισμού του νησιού, ζητούσε από την ελληνοκυπριακή πλευρά να αυτοπεριορίσει το δικαίωμα του λαού της Κύπρου για αυτοδιάθεση και πρότεινε τη δημιουργία ενός πλήρως ανεξάρτητου και δημοκρατικού κράτους. Τόνιζε ταυτόχρονα ότι *“η διατήρηση της Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους πρέπει να πηγάζει από σχετική ελεύθερη απόφαση της κυβέρνησεως και του λαού της και όχι να επιβληθεί σαν όρος στην Κύπρο και το λαό της”* (Μπίτσιος, 231). Στην έκθεση του Γκάλο Πλάζα η ελληνική πλευρά έβλεπε να υπάρχουν θετικά στοιχεία, τα οποία ήταν έτοιμη να διαπραγματευτεί μέσα στα πλαίσια ενός διακοινοτικού διαλόγου, παρόλο που διαφωνούσε με τις εισηγήσεις του μεσολαβητή στο θέμα της αυτοδιάθεσης . Αντίθετα , η τουρκική πλευρά όχι μόνο απέρριψε απερίφραστα την έκθεση Γκάλο Πλάζα, αλλά τον κατηγορήσε ταυτόχρονα ότι έκανε υπέρβαση των όρων εντολής του και απαίτησε τον τερματισμό των υπηρεσιών του. Έτσι, η κρίση στην Κύπρο συνεχίστηκε.

Η ενωτική γραμμή και οι εξελίξεις ως το 1967

Η αποτυχημένη κατάληξη των μεσολαβητικών προσπαθειών Άτσεσον και Γκάλο Πλάζα όπως επίσης και η διάσταση που είχαν πάρει τα γεγονότα του 1964 οδήγησαν την ελληνική πλευρά, στην Κύπρο και την Ελλάδα, σε νέες σκέψεις και αποφάσεις για την παραπέρα πορεία του κυπριακού προβλήματος.

Το 1965 σηματοδεύτηκε από την αναβίωση της ιδέας για υιοθέτηση της πολιτικής της ένωσης από τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Κύπρου. Την ενωτική γραμμή υιοθέτησαν οι δύο κυβερνήσεις, του Γ. Παπανδρέου και του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, όπως επίσης και οι επόμενες προδικτατορικές ελληνικές κυβερνήσεις. Εξάλλου, η κυπριακή Βουλή, στις 27 Ιουνίου 1967, ενέκρινε ψήφισμα που υποστήριζε συνέχιση του αγώνα "μέχρις ότου ούτος ευοδωθεί δια της άνευ ενδιαμέσου πινός σταθμού ενώσεως ενιαίας και ολοκλήρου της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος" (Κρανιδιώτης, 1985, τ.α'.σ. 431).

Στο μεταξύ όμως, η Ελλάδα, από τα μέσα ήδη του 1965, είχε αρχίσει να κλυδωνίζεται από μια έντονη εσωτερική πολιτική αστάθεια που κάθε άλλο παρά συνέβαλλε στην υλοποίηση των ενωτικών οραματισμών και αποφάσεων Κύπρου και Ελλάδας. Η κυβέρνηση Παπανδρέου παραιτήθηκε ύστερα από την άρνηση του βασιλιά Κωνσταντίνου να εγκρίνει την ανάληψη του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας από τον ίδιο τον πρωθυπουργό, ενέργεια που έμεινε γνωστή στην ιστορία ως το "βασιλικό πραξικόπημα" της 15ης Ιουλίου 1965. Την κυβέρνηση Παπανδρέου διαδέχτηκαν, ως τον Απρίλη του 1967, οι κυβερνήσεις Νάβα, Τσιριμώκου, Στεφανόπουλου, Παρασκευόπουλου. Και ενώ στην εξουσία βρισκόταν, από τις 3 Απριλίου, η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, με εντολή να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές - θα γίνονταν στις 28 Μαΐου - εκδηλώθηκε στην Ελλάδα το πραξικόπημα των συνταγματαρχών. Στις 21 Απριλίου 1967 επιβλήθηκε βία στη χώρα που γέννησε τη δημοκρατία καθεστώς στρατιωτικής δικτατορίας, με αρχηγό το συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο.

Η απριλιανή δικτατορία των συνταγματαρχών σήμανε για την Ελλάδα και την Κύπρο την έναρξη μιας νέας περιόδου δεινών και περιπετειών, όπως αποδεικνύουν τα δραματικά και τραγικά γεγονότα των επόμενων χρόνων ως το τέλος της χουντικής επταετίας, τον Ιούλιο του 1974.

Στο διάστημα αυτό, και ενώ το κυπριακό εξακολουθούσε να απασχολεί τον ΟΗΕ και τις γενικές συνελεύσεις του, η κατάσταση στο εσωτερικό μέτωπο της Κύπρου αξιωνόταν, αφού "η άνοδος της χούντας στην εξουσία ενθάρρυνε τους αντιμακαριακούς κύκλους. Ελλαδίτες αξιωματικοί της Εθνικής Φρουράς και της ΕΛΔΥΚ - με το σύνθημα της ένωσης, αρχίζουν να προετοιμάζουν το έδαφος για ανατροπή του Μακαρίου, κατάργηση του κυπριακού κράτους και, ουσιαστικά, την επιβολή της διπλής

ένωσης" (Κρασιδάκης, 1985, τ.α', σ. 425). Οι σχέσεις Μακαρίου - Γρίβα ήταν επίσης οξυμμένες, ενώ ο τελευταίος παρουσιαζόταν πια ως ηγέτης του ενωτικού και αντιμακαριακού κινήματος στην Κύπρο.

Στη συνέχεια οι εξελίξεις στο μεσανατολικό χώρο, με την έκρηξη του αραβοϊσραηλινού πολέμου, τον Ιούνιο του 1967, ενίσχυσαν περισσότερο τη στρατηγική σημασία της Τουρκίας για τη νατοϊκή συμμαχία και δυσχέρωναν ακόμα περισσότερο την υλοποίηση των στόχων της ελληνικής πλευράς στο κυπριακό. Εντούτοις, σ' αυτή την περίοδο, η δικτατορική κυβέρνηση των Αθηνών αποδεχόταν και προωθούσε μάλιστα την αμερικανική πρόταση για έναν απευθείας ελληνοτουρκικό διάλογο, με θέμα το κυπριακό πρόβλημα.

Στις 9 Αυγούστου 1967 επισκέφθηκε την Κύπρο ο αρχηγός της χούντας Γεώργιος Παπαδόπουλος, ως υπουργός προεδρίας. Σκοπός της επίσκεψης του δικτάτορα Παπαδόπουλου στην Κύπρο, την περίοδο μάλιστα που οι σχέσεις Λευκωσίας-Αθηνών δεν ήταν και τόσο ρόδινες, ήταν, όπως υποστηρίχτηκε, να διερευνήσει τις διαθέσεις του Μακαρίου για το ενδεχόμενο επίτευξης συμφωνίας ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία "για μια διχτομημένη ένωση" (Γρηγοριάδης, 134). Αυτό είχε ουσιαστικά προτείνει ο Άτασον με τα γνωστά σχέδιά του που είχαν ήδη απορριφθεί. Σκόπευε ακόμα ο Παπαδόπουλος στη δημιουργία ενωτικής ατμόσφαιρας στην Κύπρο και την Ελλάδα, εν όψει των συνομιλιών του Εβρού' σ' αυτές προσήλθε η χουντική κυβέρνηση των Αθηνών, διατυμπανίζοντας την πρόθεση και την απόφασή της να συμφωνήσει με την Τουρκία πάνω σε σχέδιο λύσης που θα προέβλεπε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Τελικά οι συνομιλίες αυτές, που έγιναν στις 9 και 10 Σεπτεμβρίου 1967, κατέληξαν σε παταγώδη αποτυχία, αφού η Τουρκία απέρριψε κατηγορηματικά την πρόταση των δικτατόρων να συζητηθεί λύση του κυπριακού με βάση την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Ταυτόχρονα, το ναυάγιο αυτής της διάσκεψης φανέρωσε και την παραπέρα σκλήρυνση της τουρκικής στάσης.

Η κρίση της Κοφίνου

Οι διακοινοτικές συγκρούσεις κλιμακώθηκαν στην Κύπρο, με αποκορύφωμα τα αιματηρά επεισόδια της Κοφίνου, τα οποία είχαν πολύ καθοριστικές συνέπειες στις παραπέρα εξελίξεις του κυπριακού. Είχε προηγηθεί η παράνομη άφιξη του Ντενκτάς στην Κύπρο, στις 31 Οκτωβρίου 1967, η σύλληψή του από τις κυπριακές αρχές και η αναχώρησή του, ύστερα από έντονες αντιδράσεις της Τουρκίας, με τη μεσολάβηση του ειδικού αντιπροσώπου των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο Οζόριο Ταφάλ. Ο Ντενκτάς, που είχε διαφύγει στην Τουρκία τον Αύγουστο του 1964 από το θύλακα των Κοκκίνων, επέστρεψε τελικά στο νησί, ως εκπρόσωπος των Τουρκοκυπρίων στις ενδοκυπριακές συνομιλίες που άρχισαν ύστερα από την κρίση της Κοφίνου.

Δηλώσεις του Ντενκτάς κατά τη σύλληψή του, στις 31.10.1967

“Η γνώμη μου είναι ότι η ένωση έγινε. Εδώ υπάρχει δώδεκα χιλιάδες στρατός. Εγώ νομίζω ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να καλέσει πίσω τον στρατόν... Είναι αδύνατον. Εσείς θα παραμείνετε έστω και επί 20 χρόνια μέχρι να καμφθούμε εμείς τελείως και τότε θα δώσετε το όνομα της ένωσης. Η δική μου διάγνωση είναι ότι η ένωση έγινε... Η Τουρκία δεν πολεμά. Αν δεν κτυπήσετε τους Τουρκοκύπριους, πόλεμος δεν υπάρχει. Είναι καθαρό αυτό”.

(Αθανασίου, 110)

Τα γεγονότα της Κοφίνου (14 Νοεμβρίου 1967), που μετέβαλαν ριζικά την ισορροπία δυνάμεων στο νησί και επηρέασαν σε πολύ μεγάλο βαθμό την παραπέρα πορεία του κυπριακού, άρχισαν όταν η Εθνική Φρουρά και η Αστυνομία εξαπέλυσαν συνδυασμένη επίθεση ενάντια σε θέσεις Τουρκοκυπρίων στο χωριό Κοφίνου της επαρχίας Λάρνακας. Στόχος τους ήταν να παρεμποδίσουν τη δημιουργία νέου τουρκικού θύλακα-κantonίου στην περιοχή Κοφίνου-Αγίου Θεοδώρου, όπου ήδη οι Τούρκοι είχαν οργανωθεί και δημιουργούσαν διάφορα προβλήματα στη βασική συγκοινωνιακή αρτηρία Λευκωσίας-Λεμεσού.

Η επιχείρηση Κοφίνου, που, σύμφωνα με υπάρχουσες μαρτυρίες έγινε με τη σύμφωνη γνώμη της ελλαδικής και της κυπριακής πολιτικοστρατιωτικής ηγεσίας, ενώ πανηγυρίστηκε αρχικά ως μεγάλη επιτυχία από την ελληνική πλευρά, στη συνέχεια προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις και εξελίξεις που ανέτρεψαν τα μέχρι τότε πολιτικοστρατιωτικά δεδομένα στο νησί.

Η έντονη τουρκική αντίδραση και η άμεση τουρκική απειλή για στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο, παράλληλα με τη δυσφορία των Ηνωμένων Εθνών και τις διεθνείς αντιδράσεις για τα γεγονότα της Κοφίνου, προκάλεσαν πανικό στη δικτατορική κυβέρνηση των Αθηνών. Η χούντα, ύστερα και από την αποτυχία των ελληνοτουρκικών συνομιλιών στον Έβρο, φαινόταν να είναι εντελώς ανίκανη να πάρει οποιεσδήποτε σωστικές πρωτοβουλίες για την Κύπρο. Οστόσο αυτοαποκαλείτο “Εθνική Κυβέρνηση” ή κυβέρνηση του “Εθνικού Κέντρου” και απαιτούσε μάλιστα από τη Λευκωσία πλήρη πειθαρχία και υποταγή.

Πρώτη αντίδραση των συνταγματάρχων, ύστερα από τα γεγονότα και την κρίση της Κοφίνου, ήταν η ανάκληση του στρατηγού Γεώργιου Γρίβα από την αρχιστρατηγία της Εθνοφρουράς. Ο Γρίβας, που κατηγορήθηκε τότε από το στρατιωτικό καθεστώς των Αθηνών ότι, διατάζοντας τις δυνάμεις που διοικούσε να εισβάλλουν στην Κοφίνου, έκανε κατάχρηση εξουσίας και υπέρβαση των οδηγιών που του είχαν δοθεί, επέστρεψε στην Ελλάδα το Νοέμβριο του 1967.

Στη συνέχεια, όπως αναμενόταν, η τουρκική προκλητικότητα κλιμακώθηκε. Τελικά, όμως, η κρίση αποσοβήθηκε ύστερα από παρέμβαση του συμβατικού και ιδιαίτερα του αμερικανικού παράγοντα, όπως επίσης και του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ. Οι κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας αποδέχτηκαν σχετική φόρμουλα που ετοίμασε ο Αμερικανός απεσταλμένος Σάουους Βονς. Η πρόταση *"προνοούσε αποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων από την Κύπρο, ύστερα από έκκληση του Γ. Γραμματέα του ΟΗΕ, στην οποία να ανταποκριθεί η Ελλάδα, ενώ η Τουρκία, ανταποκρινόμενη επίσης στην έκκληση του Ου Θαντ, θα ακύρωνε τα σχέδια για απόβαση στην Κύπρο."* (Χριστοδούλου, 506)

Η συμφωνία αυτή προνοούσε επίσης τη διάλυση της Εθνικής Φρουράς στην Κύπρο και τη διεύρυνση του ειρηνευτικού ρόλου της UNFIGYP, *"ώστε να περιλαμβάνει εποπτεία του αφοπλισμού όλων των δυνάμεων που συγκροτήθηκαν μετά το 1963, και νέες πρακτικές διευθετήσεις για την κατοχύρωση της εσωτερικής ασφάλειας, που να περιλαμβάνει την ασφάλεια όλων των πολιτών"* (Χριστοδούλου, 506). Η πρόνοια όμως αυτή απορρίφθηκε από την κυπριακή κυβέρνηση, παρά τις αμερικανικές πιέσεις και την επιμονή της ελληνικής κυβέρνησης.

Συνέπειες της επιχείρησης Κοφίνου

"Η επιχείρηση Κοφίνου, που οι λόγοι αναληψής της σ' εκείνη τη δεδομένη χρονική περίοδο αποτελούν ίσαμε σήμερα αντικείμενο ποικίλων ερμηνειών και εκδοχών από διάφορους μελετητές. Έχει χαρακτηριστεί ως μείζων εθνική καταστροφή... Ο πολιτικός αντίκτυπός της είχε καταστρεπτικές επιπτώσεις επί του κυπριακού. Η απόφαση της ελληνικής στρατιωτικής κυβέρνησης να αποσυρεί τις ελληνικές δυνάμεις από την Κύπρο όχι μόνο αποδυνάμωσε την άμυνά μας από την απαραίτητη υποστήριξη της ελληνικής μεραρχίας, αλλά είχε και καταλυτική επίδραση στο ηθικό των Ελληνοκυπρίων, το οποίο καταρρακώθηκε. Αντίθετα το συνδυασμένο αποτέλεσμα της αποχώρησης των δυνάμεων της Εθνοφρουράς από την Κοφίνου και της απόσυρσης της ελληνικής μεραρχίας από την Κύπρο εκτόξευσε το ηθικό των Τουρκοκυπρίων στα ύψη.

Στην Κύπρο, οι Τουρκακύπριοι, ενθαρρυνόμενοι από τα γεγονότα που ακολούθησαν την καταστροφή της Κοφίνου, ανακήρυξαν, στις 9 Δεκεμβρίου 1967, την "Προσωρινή Χωριστή Τουρκοκυπριακή Διοίκηση" στις υπό τον έλεγχό τους περιοχές. Δεν εφοβούντο πλέον ότι θα χρησιμοποιήσουμε την υπεροχή μας στην Κύπρο για να τους εμποδίσουμε ή για να επαναφέρουμε υπό τον κυβερνητικό έλεγχο τις περιοχές που ήλεγχαν οι ενοπλές τουρκοκυπριακές ομάδες. Και στις 12 Ιανουαρίου 1968 ο Μακάριος δήλωσε ότι πολιτική του είναι πλέον να βρεθεί μια εφκτή λύση κι όχι επιθυμητή λύση, δηλαδή η Ένωση".

(Κληριδής, 1988, σ.220/21)

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1968 - 1974

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το 1968 άρχισε με μια πολύ σημαντική εξέλιξη που θα επηρέαζε αποφασιστικά τα κατοπινά γεγονότα και την παραπέρα πορεία του κυπριακού προβλήματος. Η υιοθέτηση από τον πρόεδρο Μακάριο και την ελληνική πλευρά γενικότερα, από τον Ιανουάριο του 1968, της "γραμμής του εφικτού", όπως έμεινε γνωστή, σήμανε στην ουσία επίσημη και οριστική εγκατάλειψη της πολιτικής της ένωσης και εμμονή στην ανεξαρτησία, που η Ζυρίχη είχε εγκαθιδρύσει στην Κύπρο από το 1960.

Στις προεδρικές εκλογές της 25ης Φεβρουαρίου 1968, που ήταν το δεύτερο σημαντικό γεγονός αυτής της χρονιάς, η πολιτική του εφικτού εγκρίθηκε πανηγυρικά και από την πλειοψηφία του κυπριακού ελληνισμού, ο οποίος επανεξέλεξε τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο στο προεδρικό αξίωμα, με ποσοστό 95,45% των ψήφων.*

Η έναρξη των ενδοκυπριακών διαπραγματεύσεων, στις 24 Ιουνίου 1968, που υλοποιούσε σχετική απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας (22.12.1967), ύστερα από την κρίση της Κοφίνου, αποτελεί μια άλλη εξέλιξη σημαντική εξέλιξη στην πορεία του κυπριακού προβλήματος μέσα στο 1968. Ο διακοινοτικός διάλογος, που γινόταν κάτω από την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ ανάμεσα στον πρόεδρο της κυπριακής Βουλής Γλαύκο Κληρίδη και τον Τουρκακύπριο ηγέτη Ρασούφ Ντενκτάς, φάνηκε προς στιγμή να οδηγεί το πρόβλημα της Κύπρου στην πορεία ενός ειρηνικού διακανονισμού. Με την έναρξη μάλιστα των συνομιλιών συμφωνήθηκε και από τις δυο πλευρές όπως οι συνομιλητές "διερευνηθούν τις διάφορες πιθανότητες για τη λύση του συνταγματικού προβλήματος πάνω στη βάση ενός ανεξάρτητου, ακέρατου και κυρίαρχου κράτους" (Σέρβας, 147).

Ως βάση των συνομιλιών, που είχαν επίσης την υποστήριξη των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας, θεωρήθηκαν οι προτάσεις που είχε υποβάλει το Μάρτιο του 1968 ο πρόεδρος Μακάριος στο Γ.Γ. του ΟΗΕ Ου Θάντ. Οι προτάσεις αυτές στηρίζονταν στις εξής τρεις αρχές:

α) την αρχή του ενιαίου κράτους, β) την αρχή της προστασίας της μειονότητας, και γ) την αρχή της παροχής εγγυήσεων για την τήρηση των προνοιών του νέου συντάγματος. Οι ενδοκυπριακές συνομιλίες πέρασαν από διάφορες φάσεις και συνεχίστηκαν μέχρι τον Ιούνιο του 1974, χωρίς να οδηγήσουν το κυπριακό στη λύση του, παρά το γεγονός ότι σε κάποια φάση φαίνεται ότι είχε επιτευχθεί σημαντική πρόοδος.

*Ανθυποψήφιος του Μακαρίου στις προεδρικές εκλογές ήταν ο ψυχίατρος Τάκης Ευδόκας, ο οποίος πήρε 8 577 ψήφους (3,7%), έναντι 220 911 ψήφων που πήρε ο Μακάριος.

Πολιτική ζωή και οικονομική ανάπτυξη

Στο τέλος του 1968 συζητήθηκε για μια ακόμη φορά το κυπριακό πρόβλημα στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, όπου και πάλι τονίστηκε η ανάγκη για μια ειρηνική λύση μέσα στα πλαίσια του Διεθνούς Οργανισμού. Στη συνέχεια η πολιτική ζωή στην Κύπρο αρχίζει να διαφοροποιείται, με την ίδρυση και λειτουργία νέων πολιτικών κομμάτων.

Εκτός από το ΑΚΕΛ, που λειτουργούσε από το 1941, είχε ιδρυθεί από το 1968 και το μικρό, αντιπολιτευόμενο την κυβέρνηση Μακαρίου, Δημοκρατικό Εθνικό Κόμμα (ΔΕΚ) με αρχηγό τον Τάκη Ευδόκα, ο οποίος ήταν ανθυποψήφιος του Μακαρίου στις προεδρικές εκλογές του 1968. Το Φεβρουάριο του 1969 ιδρύθηκε το Ενιαίο Κόμμα της δεξιάς, με πρόεδρο το Γλαύκο Κληρίδη. Το Ενιαίο Κόμμα διακήρυξε την προσηλυση του στην πολιτική Μακαρίου από την αρχή της ίδρυσής του και κατάφερε να συγκεντρώσει στους κόλπους του τη μεγάλη πλειοψηφία της κυπριακής δεξιάς. Ταυτόχρονα εξαγγέλθηκε και η ίδρυση της ΕΔΕΚ, με αρχηγό το Βάσο Λυσαορίδη. Μετά το 1974 το κόμμα αυτό, που επίσης υποστήριζε την πολιτική Μακαρίου στο κυπριακό πρόβλημα, μετονομάστηκε σε Σοσιαλιστικό Κόμμα ΕΔΕΚ. Τον ίδιο χρόνο ιδρύθηκαν, επίσης στο χώρο της δεξιάς και με υποστήριξη στην πολιτική Μακαρίου, η Προοδευτική Παράταξη, με ηγέτη το γιατρό Οδυσσέα Ιωαννίδη, και το Προοδευτικό Κόμμα, με ηγέτη το Νίκο Σαμψών, το μετέπειτα πρόεδρο της προεξοπηματικής κυβέρνησης της 15ης Ιουλίου 1974.

Όστόσο, παρά την ίδρυση των κομμάτων, η πολιτική ζωή της Κύπρου δε μεταβλήθηκε ουσιαστικά, γιατί όλες σχεδόν οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες του τόπου κατευθύνονταν προσωπικά από τον ίδιο το Μακάριο, η ηγετική φυσιογνωμία του οποίου επισκίαζε όλους τους άλλους (Κρανδιώτης, όπ.π., σ. 556).*

Στο μεταξύ θα πρέπει να αναφερθεί ότι, παρά τις διακοινοτικές συγκρούσεις και τις συνεχείς κρίσεις του κυπριακού προβλήματος, σε όλο αυτό το διάστημα των πρώτων χρόνων της κυπριακής ανεξαρτησίας, μέχρι το 1974, η Κυπριακή Δημοκρατία γνώρισε μεγάλη οικονομική πρόοδο και ανάπτυξη σε όλους τους τομείς. Η γεωργία, η βιομηχανία, το εμπόριο, ο τουρισμός και οι υπηρεσίες, χάρη στην εργατικότητα του λαού και την καλή διοικητική οργάνωση του κράτους, άρχισαν να αναπτύσσονται με γοργούς ρυθμούς. Μεγάλα έργα ανάπτυξης και υποδομής άρχισαν να προγραμματίζονται και να κατασκευάζονται, ενώ η πλειοψηφία του λαού ευημερούσε και προόδευε.

Το Εθνικό Μέτωπο

Ενώ, λοιπόν, διεξάγονταν οι ενδοκυπριακές συνομιλίες και τα πράγματα στην Κύπρο φαίνονταν να ακολουθούν μια ειρηνική πορεία, έκανε την

εμφάνισή του, το Μάρτιο του 1969, το "Εθνικό Μέτωπο". Η μυστική και παράνομη αυτή οργάνωση, με προκάλυμμα την ενωτική συνθήματολογία, προέβαινε σε εγκληματικές πράξεις (δολοφονικές απόπειρες κατά κυβερνητικών στελεχών, απαγωγές, δολιοφθορές, απειλητικά και υβριστικά φυλλάδια κτλ.), που διατάρασαν το ελληνοκυπριακό εσωτερικό μέτωπο.

Το Εθνικό Μέτωπο κηρύχθηκε παράνομο από την κυβέρνηση (στις 28.8.1969), συνέχισε όμως με διαλείμματα την εγκληματική δράση του ως το Μάιο του 1970, οπότε και αυτοδιαλύθηκε, ενώ ηγετικά στελέχη του συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν.

Τα διάφορα συνωμοτικά σχέδια σε βάρος της Κύπρου και του λαού της συνεχίστηκαν και στα κατοπινά χρόνια. Στις 8 Μαρτίου 1970 έγινε η πρώτη ανεπιτυχής δολοφονική απόπειρα εναντίον του εκλεγμένου προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ενώ αυτός ετοιμαζόταν να μεταβεί με ελικόπτερο στη Μονή Μαχαιρά, για να παραστεί στο ετήσιο μνημόσυνο του Γρηγόρη Αυξεντίου. Ακολούθησε, σε μια βδομάδα, η δολοφονία του Πολύκαρπου Γιωρκάτζη, του μέχρι το 1968 υπουργού εσωτερικών. Στη συνέχεια αποκαλύφθηκε προξικοπηματικό σχέδιο, που είχε καταστρωθεί από τη δικτατορική κυβέρνηση των Αθηνών και προέβλεπε την εξόντωση του Μακαρίου και την επιβολή στην Κύπρο στρατιωτικού καθεστώτος ανάλογου με εκείνο των Αθηνών. Βιογράφος του Μακαρίου καταγράφει περισσότερες από δέκα προσπάθειες ή σχέδια για εξόντωση του Μακαρίου μετά το 1970, με αποκορύφωμα το προξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974.

Η ΕΟΚΑ Β΄

Η ένταση στο ελληνοκυπριακό εσωτερικό μέτωπο προσέλαβε στη συνέχεια δραματικές και αργότερα τραγικές διαστάσεις, όταν επέστρεψε και πάλι μυστικά στην Κύπρο από την Αθήνα ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας (τέλη Αυγούστου του 1971) και ίδρυσε τη μυστική και παράνομη οργάνωση ΕΟΚΑ Β΄, με διακηρυγμένο στόχο τη συνέχιση του "ενωτικού αγώνα" μέχρι τέλους.

Προηγουμένως, τον Ιούλιο του 1970, είχαν διεξαχθεί - με καθυστέρηση πέντε ετών, λόγω της έκρυθμης κατάστασης - οι δεύτερες βουλευτικές εκλογές της Κυπριακής Δημοκρατίας, κατά τις οποίες το Ενιαίο Κόμμα εξασφάλισε την πλειοψηφία των εδρών, ενώ το ΑΚΕΛ βγήκε ενισχυμένο, σε σύγκριση με τις πρώτες βουλευτικές εκλογές. Η άνοδος του ΑΚΕΛ προκάλεσε την αντίδραση του Γρίβα, ο οποίος από την Αθήνα "επισείει τον κομμουνιστικό κίνδυνο" και κατηγορεί το Μακάριο ότι συνεργάζεται με τους κομμουνιστές. Ταυτόχρονα, στην Κύπρο, "με καθοδήγηση του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς (ΓΕΕΦ), ενισχύεται η αντικομμουνιστική προπαγάνδα" (Παυλίδης, 1982, τ. α΄, σ. 335).

Θα ήταν παράλειψη, επίσης, να μην αναφερθεί ότι σε όλο αυτό το διάστημα και μέχρι τον Ιούλιο του 1974 οι σχέσεις των κυβερνήσεων Ελλάδας και Κύπρου βρίσκονταν σε διαρκή όξυνση. Η χούντα αμφισβητούσε με κάθε τρόπο το δικαίωμα του Κύπριου προέδρου να έχει πρωτοβουλίες ή τον τελευταίο λόγο σε τεκταινόμενα σχέδια λύσης του κυπριακού προβλήματος. Ταυτόχρονα η ίδια συνομιλόγησε στη Λισσαβόνα, τον Ιούλιο του 1971, μυστική συμφωνία με την Τουρκία για τον τρόπο επίλυσης του κυπριακού. Η στρατιωτική κυβέρνηση των Αθηνών κατηγορούσε επίσης το Μακάριο ότι υπονόμευε με τη στάση του τις ενδοκυπριακές συνομιλίες, ενώ τον ίδιο μήνα απείλησε την κυβέρνηση της Κύπρου ότι θα λάβει εναντίον της "πικρά μέτρα", αν δε συμμορφωθεί με τις απόψεις και αποφάσεις της, αναφορικά με τη διαδικασία και τον τρόπο επίλυσης του κυπριακού προβλήματος.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες η δράση της ΕΟΚΑ Β' επιδείνωσε την κατάσταση στην Κύπρο και προετοίμασε το έδαφος για την πραγματοποίηση του πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου 1974. Η ΕΟΚΑ Β' στα δυο χρόνια της παράνομης δράσης της (1972-74) προέβαινε σε ανασυντάξεις αστυνομικών σταθμών, κλοπές όπλων από την Εθνοφρουρά, απαγωγές κυβερνητικών στελεχών, δολοφονίες πολιτών, απόπειρες δολοφονίας του προέδρου Μακαρίου και άλλες τρομοκρατικές ενέργειες, που αποσκοπούσαν στην παράλυση του κράτους και στον εξαναγκασμό του Μακαρίου σε υποβολή παραίτησης. Στην προσπάθεια παραμερισμού του Μακαρίου, στην οποία είχε εμπλακεί φανερά πα και η στρατιωτική δικτατορία των Αθηνών μέσω του τότε πρέσβη της στην Κύπρο Κωνσταντίνου Παναγιωτάκου, χρησιμοποιήθηκαν επίσης και οι τρεις μητροπολίτες: Γεννάδιος (Πάφου), Ανθίμος (Κιτίου) και Κυπριανός (Κυρηνείας), οι οποίοι με γραπτή επιστολή τους, απαίτησαν, στις 2 Μαρτίου 1972, την παραίτηση του Μακαρίου από το προεδρικό αξίωμα, το οποίο θεωρούσαν ασυμβίβαστο με το ιεραρχικό του σχήμα. Στις 8 Μαρτίου 1973 οι τρεις μητροπολίτες ανακοίνωσαν την "καθάριση" του Μακαρίου από το αρχιεπισκοπικό αξίωμα, ενέργεια η οποία όμως, όχι μόνο δε βρήκε ανταπόκριση αλλά και καταδικάστηκε από τις διάφορες ορθόδοξες εκκλησίες. Τελικά, στις 14 Ιουλίου 1973, η "Μεζών και Υπερτελής Σύνοδος", που είχε συγκαλέσει ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, καθάρισε τους τρεις μητροπολίτες.

Στο μεταξύ, και ενώ κλιμακωνόταν η εγκληματική δράση της ΕΟΚΑ Β', η συντριπτική πλειοψηφία του λαού εκδήλωνε με διάφορους τρόπους την υποστήριξη της στον εκλεγμένο πρόεδρο Μακάριο, τον οποίο και ανέδειξε για τρίτη φορά στο προεδρικό αξίωμα, στις 8 Φεβρουαρίου 1973.* Στη συνέχεια, διάφορες προσπάθειες συμφιλίωσης Μακαρίου-Γρίβα απέτυχαν, ενώ η ΕΟΚΑ Β' εξακολουθούσε να δρα με τις ίδιες εγκληματικές μεθόδους.

*Με την πραγματοποίηση στη Λευκωσία ογκώδους συλλαλητηρίου, αφού δεν υπήρχε ανάποψηφιος του Μακαρίου στην εκλογική αυτή αναμέτρηση.

Ο Μακάριος σχολιάζει τη δράση της ΕΟΚΑ Β' (15 Απριλίου 1973)

"Εάν ο Γρίβας έχει σχέδια πραγματοποίησας της ενώσεως, καθήκον έχει να εξέλθει του κριμώνας του και υπό το φως της ημέρας να εξασγγείλει τα σχέδιά του προς τον λαόν, του οποίου να ζητήσει την συμπαράστασιν. Αι δολοφονικαί επιθέσεις και η τρομοκρατία δεν είναι σχέδια προάγοντα την ένωσιν. Η βία και η τρομοκρατία μόνον εθνικήν καταστροφήν απεργάζονται" (...)

(Χριστοδούλου, 597.)

Τον Ιανουάριο του 1974 η Βουλή της Κύπρου, με ψήφισμά της, καταδίκασε τη βία και καλούσε το Γρίβα να διαλύσει την παράνομη οργάνωσή του και να παραδώσει τον οπλισμό του. Το ψήφισμα καλούσε επίσης την κυβέρνηση να ασκήσει αυστηρό έλεγχο στις δυνάμεις ασφαλείας, "ούτως ώστε να μη λαμβάνει χώραν οιαδήποτε παράνομος ενέργεια εκ μέρους τούτων ή παραβίασις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων" (Κρανιδιώτης, 1985, τ.β', σ. 326).

Θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι η κυβέρνηση, για την αντιμετώπιση της ΕΟΚΑ Β', είχε ιδρύσει ειδικό αστυνομικό σώμα, το λεγόμενο " Εφεδρικό", που κατάφερε πράγματι να εξαρθρώσει ουσιαστικά την παράνομη αυτή οργάνωση και να συλλάβει τα περισσότερα στελέχη της. Είναι επίσης γεγονός ότι "η βία προκάλεσε αντιβίαν. Ομάδες υποστηρικτών της κυβέρνησης προέβαιναν συχνά σε αντεκδικήσεις, ενώ το Εφεδρικό Σώμα μεταχειριζόταν ακληρά τους αντιπάλους του" (Κρανιδιώτης, όπ.π., σ. 326).

Ένα άλλο σημαντικό γεγονός αυτής της περιόδου ήταν η καταδίκη της δράσης της ΕΟΚΑ Β' από το δικτάτορα Γεώργιο Παπαδόπουλο, τον Αύγουστο του 1973. Το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου έγινε στην Αθήνα η ειρηνική εξέγερση των φοιτητών του Πολυτεχνείου, η οποία πνίγηκε στο αίμα από τα χουντικά τανκς.

Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου είχαν ως αποτέλεσμα την ανατροπή του Παπαδόπουλου και την επικράτηση του δικτάτορα Δημήτριου Ιωαννίδη, ο οποίος στις 25 Νοεμβρίου, λίγο μετά την επικράτησή του διαμήνουσε στο Γρίβα: "Όλα θα πάνε κατ' ευχήν. Θα παραμείνω πιστός συμπαραστάτης σας δια νέους και πλέον σκληρούς αγώνας μέχρι τελικής νίκης" (Χριστοδούλου, 605).

Τον Ιανουάριο του 1974 ανακοινώθηκε ο θάνατος του Γρίβα. Με ψήφισμά της η βουλή τον ανακήρυξε "άξιο της πατρίδας", ενώ ο Μακάριος, σε μια προσπάθεια εκτόνωσης της κατάστασης και επίτευξης της λαϊκής συμφιλίωσης, παραχώρησε αμνηστία στα φυλακισμένα στελέχη

και μέλη της ΕΟΚΑ Β'. Παρ' όλα αυτά η ΕΟΚΑ Β' συνέχισε τη δράση της και μετά το θάνατο του Γρίβα. Ενώ, όταν στις 15 Ιουλίου 1974 εκδηλώθηκε το πραξικόπημα, πολλά στελέχη ή απλά μέλη της είχαν ενεργό συμμετοχή σ' αυτό, μολονότι δε φαίνεται να συμμετείχαν στο σχεδιασμό του.

Το πραξικόπημα και η εισβολή

Τον Ιούλιο του 1974 η κρίση στις σχέσεις ανάμεσα στις κυβερνήσεις Κύπρου και Ελλάδας έφτανε στο αποκορύφωμά της. Στις 3 Ιουλίου ο Μακάριος απηύθυνε μακροσκελή επιστολή στον Έλληνα πρόεδρο, στρατηγό Φαίωνα Γκιζίκη, με την οποία κατηγορούσε τη στρατιωτική κυβέρνηση των Αθηνών ότι συνωμοτούσε για τη δολοφονία του και για την ανατροπή της κυβέρνησής του.

Η επιστολή Μακαρίου στο στρατηγό Γκιζίκη (απόσπασμα)

"Η ρίζα του κακού είναι πολύ βαθιά και φθάνει μέχρις Αθηνών. Εκείθεν τροφοδοτείται και εκείθεν συντηρείται και απλουύται αναπτυσσόμενον το δένδρον του κακού, του οποίου τους πικρούς καρπούς γεύεται σήμερα ο Κυπριακός Ελληνισμός. Και δια να εμαι απολύτως σαφής, λέγω ότι στελέχη του στρατιωτικού καθεστώτος της Ελλάδος υποστηρίζουν και κατευθύνουν την δραστηριότητα της τρομοκρατικής οργανώσεως ΕΟΚΑ Β'... Ουχί άπαξ μέχρι τούδε ησθάνθη, και εις πνας περιπτώσεις σχεδόν εψηλάφησα, εκτεινομένην εξ Αθηνών χείρα, αναζητούσαν προς αφανισμόν την ανθρωπίνην ύπαρξιν μου... Και θα παρεκάλουν όπως ανακληθούν οι στελεχούντες την Εθνική Φρουράν αξιωματικοί εξ Ελλάδος. Η παραμονή των εις την Εθνικήν Φρουράν και η υπ' αυτών διοικήσις της θα είναι επιζήμιος εις τας σχέσεις Αθηνών και Λευκωσίας... Ολιβαμαι, κύριε Πρόεδρε, διότι ευρέθην εις την ανάγκην να είπω πολλά δυσάρεστα... Δεν επιθυμώ διακοπήν των σχέσεών μου μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Δέον, όμως, να ληφθεί υπ' όψιν ότι δεν εμαι διορισμένος νομάρχης ή τοποτηρητής εν Κύπρω της Ελληνικής Κυβερνήσεως, αλλ' εκλελεγμένος ηγέτης μεγάλου τμήματος του Ελληνισμού και απαιτώ ανάλογον προς εμέ συμπεριφοράν του Εθνικού Κέντρου".

(Παυλίδης, 1982, τ.α. 720-726).

Στις 15 Ιουλίου 1974, ημέρα Δευτέρα, στις 8.20 το πρωί, η χούντα του Ιωαννίδη έδωσε την απάντησή της στον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Τα τανκς της Εθνικής Φρουράς και της ΕΛΔΥΚ βγήκαν από τα στρατόπεδά τους και άρχισαν να χτυπούν το Προεδρικό Μέγαρο, ενώ την ίδια ώρα το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου,

που ήταν από τους πρώτους στόχους των πραξικοπηματιών, διέκοψε το κανονικό του πρόγραμμα, για να μεταδώσει: *"Σήμερα την πρωίαν η Εθνική Φρουρά επενέβη δια να σταματήσει τον αδελφοκτόνον πόλεμον. Η Εθνική Φρουρά είναι την στιγμὴν αὐτὴν κυρία της καταστάσεως. Ο Μακάριος εἶναι νεκρός."*

Παρά το μένος των πραξικοπηματιών, οι οποίοι μετέτρεψαν σε ερείπια το Προεδρικό Μέγαρο, ο Μακάριος κατάφερε να διαφύγει και να μεταβεί στην Πάφο. Από εκεί, μέσω ενός τοπικού ραδιοσταθμού, που τέθηκε σε λειτουργία από υποστηρικτές του Μακαρίου και ονομάστηκε *"Ελεύθερος Ραδιοφωνικός Σταθμός Πάφου"*, απηύθυνε διάγγελμα προς τον κυπριακό λαό. Με το διάγγελμά του ο Μακάριος πληροφορούσε το λαό ότι βρισκόταν στη ζωή και τον καλούσε να αντισταθεί στο πραξικόπημα. Ταυτόχρονα απηύθυνε έκκληση στις μεγάλες δυνάμεις και στις φίλες χώρες της Κύπρου για βοήθεια και συμπαράσταση στον αγώνα για την καταστολή του πραξικοπήματος και την προάσπιση της Δημοκρατίας.

Ένας από τους πρώτους στόχους του πραξικοπήματος ήταν το Προεδρικό Μέγαρο, το οποίο οι πραξικοπηματίες μετέτρεψαν σε ερείπια, στην προσπάθειά τους να δολοφονήσουν το Μακάριο.

Το διάγγελμα του Μακαρίου από την Πάφο στις 15 Ιουλίου 1974 (απόσπασμα)

Ἑλληνικὲ Κυπριακὲ Λαὸ! Γνώριμη εἶναι ἡ φωνὴ που ἀκούεις. Γνωρίζεις ποῖος σου ἀμλεῖ. Εἶμαι ὁ Μακάριος. Εἶμαι ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον σὺ ἐξέλεξες δια νὰ εἶναι ὁ ηγέτης σου. Δὲν εἶμαι νεκρὸς ὅπως ἡ χούντα τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἐδῶ εκπρόσωποι τῆς θὰ ἠθελαν. Εἶμαι ζωντανὸς καὶ εἶμαι μαζί σου, συναγωνιστὴς καὶ σημαιοφόρος εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα. Τὸ πραξικόπημα τῆς χούντας ἀπέτυχε... Ἡ χούντα ἀπεφάσισε νὰ καταστρέψει τὴν Κύπρο, νὰ τὴν διχοτομήσει. Ἀλλὰ δὲν θὰ το κατορθώσει. Πρόβαλε παντοιοτρόπως ἀντίστασιν στὴ χούντα. Μὴ φοβηθεῖς... Νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγῶν. Καὶ ὁ ἀγῶν τὸν ὁποῖον τὴν στιγμὴ αὐτὴν διεξάγει ὁ Κυπριακὸς Ἑλληνισμὸς, εἶναι ἀγῶν ἱερός καὶ ἡ νίκη θὰ εἶναι ἰδική μας. Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ζήτω ὁ Ἑλληνικὸς Κυπριακὸς Λαός! Ζήτω τὸ Ἔθνος!

(Κρασιδωτής, τ.β', 1985, σ.384)

Όμως, η έλλειψη οργανωμένου σχεδίου κατά του πραξικοπήματος και ο αφηνδιαστικός τρόπος με τον οποίο εκδηλώθηκε το πραξικόπημα - σε ώρα που κανείς δεν ανέμενε- είχαν ως αποτέλεσμα την τελική επικράτηση των πραξικοπηματιών, παρά την ισχυρή αντίσταση που προβλήθηκε στο Προεδρικό Μέγαρο, στην Αρχιεπισκοπή, στο Καίμακλί, στη Λεμεσό, στην Πάφο και αλλού.

Με την επικράτηση του πραξικοπήματος ο Μακάριος έφυγε από την Πάφο και πήγε μέσω των βρετανικών βάσεων στο Λονδίνο. Απ' εκεί έσπευσε στη Νέα Υόρκη, όπου προσφώνησε το Συμβούλιο Ασφαλείας ως ο νόμιμος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, υποστηρίζοντας την κυπριακή προσφυγή ενάντια στο πραξικόπημα της χούντας.

Στο μεταξύ οι πραξικοπηματίες, μετά την επικράτησή τους, προέβαιναν σε ένα όργιο βίας και τρομοκρατίας. Υπήρξαν νεκροί και τραυματίες, ενώ στη διάρκεια του πραξικοπήματος πολλοί υποστηριχτές του Μακαρίου συνελήφθηκαν και φυλακίστηκαν.

Η χούντα τοποθέτησε στη θέση του προέδρου της πραξικοπηματικής κυβέρνησης τον Ελληνοκύπριο δημοσιογράφο και παλιό αγωνιστή (της ΕΟΚΑ 1955-59) Νικόλαο Σαμψών, ο οποίος παρέμεινε στην εξουσία μόνο για οχτώ μέρες και, αναμφίβολα, δεν είχε ενεργό συμμετοχή στην προετοιμασία ή τη διενέργεια του πραξικοπήματος. Ο Σαμψών, άμέσως μετά την ανάληψη της προεδρίας, με διάγγελμά του προς τον κυπριακό λαό προσπάθησε να αιτιολογήσει το πραξικόπημα και να δισκεδάσει τις διεθνείς αντιδράσεις. Ταυτόχρονα προσπάθησε να κατευνάσει τον τουρκικό παράγοντα, ο οποίος, με την εκδήλωση του πραξικοπήματος, έβλε-

πε τα επεκτατικά του σχέδια για την Κύπρο να μπαίνουν στο στάδιο της υλοποίησης, και μάλιστα με το νομιμοφανή τρόπο που παρείχε στην Τουρκία η επίκληση του άρθρου τρία (3) της Συνθήκης Εγγυήσεως.

Από την πλευρά του το ελληνικό υπουργείο των εξωτερικών προσπάθησε να διαβεβαιώσει την ελληνική και τη διεθνή κοινή γνώμη ότι οι εξελίξεις στην Κύπρο αποτελούν *"εσωτερικό ζήτημα της Κύπρου"* και ότι η *"πολιτική της Ελλάδος επί του κυπριακού παραμένει αμετάβλητος, αντισταμένη εις την διαφύλαξιν και εξασφάλισιν της ανεξαρτησίας, της ακεραιότητας και του ενιαίου της Κυπριακής Δημοκρατίας"* (Κοσμάδοπουλος, 120).

Αναφορικά με τις διεθνείς αντιδράσεις ύστερα από την εκδήλωση του πραξικοπήματος, αξίζει να αναφερθεί ότι τα περισσότερα κράτη καταδικασαν την πραξικοπηματική ενέργεια της χούντας και δήλωσαν ότι εξακολουθούν να αναγνωρίζουν τον πρόεδρο Μακάριο ως το νόμιμο πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι πρωταρχικός στόχος του πραξικοπήματος ήταν η εξόντωση του Μακαρίου, που αποτελούσε, φαίνεται, εμπόδιο στα σχέδια της χούντας για την Κύπρο. Όσον αφορά τους άλλους στόχους του πραξικοπήματος, διάφοροι μελετητές συμφωνούν ότι *"αυτοί που πραγματοποίησαν το πραξικόπημα ενσυνείδητα επιδίωξαν τη διχοτόμηση και τη διπλή ένωση. Όμως η χούντα, μετά τη διάσωση του Μακαρίου, διαλύθηκε και δεν ήταν σε θέση να επιδιώξει τη διπλή ένωση"* (Κύπρος, Ιστορία και Πολιτισμός, τ. 5, σ. 192).

Όλοι σχεδόν οι μελετητές της κυπριακής ιστορίας αυτής της περιόδου παραδέχονται επίσης τη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στο πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή, που ακολούθησε σε πέντε μέρες. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γ. Τενεκίδης *"η Αγκυρα δεν περίμενε παρά μια ευκαιρία, ένα πρόσχημα για την πραγμάτωση προδιαγεγραμμένων στρατηγικών, επεκτατικών σκοπών. Το πρόσχημα αυτό το πρόσφερε πάνω σε ασυμμένο δίσκο η αθηναϊκή χούντα με το ηλίθιο πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, στις 15.7.1974"* (Κύπρος, Ιστορία προβλήματα και αγώνες του λαού της", σ. 247).

Η τουρκική εισβολή άρχισε τα Εξημερήματα του Σαββάτου, 20 Ιουλίου 1974, από τις ακτές της Κερύνειας. Ο πρωθυπουργός Μπουλέντ Ετζεβίτ, ο *"πρωθυπουργός της εισβολής"*, όπως έμεινε από τότε γνωστός, αφού απέτυχε να πείσει την τρίτη εγγυήτρια δύναμη, τη Μεγάλη Βρετανία, για μια ενδεχόμενη αγγλοτουρκική επέμβαση στην Κύπρο, άναψε το *"πράσινο φως"* στις ορδές του Αττίλα, επικαλούμενος τις πρόνοιες της Συνθήκης Εγγυήσεως και το επιχείρημα της προστασίας των Τουρκοκυπρίων.

Οι τουρκικές δυνάμεις κινήθηκαν στην Κύπρο σε δύο φάσεις. Η πρώτη

φάση άρχισε στις 20 Ιουλίου και διάρκεσε βασικά ως τις 22 του ίδιου μήνα, οπότε, με παρέμβαση του Συμβουλίου Ασφαλείας, κηρύχθηκε εκεχειρία. Στη διάρκεια της πρώτης φάσης της εισβολής, οι Τούρκοι, που βρήκαν μια Κύπρο εντελώς απροστάτευτη και πλήρως αποδιοργανωμένη εξαιτίας του πραξικοπήματος, κατάφεραν να κατακτήσουν την Κερύνεια και να δημιουργήσουν προγεφύρωμα προς τη Λευκωσία, ελέγχοντας έτσι πλήρως το δρόμο Κερύνειας - Λευκωσίας, μέσω Κιόνελι.

Ταυτόχρονα στην Αθήνα (22 Ιουλίου 1974) η χούντα κατέρρευσε κάτω από το βάρος του εγκλήματος και της προδοσίας που διέπραξε σε βάρος της Κύπρου. Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα και το σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας, με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, κατέρρευσε επίσης και η πραξικοπηματική κυβέρνηση του Νικολάου Σαμψών. Στις 23 Ιουλίου ανέλαβε την προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας ο πρόεδρος της Βουλής Γλαύκος Κληρίδης, ενώ από τις 25-30 Ιουλίου πραγματοποιήθηκε στη Γενεύη η πρώτη φάση διάσκεψης για την Κύπρο, με συμμετοχή των υπουργών εξωτερικών των τριών εγγυητρικών δυνάμεων Ελλάδας, Τουρκίας και Μ. Βρετανίας. Σκοπός της διάσκεψης ήταν η διευθέτηση του κυπριακού προβλήματος με βάση το σύνταγμα του 1960 και το ψήφισμα 353, που ενέκρινε το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ στις 20 Ιουλίου 1974.

Με την πτώση της χούντας στην Ελλάδα και της πραξικοπηματικής κυβέρνησης Σαμψών στην Κύπρο, δραστηριοποιήθηκε έντονα ο ΟΗΕ και ο αμερικανικός παράγοντας - ο οποίος ανησυχούσε για το ενδεχόμενο ελληνοτουρκικού πολέμου εξαιτίας της Κύπρου. Επίσης η επανασύγκληση της διάσκεψης της Γενεύης στις 8 Αυγούστου, με συμμετοχή και εκπροσώπων των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, έδειχναν προς στιγμή ότι τα πράγματα οδηγούνταν προς εκτόνωση, παρόλο που οι Τούρκοι παραβίαζαν συνεχώς την εκεχειρία και επεξετείναν τις ελεγχόμενες από αυτούς περιοχές. Εντούτοις, το ναυάγιο της διάσκεψης της Γενεύης αποκάλυψε στη συνέχεια τις πραγματικές προθέσεις της Τουρκίας, η οποία στις 14 Αυγούστου 1974 εξαπέλυσε νέα επίθεση εναντίον της Κύπρου και ολοκλήρωσε τους επεκτατικούς της στόχους, κατακτώντας με τη δύναμη των όπλων το 36,4% του κυπριακού εδάφους. Στην περιοχή του αεροδρομίου Λευκωσίας και σε άλλες ακόμα περιοχές, παρά την καταφανή τουρκική υπεροπλία, δυνάμεις της ΕΛΔΥΚ και της Εθνικής Φρουράς έδωσαν σκληρές μάχες εναντίον των εισβολέων. Πολλοί άνδρες της ΕΛΔΥΚ και της Εθνικής Φρουράς έπεσαν πολεμώντας ηρωικά στη διάρκεια των δύο φάσεων της τουρκικής εισβολής.

Με τη συμπλήρωση των πολεμικών επιχειρήσεων των Τούρκων στην Κύπρο, στις 16 Αυγούστου, οπότε κηρύχθηκε εκεχειρία από τον ΟΗΕ, βρισκόταν πια κάτω από τουρκική κατοχή, εκτός από την Κερύνεια, η Αμμόχωστος και η Καρπασία, η Μόρφου και πολλά χωριά που βρίσκονται στη βόρεια περιοχή του νησιού.

Ως αποτέλεσμα της εισβολής 200 χιλιάδες Ελληνοκύπριοι έγιναν πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα, δηλαδή το ένα τρίτο περίπου του συνολικού πληθυσμού. "Οι φονευθέντες ανέρχονταν εις 2850 άτομα, κατά το πλείστον άμαχοι, φονευθέντες εν ψυχρώ υπό των Τούρκων εισβολέων" (Παπαγεωργίου, 1976, ό.π., σ. 370). Οι αγνοούμενοι ανέρχονται στους 1619, ενώ είκοσι χιλιάδες Έλληνες της Κύπρου παρέμειναν εγκλωβισμένοι* στην περιοχή Κερπασίας κυρίως αλλά και σε άλλες περιοχές της κατεχόμενης Κύπρου. Χιλιάδες ήταν επίσης οι αιχμάλωτοι Έλληνες Κύπριοι, αρκετοί από τους οποίους μεταφέρθηκαν στις φυλακές της Τουρκίας, για να ανταλλάγουν στη συνέχεια με Τουρκοκύπριους αιχμάλωτους, που είχαν συλληφθεί από τις ελληνικές δυνάμεις στη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων.

Σοβαρότατο ήταν επίσης το πλήγμα που επέφερε η τουρκική εισβολή και η κατοχή του 36,4% των εδαφών του νησιού στην κυπριακή οικονομία.

Η Αμμόχωστος κατά την τουρκική εισβολή του 1974

* Σήμερα εξακολουθούν να διαμένουν στις κατεχόμενες περιοχές 788 άτομα (1991). Ανάμεσα τους περιλαμβάνονται και 39 μαθητές που φοιτούν σε τρία μόνο δημοτικά σχολεία με τρεις εγκλωβισμένους δασκάλους. Οι υπόλοιποι πρόσφυγοποιήθηκαν σταδιακά, λόγω των δύσκολων συνθηκών που προκάλεσε στα χωριά τους η τουρκική κατοχή και η συστηματική καταπίεση.

Προσφυγικός καταυλισμός

Τι σήμανε η τουρκική εισβολή για την οικονομία και τον πολιτισμό της Κύπρου

— Κατάληψη του 70% των πλουτοπαραγωγικών καταυλισμάτων και του 87% των υπό ανέγερση ξενοδοχειακών μονάδων

— Κατάληψη του λιμανιού Αμμοχώστου (από το οποίο διακινούνταν το 83% των εμπορευμάτων), του 56% της εξόρυξης μεταλλευμάτων και του 41% των κτηνοτροφικών μονάδων

— Έλεγχος του 48% των αγροτικών προϊόντων και του 46% της φυτικής παραγωγής

— Καταστροφή του 20% των δασικών περιοχών

— Κατάληψη του 40% των σχολικών κτιρίων

— Ανευλόγητη καταστροφή στην πολιτιστική κληρονομιά των κατεχόμενων περιοχών της Κύπρου.

(Εκθεση Γραφείου Προγραμματισμού, 1975)

Θα πρέπει ακόμα ν' αναφερθεί ότι από το 1974 η Τουρκία, με την παρουσία ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο (περίπου σαράντα χιλιάδων στρατιωτών με σύγχρονο εξοπλισμό) ελέγχει στρατιωτικά, οικο-

νομικά, διοικητικά και πολιτικά τα κατεχόμενα. Ταυτόχρονα άρχισε και εξακολουθεί να μεταφέρει χιλιάδες εποίκους* στην κατεχόμενη Κύπρο, με στόχο την αλλαγή του δημογραφικού χαρακτήρα του νησιού, περιφρονώντας κατά προκλητικό τρόπο τα επανειλημμένα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών, που ζητούν την άμεση αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων και των εποίκων και την επιστροφή των προσφύγων στα σπίτια τους.

Μέσα σε αυτές τις τραγικές συνθήκες ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος που σε όλο το διάστημα της αναγκαστικής αυτοεξορίας του - ύστερα από το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου - διέμενε στο Λονδίνο, έχοντας στενή επαφή και συνεργασία τόσο με την ελληνική κυβέρνηση όσο και με την προσωρινή κυπριακή κυβέρνηση του Γλαύκου Κληρίδη, επέστρεψε τελικά στην Κύπρο, στις 7 Δεκεμβρίου 1974. Ο κυπριακός λαός του επιφύλαξε θριαμβευτική υποδοχή στην πλατεία της Αρχιεπισκοπής, εναποθέτοντας στον εκλεγμένο ηγέτη του τις ελπίδες για απαλλαγή από την τουρκική κατοχή και για την απελευθέρωση της κατεχόμενης Κύπρου. Ο Μακάριος, από τον εξώστη της Αρχιεπισκοπής έκανε έκκληση για λαϊκή συμφιλίωση.

Ταυτόχρονα διακήρυξε την αποφασιστικότητα λαού και ηγεσίας να αναλάβουν το βάρος ενός μακροχρόνιου αγώνα, ωστόσο εφαρμοστούν οι αποφάσεις του ΟΗΕ για την Κύπρο και αποκατασταθούν τα καταπατημένα δικαιώματα του λαού της.

Από την ομιλία που εκφώνησε ο Μακάριος στις 7.12.1974 από τον εξώστη της Αρχιεπισκοπής

... *“Δεν είναι της παραύτης στιγμής να εκθέσω τις απόψεις μου ως προς την λύση του προβλήματος. Λέγω μόνον ότι δεν θα δεχθώμεν λύση συνεπαγομένη μετακίνησην πληθυσμών και ισοδυναμούσαν προς διχοτόμησην της Κύπρου. Είναι δυνατόν να εξευρεθεί τρόπος αυτοδιακήσεως των δύο συναίκων στοιχείων. Και είναι δυνατόν να εξευρεθεί τρόπος διασφαλίσεως των δικαιωμάτων Ελλήνων και Τουρκικών της Κύπρου και της εν συνεργασία ειρηνικής συνυπάρξεως των, προς αμοιβαίον όφελος και κοινήν ευημερίαν. Τάσεις σφιβνιστικά παρωχημένων εποχών ή οιασδήποτε φύσεως προκαταλήψεις ούτε τους Ελληνοκυπρίους ούτε τους Τουρκοκυπρίους ωφελούν. Και η σκληρά πεύρα του παρελθόντος πρέπει να είναι διδάσκαλος δι’ αμφοτέρας τας πλευράς...”* (Παυλίδης, 1980, σ. 535).

* Υπολογίζεται, με βάση τουρκικές πηγές, ότι ο αριθμός των εποίκων έχει ανέλθει στις 80 περίπου χιλιάδες, ενώ ο αριθμός των Τουρκοκυπρίων έχει σημαντικά μειωθεί σε σύγκριση με το 1974, επειδή αρκετοί μεταναστεύουν, για ν’ απαλλαγούν από την κατάσταση του καθεστώτος Ντενκτάς.

7 Δεκεμβρίου 1974. Ο Μακάριος προσφωνεί τις χιλιάδες του λαού που συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Αρχιεπισκοπής για να τον υποδεχτούν.

Ο Μακάριος συνέχισε να βρίσκεται στο πηδάλιο της Κυπριακής Δημοκρατίας για άλλα τρία χρόνια, ως την ημέρα του θανάτου του (3 Αυγούστου, 1977). Το πιο σημαντικό γεγονός αυτής της περιόδου ήταν η υπογραφή της συμφωνίας Μακαρίου - Ντενκτάς (12 Φεβρουαρίου 1977), η οποία περιλάμβανε τέσσερις βασικές κατευθυντήριες γραμμές για την ειρηνική επίλυση του κυπριακού προβλήματος, μέσω διαπραγματεύσεων, υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ.

Οι προσπάθειες και οι διαπραγματεύσεις για την εξεύρεση μιας συμφωνημένης λύσης συνεχίστηκαν και στα κατοπινά χρόνια. Παράλληλα, στο διάστημα αυτό συνέβηκαν άλλα δύο σημαντικά γεγονότα με καθοριστική σημασία για τις παραπέρα εξελίξεις:

α) Η συμφωνία Κυπριανού - Ντενκτάς (20 Μαΐου 1979), η οποία έγινε ύστερα από διαπραγματεύσεις υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, επαναβεβαίωσε και συμπλήρωσε τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές που προδιέγραφε η συμφωνία Μακαρίου - Ντενκτάς για τη λύση του κυπριακού.

β) Η μονομερής ανακήρυξη του τουρκοκυπριακού ψευδοκράτους (15 Νοεμβρίου 1983), ενέργεια η οποία καταδικάστηκε από τα Ηνωμένα Έθνη ως αποσχιστική και παράνομη.

Με αυτά λοιπόν τα δεδομένα, και παρά τη διαρκώς εντεινόμενη τουρκική αδιαλλαξία και τη συνεχιζόμενη παράνομη κατοχή του 36,4% των εδαφών της από τα τουρκικά στρατεύματα, η Κυπριακή Δημοκρατία, με όπλο τη σταθερή προσηλωση στα δίκαιά της και τη διεθνή αναγνώριση που της παρέχει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και όλοι οι άλλοι διεθνείς οργανισμοί (Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα κ.ά.), συνεχίζει καθημερινά και αδιάλειπτα τις προσπάθειές της, με στόχο την εξεύρεση ειρηνικής λύσης στο κυπριακό πρόβλημα: μιας λύσης που να εγγυάται την αποχώρηση των κατοχικών στρατευμάτων και των εποίκων, τη διασφάλιση της ενότητας και της ανεξαρτησίας της και την εφαρμογή όλων των βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών για όλους ανεξαιρέτα τους κατοίκους της.

Οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές της συμφωνίας Μακαρίου-Ντενκτάς (1977)

1. *Επιδιώκουμε μια ανεξάρτητη, αδέσμευτη, δικαιοδική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία.*
2. *Το υπό τη διαίκηση της κάθε κοινότητας έδαφος θα συζητηθεί υπό το φως της οικονομικής βιωσιμότητας ή παραγωγικότητας και γαιοκτημοσύνης.*
3. *Ζητήματα αρχής, όπως ελευθερία κίνησης, ελευθερία εγκατάστασης και δικαίωμα περιουσίας και άλλα ειδικά θέματα είναι ανοιχτά για συζήτηση, λαμβανομένης υπόψη της θεμελιακής βάσης του δικαιοδικού ομοσπονδιακού συστήματος και ορισμένων πρακτικών δυσκολιών, που δυνατό να προκύψουν για την τουρκοκυπριακή κοινότητα.*
4. *Οι εξουσίες και λειτουργίες της Κεντρικής Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης θα είναι τέτοιες που να διασφαλίζουν την ενότητα της χώρας, νοσημένου του δικαιοδικού χαρακτήρα του κράτους.*

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (ΑΡΜΕΝΙΚΗ, ΜΑΡΩΝΙΤΙΚΗ, ΛΑΤΙΝΙΚΗ)

Η Αρμενική Κοινότητα

Εισαγωγή

Η Αρμενία είναι ορεινή περιοχή στη βορειοανατολική Μικρά Ασία, με φιλόλογο βουνό το Αραράτ (5 156 μ.), γνωστό από τη Βίβλο. Σήμερα η περιοχή αυτή δεν ανήκει εξ ολοκλήρου στους Αρμένιους, γιατί είναι μοιρασμένη ανάμεσα στην πρώην Σοβιετική Ένωση, την Τουρκία και την Περσία. Μόνο ένα μικρό τμήμα της αποτελούσε την Αρμενική Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία που σήμερα είναι τμήμα της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων κρατών (ΚΑΚ).

Πολυτάραχη υπήρξε η ιστορική ζωή του αρμενικού λαού από την αρχαιότητα ως σήμερα, γεμάτη μεταναστεύσεις, αγώνες και θυσίες για την ελευθερία που του στερούσαν ποικίλοι κατακτητές.

Οι Αρμένιοι ως λαός εμφανίζονται από τον Η΄ αιώνα π.Χ. Έζησαν κάτω από την περσική, την ελληνική, τη ρωμαϊκή και την αραβική κυριαρχία. Μετά την κατάκτηση της χώρας τους από τους Σελτζούκους, ένα μέρος του πληθυσμού ίδρυσε στην Κιλικία το βασίλειο της Μικρής Αρμενίας που υποδουλώθηκε στους Μαμελούκους (1382), ενώ το αρχικό αρμενικό κράτος υποτάχθηκε στους Μογγόλους και τους Τούρκους.

Στα νεότερα χρόνια ο απελευθερωτικός αγώνας των Αρμενίων αντιμετωπίστηκε από τους Τούρκους με φοβερές σφαγές (1895-1896) και ακολούθως από το κίνημα των Νεοτούρκων το 1909 στην Κιλικία. Μαζικές σφαγές υπέστησαν οι Αρμένιοι και στα 1915, οπότε οδηγήθηκαν σε μετανάστευση μεγάλης κλίμακας. Έξοδος των Αρμενίων από την πατρίδα τους έγινε και στα 1921-22, πάλι εξαιτίας της καταπίεσής τους, αυτή τη φορά από το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ Ατατούρκ. Σ' όλες τις περιπτώσεις η Κύπρος δέχτηκε χιλιάδες Αρμένιους πρόσφυγες στο έδαφός της.

Σήμερα βρίσκονται διασκορπισμένοι σε ξένες χώρες κάπου 4 000 000 Αρμένιοι, ενώ μόνο στην πρώην Αρμενική Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία ζουν περίπου 3 500 000 Αρμένιοι (περίπου 90% του πληθυσμού).

Όσον αφορά την αρμενική τέχνη, αυτή είναι κυρίως θρησκευτική και κατέχει σημαντική θέση στη χριστιανική τέχνη της Ανατολής. Παρόλο που άντλησε την έμπνευσή της από ποικίλες πηγές - κυρίως τη βυζαντινή της Ανατολής αλλά και την περσική και την ισλαμική - έδωσε πρωτότυπες λύσεις σε καλλιτεχνικά ζητήματα κι επέδρασε σε μεγάλο βαθμό στην τέχνη της μεσαιωνικής Ευρώπης και ειδικότερα των Βαλκανικών

χωρών. Οι πιο αντιπροσωπευτικές δημιουργίες των Αρμενίων είναι τα εικονογραφημένα χειρόγραφα με τα περίτεχνα ζωομορφικά κεφαλαία γράμματα που διακοσμούν τα εξώφυλλα και τα περιθώρια των σελίδων τους.

Οι Αρμένιοι και η Κύπρος

Οι Αρμένιοι έχουν μακρά και αξιόλογη ιστορία στην Κύπρο. Φαίνεται πως η πρώτη εγκατάστασή τους στο νησί έγινε στα τέλη του 6ου μ.Χ. αιώνα. Σύμφωνα με αναφορές ιστορικών, μετά την κατάληψη της πόλης Αρζα-νητής της Μεγάλης Αρμενίας από τους Βυζαντινούς, αιχμαλωτίστηκαν κάπου 10 000 Αρμένιοι από αυτούς το ένα τρίτο παραχωρήθηκε στο στρατηγό (και μετέπειτα αυτοκράτορα) Μαυρίκιο για εγκατάσταση σε διάφορα μέρη της Κύπρου.

Η βυζαντινή πολιτική μετακίνησης αρμενικών πληθυσμών φαίνεται πως συνεχίστηκε και αργότερα (10ο - 12ο αιώνα): σ' αυτή μάλιστα την πολιτική οφείλεται και η ίδρυση του βασιλείου της Μικρής Αρμενίας στην Κιλικία, όπου κατέφυγαν οι Αρμένιοι, εξαιτίας επιδρομών των Σελτζούκων.

Άλλες ιστορικές πηγές μιλούν για παρουσία Αρμενίων στρατιωτών στο νησί, οι οποίοι είναι πιθανό να εγκαταστάθηκαν κιόλας σ' αυτό. Είναι γνωστό πως οι Αρμένιοι είχαν φήμη εξαιρετικών πολεμιστών. Μερικοί από τους Αρμένιους αυτούς βρίσκονταν στις τάξεις του στρατού με τον οποίο ο Ισαάκος Κομνηνός αντιμετώπισε το Ριχάρδο το Λεοντόκαρδο στη Λεμεσό (1191).

Οι στρατιώτες μάλιστα αυτοί επαναστάτησαν μαζί με τους Έλληνες, μετά την αναχώρηση του Ριχάρδου από το νησί σύμφωνα με δυτικές πηγές. Όπως είναι γνωστό, ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Νικηφόρος Φωκός απελευθέρωσε την Κρήτη και την Κύπρο από τους Σελτζούκους το 10ο αι. και εγκατέστησε στην Κρήτη Έλληνες και Αρμένιους στρατιώτες, για να την περιφρουρούν. Είναι λοιπόν πιθανό να είχε κάμει το ίδιο και στην Κύπρο, δηλαδή ένα στρατιωτικό αποικισμό, από τον οποίο να προήλθαν οι οικισμοί Πλατάνι, Κορνόκηπος, Σπαθαρικό κ.ά., τα οποία αναφέρονται από το Στέφανο Λουζιναγό (16ος αι.).*

"(...) Ο Ριχάρδος μετά των στρατιωτών του επιβαίνουν εις φορτηγίδας και αποβιβάζονται επιτυχώς. Ακολουθεί επίθεσις και μάχη, κατά την οποίαν ο Ισαάκος ηττάται και τρέπεται εις φυγήν. Οι στρατιώται του εγκαταλείπουν την Λεμεσόν, ήτις καταλαμβάνεται υπό του Ριχάρδου. Την ίδιαν νύκτα το πλοίον της βασιλείας και ο λοιπός στόλος του Ριχάρδου εισπλέουσι εις τον λιμένα της Λεμεσού (...)" (Χρονικά)

* Εκτός από τους οικισμούς αυτούς, τα ονόματα των χωρών Αρμίνου και Αρμενοχώρι υποδηλώνουν αρμενικούς οικισμούς, που είναι πιθανό να δημιουργήθηκαν από πρόσφυγικούς πληθυσμούς.

“[...] Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι στρατιώται εγκαταλείπουν την Λεμεσό, ήης καταλαμβάνεται υπό του Ριχάρδου(…)” (Gesta)

(Γαπαδοπούλλου, Θ., Ιστορικά περί Κύπρου ειδήσεις εκ του Χρονικού του Ερναούλ και Βερνάρδου του Θησαυροφύλακος, Κυπριακά Σπουδαί, ΚΗ' (1964), σ.85).

“Τον Ιούνιον αποθνήσκει εις Ακράν ο Ricardus de Capiviā, εμπιστευμένος την φρουράν της νήσου μετά του Robertus de Turpetiam, αφού εγκατέλειψε την νήσον. Έλληνες και Αρμένιοι επαναστατούν αναδεικνύοντες ως ηγεμόνα μοναχόν τινα συγγενή του Ισαακίου. Ο Robertus de Turpetiam καταστέλλει την επανάστασιν, αιματωδών και απαγχονίσας τον αρχηγόν.”

(όπ. π., σ.92)

Η αρμενική παροικία στην Κύπρο στα βυζαντινά χρόνια είχε, όπως φαίνεται, κυρίως αγροτικό και μισοφορικό χαρακτήρα, ενισχύθηκε όμως την εποχή των Λουζινιανών και απέκτησε αστικό χαρακτήρα.

Ο Γουίδων, ως γνωστό, μόλις έγινε κύριος της Κύπρου, κάλεσε από διάφορες χώρες - ανάμεσα σ' αυτές και από την Αρμενία - όσους επιθυμούσαν να εγκατασταθούν στο νησί, υποσχόμενος γη και προστασία.

Σ' όλη την περίοδο της Φραγκοκρατίας οι σχέσεις του φραγκικού βασιλείου της Κύπρου με το βασίλειο της Μικρής Αρμενίας στην Κιλικία ήταν στενές και μάλιστα συγγενικές. Μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις διαταράχθηκαν οι καλές αυτές σχέσεις, ενώ αντίθετα αρκετές φορές οι Λουζινιανοί πρόσφεραν βοήθεια στους Αρμένιους και επέτρεψαν την εγκατάσταση προσφυγικών πληθυσμών από τη Μικρή Αρμενία στο νησί.

Ιστορικές πληροφορίες αναφέρουν ότι το 14ο αι. πολλοί Αρμένιοι ήταν ιδιοκτήτες μεγάλων καταστημάτων στη Λεμεσό, στην Πάφο και στην Αμμόχωστο και ότι έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην εμπορική και οικονομική ζωή του νησιού. Με το εμπόριο ασχολούνταν οι Αρμένιοι της Κύπρου από την περίοδο της Βενετοκρατίας. Τότε μάλιστα η αρμενική ήταν μια από τις πέντε γλώσσες που μιλιόντουσαν στο νησί.

Αργότερα φαίνεται πως ανάμεσα στον τουρκικό στρατό που κατέκτησε την Κύπρο (1570-71) υπήρχε και ένας σημαντικός αριθμός Αρμενίων, κυρίως τεχνιτών, από τους οποίους αρκετοί εγκαταστάθηκαν στο νησί.

Είναι πιθανό στην Τουρκοκρατία να έγιναν μεταναστεύσεις αρμενικών πληθυσμών από την Κύπρο σε άλλες χώρες, οπότε ο αριθμός των Αρμενίων στο νησί λιγόστεψε. Από περιγραφή του R. Pococke, που επισκέ-

φθηκε το νησί (1738), πληροφορούμαστε ότι "(...) στην πόλη της Λευκωσίας υπάρχει ένας μικρός αριθμός Αρμενίων, που είναι πολύ φτωχοί, αν και έχουν έναν αρχιεπίσκοπο και μοναστήρι στην ύπαιθρο" (ίσως το Αρμενομοναστήρι).

Σύμφωνα με απογραφές που έγιναν στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και στην αρχή της Αγγλοκρατίας, ο πληθυσμός των Αρμενίων της Κύπρου ήταν ελάχιστος (κάπου 150-200). Στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αι. αυξήθηκε, ιδιαίτερα μεταξύ των ετών 1914-1922, εξαιτίας των οργανωμένων τουρκικών σφαγών των Αρμενίων στην πατρίδα τους και των αιτηρίων μεταναστεύσεών τους στην Κύπρο. Έφθασε έτσι τον αριθμό των 8 000 περίπου. Μετά το 1925, αρκετοί Αρμένιοι μετανάστευσαν και στην πρώην Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αρμενίας.

Από την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960) οι Αρμένιοι ζουν στην Κύπρο αρμονικά με τους Έλληνες ως ισότιμοι πολίτες. Σήμερα φθάνουν τις 2 000 ψυχές.

Οι Αρμένιοι, όπως και οι Λατίνοι και οι Μαρωνίτες, αναγνωρίστηκαν, βάσει του άρθρου 2(3) του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως θρησκευτική ομάδα* που ανήκει στην ελληνική κοινότητα: εκπροσωπούνται μάλιστα στη Βουλή των Αντιπροσώπων από έναν αντιπρόσωπο που εκλέγεται - όπως και οι αντιπρόσωποι των Μαρωνιτών και των Λατίνων - με ψηφοφορία ανάμεσα στα μέλη της ομάδας του. Οι αντιπρόσωποι αυτοί δεν έχουν δικαίωμα ψήφου, αλλά εκφράζουν τις απόψεις τους πάνω σε θέματα που αφορούν τις ομάδες τους. Συμμετέχουν επίσης οι τρεις θρησκευτικές ομάδες στο εκπαιδευτικό συμβούλιο, διαχειρίζονται όμως οι ίδιες τα σχολεία και τις περιουσίες των εκκλησιών τους.

Στις βουλευτικές εκλογές του 1991 συμμετέσχαν 1 561 Αρμένιοι ψηφοφόροι με δυο υποψηφίους, 2 431 Μαρωνίτες και 386 Λατίνοι.

Κατά τα γεγονότα του 1963 και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο πολλοί Αρμένιοι προσφυγοποιήθηκαν και ιεραί χώροι έγιναν γι' αυτούς απρόσιτοι, όπως συνέβηκε και στην περίπτωση των Ελλήνων της Κύπρου.

Τα μέλη της αρμενικής κοινότητας έχουν αναπτύξει μεγάλη επιχειρηματική δραστηριότητα και πολλά απ' αυτά έχουν διαπρέψει στον επιστημονικό και καλλιτεχνικό τομέα, όπως της κλασικής μουσικής.

* ομάδα προσώπων που προσβαίνουν την ίδια θρησκεία και των οποίων ο αριθμός κατά την ημερομηνία έναρξης της ισχύος του Συντάγματος, υπερβαίνει τους χιλίους από τους οποίους οι 500 τουλάχιστον έγιναν υπήκοοι της Δημοκρατίας κατά την ημερομηνία αυτή.

Συνειδητοποιώντας οι Αρμένιοι τη σημασία της Παιδείας για τη διατήρηση της εθνικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για την εκπαίδευσή τους. Σήμερα λειτουργούν στην Κύπρο αρμενικά σχολεία Δημοτικής Εκπαίδευσης στη Λευκωσία, Λεμεσό και Λάρνακα με την ονομασία Ναρέκ. Η λέξη αυτή προέρχεται από το όνομα του Κρικάρ Νारेκατσή, ιερωμένου διανοούμενου, του μεγαλύτερου ποιητή των Αρμενίων του 10ου αιώνα. Τα σχολεία τα συντηρεί η Κυπριακή Δημοκρατία, επιτηρούνται όμως και επιχορηγούνται και από τη Γενική Αρμενική Ένωση Αγαθοεργίας που εδρεύει στη Νέα Υόρκη. Στη Λευκωσία λειτουργεί επίσης και μακτή αρμενική σχολή Μέσης Εκπαίδευσης, η σχολή Μελκονιάν, από το όνομα των ευεργετών της αδελφών Μελκονιάν. Αυτοί ήταν εγκατεστημένοι στην Αίγυπτο και είχαν αποκτήσει πλούτο από το εμπόριο του καπνού. Αρχικά το ίδρυμα αυτό χρησίμευε ως ορφανοτροφείο για τα παιδιά που σώθηκαν από τις σφαγές των Αρμενίων στην Τουρκία (1915). Σήμερα στη Σχολή λειτουργούν δύο τμήματα, ένα για τα εμπορικά και ένα για τις θετικές επιστήμες· σύντομα θα επαναλειτούργησει και ένα τμήμα για την εκπαίδευση Αρμενίων δασκάλων. Το ίδρυμα διαθέτει πλούσια βιβλιοθήκη με 25 000 βιβλία, εργαστήρια, γήπεδα κ.ά. Το οικοτροφείο του ιδρύματος, δέχεται σπουδαστές από πολλές χώρες της Μ. Ανατολής, την Αιθιοπία, την Αργεντινή, τις ΗΠΑ, την Αυστραλία, την Ελλάδα κ.ά.

Το αρμενικό δημοτικό σχολείο Ναρέκ στη Λευκωσία

Θρησκεία - Μνημεία

Οι Αρμένιοι είναι Γρηγοριανοί Ορθόδοξοι χριστιανοί, έχουν όμως κάποιες δογματικές διαφορές από τους άλλους ορθόδοξους και φυσικά και τους Καθολικούς. Η Αρμενική εκκλησία της Κύπρου υπάγεται στον Καθολικό του Μεγάλου Οίκου της Κιλικίας που εδρεύει στο Λίβανο.

Στους μεσαιωνικούς χρόνους οι Αρμένιοι διατηρούσαν επισκοπικές έδρες στη Λευκωσία και στην Αμμόχωστο με επικεφαλής Αρμένιους επίσκοπους.

Στη Λευκωσία υπήρχε από τα μεσαιωνικά χρόνια αρμενική συνοικία (αρμενογειτονιά) στην περιοχή της Πύλης Πάφου. Κοντά στην Πύλη αυτή, στην οδό Βικτωρίας, βρίσκεται η αρμενική Εκκλησία της Παναγίας, γοθθικού ρυθμού, που προηγουμένως ήταν λατινική. Δόθηκε από τους Τούρκους κατακτητές στους Αρμένιους σε αναγνώριση της βοήθειας που τους πρόσφεραν κατά την πολιορκία της Λευκωσίας. Από το 1963 η εκκλησία αυτή είναι απρόσιτη, γιατί βρίσκεται στον τουρκικό τομέα της Λευκωσίας. Κατ' άλλους, η εκκλησία αυτή που κτίστηκε από Γάλλο σταυροφόρο (1116), ανακαινίστηκε στα 1308 και δόθηκε σ' ένα τάγμα καλογριών, επικεφαλής των οποίων βρισκόταν μια πριγκίπισσα από την Αρμενία.

Στην Αμμόχωστο είχε κτιστεί από Αρμένιους πρόσφυγες μια άλλη εκκλησία σε χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό σχήμα, στα βορειοδυτικά της παλιάς πόλης, η οποία είναι επίσης απρόσιτη για τους Αρμένιους μετά τα γεγονότα του 1963.

Στην περιοχή της Ακρόπολης στη Λευκωσία, κοντά στο δημοτικό σχολείο "Μαρέκ" λειτουργεί σήμερα αρμενική εκκλησία, αφιερωμένη στην Παναγία. Στον ίδιο χώρο βρίσκεται και η αρμενική Μητρόπολη της Κύπρου.

Στη Λάρνακα λειτουργεί η εκκλησία του Αγ. Στεφάνου. Αυτή κτίστηκε σε ανάμνηση ομώνυμης εκκλησίας στα Αθίνα, που κάηκε από τον τουρκικό όχλο στα 1909. Αρμενική εκκλησία αφιερωμένη στον Αγ. Γεώργιο λειτουργεί και στη Λεμεσό.

Το Αρμενομοναστήρι είναι κτισμένο σε στρατηγικό σημείο στην οροσειρά του Πενταδακτύλου βρίσκεται κοντά στην Χαλεύκα, κάπου 11 χλμ. βόρεια της Κυθρέας. Είναι αφιερωμένο στο Σουρπι-Μακάρ. Η λέξη Μακάρ προέρχεται από την ελληνική λέξη μακάριος, δηλ. ευλογημένος. Ως αρμενικό μοναστήρι αναφέρεται από το 15ο αι. Εξαιρέθηκε μάλιστα από την πληρωμή φόρου στους Τούρκους κατακτητές και ανακαινίστηκε στις αρχές του 18ου αι. Ο σημερινός ναός του μοναστηριού κτίστηκε στα 1811.

Το μοναστήρι με τη γύρω περιοχή καταλαμβάνει έκταση 9 000 εκταρίων

και περιέχει ελιές και χαρουπιές, που, λίγο πριν από την τουρκική εισβολή του 1974, απέφεραν σεβαστό εισόδημα. Σήμερα το μοναστήρι είναι εγκαταλεημένο και πληροφορίες λένε ότι το έχουν καταστρέψει σε μεγάλο βαθμό οι Τούρκοι.

Η νέα αρμενική εκκλησία στη Λευκωσία, κτισμένη σε παραδοσιακό αρμενικό αρχιτεκτονικό ρυθμό

Η Μαρωνική Κοινότητα

Ο ιδρυτής του μαρωνιτικού έθνους είναι ο Άγιος Μάρων που γεννήθηκε στην περιοχή της Αντιόχειας της Συρίας στα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. και πέθανε γύρω στο 410 μ.Χ. Τάφηκε κοντά στην Απάμεια, στις όχθες του ποταμού Ορόντη, και πάνω στον τάφο του χτίστηκε μεγάλο μοναστήρι που έφερε το όνομα του Αγίου. Με επίκεντρο το μοναστήρι αυτό δημιουργήθηκε τον 5ο αι. μια ισχυρή κοινότητα Μαρωνιτών, η οποία διέδωσε το Μαρωνισμό στην Ανατολή. Μέχρι σήμερα οι Μαρωνίτες αποτελούν την κατεξοχήν καθολική κοινότητα της Ανατολής.

Από τον 5ο αι. ως τον 7ο αι. μ.Χ. παρουσιάστηκαν οι διάφορες αιρέσεις που προκάλεσαν διαχωρισμό και διενέξεις ανάμεσα στους χριστιανούς. Όποιες θρησκευτικές ομάδες ένωθαν κατά καιρούς ισχυρές καταπίεζαν και καταδίωκαν τους πιστούς άλλων θρησκευτικών ομάδων. Στο πλαίσιο αυτής της κατάστασης φαίνεται ότι και οι Μαρωνίτες της Συρίας υπέστησαν διωγμούς. Οι διωγμοί αυτοί, όπως και η κατάκτηση της Συρίας από τους Άραβες τον 7ο αι. μ.Χ., ανάγκασαν τους Μαρωνίτες να καταφύγουν τον 7ο και 8ο αι. μ.Χ. μαζικά στα βουνά του Λιβάνου και μερικοί έφτασαν και στην Κύπρο. Το 12ο αι. μ.Χ. οι Μαρωνίτες αναγνώρισαν το πρωτείο του Πάπα και της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, διατήρησαν

όμως κάποιες δογματικές αποκλίσεις.

Όπως φαίνεται λοιπόν οι πρώτοι Μαρωνίτες έφτασαν στην Κύπρο στη διάρκεια του 7ου αι. μ.Χ. Ο αριθμός τους συνέχισε να αυξάνεται εξαιτίας των διωγμών των χριστιανών της Συρίας από τους Άραβες τον 9ο αι. μ.Χ. Πάρα πολλοί Μαρωνίτες εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο μετά την ολοκληρωτική καταστροφή της μονής του Αγ. Μάρωνα το 935 μ.Χ. και τη μεταφορά του μαρωνιτικού Πατριαρχείου στο Λίβανο.

Η Κύπρος τότε αποτελούσε τμήμα της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Αρκετοί Μαρωνίτες, όπως και άλλοι ξένοι, φαίνεται ότι υπηρέτησαν σε στρατιωτικά σώματα που είχαν ιδρύσει και στην Κύπρο οι βυζαντινοί αυτοκράτορες. Οι περισσότεροι Μαρωνίτες εγκαταστάθηκαν στην οροσειρά του Πενταδακτύλου και ασχολήθηκαν κυρίως με τη γεωργία και κτηνοτροφία.

Το 1192 ο Γκυ ντε Λουζινιάν προσκάλεσε χριστιανούς της Ανατολής να εγκατασταθούν στην Κύπρο, αφού τους υποσχέθηκε γη και προνόμια. Τότε ήρθαν στο νησί και αρκετοί Μαρωνίτες· επειδή οι Φράγκοι βασιλιάδες τους είχαν παραχωρήσει ιδιαίτερα δικαιώματα και προνόμια, ο αριθμός τους αυξήθηκε γρήγορα. Αναφέρεται ότι στα 1224, επί Ερρίκου Α', οι Μαρωνίτες ήταν γύρω στις 80 000. Φαίνεται όμως ότι αργότερα η μαρωνιτική κοινότητα άρχισε να παρακμάζει, γιατί κατά το τέλος της Φραγκοκρατίας αριθμούσε γύρω στις 7-8 000 που κατοικούσαν σε 30 χωριά. Εξακολουθούσαν όμως να έχουν τον επίσκοπό τους με έδρα του το Δάλι.

Η κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους το 1571 υπήρξε σοβαρό πλήγμα κατά της μαρωνιτικής κοινότητας. Πολλοί σκοτώθηκαν κατά την πολιορκία και κατάληψη της Αμμοχώστου, όπως και κατά τις συγκρούσεις που έγιναν σε άλλα μέρη του νησιού. Αργότερα πολλοί Μαρωνίτες μετανάστευσαν στο Λίβανο και σε άλλες χώρες, εξαιτίας της μεγάλης καταπίεσης που υφίσταντο από τους Τούρκους. Οι τελευταίοι ήταν ιδιαίτερα σκληροί απέναντι στους Μαρωνίτες, λόγω των στενών δεσμών των Μαρωνιτών με τους Λουζινιανούς.

Κάπως καλύτερη έγινε η κατάσταση για τους Μαρωνίτες μετά το 1686. Τότε ακριβώς, επειδή δεν άντεχαν άλλο τους διωγμούς, απευθύνθηκαν στον Πάπα και αυτός, με τη σειρά του, στο βασιλιά της Γαλλίας. Ο τελευταίος πέτυχε να εκδοθούν ορισμένα σουλτανικά φερμάνια με τα οποία τερματίστηκαν οι διωγμοί εναντίον των Μαρωνιτών.

Από το 1740, σύμφωνα με σουλτανικό φερμάνι, οι μαρωνιτικές Εκκλησίες των χωριών υπάγονταν στους ορθόδοξους επισκόπους της περιοχής τους· οι περισσότεροι ανήκαν στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία του μητροπολίτη της Κερύνειας. Όμως το 1840 επανήλθαν στη δικαιοδοσία του Μαρωνίτη επισκόπου της Κύπρου που από το 1673 είχε έδρα του το Λίβανο.

Από το 1988 εδρεύει στην Κύπρο αρχιεπίσκοπος των Μαρωνιτών. Άλλοι θρησκευτικοί αξιωματούχοι τους είναι οι δύο χωρεπίσκοποι. Η λειτουργία στις μαρωνιτικές εκκλησίες της Κύπρου γίνεται στα αραβικά και τα συριακά. Τελευταία μεταφράζεται στα Ελληνικά, γλώσσα που μιλούν όλοι οι Μαρωνίτες, για να την καταλαβαίνουν οι πιστοί. Μόνο οι κάτοικοι του Κορμακίτη εξακολουθούν να μιλούν μια αρχαία αραβική διάλεκτο.

Όταν το 1878 οι Άγγλοι κατέλαβαν την Κύπρο, υπήρχαν μόνο τέσσερα μαρωνιτικά χωριά, τα εξής: Κορμακίτης, Ανώματος, Αγ. Μαρίνα, Καρπάσια. Ο αριθμός των Μαρωνιτών το 1881 ήταν 830. Μετά το 1960, με βάση το σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, οι Μαρωνίτες, όπως και οι Αρμένιοι και οι Λατίνοι, αναγνωρίστηκαν ως θρησκευτική ομάδα που ανήκει στην ελληνική κοινότητα· σχετικά με την πολιτική τους εκπροσώπηση ισχύουν και γι' αυτούς όσα αναφέρθηκαν για τους Αρμένιους.

Η εισβολή του 1974 υπήρξε μεγάλο πλήγμα και για τη μαρωνιτική κοινότητα της Κύπρου. Οι Μαρωνίτες εκδιώχτηκαν απ' όλα τα χωριά τους κι έχασαν τις περιουσίες τους. Μετά το 1974 ζουν με τους Έλληνες πρόσφυγες στους συνοικισμούς ή στα χωριά και στις πόλεις της ελεύθερης Κύπρου. Η μεγαλύτερη ομάδα Μαρωνιτών ζει στη Λευκωσία, όπου βρίσκεται και ο μαρωνιτικός καθεδρικός ναός της Παναγίας των Χαρίτων. Μαρωνιτική εκκλησία υπάρχει και στη Λάρνακα. Ο αριθμός των Μαρωνιτών που ζούσαν στις αρχές του 1989 στις ελεύθερες περιοχές της Κύπρου υπολογίστηκε σε 3 500 περίπου. Κάπου 500 Μαρωνίτες έχουν μείνει εγκλωβισμένοι στα χωριά τους. Μαρωνιτικές πηγές ανεβάζουν το συνολικό αριθμό των Μαρωνιτών της Κύπρου σε 5 500-6 000.

Είσοδος της μαρωνιτικής εκκλησίας της Παναγίας των Χαρίτων στη Λευκωσία.

Η Λατινική Κοινότητα

Η λατινική κοινότητα της Κύπρου δημιουργήθηκε, όταν το 1192 ο Γκυ ντε Λουζινιάν, κάλεσε και εγκατέστησε στην Κύπρο καθολικούς από διάφορες περιοχές.

Όλοι αυτοί οι καθολικοί που εγκαταστάθηκαν στο νησί, γνωστοί ως "Λατίνοι", ήταν γαλλόφωνοι κι έγιναν η άρχουσα τάξη του νησιού. Μέχρι την υποταγή της Κύπρου στους Τούρκους, το 1571, κυριαρχούσαν στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή του νησιού, ενώ οι ντόπιοι κάτοικοι έγιναν, στη μεγαλύτερη πλειοψηφία τους, δουλοπάροικοι. Όταν στα χρόνια του βασιλιά Αμάριχου (1194 - 1205) εγκαθιδρύθηκε στο νησί η λατινική εκκλησία, οι Λατίνοι κληρικοί απέκτησαν υπεροχή απέναντι στους Ορθόδοξους και οι ορθόδοξοι κάτοικοι του νησιού υπέστηκαν πολλούς διωγμούς. Η λατινική εκκλησία απέκτησε πλούτο και δύναμη, που φανερώνονται στα πολυάριθμα μοναστήρια και τις εκκλησίες που κτίστηκαν στα χρόνια αυτά. Ταυτόχρονα με τους Λατίνους ιεράρχες ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο νησί και μοναχοί διαφόρων θρησκευτικών ταγμάτων.

Η παρακμή της κοινότητας των Λατίνων άρχισε μετά την υποταγή της Κύπρου στους Τούρκους. Πολλοί έφυγαν, γιατί ο σουλτάνος διέταξε ότι δε θα μπορούσαν να ζήσουν πια στο νησί, εκτός αν γίνονταν μουσουλμάνοι ή ορθόδοξοι. Όσοι δε θέλησαν να φύγουν αναγκάστηκαν ή να εξισλαμιστούν ή να προσχωρήσουν στην Ορθοδοξία. Αρκετά χρόνια αργότερα, απόγονοι αυτών των Φράγκων που αναγκάστηκαν ν' αλλαξοπιστήσουν επανήλθαν στον καθολικισμό· αυτό συνέβηκε ιδιαίτερα στη Λάρνακα, όπου η παρουσία των Ξένων προξενείων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας δημιούργησε κάπως πιο φιλελεύθερες συνθήκες. Έτσι στο τέλος του 18ου αι. ανασυντάχτηκε μια μικρή λατινική κοινότητα στην πόλη που ενισχύθηκε εξαιτίας της εγκατάστασης εκεί οικογενειών εμπόρων γαλλικής, ιταλικής και δαλματικής καταγωγής. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε μια καθολική αστική τάξη που αποτελούσε την αφρόκρεμα της κοινωνίας της Λάρνακας· αυτούς οι ντόπιοι τους αποκαλούσαν Λεβαντίνους ή Φραγκολεβαντίνους. Τα μέλη της κοινότητας αυτής ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και λάμβαναν ενεργό μέρος στην πολιτική, πνευματική, οικονομική και κοινωνική ζωή του νησιού.

Στη διάρκεια της βρετανικής κατοχής της Κύπρου (1878 - 1960) το καθολικό στοιχείο ενισχύθηκε με την εγκατάσταση στο νησί Μαλτέζων και την αφομοίωση αρκετών Μαρωνιτών. Στην απογραφή του 1901 οι Λατίνοι ήταν 824, ενώ σ' εκείνη του 1960 ήταν 2 796. Σήμερα είναι περίπου 1100. Έχουν τον αντιπρόσωπό τους στη Βουλή και το θρησκευτικό αρχηγό τους, το Γενικό Βικάριο των Λατίνων, που υπάγεται στο Λατινικό Πατριάρχη Ιεροσολύμων. Ο ανώτερος αυτός κληρικός είναι Ξένος και ανήκει στο τάγμα των φραγκισκανών μοναχών.

Η εκκλησία του Τιμίου Σταυρού των καθολικών κοντά στην πύλη της Πάφου. Ανακαταστάθηκε δυο φορές στα 1642 και 1902· είναι κτισμένη στην ίδια θέση όπου ο Dandini είχε δει στα 1596 ένα παρεκκλήσι, ιδιοκτησία των Λατινών, που είχε αγοράσει στα 1582.

Η Εκκλησία της Παναγίας των Χαρίτων στη Λάρνακα. Είναι η τρίτη εκκλησία που κτίστηκε στα μέσα του 19ου αι., στην ίδια σχεδόν θέση όπου υπήρχαν δυο αρχαιότερες, του τέλους του 16ου και του 18ου αι. μ.Χ.

Στον τομέα της εκπαίδευσης η λατινική κοινότητα είναι ιδιαίτερα δραστήρια. Φραγκισκανοί μοναχοί διατηρούν κολλέγια στη Λευκωσία και μοναχές Φραγκισκανές στη Λεμεσό (παλιότερα και στην Αμμόχωστο), ενώ αδελφές του τάγματος του Αγ. Ιωσήφ διατηρούν δυο σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης, ένα στη Λευκωσία κι ένα στη Λάρνακα που λειτουργούσε μέχρι το 1990. Τα τελευταία αυτά σχολεία ιδρύθηκαν το 1844 από Γαλλίδες μοναχές και ο σκοπός της ίδρυσής τους ήταν η εκπαίδευση των κοριτσιών των Ευρωπαίων που ήταν εγκατεστημένοι στην Κύπρο, όπως και η προσφορά ιατρικής περίθαλψης σε αρρώστους. Σήμερα η πλειονότητα μαθητών που φοιτούν στις σχολές αυτές είναι Έλληνες ορθόδοξοι.

Οι Λατίνοι της Κύπρου δε νιώθουν ότι αποτελούν ξεχωριστή εθνική οντότητα. Εκείνο που τους συνδέει είναι η καθολική θρησκεία. Τα τελευταία χρόνια ο αριθμός τους ενισχύθηκε με καθολικούς από την Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Ν. Αμερική και Φιλιππίνες που για διάφορους λόγους έχουν εγκατασταθεί στην Κύπρο.

Η λατινική κοινότητα της Κύπρου συνδέεται ιδιαίτερα με την ελληνική, της οποίας έχει υιοθετήσει τη γλώσσα και την πολιτιστική παράδοση. Συνεισφέρει εξάλλου αποτελεσματικά στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική πρόοδο του νησιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ, Ευάγγελου: *Ιστορία χαμένων ευκαιριών (Κυπριακό 1950-1963)*, β' τόμος, Εστία, Αθήνα, 1982.
- Αθανασίου, Ανδρέα: *Ο άγνωστος πόλεμος Αθηνών-Λευκωσίας*, Εκδόσεις Τζωνής, Αθήνα 1989.
- Αλεξανδράκη, Μενέλαου κ.ά: *Το Κυπριακό (1950-1974)*, μια ενδοσκόπηση, Αθήνα, 1987.
- Βλάχου, Αγγελου: *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, Εστία, Αθήνα, 1980.
- Γεωργιάδη, Κλεάνθη: *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία, 1978.
- Γραϊκού, Κώστα: *Κυπριακή Ιστορία*, τ. β', Λευκωσία, 1982.
- Γρηγοριάδη, Σόλων: *Ιστορία της Δικτατορίας*, τόμοι 3, Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1975.
- Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, περιόδος 1960-73, τόμοι Α' και Β', Λευκωσία 1979-80.
- Ιωάννου, Ξ. Μίκη: *Το Κυπριακό μέσα από νομικά έγγραφα και τα φημίματα του Ο.Η.Ε. (1960-1990)*, Λευκωσία, 1991.
- Κάπη, Άριστου: *Από την ανεξαρτησία στην τουρκική εισβολή*, Λευκωσία, 1977
- Κληρίδη, Γλαύκου: *Η κατάθεσή μου*, τόμ. 1 (1988), τόμ. 2 (1989), τόμ. 3 (1990), τόμ. 4 (1991), Εκδόσεις Αληθεία, Λευκωσία.
- Κοσμοδόπουλου, Δημήτριου: *Οδοιπορικό ενός πράσινι στην Άγκυρα*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1988.
- Κρανιδιώτη, Νίκου: *Δύσκολα Χρόνια*, Εστία, Αθήνα, 1981.
- Ανοχώριτη Πολιτεία*, 2 τόμοι, Εστία, Αθήνα, 1985.
- Οι διεθνείς διαστάσεις του Κυπριακού*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.
- Κύπρος, *Ιστορία και πολιτισμός*, τ.5, εκδόσεις Άγγελος Κυριάκου, Κύπρος, 1987.
- Κυριακίδη, Α. - Πρέντζα, Ρ. : *Όταν ξεκίνησαν τα τανκς*, Λευκωσία, 1976
- Μπράντ, Αλή Μεχμέτ: *Παζαρέματα*, εκδόσεις Φλώρος, Αθήνα, 1985.
- Μπίτσιου, Δημήτριου: *Κρίσιμες ώρες*, Εστία, Αθήνα
- Ξύδη, κ.ά: *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοί του*, Γκρούπερπεργκ, Αθήνα, 1974.
- Παπαγεωργίου, Σπύρου: *Μακάριος, πορεία διά πυρός και σιδήρου*, Εκδόσεις Γ. Λαδιά, Αθήνα, 1976.
- Από την Ζυρρίχη εις τον Αττίλιν*, τρεις τόμοι, Εκδόσεις Λαδιά, Αθήνα, 1980.
- Ο Αττίλιν πληττει την Κύπρον*, Εκδόσεις Λαδιά, Αθήνα, 1976.
- Επιχείρηση Κοφίνου*, Εκδόσεις Κ. Επιφανίου, Λευκωσία, 1987.
- Παπανδρέου, Ανδρέα: *Η δημοκρατία στο απόσπασμα*, Εκδόσεις Καρανάση, Αθήνα, 1974.
- Παυλίδη, Άντρου: *Φάκελος Κύπρου, άκρας απόρρητον*, 2 τόμοι, Λευκωσία, 1982.
- Σέρβα, Πλουτή: *Κυπριακό- Ευθύνας*, τόμος Γ', Αθήνα, 1985.
- Στερν, Λάρενς: *Λάθος άλογα*, Ταμιασός, Λευκωσία, 1978.
- Τενεκίδη, Γ. και άλλοι: *Κύπρος, ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Εστία, Αθήνα, 1981.
- Τζελέπη, Ν.Ε.: *Το Κυπριακό και οι συνωμότες του*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1965.
- Τοάμπα, Ν.Ι.: *Από το ημερολόγιο ενός υπουργού*, Οι εκδόσεις των φίλων, Αθήνα, 1986.
- Χατζηδημητρίου, Κάτιας: *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία, 1987.
- Χριστοδούλου, Μιλτιάδη: *Πορεία μιας εποχής*, εκδόσεις Φλώρος, Αθήνα, 1987.

Βοηθήματα για τη συγγραφή της ενότητας: Κοινότητες στην Κύπρο

- Κόκκινου, Γ. *Η Μαρωνική κοινότητα της Κύπρου* (πολυγραφημένες σημειώσεις).
- Κυπριακά Σπουδαί, τόμ. ΚΗ' (Λευκωσία, 1964)
- Παπαδοπούλου, Θ. *Ιστορικά περί Κύπρου ειδήσεις εκ του Χρονικού του Ερνούλ και Βερνάρδου του Θησαυροφύλακος*.
- Βεναύ, S., "Terre Sainte de Chypre" vol. N° pp. 135-153 (1986), Κυπριακά Σπουδαί, (Λευκωσία, 1987).
- Κυριάκη, Ι. *Οι Μαρωνίται της Κύπρου* (πολυγραφημένες σημειώσεις).
- Μεγάλη Αμερικανική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ 3ος, σσ. 360 - 368 (Αθήνα, 1967).
- Φραγκιάκου, Αντ. *Ιστορία και Λογογραφία Μαρωνιτών Κύπρου* (Λευκωσία, 1989).
- Ο Αγών*, ημερήσια εφημερίδα της Λευκωσίας (24.4.1981)
- Μπερώ, Σ. *Λατίνοι, μια μικρή κοινότητα της Κύπρου*.
- Πρακτικά Α' Διεθνούς Κυπρόλογικου Συνεδρίου, τόμ. Γ', Μέρος Α', (Λευκωσία, 1973).
- Βεναύ, S', "Données historiques sur la colonie européenne de Lamaca au XIXème siècle".
- Tashdjan, V. *The Armenian community of Cyprus* (πολυγραφημένες σημειώσεις).
- Tombee, A. J. *The treatment of Armenians in the Ottoman Empire 1915-1916* (London, 1916).

ΠΗΓΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Αρχείο Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών: σσ. 274, 276, 295, 299, 300, 302

Αρχείο Λεβέντιου Δημοτικού Μουσείου Λευκωσίας: σσ. 314

Αρχείο Béraud, S: σ. 314

Αρχείο Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων: σ. 308, 310, 312 (φωτογράφιση Δημ. Σάββα)

ISOLA DI CIPRO

CIPRO ISOLA DI CIPRO
MARE DI SORI

